HASAN ÂLİ YÜCEL

KLASİKLER DİZİSİ

CCXLIII

İBN KALÂNİSÎ

ŞAM TARİHİNE ZEYL

İBN KALÂNİSÎ

ŞAM TARİHİNE ZEYL

-I. VE II. HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİ-

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

ARAPÇA ASLINDAN ÇEVİREN: ONUR ÖZATAĞ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 3234

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

İBN KALÂNİSÎ
ŞAM TARİHİNE ZEYL
–I. VE II. HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİ–

ÖZGÜN ADI
ZEYL TÂRİH-İ DİMAŞK

ARAPÇA ASLINDAN ÇEVİREN
ONUR ÖZATAĞ

Sertifika No: 29619

EDİTÖR
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

DİZİN
BORA BOZATLI

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM, ŞUBAT 2015, İSTANBUL

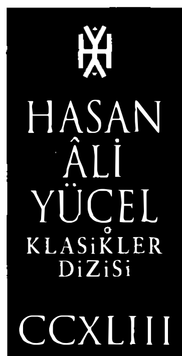
ISBN 978-605-332-377-8 (CİLTLİ)
ISBN 978-605-332-376-1 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
KİTAP MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
DAVUTPAŞA CADDESİ NO: 123 KAT: 1
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 482 99 10
SERTİFİKA NO: 16053

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

İBN KALÂNİSÎ

ŞAM TARİHİNE ZEYL
–I. VE II. HAÇLI SEFERLERİ DÖNEMİ–

ARAPÇA ASLINDAN ÇEVİREN:
ONUR ÖZATAĞ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Sunuş

İnsanlık tarihi içinde günümüz dikotomileri ile Batı ve Doğu olarak algıladığımız kültürleri kaotik ve barbarca bir çatışma halinde karşı karşıya getiren, sonucunda ise ardında bıraktığı sayısız savaş, yıkım, yağma, çekilen onca eziyet ve ölülerden sonra ciddi bir kültür ve bilgi alışverişini de doğuran Haçlı Seferleri'nin taşıdığı önem, hem dogmatik temelli çatışmaların özünün, hem de paylaşım savaşlarının ne derece acımasız bir katliama dönüşebileceğinin delili olması açısından tartışmasızdır.

Genel kabule göre 11. ve 15. yüzyıllar arasında gerçekleşmiş olan bu seferlerle Batı feodalitesi içinden, Doğu'yla kurduğu ticari ilişkiler sayesinde birkaç yüzyılda serpilip büyüyecek olan kentli tüccar sınıf, yani burjuva sınıfı türemiş, bunun kaçınılmaz sonucu olarak da kendi aristokrasinin uzun sürecek olan çöküşünü hazırlamıştır. Böylece Batı gelişen gemi inşa teknikleri ve keşiflerin yanı sıra, Katolik inancının durağan ve eleştirel olmayan dünya görüşünden Hümanizm ve Aydınlanma akımlarıyla sıyrılarak zaman içinde Endüstri Devrimi'ni gerçekleştirmiştir. Kısa vadede Doğu içinse, tabii burada bahsi geçen Doğu kendi içinde hiç de homojen olmayan İslam dünyası ile sınırlıdır, Hristiyan "kâfir"e karşı cihat ruhunu canlandırmıştır. Fakat uzun vadede bilim ve teknikte üstünlüğü Batı'nın ele geçirmesiyle İslam dünyasının ekonomik ve bilimsel alanda Batı'nın gerisine düşmesine yol açmıştır.

İşte İbn Kalânisî'nin Hilâl es-Sâbî'nin *Tarih*'ine bir zeyl (ek) olarak yazdığı, tam da 12. yüzyıldan, yukarıda bahsi geçen o kaotik dönemin içinden günümüze seslendiği kroniği Haçlı-İslam çatışmasını, devrin Dimaşk'ında *Dîvanü'r-Resâil* makamına kadar yükselmiş olan kaleminden günümüze yansıtmaktadır. I. ve II. Haçlı Seferleri hakkında Arapça yazılmış olan en erken kronik olması ise eseri ayrıca önemli kılmaktadır. Yakın zamanda aramızdan ayrılan değerli hocam Prof. Dr. Ali Sevim *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi* adlı kitabında İbn Kalânisî'nin eserinden kısaca şöyle bahseder: "Sonuç olarak içinde yer yer kronolojik yanlışların bulunduğu eserin, *Dimaşk* ve *Filistin* (Haçlılar dâhil) hakkındaki kayıtlarından güvenle faydalanmamıza karşılık, *Kuzey – Suriye* olayları ile ilgili kısımlar ayrıntıdan yoksun olup, bunlar diğer kaynaklarda yer alan aynı konudaki kayıtlarla mukayese ve kontrol edilmelidir."

İbn Kalânisî'nin *Zeyl Tarih-i Dimaşk* adlı eserinin Arapça aslı Gibb'in söylediği üzere 1900'lerin başında Bodeleian Kütüphanesi'nde yazma halinde bulunmuş ve matbu hali 1908 yılında H.F. Amedroz tarafından yayımlanmıştır. Çalışmamda yukarıda bahsi geçen ve rahmetli hocam Prof. Dr. Ali Sevim tarafından 2010 yılında Türk Tarih Kurumu'na bağışlanmış olan bu Arapça matbu metni kullandım ve H.A.R. Gibb'in aynı metnin Haçlılar'la ilgili olan kısımlarını İngilizce'ye çevirerek 1932 yılında yayımladığı *The Damascus Chronicle of the Crusades* adlı eserinin yapısını temel aldım. *Zeyl*'in bir de Roger Le Tourneau tarafından *Damas de 1075 à 1154* adıyla 1952 yılında yayımlanmış Fransızca bir tercümesi daha vardır, fakat henüz buna ulaşıp değerlendirme fırsatı bulamadığımı itiraf etmeliyim.

Arapça metin, çağdaşı ve selefi kroniklerle karşılaştırıldığında çok daha sade bir dile sahiptir; diğer kroniklerde sıkça karşılaşılan retorik hitaplar ve şiir gibi dilden dilde aktarılması oldukça külfetli olan biçimlerden uzaktır. Fakat yine de

okuyucu için metnin akışını hızlandırmak adına gerekli olan yerlerde “bu söz Türkçe dile getirilse idi nasıl ifade edilirdi?” düsturuna bağlı kaldım. Bunun yanı sıra, Arap harflerinin ses değerlerini metne doğrudan yansıtmanın yine metnin akışını ağırlaştıracağını düşündüğüm için sadece “ع” gibi belirli sesleri “ ' ” transkripsiyon karşılıklarıyla yazdım, bunun dışındaki isim ve yer adlarını da Türkçe telaffuza en yakın halleri ile bıraktım.

Elinizdeki bu çalışma altı aylık yoğun bir emeğin ürünüdür. Ümidim ise erken dönem Selçuklu ve Haçlı karşılaşmasını orijinal dilinden, ham bir metin halinde Türkçe olarak tarihçinin huzuruna getirmesidir. Son olarak, eşim Duygu Akkor Özatağ’a teşekkür etmeliyim. Çalışmalarım boyunca gösterdiği sabır ve verdiği destek sekiz yüz yıllık bu metnin anlaşılması ve tercümesini daha kolay kıldı benim için.

Onur Özatağ
Ankara, 2013

Birinci Bölüm

490 Senesi
(25 Aralık 1096 – 14 Aralık 1097)

Bu sene sayılamayacak kadar çok Frenk askerinin Kustantiniyye denizi yönünden ortaya çıktıkları haberleri art arda gelmeye başladı. Haberler birbiri ardına geldikçe ve ağızdan ağıza etrafa yayıldıkça insanlar huzursuz oldular ve endişeye kapıldılar. Bu haberlerin doğruluğunu öğrenir öğrenmez toprakları onlara en yakın olan Melik Dâud b. Süleymân b. Kutalmış kuvvet toplamaya başladı, vergiler koydu ve cihat farzını tesis etti. Frenklere karşı destek olmaları ve yardım etmeleri için çağırabildiği kadar çok Türkmeni davet etti. Onlardan pek çoğu kardeşinin de kuvvetleriyle beraber ona katıldılar. Böylece kendine olan güveni arttı, gücü korkulur hâle geldi. Frenklerin geçecek oldukları geçit, boğaz ve yolları tuttu. Onlardan ellerine düşenlere acımadı. Pek çoğunu kılıçtan geçirdikten sonra Frenkler kuvvetlerini ona çevirdiler. Onu yendiler, ordusunu dağıttılar, pek çoğunu öldürdüler ve pek çoğunu da esir aldılar, yağmaladılar ve köle ettiler. Bineklerinin çoğunu kaybeden Türkler kaçışmaya başladılar. Onlardan köle edilenlerin pek çoğunu Rum meliki satın aldı ve hepsini Kustantiniyye'ye gönderdi. İslam davasına karşı bu utanç verici felaketin haberi alındığında insanların endişesi ve korkuları büyüdü, telaş içine düştü-

ler. Bu savaş Recep ayının yirmisinde olmuştur (8 Temmuz 1097).

Şaban ayının ortasında Frenklerin Balâna'ya yaklaştıkları haberini alan Sâhib-i Antakya Emîr Yağısiyân, Emîr Sükmân b. Artuk ve Emîr Karaböke'yle birlikte ordusuyla Antakya'ya hareket etti. Balâna'yı aldı. Böylece Yağısiyân hızla Antakya'ya ilerledi ve oğlu el-Melik Dukâk'ı yardım ve destek çağırması ve onları cihada davet etmesi için Dimaşk'a, Hıms'taki Cenâhu'd-Devle'ye ve civardaki diğer tüm şehirlere yolladı. Bu sırada kendisi de Antakya'yı tahkim ediyor ve Hristiyanları oradan çıkarıyordu. Şevval ayının ikinci günü Frenk orduları Bagrâs'a indi ve Antakya civarına saldırmaya başladılar (17 Eylül 1097). Bunun üzerine Antakya civarındaki hisar ve kalelerde bulunanlar ayaklandılar ve ellerinden kaçabilenlerin haricinde herkesi öldürdüler. Artâh ahalisi de bunun aynını yaptı ve Frenklerden yardım istedi. Şaban ayı boyunca batıda bir kuruklu yıldız göründü, yaklaşık yirmi gün kadar yükselmeye devam etti ve sonra kayboldu.

Bu sırada sayısı otuz bini bulan ve Frenk ordusundan ayrılmış olan bir kuvvet diğer yerleri talana başladı. Böylece Bâra'ya kadar geldiler ve burada elli kadar adamı kılıçtan geçirdiler. Dimaşk ordusu Yağısiyân'a destek vermek üzere Şeyzer bölgesine ulaştı ve bu grup Bâra'dayken üzerlerine ilerledi. İki taraftan da art arda yapılan birkaç saldırıdan sonra, zira bir kısmı bu sırada öldürülmüştü, Frenkler Rûc'a çekildiler ve böylece Antakya'ya yöneldiler. Antakya'da yağ, tuz ve diğer lüzumlu şeyler kıt hâle geldi ve üretilemez oldu. Lakin şehre bunlardan o kadar fazlası kaçırıldı ki yeniden ucuzladılar. Frenkler Antakya kuvvetleri tarafından sık sık kendilerine karşı yapılan ani taarruzlar yüzünden Antakya ile aralarına bir hendek kazdılar.

Frenkler ortaya çıkışlarıyla birlikte Rum meliki ile bir anlaşma yaptılar ve aldıkları ilk şehri ona verecekleri sözünü verdiler. Böylece İznik'i aldılar. Burası ilk aldıkları yer idi.

Fakat verdikleri sözü tutmadılar ve taahhüt ettikleri üzere burayı ona vermeyi reddettiler. Bundan sonra da yolları üzerindeki birkaç uç kale ve geçidi ele geçirdiler.

491 Senesi
(15 Aralık 1097 – 3 Aralık 1098)

Cemâziye'l-evvel'in sonlarında (Mayıs 1098) Emîr Yağısiyan'ın emrindeki bir grup silah zanaatkârının Antakya'yı Frenklere teslim etmek üzere onlarla anlaşmaya girdikleri haberi ulaştı. Bunlar evvelce Yağısiyân'ın yaptığı fenalıklardan ve zorla aldıklarından muzdarip idiler. Frenklere sattıkları şehrin Cebel'e bitişik bir burcunu almak için fırsat buldular ve böylece gece vakti Frenkleri şehre aldılar. Sabah vakti savaş nidaları attılar. Bunun üzerine Yağısiyân büyük bir birlikle kaçtı. İçlerinden teki bile kurtulamadı. Maarretü'n-Nasrîn'deki Armanâz bölgesine vardıkları vakit atından yere düştü. Yanındakilerden biri onu ayağa kaldırdı ve tekrar atına bindirdi. Fakat atın sırtında duramadı, tekrar düştü ve öldü. Antakya'ya gelince, erkek, kadın ve çocuklardan öldürülenler, esir alınanlar ve köle edilenler sayılamayacak kadar çoktur. Yaklaşık üç bin kadar adam ise kale içine çekilmiş ve orada saklanmıştır. Sadece Allah'ın kendilerine kaçmayı nasip ettiği pek azı kaçabilmiştir.

Şaban ayında Emîrü'l-Cuyûş[1] el-Efdal'in büyük bir kuvvetle birlikte Mısır'dan Şam bölgesine geldiği haberi ulaştı. Beytü'l-Mukaddes'e[2] indi. O sırada Artuk'un oğulları olan emîrler Sükmân ve İl-Gâzî de yanlarında yakınları, maiyetleri ve Türklerden oluşan büyük bir grupla birlikte oradaydılar. Onlara mektuplar göndererek kan dökülmeden Beytü'l-Mukaddes'i kendisine teslim etmelerini istedi. Fakat bunu reddetmeleri üzerine şehre saldırı başlattı. Şehre karşı man-

1 Ordu komutanı.
2 Kudüs.

cınıklar kurdurdu. Böylece surlarda bir gedik açıldı, orayı ele geçirdi. Mihrâb-ı Dâud'u[3] Sükmân'dan teslim aldı. Şehre girmesiyle iki emîre de nezaket ve cömertlik gösterdi. Hem onları, hem de yandaşlarını serbest bıraktı. Böylece onlar Şevval ayının ilk on günü içinde Dimaşk'a vardılar. El-Efdal de ordusuyla birlikte Mısır'a döndü.

Bu sene Frenkler bütün kuvvetleriyle birlikte Maarretünnûman'a yöneldiler. Zü'l-hicce'nin yirmi dokuzunda şehre karşı ordugâh kurdular (2 Kasım 1098). Buradan bir kule ve merdivenler getirerek şehre saldırmaya başladılar.

Frenklerin cuma günü arefesinde, Recep ayının birinci günü Nayrûz isimli bir Ermeni olan zırhçının hileleri sayesinde Antakya şehrini almalarından sonra ve bunu doğrulayan birkaç haberin de gelmesi üzerine Dimaşk'ta sayılamayacak kadar büyük bir ordu toplandı. Frenkleri hezimete uğratmak üzere Antakya bölgesinin yolunu tuttular (9 Haziran 1098). Yiyecek kaynakları tükeninceye kadar Frenkleri kuşattılar, öyle ki artık cesetleri yer hâle geldiler. Tükenmiş bir durumda olsalar da güçlerinin ve sayılarının zirvesinde olan İslam ordularına karşı savaş düzeni aldılar. Müslüman saflarını yardılar ve pek çoğunu da dağıttılar. Kısa tüylü, hızlı aygırların efendileri kaçtılar. Kılıçlar cihat için kuşanmış, iman ve Müslümanların korunması için coşkuyla savaşmaya hazır olan mücahitlerin üzerine çekildi. Bu Recep ayının yirmi altısı salı günü olmuştur (4 Temmuz 1098).

492 Senesi
(4 Aralık 1098 – 22 Kasım 1099)

Bu senenin Muharrem ayında Frenkler Maarretü'n-Nûman'ın surlarına doğu ve kuzey yönlerinden hücum ettiler. Kuleyi duvara yaslanıncaya kadar ittiler, kule o kadar

3 Kudüs Kalesi.

yüksekti ki Müslümanlar duvarın korumasından mahrum kaldılar. Böylece savaş Muharrem ayının on dördü güneş batıncaya kadar sürdü (16 Aralık 1098). Frenkler suru aştılar. Şehir ahalisi kaçıştı. Bundan evvel art arda gelen Frenk elçileri anlaşmayı ve şehri kendilerine teslim etmelerini teklif etmişlerdi. Bunun karşılığında da onların can ve mal güvenliğini temin edeceklerdi. Başlarında da bir Frenk valisi olacaktı. Lakin ahalinin muhalefeti ve yüce Allah'ın hükümleri bunların kabul edilmesine izin vermedi. Bunun üzerine akşam namazını takiben Frenkler şehri aldılar. Her iki taraftan pek çoğu bu sırada kılıçtan geçirildi. Şehir ahalisi kendilerini burada savunmak için Dârü'l-Maarre'ye kaçtı. Frenkler onlara aman sözü vermiş olsalar da sözlerini tutmadılar. Şehrin üzerine çarmıhlar diktiler. Halktan zorla savaş tazminatı topladılar. Söz verdikleri hiçbir şeyi yerine getirmediler. Buldukları her şeyi yağmaladılar ve insanlardan ödeyemeyecekleri meblağlar istediler. Sefer ayının on yedisinde Kefr-i Tâb'a doğru hareket ettiler (18 Ocak 1099).

Bundan sonra aynı senenin Recep ayının sonunda Beytü'l-Mukaddes'e yürüdüler. İnsanlar onların önünden evlerinden kaçıp gittiler. Evvela Remle'ye indiler ve ekinlerin olgunlaşmasından evvel burayı aldılar. Sonra Beytü'l-Mukaddes'e ilerlediler. Sakinleriyle savaşa tutuşarak şehri kuşattılar. Şehre karşı kule kurdular ve bunu surlara dayadılar. [Sonunda] el-Efdal'in büyük bir orduyla onlara karşı cihat açmak ve onları yok etmek, imdatlarına yetişip şehri savunmak üzere Mısır'dan yola çıktığı haberi geldi. Bu yüzden Frenkler daha da ateşli bir şekilde şehre saldırdılar ve gün ışığı zayıflayıncaya kadar da savaşmayı sürdürdüler. Sonra şehrin sakinlerine sabah tekrar saldıracakları sözünü vererek geri çekildiler. [Böylece] şehir ahalisi günbatımında surlardan indi. Bunun üzerine Frenkler yeniden hücum ettiler. Kuleye çıkarak şehrin surları üzerinde bir köprübaşı tuttular. Suru savunanlar püskürtüldü. Frenkler hızla şehre girdiler ve ele geçirdiler.

Birkaç şehir sakini Mihrâb-ı Dâud'a kaçtı, büyük bir kısmı ise öldürüldü. Yahudiler sinagogda toplandılar. Frenkler sinagogu yakarak başlarına yıktılar. Mihrâb, aman sözü vermeleri üzerine bu senenin Şaban ayının yirmi ikisinde onlara teslim edilmişti, lakin onlar mabetleri ve İbrahim'in kabrini yok ettiler. El-Efdal ordusuyla birlikte Mısır'dan geldi. Fakat erken davranmıştı. Bunun üzerine sahil kuvvetleri[4] [de] ona katıldılar. Böylece denizden gelen donanma ve Arapları bekler vaziyette, Ramazan ayının on dördünde Askalan dışında ordugâh kurdu (9 Ağustos 1099). Frenk ordusu ona doğru ilerledi ve büyük bir kuvvetle saldırdı. Mısır ordusu Askalan'a doğru püskürtüldü. El-Efdal bizzat Askalan'a sığındı. Frenk kılıçları Müslüman kılıçlarından mahir çıktı. Ölüm piyadeler ve şehir ahalisi olmak üzere yaklaşık on bin can aldı, ordugâh yağmalandı. El-Efdal maiyeti ile Mısır'ın yolunu tuttu. Frenkler Askalan'ı kuşattılar. Sonunda şehirdekiler emniyet parası olarak onlara yirmi bin dinar ödemeye ve bunu derhâl onlara ulaştırmaya karar verdiler. Böylece bu meblağı şehir sakinlerinden toplamaya koyuldular. Fakat Frenk komutanları arasında bir anlaşmazlık çıktı ve tek bir kuruş dahi almadan geri döndüler. Söylendiğine göre bu sefer sırasında Askalan'da ölenlerin sayısı, ki bunlar varlıklılar, tacirler, gençler ve vergiden muaf olanlardır, iki bin yedi yüzü bulmuştur.

493 Senesi
(23 Kasım 1099 – 12 Kasım 1100)

El-Melik Şemsü'l-Mulûk Dukâk b. Tâcü'd-Devle Diyar-ı Bekr'i zorla alan bir emîrin elinden geri almak üzere ordusuyla birlikte Dimaşk'tan yola çıktı. Çöl yolu üzerinden Rahbe'ye ulaştı. Diyar-ı Bekr'e girdi. Meyyâfârikîn'i aldı.

---

4 Askalan ve Beyrut arasındaki tüm sahil şehirleri kastediliyor; bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 48, 1. dipnot

Şehri koruması ve savunması amacıyla içinde bir garnizon oluşturdu.

Bu senenin Recep ayında Frenk meliki ve Sâhib-i Antakya Beymûnd,[5] Afamiyye Kalesi'ne doğru ilerledi ve kuşattı. Birkaç gün boyunca orada kaldı. Dânişmend'in[6] Kılıç Arslân b. Süleymân b. Kutalmış'ın ordusuyla birlikte Malatya'ya ulaştığı haberini alınca ekinleri kullanılmaz hâle getirdi. Beymûnd bunu öğrendikten sonra Antakya'ya döndü ve kuvvetlerini toplayarak Müslüman ordusuna doğru ilerledi. Lakin yüce Allah ona karşı Müslümanların yardımına yetişti. Ordusunun büyük bir kısmını kılıçtan geçirdiler ve kendisiyle birlikte yanındaki birkaç adamı da esir alındı. 494[7] senesinin Sefer ayının ikinci on günlük kısmında Antakya'daki kurmaylarına şehrin teslim edilmesini talep eden elçiler gönderildi.

Bu sene kuzey bölgelerdeki birkaç yerde kuyu sularının ve pek çok kalelerdeki su kaynaklarının kuruduğu haberi geldi. Buralarda su çok azdı ve fiyatlar da yükseldi.

494 Senesi
(13 Kasım 1100 – 1 Kasım 1101)

Bu senenin Rebîü'l-evvel ayında Emîr Sükmân b. Artuk Türkmenlerden büyük bir birlik toplayarak Ruhâ[8] ve Sarûc'daki Frenklerin üzerine yürüdü (Ocak-Şubat 1101). Sarûc'u aldı. Büyük bir grup ona katıldı. Bu sırada Frenkler de kendi kuvvetlerini topluyorlardı. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Müslümanlar onların karşısında zafer kazanma

5 Bohemond.

6 Gümüştegin b. Dânişmend.

7 Metinde burası 493 şeklinde yazılmıştır ki bir kayıt hatasıdır. Zira Sefer ayının 11'i ve 20'si arası, miladi 1100 senesi Aralık ayının 16'sı ve 25'i arasına tekabül etmektedir. bkz. H.A.R. Gibb.

8 Urfa.

noktasında idiler, fakat Türkmenlerin bir kısmı kaçtı. Böylece Sükmân cesaretini kaybederek çekildi. Frenkler Sarûc'a ilerlediler ve burayı yeniden aldılar. Kaçabilenler hariç, sakinlerini kılıçtan geçirdiler ve köle ettiler.

Aynı sene Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes Kundufrî,[9] Akka liman şehri önüne ulaştı ve saldırdı. Fakat bir ok ona isabet etti ve öldü. Bundan evvel Yafa'yı inşa ettirmiş ve burayı Tenkrî'ye[10] vermişti. Kundufrî öldürüldüğü vakit Sâhıb-i Ruhâ Bağdavîn el-Kumîs[11] beş yüz atlı ve piyade ile birlikte Beytü'l-Mukaddes'in yolunu tuttu. Onun geçtiği haberini alan Şemsü'l-Mulûk Dukâk güçlerini topladı ve Sâhib-i Hıms Emîr Cenâhü'd-Devle ile birlikte ona doğru hareket etti. Beyrût liman şehri yakınlarında karşılaştılar. Cenâhü'd-Devle kuvvetleriyle üzerine yürüdü. Onu yanındakilerden birkaçıyla birlikte öldürmüştür.

Bu sene Frenkler deniz kıyısından saldırarak Hayfa'yı aldılar. Arsûf'u ise aman yoluyla ele geçirdiler ve sakinlerini sürdüler. Recep ayının sonunda Kaysâriye'yi aldılar. Cenovalıların da yardımıyla halkını kılıçtan geçirerek ne varsa yağmaladılar.

Bu senenin Şaban ayında Cebele'nin efendisi Kadı İbn Süleyhâ, Zahîru'd-Dîn Atabek'e[12] mektup göndererek ondan kendi seçeceği güvenilir birini istedi; böylece Cebele Kalesi'ni ona teslim edecek ve kendisi de tüm mal varlığıyla Dimaşk'a dönebilecekti. Bundan sonra da güvenli geçiş taahhüdü altında refakatçi ve muhafızlarla birlikte, onurlu bir muamele ile Bağdat'a gönderilecekti. Atabek bu teklifi kabul ederek arzusunu yerine getireceği sözünü verdi. Şehrin vekâletine kendi oğlu Emîr Tâcü'l-Mulûk Bûrî'yi getirdi. O sırada Melik Şemsü'l-Mulûk Dukâk Dimaşk'ta değil, Diyar-ı Bekr'de idi. Böylece geri döndü ve Şevval ayının birinde Dimaşk'a

9 Godfrey.

10 Tancred.

11 Baldwin.

12 Emîr Tuğtegin.

girdi (5 Ağustos 1101). İbn Süleyha'nın isteği doğrultusunda düzenlemeler yapıldı ve Tâcü'l-Mulûk maiyeti ile birlikte Cebele'nin yolunu tuttu ve orayı teslim aldı.

İbn Süleyha oradan ayrıldı ve maiyeti, malları, hazine sandıkları ve binekleriyle, parası ve taşınabilir olan neyi varsa yanına alarak Dimaşk'a vardı. Çok iyi bir şekilde, şaşaa ile karşılandı. Birkaç gün Dimaşk'ta kaldıktan sonra epeyce kuvvetli bir muhafız grubu eşliğinde sahip olduğu her şeyiyle beraber Bağdat'a gönderildi. Oraya ulaştığında görünüşe göre biri onun zenginliğini Bağdat'taki sultana[13] ihbar etti. Böylece sultan onun mallarını aldı ve sahip olduğu her şey sultanın eline geçti.

Tâcü'l-Mulûk'a gelince, Cebele Kalesi'ni teslim aldığı vakit o ve maiyeti oraya iyice yerleştiler. Halkına kötü ve şer muamele ettiler. Mutat adalet ve göreneğin hilafında davranışlar sergilediler. Böylece şehirlerine yakın olduğu için ahali başlarına gelen talihsizliklerden şikâyet ederek Tarablus'u elinde bulunduran Kadı Fahrü'l-Mulûk Ebû Ali 'Ammâr b. Muhammed b. 'Ammâr'a başvurdu. [Kadı] isteklerine kavuşmaları için onlara yardım edeceğine ve oraya bir birlik göndereceğine söz verdi. Ordusundan dikkate değer derecede büyük bir birliği onlara gönderdi. Ordu şehre girdi ve Türklere karşı yerli halk da onlara katıldı. Böylece Türkleri yendiler, onları şehirden atarak şehri ele geçirdiler. Tâcü'l-Mulûk'u yakaladılar ve onu Tarablus'a götürdüler. Fahrü'l-Mulûk onu hoş bir şekilde karşıladı ve nazikçe davrandı. Onu babasına yazdığı ve olanlardan haberdar ederek vuku bulan meselelerden mazeretlerini dile getiren bir mektupla birlikte Dimaşk'a gönderdi.

Bu sene el-Kavâmisî olarak da bilinen Emîr Saade'd-Devle ile birlikte Mısır'dan büyük bir ordu geldi. Frenklere karşı cihat için Ramazan ayının başında Askalan'da ordugâh kurdular. Zü'l-hicce ayına kadar orada kaldılar.

---

13 Selçuklu Melikşah'ın oğlu Sultan Berkyaruk.

Sonra Askalan'dan hareket ettiler. Bin atlı ve on bin Frenk piyadesi onlara karşı yürüdü. İki ordu savaşa tutuştuğu vakit Müslümanların sağ ve sol kanatları yarıldı, fakat komutan Saade'd-Devle yanındaki küçük bir kuvvetle merkezdeki yerini korumayı bildi. Frenkler üzerlerine hücum ettiler. Fakat alınyazısı ona galip geldi. Atı tökezleyince üzerinden düştü ve oracıkta şehadet mertebesine erişti – Allah ona rahmetler bahşetsin! Sonra Müslümanlar birbirleri üzerinden aşarak onun intikamını almak için Frenklere saldırdılar ve hayatlarını feda ettiler. Kılıçtan geçirerek, esir alarak ve yağma ederek onları Yafa'ya püskürttüler. Böylece iş Müslümanlar lehine döndü. Sadece az bir kayıp vermişlerdi.

495 Senesi
(2 Kasım 1101 – 21 Ekim 1102)

Bu sene Horasân, Irak ve Şam ahalisinin sürekli bir anlaşmazlık, nefret, çatışma ve düzensizlik içinde olduğu ve birbirlerinden korktuğu haberi geldi. Zira başlarındakiler kendi anlaşmazlıkları ve karşılıklı savaşları yüzünden onları idare etme vazifelerini boşlamışlardı.

Frenk komutanı Kûmis-i Ruhâ[14] Allah'ın terk ettiği ordusuyla Beyrût'a vardı. Ele geçirmek ümidiyle şehre karşı ordugâh kurdu. Uzun bir zaman saldırarak ve kuşatarak şehrin önünde kaldı. Lakin ümidi kırıldı ve kuşatmayı kaldırarak geri çekildi.

Sâhib-i Tarablus Fahrü'l-Mülk İbn 'Ammâr'dan ordusuyla birlikte Tarablus'u kuşatan İbn Sancîl'e[15] karşı Şam'dan yardım istediği mektuplar geldi. İsteği yerine getirildi ve ordu ona doğru yola çıktı. Sâhib-i Hıms Cenâhu'd-Devle de yardıma çağrılmıştı ve o da ordusuyla birlikte geldi. İki ordu

14 I. Baldwin.
15 St. Gilles oğlu (St. Gilles'li Raymond).

birleşti ve cesaretle Antartûs'a doğru yürüdüler. Frenkler de ana ve toplama ordularıyla birlikte hızla onlara doğru ilerlediler. İki ordu birbirlerine yaklaştı ve savaşa tutuştular. Müslümanların ordusu kâfirlerin ordusu tarafından ezildi ve çok sayıda kayıp verdiler. Kaçanlar büyük kayıplar verdikten sonra Cemâziyu'l-evvel ayının yirmi üçünde Dimaşk'a ve Hıms'a sığındılar (20 Nisan 1102).

Bu sene Frenklerin kuşatmalarına direnerek sahil şehirlerini hâlâ ellerinde tutan emîrlere yardım etmek amacıyla Mısır'dan kuvvetler geldi. Recep ayında Askalan'a ulaştılar. Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes Bağdavîn bunu öğrenince sayısı yedi yüze varan atlı ve piyadeden oluşan Frenk kuvvetleriyle onlara karşı harekete geçti. Bunlarla Mısır ordusuna saldırdı. Lakin Allah ona karşı zaferi Müslümanlara nasip etti. Onun pek çok atlısını ve piyadesini kılıçtan geçirdiler. Bağdavîn sadece üç adamıyla Remle'ye sığındı. Mısırlılar onu takip ederek kuşattılar. Fakat Bağdavîn kılık değiştirdi ve onların gözlerinden kaçmayı başararak Yafa'ya gitti. Böylece onlardan kurtuldu. Takip edildiği sırada ateşe verilen bir sazlığa saklandı. Ateş bedeninin bir kısmını yaktı. Yine de bundan kurtuldu ve Yafa'ya sıvıştı. Adamları öldürüldü. Remle'de yakalanan bütün adamları ya kılıçtan geçirildi ya da esir alındı ve Recep ayının sonunda Mısır'a gönderildi. Bu sırada adam ve malzeme dolu, tamamı kırk kadar Frenk gemisi geldi. Söylendiğine göre bunlar fırtınaya yakalanarak değişen rüzgârla sürüklenmişlerdi. Bu yüzden pek çoğu kaybolmuştu ve pek azı kurtulabilmişti.

496 Senesi
(22 Ekim 1102 – 11 Ekim 1103)

Bu sene Melik Şemsü'l-Mulûk Dukâk ve Zahîru'd-Dîn Atabek, ordularıyla birlikte Dimaşk'tan Rahbe'ye doğru

ayrıldılar. Önünde ordugâh kurdular ve kuşatmaya alarak bütün tedarik yollarını kapattılar. Kuşatma öyle büyük bir sıkıntı yarattı ki şehrin önde gelenleri kendileri ve ahali için aman dilemek zorunda kaldılar. Onlara aman verildi ve şehir çetin bir çatışma ve uzun süren bir savaştan sonra Cemâziye'l-âhir ayının sonunda melike teslim edildi (Mart 1103). İçeri bir birlik yerleştirdi ve başına da güvenilir bir komutanını koydu. Şehir sakinlerinin işlerini yoluna koyduktan sonra aynı ayın yirmi ikisinde cuma günü Dimaşk'a dönüş yoluna koyuldu (8 Nisan 1103).

Bu sene gelen habere göre Sâhib-i Hımıs Emîr Cenâhü'd-Devle Hüseyin Atabek cuma namazı için kaleden camiye indi. Etrafı da baştan aşağı silah kuşanmış fedaileriyle çevriliydi. Âdet olduğu üzere namaz yerinde saf tuttu. Bu sırada üç bâtınî Acem neferi üzerine atıldılar. Yanlarında bağlılık yeminiyle itaat ettikleri şeyhleri vardı. Hepsi de zâhid kıyafetine bürünmüşlerdi. Şeyh işaret edince hançerleriyle emîre saldırdılar. Hem onu, hem de birkaç fedaisini öldürdüler. O sırada camide on sûfî, Acemler ve diğerleri vardı. Masum olmalarına rağmen suikaste iştirak ettikleri zannıyla bunlar da hemen oracıkta öldürüldüler. Hımıs halkı bu işten çok büyük bir endişe duydu ve telaş içinde kaçıştılar. Şehir sakinlerinden pek çok Türk Dimaşk'a kaçtı ve her şey kargaşa içine düştü. Şehir halkı Dimaşk'taki Şemsü'l-Mulûk'a mektup göndererek Frenkler vaziyeti öğrenmeden ve hırsları oraya uzanmadan evvel ondan şehrin sorumluluğunu ve savunmasını üstlenecek bir vekil istediler. Bunun üzerine Melik Şemsü'l-Mulûk ve Zahîru'd-Dîn Atabek ordularıyla birikte Dimaşk'tan ayrılarak Hıms'a vardılar. Burayı alarak kaleyi de ele geçirdiler. Aynı sırada Frenkler de tedarik hatlarını keserek kuşatmaya almak için Hıms'a vardılar ve Rastan'da ordugâh kurdular. Fakat olanı biteni öğrendiklerinde belirli bir uzaklıkta kaldılar ve sonunda da çekildiler.

İmdi, bu el-Hakîm el-Müneccim el-Bâtınî olarak bilinen ve Sâhib-i Halep Fahrü'l-Mulûk Rıdvân'ın taifesinden olan zat Halep ve Şam'da bâtınî öğretilerini icra eden ilk kişiydi. Hıms'ta Cenâhü'd-Devle'nin katledilmesi için üç kişiyi görevlendiren de odur. Onun ölüm haberi olaydan on dört gün sonra gelmiştir.

Şemsü'l-Mulûk Hıms'ta bir garnizon kurduktan ve işlerini düzene koyduktan sonra Ramazan ayının birinde Dimaşk'a döndü (14 Haziran 1103). Mısır orduları el-Efdal Şehinşâh'ın oğlu Şeref'in emri altında Mısır'dan kara yoluyla, donanması ise denizden geldi. Zira el-Efdal, Dimaşk ordusunun cihada ortaklık ederek Müslüman şehirlerine ve bunların sakinlerine yardım etmesini istediği bir mektup yazmıştı. Onun bu isteğine olumlu cevap geldi. Ancak ortaya çıkan bazı şartlar ve araya giren kazalar ordunun yola koyulmasına engel olmuştu. Böylece donanma geldi ve Şevval ayının sonunda Yafa'ya saldırdı. Fakat birkaç gün sonra hem donanma, hem de birlikler sahil üzerine dağıldılar. Sahil şehirlerinde fiyatlar yükseldi ve erzak azaldı. Filonun getirdiği buğdayla rahat bir nefes aldılar ve fiyatlar da tekrar düştü. Frenkler ise saldırılarını aralıksız bir şekilde sürdürdüler.

Bu senenin Zü'l-kâde ayında çeşitli kaynaklardan Kılıç Arslân b. Süleymân b. Kutalmış'ın Bilâd-ı Rûm'dan hareket ederek Antakya'ya doğru sefere çıktığı haberi geldi. Maraş diyarına yaklaştı. O ve Sâhib-i Malatya el-Dânişmend arasında bir anlaşmazlık çıktı. Böylece ona sırt çevirerek ciddi bir şekilde cezalandırması gerekti. El-Dânişmend'in ordusunu dağıtıp, adamlarını kılıçtan geçirdikten sonra söylendiğine göre Şam'a ulaştı ve elçilerini Halep'e gönderdi. Tacirlerin ordusuna kaynak temin etmeleri ve kuvvetlerine gereken şeyleri bulmaları için izin istiyordu. Halk bundan pek hoşnut oldu ve haberi etrafa yaydılar.

497 Senesi
(12 Ekim 1103 – 29 Ekim 1104)

Bu senenin Recep ayında gelen habere göre içi tüccar, asker ve hacı dolu bir Frenk filosu memleketlerinden yola çıkmıştı. Lazkiye Limanı'na vardı. Söylendiğine göre o sırada Tarablus'u kuşatmış olan İbn Sancîl onları Tarablus'u almak için yardıma çağırmıştı. Onun bu davetine cevaben gelmişlerdi. Kuşatmada ona katıldılar, fakat birkaç gün süren bir çatışmadan sonra geri çekildiler. Sonra sahildeki Cübeyl şehrine geldiler ve buraya saldırarak kuşatmaya aldılar. Aman yoluyla ele geçirdiler. Fakat şehri teslim aldıktan sonra halkına verdikleri sözleri tutmadılar ve onların emniyetini gözetmediler. Mallarına el koydular, para ve mallarından neleri varsa tazminat diyerek türlü türlü işkencelerle ellerinden aldılar.

Gelen habere göre emîrler Sükmân b. Artuk ve Sâhib-i Musul Cekirmiş Frenklere, Allah'ın düşmanlarına karşı cihat amacıyla aralarında bir anlaşma yaparak güçlerini birleştirdiler. Neleri varsa onlara karşı savaş için adayacaklardı. Şaban ayının başında Re'sü'l-'Ayn'da ordugâh kurdular. Bunun üzerine Beymûnd ve Tenkrî, Antakya'dan orduları eşliğinde Ruhâ'ya, bu iki emîre karşı yardım etmek üzere yola çıktılar. Yaklaştıkları vakit Müslüman ordusu Ruhâ'ya saldırmaktaydı ve böylece iki taraf birbirlerine hücuma hazırlandı. Savaş Şaban ayının dokuzunda oldu (13 Mayıs 1104). Allah zaferi Müslümanlara nasip etti! Hepsini püskürttüler ve büyük bir kıyım yaptılar. Yamakları ve yardımcıları hariç, sayıları on bin atlı ve piyadeden fazlaydı. Beymûnd ve Tenkrî az sayıda adamla kaçabildiler. Bu Müslümanlar için büyük ve benzeri olmayan bir zafer idi, Frenklerin cesaretini kırdı, sayılarını azalttı ve saldırı güçlerini eritti. Müslümanların ise gücü ve imanı, zafer için mücadele azimleri arttı, kâfirlere karşı savaş arzuları da

keskinleşti. İnsanlar müjdeli haberi dört bir yana yaydılar; onların felaketinden, kaderinse kendilerine döndüğünden emin oldular.

Bu ay Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes ve Melik-i Frenk Bağdavîn ordusuyla Akka'yı hem karadan, hem de denizden kuşattı. Yanında Cübeyl Limanı'nı alan Cenova gemileri de vardı. Bunlar toplamda doksan [parça] kadardı. Her yönden şehri kuşattılar ve hiç aralıksız saldırdılar. Sonunda şehrin komutanı onlarla savaşa devam edemedi ve sakinleri de onlara karşı çıkamayacak kadar tükenmişlerdi. Böylece kılıç zoruyla burayı ele geçirdiler. Şehrin komutanı Emîr Zahrü'd-Devle Bennâ Cuyûşî şehri savunamaması ve Frenklerin de durmaması yüzünden, takviye kuvvetlerin de varmasıyla karamsarlığa kapılarak evvelce görevi bırakmış, kendisi ve şehir sakinleri için aman istemişti. Şehir alındığı vakit Dimaşk'a kadar kaçtı. Şaban ayının yirmi sekizinde şehre varınca Zahîru'd-Dîn Atabek tarafından iyi karşılandı (1 Haziran 1104). Şemsü'l-Mulûk ve Zahîru'd-Dîn Atabek onun kendine gelmesi ve cesaretini toplaması için hoş tutulmasını emrettiler. Böylece Mısır'a dönüş yolu rahatlayıncaya kadar Dimaşk'ta kaldı ve sonra yola çıktı. Mısır'a vardı ve yaşadığı yenilgi için özürlerini sundu. İlkin onu suçlamış ve davranışına çok hiddetlenmiş olsalar da özrü kabul görmüştür.

Bu sene Sultan Tâcü'd-Devle Tutuş'un oğlu Sâhib-i Dimaşk Melik Şemsü'l-Mulûk Dukâk hazım rahatsızlığıyla alakalı bir hastalığa yakalandı. İlletü'l-Dakk'a nakli gerekti. Zayıflığı ve bitkinliği artar bir vaziyette burada kaldı. Ölüme yaklaştığı vakit, tüm iyileşme umutları da kaybolduğunda annesi Hâtûn Sefvet el-Mülk vasiyet etmesi ve arzusunu ortaya koyması, ülkeyi ve çocuklarını rehbersiz bırakmaması için ona yakardı. Bunun üzerine kendi ölümünün ardından Dimaşk'ın velayetini Emîr Zahîru'd-Dîn Atabek Tuğtegin'e verdi. Oğlu Tutuş b. Dukâk b. Tâcü'd-

Devle'nin eğitimini de yaşı gelinceye kadar ona emanet ederek iyi bir şekilde yetiştirilmesinden ve aklında olanları da ona aktarmasından Tuğtegin'i mesul kıldı. Ramazan ayının on ikisinde Allah'ın rahmetine kavuşmuştur (14 Haziran 1104).

Bundan evvel bizzat Zahîru'd-Dîn Atabek de ölümün kıyısından döndüğü bir hastalığın pençesine düşmüştü. Allah'tandır ki hastalığa direndi ve iyileşti. Ilımlı ve hamiyet sahibi bir idare ile ordu ve yerel halkın arasını bulmaya çalıştı, emîrlere ve devlet görevlilerine de anlayışla yaklaştı, hilatler, hediyeler ve atiyeler vermek için devlet hazinesinden cömertçe harcamalar yaptı. Hareketlerini imanın kaideleri üzerine temellendirdi, kanunsuzlara ve şer işler içinde olanlara korku saldı, sadık olup iyi iş görenlere karşı ise cömert oldu. Tüm kalpler cömertliğinden ona tutuldu, zihni bulanık olanları da ihtimamı ve elinin bolluğu ile kazandı. Böylece işler üzerindeki hükmü sağlam bir temel kazandı ve insanlar da ona itaatte birleştiler.

Ölümünden evvel el-Melik Şemsü'l-Mulûk kardeşi el-Melik İrtâş b. Tâcü'd-Devle'yi babasının azatlı kölesi olan komutanı Fahrü'd-Devle Gümüştegin et-Tâci'nin gözetimi altında alıkonmak üzere Baalbek Kalesi'ne gönderdi. Zahî-ru'd-Dîn Atabek bunu Tâcü'd-Devle'nin oğullarına karşı bir görev bildiğinden bu azatlı köleye İrtâş'ı salıvererek Dimaşk'a göndermesi için talimat verdi. [İrtâş] gelince Zahîru'd-Dîn onu hoş bir şekilde törenle karşıladı. Onu kardeşi Şemsü'l-Mulûk'un yanına yerleştirdi. Emîrlere, komutan ve birliklere onun emirlerine uymalarını ve sadakatle itaat etmelerini emretti. Onu 497 senesinin Zü'l-hicce ayının yirmi dördü cumartesi günü tahta oturttu (23 Eylül 1104). Böylece işler emniyet içinde yoluna girdi ve o da halkın duyduğu güvenden hoşnut oldu.

Lakin kaderin cilvesidir ki, zira buna karşı ne bir tedbir ne de bir bekçi işe yarar, bu düzeni bozup her şeyi baş aşağı

etmek için dalavere çevirenler vardı. Onlar Melik Muhyi'd-Dîn İrtâş ile Zahîru'd-Dîn Atabek ve Şemsü'l-Mulûk'un annesi Hâtûn Sefvet el-Mülk'ün arasını açmak istediler. Annesi onun zihnine bu ikisinden korkması gerektiğini soktu. Bu ikisinin ona karşı iş çevireceklerini ve onu öldüreceklerini düşünmesini sağladı. Fakat ona anlatılanlar bu fesatçıların anlattıklarının tam aksi idi. Böylece en sonunda onlardan korkar hâle geldi. Nihayetinde kendisine şehri ve Dimaşk bölgesini terk etmesi ve Baalbek'e dönmesi tavsiye edildi, zira adamları ve askerleri orada ona katılabileceklerdi. 498 senesinin Sefer ayında gizlice şehri terk etti. Sâhib-i Busrâ Aytegin el-Halebî de aralarında yaptıkları bir anlaşmaya binaen oraya gitti. Böylece onlar Havrân bölgesini yakıp yıktılar ve Frenk meliki Bağdavîn'le yazışarak ondan yardım istediler. Hatta ona giderek Frenklerin arasında bir müddet onunla birlikte kaldılar. Onları Dimaşk'a yürümek ve civarını da yağma etmek hususunda teşvik ettiler. Lakin bu hareketleri sonuç vermedi ve onlardan bir çıkar elde edemediler. Yardım alma ümitleri kırılınca çöl yolu üzerinden Rahbe'ye ilerlediler. Onların ayrılmalarından sonra Zahîru'd-Dîn'in hükmü pekişti ve bizzat tek başına idareyi ele aldı. Onun iyi idaresi altında Dimaşk ve çevresi refaha çıktı. Bu sırada Allah'ın emriyle, yukarıda bahsi geçen Melik Şemsü'l-Mulûk Dukâk'ın oğlu Tutuş öldü. Fiyatlar düştü. Tahıl boldu. Dimaşk'ın içinde ve dışındaki halk da Zahîru'd-Dîn'in cömert ve iyi idaresinden dolayı tarım ve topraklarının gelişmesinden pek bir hoşnut idiler. Adalet içindeydiler ve zulme fırsat verilmiyordu.

Bu sene gelen habere göre Sâhib-i Tarablus Fahrü'l-Mülk İbn 'Ammâr ordusu ve toplama kuvvetlerinin eşliğinde İbn Sancîl'in kendilerine karşı inşa ettirdiği bir kaleye doğru sefere çıktı. Oraya saldırdılar. [Kale] hızla alındı ve içindekiler de kılıçtan geçirildiler. Malları yağmalandıktan sonra ateşe verilerek yerle bir edildi. Fahrü'l-Mülk buradan çok miktar-

da silah, para, servet ve gümüş elde ederek güven içinde ve ganimet yüklü bir vaziyette Zü'l-hicce ayının on dokuzunda Tarablus'a döndü (18 Eylül 1104). Haber edildiği üzere Sâhib-i Antakya Beymûnd bir gemiye binerek Frenklere gitti ve Şam'daki Müslümanlara karşı onlardan yardım ve takviye kuvvetler istedi. Bir müddet onların ülkesinde kaldı ve sonra Antakya'ya dönüş yoluna koyuldu.

498 Senesi
(30 Eylül 1104 – 19 Eylül 1105)

Bu sene Zahîru'd-Dîn Atabek hastalığa yakalandı. Gitgide kötüleşti ve iyileşmedi. Bunun ölümcül olmasından korktu. Eğer kendisine bir şey olursa ailesi, çocukları, askerleri ve tebaasına olacaklardan endişe etmeye başladı. Tarablus'taki Fahrü'l-Mulûk İbn 'Ammâr'dan da sürekli mektuplar ve heyetler geliyor, şehri kuşatan Frenklere karşı kendisinden yardım istiyor, feraha çıkmak için gönderebildiği kadar birliğin bir an evvel yola çıkmasını rica ediyordu. Emîr Sükmân b. Artuk ve Sâhib-i Musul Emîr Cekirmiş müşriklere karşı cihat için ve Müslümanlara yardım etmek üzere aralarında anlaşmışlardı. Zahîru'd-Dîn hastalandığı vakit Sükmân b. Artuk'u ordusuyla birlikte Dimaşk'a davet etmeyi düşünmüştü, böylece onu kendi halefi tayin edebilecek ve Dimaşk'ın savunmasını da ona devredebilecekti. Tam bu sırada İbn 'Ammâr'ın mektubu Sükmân'a ulaştı. Ondan hızla çağrısına cevap vermesini ve kendisine yardım için yola çıkmasını istiyordu. Bunun yanı sıra yardımı karşılığında ona çok miktarda para da verecekti. Mektupta yazılanlardan haberdar olan Sükmân kendisine yapılan bu daveti kabul etti. Hızla yapılan hazırlıklardan sonra yönünü Dimaşk'a çevirerek gece gündüz demeden tüm gayretiyle ilerledi. Verdiği sözü tutmak ve Frenklere saldırmak

üzere Fırat'ı geçti. El-Karyateyn'e vardığında ve hareketinin haberi atabeke ulaştığı vakit Zahîru'd-Dîn'in kurmayları danışmadan ve alelacele verdiği bu karar yüzünden ona çıkıştılar. Sükmân'ı davet etme hususundaki yanlışına işaret ederek bu yaptığı işin sonuçlarından korkmasını sağladılar. Ona şöyle söylediler: "Emîr Sükmân b. Artuk Dimaşk'a gelip de sizi buranın idaresinden atınca size ve bize ne olacak? Atsız'ın başına gelenleri bilmez misiniz? O ki Alp Arslân'ın oğlu Sultan Tâcü'd-Devle'yi davet edip, Dimaşk'ın idaresini teslim ettiği vakit derhâl kendi felaketini getirmemiş miydi? Ne ona ne de ailesine acımıştı!" Bunun üzerine Zahîru'd-Dîn yaptığı hatanın farkına vardı ve düşüncesizliğinin boyutunu anlayarak buna çok pişman oldu. Öyle ki sırf bu yüzden vicdanında işittiği rahatsızlık bedenindekinden katbekat fazla idi. O ve kurmayları Sükmân'a karşı ne yapacaklarını, geldiği vakit nasıl davranacaklarını tartışırlarken el-Karyateyn'den bir haber geldi. Emîr Sükmân, el-Karyateyn'e vardığı vakit derhâl ordugâh kurmuş, fakat pek şiddetli bir hastalığa tutulmuştu. Böylece kaderinin çizdiği ömrünün sonuna gelmiş, Allah'ın rahmetine kavuşmuştu. Kurmayları derhâl bedenini nakil için hazırlamış ve onunla birlikte geldikleri yerin yolunu tutmuşlardı. Atabek bu habere öyle çok sevindi ki iyileşmeye ve kendini toparlamaya başladı. Var ettiklerini hikmetiyle yaşatan ve kudretiyle her şeye karar veren Allah'a hamd olsun! Böylece el-Cezîre bölgesine gittiler. Bunlar aynı senenin Sefer ayının başında vuku bulmuştur.

Bu sene Cemâziye'l-evvel ayının dördünde Tarablus'u kuşatan Frenklerin komutanı İbn Sancîl'in ölüm haberi geldi (28 Ocak 1105). Bu onunla Sâhib-i Tarablus Fahrü'l-Mulûk İbn 'Ammâr arasında bir ateşkes anlaşması yapılmasının ardından olmuştur. Anlaşma şartlarına göre Tarablus'ın dış bölgeleri şehrin tedarik hatlarını kesmemesi ve gelenlere de engel olmaması şartıyla İbn Sancîl'e ait olacaktı.

Şaban ayının birinde Zahîru'd-Dîn Atabek ordusuyla Baalbek'e hareket etti. Şehrin dışında ordugâh kurdu. Şehrin valisi Gümüştegin et-Tâci'den pek hoşnut değildi. Kulağına iyi olmayan ve yadırgadığı şeyler gelmişti. Zahîru'd-Dîn şehri kuşattığı vakit Gümüştegin onun aklında olanları anladı. Haber göndererek kendisine boyun eğdiği ve itaat edeceğini, ona iftira atanların söylediklerini reddettiğini, bunlardan temize çıkmak istediğini ve üzerine atılan iftiralara karşı masumiyeti üzerine yemin edeceğini söyledi. Bunun üzerine Zahîru'd-Dîn ona karşı yapılan suçlamalardan vazgeçti, onu hoş karşılayarak hükmünü kabul etti, yanındakilere de ona kin beslemekten geri durmalarını söyledi. Oradan Hıms bölgesine doğru ilerledi. Rafeniyye'ye yürüdükten sonra önünde ordugâh kurdu. Cebel Bahrâ'dan büyük bir birlik de ona katıldı ve beraber Rafeniyye'ye saldırdılar. Bu sırada ahali ve garnizon nöbette değildi. Böylece şehir, civarı ve Frenklerin yaptığı kalede bulunan herkesi kılıçtan geçirdiler. Her yeri ateşe verdiler. Kale de yerle bir edildi. Rafeniyye kaleleri de savunanlarıyla birlikte alındı ve hepsi öldürüldü. Sonra ordu Hıms'a döndü.

Recep ayında Sâhib-i Halep Melik Fahrü'l-Mulûk Rıdvân geldi. Frenklerin kuşattığı Tarablus'a ilerleyerek Fahrü'l-Mülk İbn 'Ammâr'a yardım etmek amacıyla çok sayıda asker topladı. Artâh Kalesi'ndeki Ermeniler, Frenklerin elinden çektikleri adaletsizlik ve zulüm yüzünden kaleyi ona teslim ettiler. Bunu öğrenince Tenkrî kaleyi geri almak için Antakya'dan ayrıldı. Bölgesindeki tüm Frenkleri toplayarak kaleyi kuşattı. Ordusuyla Fahrü'l-Mulûk'u oradan atmak için hareket etti. Cihat farzını yerine getirmek amacıyla Fahrü'l-Mulûk, Halep bölgesinden, şehrin gençleri de dâhil, toplayabildiği kadar asker topladı. İki ordu birbirlerine yaklaştı ve savaşa tutuştu. Müslüman piyadeleri saflarını korudularsa da atlılar bozguna uğradılar

ve piyadeler de kılıçtan geçirildiler. Allah'ın kaçmayı nasip ettikleri dışında kaçabilen olmadı. Bozgundan geriye kalanlar Halep'e vardıklarında atlı ve piyadeden kayıplar sayıldı. Bunlar yaklaşık üç bin kadardı. Haber Artâh'daki Müslümanlara ulaşınca hepsi kaçıştılar. Sonra Frenkler Halep'e ilerlediler. Şehrin ahalisi kaçtı. Yağmalanan yağmalandı, esir edilenler esir edildi. Bu Şaban ayının üçünde oldu (26 Nisan 1105). Şam ahalisi ise güven ve emniyetten sonra artık sıkıntı ve endişe içine düştü.

Bu sene el-Efdal'in oğlu Şeref Ma'âli'nin komutası altında Mısır'dan atlı ve piyade olmak üzere sayısı on bini aşan büyük bir ordu geldi. Zahîru'd-Dîn Atabek'e yardımı ve desteğiyle kâfirlere karşı cihat için davet eden mektuplar gönderildi. Fakat o razı olmadı, zira buna engel olan birkaç mesele ile uğraşıyordu. Ordusuyla Busrâ'ya hareket etti. Kuşatma niyetiyle önünde ordugâh kurdu. Çünkü İrtâş b. Tâcü'd-Devle ve Aytegin el-Halebî şehirdeydiler, evvelce de bahsi geçtiği üzere Frenklerle yazışıyorlardı. Fakat sonradan fikrini değiştirdi. Cihat yolunda destek vermek için Mısır ordusuna katılmanın yerinde olduğu kararına vardı. Oradan hareket etti. Askalan'ın dışına ulaştı ve Mısırlılara yakın bir yerde ordugâh kurdu. Bunu işitmeleri üzerine Frenkler güçlerini topladılar ve Askalan'a yürüdüler. İki ordu aynı senenin Zü'l-hicce ayının on dördünde Yafa ve Askalan arasında savaşa tutuştular (2 Eylül 1105). Frenkler Müslümanları yendiler. Askalan valisini öldürdüler ve birkaç kumandanı da esir ettiler. Mısır ordusu Askalan'a, Dimaşk ordusu da Busrâ'ya çekildi. Söylendiğine göre öldürülen Müslüman sayısı Frenk sayısına eşit idi. Zahîru'd-Dîn ordusuyla Busrâ'ya döndüğü vakit Melik İrtâş ve Halepli Aytegin'in Frenklerden yardım alma umutları suya düşünce Rahbe'ye ilerlediklerini ve orada bir müddet kaldıktan sonra ayrıldıklarını gördü.

499 Senesi
(20 Eylül 1105 – 8 Eylül 1106)

Bu sene Frenkler Sevâd-ı Taberiye'ye çıktılar ve Sevâd ile el-Beseniyye arasına 'Alâl Kalesi'ni inşa etmeye koyuldular. Bu kale geçilmez diye anlatılanlardandı. Zahîru'd-Dîn Atabek onların bu niyetinden haberdar olduğu vakit bitirilmesine derhâl engel olmak istedi, zira bir kez inşası tamamlandığı vakit yıkmak pek bir güç olacaktı. Böylece ordusuyla yola çıktı. Onlar başlarına gelecek olan bu felaketten habersizdiler. Ansızın tepelerine çöktü ve son adama kadar hepsini kılıçtan geçirdi. Kaleyi tüm silahlarıyla, hayvanlarla ve Frenklerin tüm edevatıyla birlikte ele geçirdi. Kelleleriyle ve esir aldığı Frenklerle Dimaşk'a döndü. Bunun yanı sıra çok miktarda ganimet de almıştır. Bu Rebîü'l-âhir ayının on dördünde idi (30 Aralık 1105).

Bu ay batı göğünde kuyruğu gökkuşağına benzeyen ve doğudan göğün merkezine kadar uzanan bir kuyruklu yıldız belirdi. Hatta gece görünmezden evvel gündüz vakti güneşe yakınca da görülebiliyordu. Böylece birkaç gece sürdü ve sonra ortadan kayboldu.

Cemâziye'l-evvel ayının yirmi altısında Sâhib-i Afamiyye Halaf b. Mülâ'ib'in birkaç bâtınî tarafından öldürüldüğü haberi geldi. Onları el-Hakîm el-Müneccim'in ölümünden sonra bâtınîlere katılmış olan Acem Ebû Tâhir es-Sâig olarak bilinen bir adam Halep'ten yollamıştı. Casusları Afamiyye'de oturan Ebû'l-Feth es-Sermînî adında bir dai ile gizli bir anlaşma içindeydi. Bu adam halkla anlaşarak şehrin surunda bir gedik açmalarını ve böylece fedailerin valiye ulaşmasını sağlamıştı. [Vali] ona yaklaştıkları vakit farklarına varmış ve yiğitçe onlara karşı savaşmıştı. Ancak içlerinden biri üzerine atılarak karnından hançerlemişti. Bundan sonra can havliyle kendisini kuleye atmış ve harem dairelerinden birine ulaşmaya çalışmıştı. Fakat diğer bir fe-

dai onu ikinci kez hançerlemişti. Böylece dakikalar içinde can verdi. Fedailer kulenin üzerinden zafer nidaları atarak el-Melik Rıdvân'a olan bağlılıklarını haykırdılar. Öldürülen adamın oğulları ve komutanı surdan geldiler. Fakat bâtınîler mekânı onlardan aldılar ve birkaçını da öldürdüler. Oğlu Müsbih b. Halaf b. Mülâ'ib Şeyzer'e kaçtı ve dönmesine izin çıkana kadar da orada kaldı. Bundan sonra Tenkrî kuşatmak amacıyla Afamiyye'ye ulaştı. Yanında dai Ebû'l-Feth es-Sermînî'nin bir kardeşi de vardı ve onun elinde bir esir idi. Bâtinîler için belirli bir miktar haraç koydu ve bunu alınca geri çekildi.

Bu sene Kılıç Arslân b. Süleymân b. Kutalmış büyük bir orduyla birlikte geldi ve Ruhâ'ya ilerleyerek şehir dışında ordugâh kurdu. Harrân'ı elinden tutan Cekirmiş onu şehri almaya davet etti. Böylece üzerlerine yürüdü ve şehri aldı. Ahali onun cihada katılmak üzere gelişine pek bir mutlu oldu. Lakin kısa zaman sonra hasta düştü ve Malatya'ya dönmesi gerekti. Kurmayları ise Harrân'da kaldılar.

Gelen habere göre Afamiyye'deki felaketten paçasını kurtaran Müsbih b. Mülâ'ib, Sâhib-i Antakya Tenkrî'ye sığınarak, zaten az olan erzakından bahsederek onu Afamiyye'yi almaya teşvik etmiş ve fetih ümitlerini artırmıştı. Böylece Tenkrî harekete geçmiş ve şehrin önünde ordugâh kurarak kuşatmıştır. Sonunda, 500 senesinin Muharrem ayının on üçünde şehri aman yoluyla teslim aldı (20 Eylül 1106). Bâtınî Ebû'l-Feth es-Sermînî'yi ele geçirince onu işkence ederek öldürmüştür. Ebû Tâhir es-Sâig ve yanındakileri ise esir olarak yanında götürmüş, fakat söz verdiği aman şartlarını yerine getirmemiştir.

Afamiyye'deki yiyecek erzakı tamamen tükendi. Esirler de kendileri için bir miktar fidye ödeyinceye kadar onun elinde kaldılar. Bundan sonra onları salıverdi ve Halep'e döndüler.

500 Senesi
(9 Eylül 1106 – 28 Ağustos 1107)

Bu sene Frenklerin Sevâd, Havrân ve Cebel 'Avf bölgelerindeki fesatları arttı. Bunun haberi ve halkının şikâyetleri Zahîru'd-Dîn Atabek'e ulaşınca Türkmenlerden oluşan yardımcı kuvvetleriyle beraber ordusunu topladı. Yola çıkarak Sevâd'da ordugâh kurdu. Sûr valisi Emîr İzzü'l-Mülk, Frenklerin bölgesindeki Tibnîn Kalesi'ne saldırmak üzere ordusuyla birlikte şehirden ayrılarak şehrin dış mahallelerine çoktan saldırmış, içindekileri kılıçtan geçirmiş ve ganimet için ne varsa yağma etmişti. Melik-i Frenk Bağdavîn bu haberi işitince Taberiye'den onun üzerine yürüdü. Atabek de içinde Frenk atlılarının bulunduğu Taberiye civarındaki kaleye yürüdü. Saldırdı ve ele geçirdikten sonra içindeki herkesi öldürdü. El-Medân'a çekildi. Frenkler onun işini görmek için üzerine yürüdüler. Yaklaştıkları vakit [Müslüman] ordusu çekildi ve alelacele Zürre'ye[16] kaçtılar. İki ordunun öncüleri karşı karşıya geldi ve büyük bir savaşa girmeyi kararlaştırdılar. Müslümanlar epeyce şevkliydi. Takip eden gün buna uygun bir şekilde Müslümanlar atlarına bindiler ve Frenklerin ordugâh mevkiine yaklaştılar. Orada Frenklerin çoktan gittiğini ve Taberiye'ye, oradan da Akka'ya doğru çekildiklerini gördüler. Bunun üzerine Zahîru'd-Dîn ordusunu Dimaşk'a çevirdi.

Bu sene Melikşah oğlu Sultan[17] Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn Muhammed'e Zahîru'd-Dîn Atabek ve Sâhıb-i Tarablus Fahrü'l-Mülk İbn 'Ammâr'dan bir dizi mektup geldi. Onu Frenklerin topraklarında çıkardıkları kargaşadan, Şam ve sahil kalelerini alışlarından, Müslümanları katletmelerinden ve Tarablus Limanı'nı kuşatmalarından haberdar ederek yardım ve destek için davet ve halka derhâl yardım

16 Havrân'dadır. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s.75, 2. dipnot.
17 Selçuklu sultanı.

etmesi için teşvik ediyorlardı. Sultan vaziyeti öğrenince Emîr Cevâlî Sekâve'yi ordusunun komutanlarından biriyle birlikte, çok sayıda Türk askerden oluşan büyük bir ordunun başında gönderdi. [Aynı zamanda] Bağdat'a, Emîr Seyfü'd-Devle Sadaka b. Mazyad'a[18] ve Sâhib-i Musul Cekirmiş'e mektup yazarak cihat için adam ve para takviyesi istedi, [hatta] kendisine yardım ve takviye [göndermeleri] için mübalağa etti. Rahbe ve Fırat üzerindekileri ona iktâ verdi. Fakat emri ikisine de ağır geldi, İbn Mazyad onu reddetti. [Bunun üzerine] Sultanın yerine getirmesini istediği şeyi Cekirmiş'ten talep etmek üzere Musul bölgesine ilerledi. Fakat [Cekirmiş] ona yardım etmekte tereddüt etti. Böylece es-Sinn Kalesi'ne saldırdı ve yağmaladı. Orada ahaliden çok sayıda kişi kendisine katıldı. Cekirmiş onunla karşılaşmak üzere yola koyuldu. Fakat Cevâlî Sekâve onu yakaladı ve ordusunu da yok etti. Oğlu Musul'a kaçtı ve şehri aldı. Bunun üzerine Cevâlî Sekâve onu takip etti. Babası Cekirmiş'i öldürdü ve kellesini Musul'a gönderdi. Oğlu bunu öğrenince Kılıç Arslân b. Süleymân b. Kutalmış'a mektup yazarak Malatya'dan onu yardıma çağırdı ve şehirle birlikte civarda elinde tuttuğu tüm yerleri ona teslim edeceğine söz verdi. Zira Cekirmiş, Cezire ve Musul'dan çok miktarda gelir toplamıştı ve halkının gözünde sevilir, her yerde doğruluğu ve dürüstlüğü ile bilinirdi. Cekirmiş'in oğlundan gelen mektubun içindekileri okuduğu vakit Kılıç Arslân onun yardım davetine cevap vermeyi kabul etti. Böylece ordusuyla yola çıktı. Nusaybin'e vardı. Yanında ordusunun küçük bir kısmı vardı ve kalanı da Bilâd-ı Rum'da Frenklere karşı Melik-i Kustantiniyye'ye yardım etmekteydi. Kılıç Arslân'ın ordusu Cevâli Sekâve'ninkine yaklaştığı vakit iki taraf savaşa tutuştu. Kılıç Arslân'ın ordusunun bir

18 Mazyad adlı Arap kabilesinin 1086-1107 seneleri arasındaki şefi Sadaka, aşağı Irak'ta bağımsız bir hanedan kurmuştur. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 76, 1. dipnot.

kısmı Cevâli Sekâve'nin ordusunun bir kısmına galip gelerek onları kılıçtan geçirdi, bir bölümünü de esir aldı. Bunun üzerine Cevâli ordusunun merkez kuvvetleriyle Bilâd-i Rum'dan ordusunun kalanını çağırttığını ve yanında çok az adamı olduğunu işittiği Kılıç'ın kuvvetleri üzerine yürüdü. Habur bölgesine ilerledi. Oradan da Rahbe'ye gitti. Önünde ordugâh kurdu ve kuşattı. Bu sırada Sâhib-i Dimaşk Melik Şemsü'l-Mulûk Dukâk adına şehri idare eden ve kardeşi Melik Dukâk'ın ölümünden sonra Dimaşk'tan kaçmış olan Melik İrtâş b. Tâcü'd-Devle'yi yanında tutan Muhammed'e mektup yazarak onu kendisine teslim etmesini istedi. Fakat Muhammed onun mektubuna kulak asmadı. Cevâli kuşatmayı idare ettiği için bir müddet daha orada kaldı.

Burada Türkmenlerden oluşan büyük ordusu ile Emîr Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk ona katıldı. Şehre yapacağı saldırıda kendisine katılması için Melik Fahrü'l-Mulûk Rıdvân'a mektup gönderdi. Rıdvân ordusuyla birlikte ona katıldı. Zira evvelce Sâhib-i Antakya Tenkrî ile bir mütareke yapmıştı. Lakin o Halep'ten ayrıldığı vakit Sâhib-i Tel Beşîr Cusilîn onun şehirde olmadığını öğrenerek Halep'e her yönden akınlar düzenledi. Cevâli ise Recep ayının başından Ramazan ayının yirmi ikisine kadar Rahbe'nin önünde tuttuğu yerden ayrılmadı (4 Mart-23 Mayıs 1107). Bu sırada Fırat bilindik taşkınını yaptı. Cevâli'nin askerleri şehir ahalisiyle gizli bir anlaşma yaptılar ve kayıklara binerek şehrin surlarına doğru kürek çektiler. Lakin iş birliği içine girmiş olsalar da pek bir şey yapamadılar. Askerler sura saldıracakları yerde şehri ele geçirdiler ve yağmaya koyuldular. Halkın mallarına el koydular ve işkenceyle gizli hazinelerini çıkarttılar. Bir müddet sonra Cevâli yağmanın durmasını emretti. Halka emniyet sözü verdi ve hepsini evlerine gönderdi. Kale ise beş gün sonra Ramazan ayının yirmi sekizinde teslim oldu (29 Mayıs 1107). Sonra

Cevâli, Muhammed'i vali tayin etti ve ona yemin ettirdi. Ancak birkaç gün sonra kulağına gelen bazı meseleler yüzünden rahatsızlık duydu ve bu yüzden onu tutuklatarak kaleye hapsetti. Melik İrtâş da Sekâve'ye bağlı kişilerden biri oldu ve kendi başına karar alamaz hâle geldi. İşte vali olan bu Muhammed evvelce Kılıç Arslân b. Süleymân'a şehri Cevâli'ye karşı savunmada yardım etmesi için mektup göndermişti. Böylece Kılıç Arslân ordusuyla birlikte Rahbe'ye yürüdü. Fakat şehrin alındığını işitince geri döndü ve eş-Şemsânîye'de durdu. Cevâli'ye savaşa tutuşmaya niyetli değildi. Bu sırada Cevâli hareket etti ve Maksîn'de durduktan sonra Musul bölgesine yürümeye karar verdi. Yanında Fahrü'l-Mulûk Rıdvân da vardı. Ne tesadüftür ki Kılıç Arslân'ın ordusu üzerine hareket ettiler ve iki taraf Şevval ayının on dokuzunda salı günü savaşa tutuştu (19 Haziran 1107).

Vakit yaz ortasıydı ve sıcaklık da çok yüksek idi. Zemin kavurucu derecedeydi. İki taraftan da atların çoğu helak oldu. Kılıç Arslân'ın ordusu Cevâli'nin ordusunun üzerine hücum etti. Hücum sırasında Cevâli, Kılıç Arslân'ın peşine düştü ve kılıcıyla defalarca ona vurdu. Ancak bunun Kılıç Arslân'a hiçbir etkisi olmadı. Kılıç Arslân'ın ordusu yenildi. Sâhib-i Amed, Sâhib-i Meyyâfârikîn'le birlikte savaş sırasında ondan ayrıldı. Geri kalanı ise kaçtılar. Kılıçlar Kılıç Arslân'ın ordusunu dağıttı. Kılıç bozgun sırasında Habûr'a düştü ve suda boğuldu. Onu bir daha gören olmadı. Birkaç gün sonra da ölüsü bulundu. Cevâli Musul'a döndü. Melik Fahrü'l-Mulûk Rıdvân da ondan korkusundan Halep'e geri döndü. Cevâli, Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk'u alıkoydu ve ondan Türkmenler için harcadığı parayı istedi. Sonradan anlaştılar ve bunun yerine kendisine bir miktar paranın ödenmesini kabul etti. Bu paranın ödenmesini beklerken ondan esirler aldı. İl-Gâzî sonradan da ona bunları vermeyi sürdürmüştür.

Kılıç Arslân komutanlarından birini Türkmenlerden oluşan büyük bir ordunun başında Bilâd-ı Rum'a, o sırada Şam'a ilerlemekte olan Beymûnd ve yanındaki Frenklere karşı savaşan Melik-i Kostantiniyye'ye takviye için gönderdi. Böylece bu birlikler Rum melikine ve topladığı birliklere katılmak üzere sefere çıktılar. İki taraf da tam gücüne ulaştığı vakit saflarını hazırladılar ve savaşa tutuştular. Rumlar Frenklere galip geldi. Onları utanç verici bir hezimete uğrattılar. Büyük bir kısmı ya öldü ya da esir düştü. Kaçabilenler ise küçük gruplara ayrılarak ülkelerinin yolunu tuttular. Kılıç Arslân'ın Türk kuvvetleri de onun tarafından verilen hilat ve ziyafetlerden sonra ganimetin de pay edilmesiyle kendi yerlerine dağıldılar.

Cevâli Sekâve, Rahbe'den dönüp de Musul önünde ordugâh kurduğu vakit halkına ve şehrin içindeki garnizona mektup gönderdi. Zira garnizon ona karşı ne şehri müdafaa edebilecek güçte idi, ne de onu uzakta tutabilecek takate sahipti. Böylece surlar içindeki herkes adına ondan aman sözü aldıktan sonra şehri teslim ettiler. Kılıç'ın oğlu şehre sığındı. Cevâli onu yakaladı ve Sultan Muhammed'e gönderdi. 503 senesinin başında ordugâhtan kaçıncaya kadar onun yanında kaldı. Buradan babasının Bilâd-ı Rum'daki topraklarına geri döndü. Söylendiğine göre, geri döndüğü vakit amcasının oğluna karşı bir iş çevirmiş ve onu öldürerek hâkimiyetini sağlamca tesis etmiştir.[19]

Bu sene Emîr el-İsfahbad et-Türkmenî kendi topraklarından Dımaşk'a geldi. Zahîru'd-Dîn onu hoşça karşıladı. Vadîü'l-Mûsa, Moab, Şerât, el-Cibâl ve Belkâ'yı ona ikta verdi. Böylece Türkmenî ordusuyla birlikte buranın yolunu tuttu. Lakin Frenkler buralara girdiler. Esirler alıp katliam yaptılar ve ellerinin uzandığı her şeyi talan ettiler. İsfahbad geldiği vakit Frenklerin ettikleri yüzünden bölge ahalisini korku ve

19 Gibb'e göre burada bahsi geçen açıkça Melikşah'tır. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 81, 1. dipnot.

sefalet içinde buldu. Böylece buraya yerleşti. Lakin Frenkler onun geldiğini işitince harekete geçtiler. Onun ordugâh kurduğu yerin karşısına ordugâh kurdular ve savunmasını düşürünceye dek ona hiç dokunmadılar. Sonra gafil olduğu bir anda üzerine hücum ettiler. İsfahbad ordusunun çoğuyla kaçtı. Kalanlar helak oldu. Frenkler hazine arabasını ele geçirdiler. İsfahbad, Havrân bölgesindeki 'Ayn el-Ketîbe'ye vardı. O sırada Dimaşk ordusu da 'Ayn el-Ketîbe önünde ordugâh kurmuştu. Zahîru'd-Dîn onu hoşça karşıladı ve başına gelenlerden dolayı teselli etti. Zararını tazmin etti ve hediyeler vererek kederini dindirdi.

501 Senesi
(29 Ağustos 1107 – 17 Ağustos 1108)

Bu sene Frenk meliki Bağdavîn [Allah'ın] terk ettiği ve dağılan ordusundan geriye kalanları topladı ve Sûr[20] Limanı'na yürüdü. Şehrin karşısına ordugâh kurdu ve Tel Maaşuka'nın eteklerine bir kale inşa etmeye koyuldu. Bir ay orada kaldı. Sonra şehrin valisi yetmiş bin dinar karşılığında onu çekilmeye ikna etti. Böylece parayı alarak kuşatmayı kaldırdı.

Aynı sene Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn Muhammed Hille'de işleri yoluna koydu ve Şevval ayının başında İsfahan'a dönüş yolunu tuttu. Yola çıkmazdan evvel Emîr Mevdûd ve orduya Musul'a sefer ederek şehri kuşatıp ele geçirme görevini vermişti. Böylece Mevdûd orduyla birlikte harekete geçti. Musul önünde ordugâhını kurdu. Şehri elinde tutan Cevâli şehir ahalisinin çoğunu sürmüştü, askerleri ise orada şer işler yapmış ve mukaddesatı çiğnemişlerdi. Bu yüzden Rahbe'nin yolunu tutmuş ve güvendiği adamlarından birini de Musul'da kalarak orayı savunması için tayin

20 Tyre.

etmişti. Sultanın ordusu bir müddet şehrin önünde kaldı. Bu sırada içeriden yedi kişi şehrin ele geçirilmesinde iş birliği yaptı; kapılardan birini açtılar ve şehri Mevdûd'a teslim ettiler. Mevdûd içeri girmesiyle birlikte Cevâli'nin pek çok adamını kılıçtan geçirdi. Fakat kaledekilere dokunmadı. Onlarla birlikte yanlarındaki her şeyi sultana gönderdi.

Bu senenin Şaban ayında Fahrü'l-Mülk İbn 'Ammâr'ın Tarablus'daki durumu Frenk kuşatmasının uzun sürmesi, gelmesi beklenen takviyenin zaman alması ve yardım gönderilmesindeki oyalanma sebebiyle kötüleşti. Bu yüzden Dimaşk'a haber ederek oradaki emîrlerden biri olan Artuk b. Abdü'r-Rezzâk'ı olan biteni konuşmak üzere davet etti. Emîr bunu kabul etti. Zahîru'd-Dîn'den izin isteyip alınca yola koyuldu. Bu sırada Fahrü'l-Mülk beş yüz kadar atlı ve piyade ile Tarablus'tan ayrılmıştı. Yanında ise ziyareti sırasında Bağdat'taki sultana sunacağı hediyeler ve değerli eşyalar vardı. Artuk ona yetişince Fahrü'l-Mülk'ün kendi refakatinde Dimaşk'a gitmesine karar verdiler. Böylece Dimaşk'a hareket etti. Merc Bâbü'l-Hadîd'in dışındaki surlarda konakladı. Zahîru'd-Dîn onu büyük bir hürmetle ve saygıyla karşıladı. Emîrler ve komutanlarsa ona verebildikleri kadar at, katır, deve ve imkânları dâhilinde neleri varsa verdiler.

Fahrü'l-Mülk, amcasının oğlu, ordusunun ve fedailerinin de komutanı olan Ebû'l-Menâkıb Tarablus'un savunmasını idare ederken [oradan] ayrılmıştı. Ona altı aylık bir tahsisat bırakmış ve bağlılık yemini ettirmişti. Ancak kuzeni ona karşı ayaklandı ve Mısır'daki Emîrü'l-Cuyûş'un oğlu el-Efdal'e bağlılığını ilan etti. Fahrü'l-Mülk onun bu yaptığını öğrenince tutuklayarak el-Havâbî Kalesi'ne kapamaları için komutanlarına mektup yazdı. Bu emir yerine getirildi. Fahrü'l-Mülk, Zahîru'd-Dîn Atabek'in oğlu Tâcü'l-Mulûk Bûrî'nin refakatinde Bağdat'a doğru yoluna devam etti. Atabek, sultanın sarayında kendisini kıskanan rakipleri olduğunu, sinsi-

ce dalaverelerle makamını sarsmak ve sultanın gözünde onu küçük düşürmek istediklerini öğrendi. Bu yüzden oğluyla birlikte hediyeler, atlar, gösterişli ve atiye olarak gönderilmesi uygun olan şeyler gönderdi. Şehit Sultan Tâcü'd-Devle'nin başdefterdarı olan Ebû'l-Necm Hibbettullah b. Muhammed b. Bedî'yi vezir tayin etti. Ona emîrin bütün sorumluluğunu verdi ve gönderildiği kişiler arasında da elçilik yetkisi tanıdı. 501 senesinin Ramazan ayınının sekizinde yola çıktılar (27 Nisan 1108). Bağdat'a vardıkları vakit Fahrü'l-Mülk, sultan tarafından beklediğinden de fazla bir ikramla karşılandı. Şehrini elinden alanlara karşı ona yardım ederek hak ettikleri cezayı vermeleri ve oradan kovmaları için en büyük komutanlarından birkaçına onunla birlikte gitmelerini emretti. Onunla birlikte gidecek olan ordusuna kısa bir müddet Musul'da durmalarını ve orayı Cevâli Sekâve'nin elinden alarak, oradan da Tarablus'a ilerlemelerini söyledi. Bunun sonucu yukarıda bahsi geçenlerdir. Bu sırada Fahrü'l-Mülk sultanın sarayında öyle uzun alıkondu ki sabrı tükendi ve 502 senesinin Muharrem ayının ortasında Dimaşk'a döndü (31 Ağustos 1108).

Zahîru'd-Dîn'in oğlu Tâcü'l-Mülk'e gelince, gönderilmesine vesile olan iş onun memnuniyetini had safhaya çıkardı ve sultandan hem babası, hem de kendisi için hoşnut edici hediyeler aldı. Sultan ve halifeden çok güzel hilatler alarak Dimaşk'a döndü. Aynı senenin Zü'l-hicce ayının sonunda [şehre] ulaştı (15 Ağustos 1108).

Dimaşk'a dönmesiyle Fahrü'l-Mülk İbn 'Ammâr birkaç gün orada kaldı. Sonra kendisine refakat etmek için Dimaşk ordusundan ayrılmış bir atlı grubu ve kendi atlıları ile birlikte oradan ayrıldı. Cebele Limanı'na ilerledi. Limana girdi. Şehir sakinleri ona bağlılıklarını bildirdiler. Tarablus halkı Mısır'daki el-Efdal'e mektup göndererek, ondan erzak ve buğday yüklü gemilerle birlikte şehrin idaresini alacak bir vali göndermesini istediler. Bu istekleri üzerine

Ebû Tayyib'in oğlu Şerefü'd-Devle, el-Efdal'in naibi olarak onlara vali geldi. Yanında buğday ve tahıl da getirmişti. Şehre varıp hükmünü pekiştirdiği anda Fahrü'l-Mülk'ün tüm yandaşlarını ve memurlarını, istifledikleri silah ve eşyaları ile birlikte yakalatarak hepsini deniz yolundan Mısır'a göndermiştir.

Bu sene Zahîru'd-Dîn Atabek ordusuyla birlikte Taberiye'ye yürüdü. Kuvvetlerini ikiye böldü. Birini Filistin'e gönderdi. Diğeriyle de Taberiye'ye sefere çıktı. Şehrin valisi biniciliği, yiğitliği, atılganlığı ve savaştaki hüneriyle meşhur olan Frenk komutanlarından, Frenklere âdeta Melik Bağdavîn misali liderlik eden Cerfâs[21] adamlarıyla onların karşısına çıktı. Savaşa tutuştukları sırada Türk atlıları o ve adamlarının etrafını çevirdi ve pek çoğunu öldürdüler. Cerfâs birkaç adamıyla birlikte yakalandı ve Dimaşk'a götürüldü. Bazıları hediye olarak sultana gönderildi. Cerfâs ve onunla birlikte esir edilenlerse idam edildiler. Salıverilmeleri için fidye teklif etmişler, lakin atabek bunu kabul etmemiştir.

Bu sene Bağdavîn lanetli ordusuyla birlikte Sayda Limanı'na yürüdü. Deniz ve karadan kuşattıktan sonra hücum etmek için ahşap bir kule inşa ettirdi. Mısır donanması savunmaya geldi. Hem Cenova, hem de kara birliklerine galip geldi. Ayrıca Sayda'ya yardım için Dimaşk ordusunun da geldiği haberini alan Frenkler kuşatmayı kaldırdılar ve kendi topraklarına döndüler.

502 Senesi
(18 Ağustos 1108 – 6 Ağustos 1109)

Bu sene Sâhib-i Arka, Zahîru'd-Dîn Atabek'e Frenklerin hücumlarını püskürtmekte yardım etmesi ve şehrin idaresini üstlenecek bir memur vermesi talebini ilettiği bir heyet

21 Gervase.

gönderdi. Bunun üzerine Zahîru'd-Dîn Atabek güvendiği bir memurunu ona yolladı. Şehrin idaresini ele aldı ve vali olarak orada kaldı. Zahîru'd-Dîn'in sözünü tutarak kendisine takviye asker, hilat ve ödüller göndereceğini beklemeye koyuldu. Fakat o sırada şiddetli kar yağmaya başladı ve yağmurlar da ordunun Arka'ya yürümesine engel oldu. Şehrin erzakı azaldı ve tedarik hatları da kesildi. Frenkler derhâl kuşatmaya geldiler. Bunun üzerine Zahîru'd-Dîn yola koyuldu. Lakin geldiğinde Frenklerin şehri çoktan kuşattıklarını ve yanındaki kuvvetlerin de onları şehirden atmaya yeterli olmadığını gördü. Böylece el-Ekme[22] Kalesi'ne yöneldi. Önünde ordugâh kurarak saldırıya geçti. Bunu öğrendiklerinde Frenkler kaledeki garnizonu takviye etmek için yaklaşık üç yüz kadar atlıyla yola çıktılar. Gecenin karanlığından yararlanarak onlara katıldılar. Böylece Frenklerin azimleri öyle çok arttı ki atabek garnizonun artan kuvveti karşısında çekilmeyi lüzumlu gördü. Âdeta yenilmiş biri gibi çekildi. Bu yüzden Frenkler cesaretlendiler ve çekilen ordunun peşi sıra giderek çok çok miktarda ganimet ve hayvan elde ettiler. Ordu orman ve dağların arasında dağıldı ve ortada bir savaş olmamasına rağmen yitik ve tükenmiş bir hâlde Hıms'a ulaştı. Bundan sonra Frenkler Arka'ya döndüler. Erzakı tükendiği için aman yoluyla şehri aldılar.

Bu senenin Şaban ayında Tarablus'u kuşatmış olan Raymûnd İbn Sancîl, Frenk ülkesinden deniz yoluyla içleri Frenk ve Cenovalılarla dolu altmış [parça] gemiyle geldi ve Tarablus önüne indi. O ve İbn Sancîl'in kız kardeşinin oğlu es-Sardânî arasında bir anlaşmazlık çıktı. Sâhib-i Antakya Tenkrî, es-Sardânî'ye yardım etmek için geldi. Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes Melik Bağdavîn ordusuyla birlikte geldi ve aralarını buldu. Es-Sardânî Arka'ya döndü. Yolda tarlalar üzerinde bir Frenk buldu ve onu vurmak istedi. Fakat Frenk onu vurdu ve öldürdü. Bunun haberi Raymûnd İbn Sancîl'e ulaştığı vakit Arka'yı teslim alması için memurların-

22 Lübnan'daki modern Akun olabilir. Hıms'ın 32 km. güney batısı ve Kubai'at'ın 9 km. güney doğusu. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 88, 1. dipnot.

dan birini gönderdi. Frenkler asıl ve toplama kuvvetleriyle Tarablus'u kuşatarak saldırmaya başladılar ve aynı senenin Şevval ayının birinci gününden Zü'l-hicce'nin on birine kadar halkını kuşatmaya aldılar (10 Mayıs-18 Temmuz 1109). Kulelerini şehrin duvarına yasladılar. Şehir ahalisi savaşı ve savaşanları kendi gözleriyle gördüğü vakit donup kaldı ve başlarına gelecek olan felaketi anladı. Erzak ve takviye getirecek olan Mısır donanmasının gecikmesi yüzünden de dirençleri iyice kırıldı. Gemilerin istifleri bozulmuştu. Rüzgâr da ters yönden esiyordu. Ancak Allah'ın dediği olur! Böylece Frenkler şehir üzerine yaptıkları hücumları şiddetlendirerek kulelerinden saldırdılar ve bu senenin Zü'l-hicce ayının on birinde şehri cebren aldılar (18 Temmuz 1109). İçeride ne varsa yağma ettiler; erkekleri esir, kadın ve çocukları da köle ettiler. Şehrin mal ve istiflerinden, Dârü'l-İlm ve şahsi kütüphanelerinden ele geçirdiklerinin sayısı hesaplanamayacak kadar çok idi. Şehrin valisi ve askerlerinin bir kısmı şehir alınmadan evvel aman dilemişlerdi. Onlara dokunulmadı. Şehir düştükten sonra salıverildiler ve birkaç gün içinde Dimaşk'a vardılar. Şehir halkına kötü muamele edildi, paralarına el kondu ve hazineleri saklı oldukları yerlerden çıkartıldı. Böylece fakirlik içinde büyük sıkıntılara düştüler.

Frenkler ve Cenovalıların aralarında anlaştıklarına göre, yağma ettikleri de dâhil olmak üzere şehrin üçte biri Cenovalıların, üçte ikisi ise Raymûnd İbn Sancîl'in olacaktı. Melik Bağdavîn'e ise ganimetten aslan payını ayırdılar ve o da bundan hoşnut oldu. Lakin Tenkrî, es-Sardânî'ye yardımının karşılığında umduğunu bulamayınca geri çekildi. Aynı senenin Şevval ayında Bânyâs'a saldırdı ve aldı. Halkına aman sözü verdi. Buradan Fahrü'l-Mülk İbn 'Ammâr'ın yaşadığı Cebela liman şehrine saldırdı. Şehirdeki erzak yetersizdi. Tenkrî şehri kuşattı ve Zü'l-hicce'nin yirmi ikisine kadar da halkına geçit vermedi (29 Temmuz

1109). [Sonunda] bir heyet göndererek onlara dokunmayacağı sözünü verdi. Bunu kabul etmeleri üzerine de aman yoluyla şehri teslim aldı. Tenkrî'nin ona cömertçe davranacağı ve şehri ikta olarak vereceği sözüne rağmen, Fahrü'l-Mülk İbn 'Ammâr herhangi bir tacize uğramadan şehirden ayrıldı.

Bundan kısa bir zaman sonra Mısır donanması geldi. Adam, parça sayısı, erzak ve teçhizatın çokluğu bakımından evvelce böyle bir filo Mısırlılar tarafından hiç gönderilmemişti. Filo Tarablus'u savunmak ve bolca yiyecek tedariki, adam ve para ile bir sene boyunca takviye etmek, sahil şehirlerini ve Mısır'a ait olan ahaliyi korumak amacıyla gönderilmişti. Tarablus'un alınmasından sekiz gün sonra Sûr'a vardılar. Fırtına yüzünden hedefleri için geç kalmışlardı. Bir müddet sahilde kaldılar ve erzakı da farklı yerlere dağıttılar. Sûr, Sayda ve Beyrût ahalisi bunları almak isteyerek Frenklerle yapacakları savaştaki zayıf durumlarından şikâyetlendi. Ancak donanma kalamadı ve uygun rüzgârı bulunca Mısır'a doğru demir aldı.

Bu senenin Şevval ayında gelen haberlere göre Emîr Sükmân el-Kutbî birkaç ay boyunca Meyyâfârikîn'i ve halkını kuşatarak şehri aman yoluyla ele geçirmişti. Şehrin erzakı tükendiği için sakinleri de açlıktan kırılmışlardı.

Aynı sene Sâhib-i Antakya Beymûnd büyük bir kalabalıkla Frenk ülkesinden döndü. Kendi topraklarının yolunu tuttu. Kustantiniyye yakınlarında konakladı. Bunun üzerine Melik-i Kustantiniyye yanında kendi sınırına komşu bölgelerden gelen çok sayıda Türkmenle onun üzerine yürüdü. Birkaç gün boyunca savaştılar. Rumlar hepsi dağılana dek onların saflarını bozmak için her yolu denediler. Böylece Frenkler dört bir yana dağıldılar. Beymûnd, Rum meliki ile anlaşma yaptı. Rum meliki ve maiyetinin huzuruna çıkarak ona olan bağlılığını sundu. Böylece Allah'a hamd olsun, İslam onların şerrinden kurtulmuş oldu.

Bu sene Melik Bağdavîn'den Zahîru'd-Dîn'e art arda elçiler geldi ve ateşkes isteyerek dostane ve barışçı ilişkilerin kurulmasını talep ettiler. Aralarında varılan anlaşmaya göre Sevâd ve Cebel 'Avf üçe bölünecek, Türkler bunun üçte birini, Frenkler ve köylüler de üçte ikisini alacaktı. Anlaşma bu teklif üzerine bağlandı ve şartlar da buna göre yazıldı.

Frenkler Cebele'yi aldıklarında Fahrü'l-Mülk İbn 'Ammâr şehirden ayrıldı ve Şeyzer'e gitti. Buranın efendisi Sultan b. Ali b. el-Mukallad b. Münkid el-Kinânî onu hoşça karşıladı. Yanında kalabileceğini söyledi. Fakat bu teklifi geri çevirdi ve Zahîru'd-Dîn Atabek'e katılmak üzere Dimaşk yolunu tuttu. Atabek onu hoşça karşıladı. Ona bir ev verdi. 503 senesinin Muharrem ayında Zebdânî ve civarını da ona ikta vermiştir.

503 Senesi
(7 Ağustos 1109 – 26 Temmuz 1110)

Frenkler Tarablus'la işlerini bitirdikleri ve işlerini düzene koydukları vakit Rafeniyye'ye yürüdüler. Bu amaçla yürüyüşe geçtiklerini öğrenen Zahîru'd-Dîn savunmak üzere ordusuyla birlikte Rafeniyye'ye hareket etti. Hıms'ta ordugâhını kurdu. Frenkler şehri ne kuşatabildiler ne de sıkıntıya sokabildiler. Onlar ve Zahîru'd-Dîn arasında elçiler ve mektuplar gidip geldi. Böylece her iki tarafın bölgelerini karşılıklı gözeten, barış temelinde bir anlaşma yaptılar. Yapılan anlaşmaya göre Frenkler Bikâ'dan üçte bir istifade edecekler, Müneytire ve İbn Akkâr kaleleri de onlara teslim edilecekti. Buna karşılık Frenkler de şehir ve civar bölgelerine düzenledikleri yağma akınlarını kesecekler, Masyâf,[23] Hisn et-Tûfân ve Hisn el-Akrâd kaleleri barış kaideleri içinde addedilecek ve buraların sakinleri anlaşmanın şartına binaen Frenklere

23 Arapça metinde “Maysa” şeklindedir.

senelik bir himaye haracı ödeyeceklerdi. Fakat Frenkler bu şartlara ancak kısa bir müddet uydular ve [sonra] da bildik yağma ve talan akınlarına geri döndüler.

Bu senenin Cemâziye'l-evvel ayında Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn'in[24] Irak'a vardığı ve diğer bütün topraklarına yazdığı mektupların haberi ulaştı. Mektuplarda büyük bir azimle cihadı sürdüreceğini ve Zahîru'd-Dîn Atabek'e de birlikler Şam'a varıncaya kadar harekete geçmemesini söylüyordu. Zira burada onlara katılacak ve işleri eline alacaktı, Zahîru'd-Dîn kendisine art arda mektuplar göndererek onu kâfirlere karşı yardıma ve takviye kuvvet göndermeye davet etmişti. Lakin yolda pek çok engel çıktı ve güçlükler onu bu amacından alıkoydu. Bekleyiş uzadıkça ve kâfirlerin de cesaretleri sultanın gecikmesi yüzünden yerine geldikçe, Zahîru'd-Dîn'in İslam yolundaki gayreti ve Türk azmi onu bizzat Bağdat'a gitme hazırlıklarına yöneltti. Orada azîz nübüvvet makamının halifesi el-Mustazhîr ve sultanlık makamındaki Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn'in huzurlarına çıkacak, Müslümanların kendi topraklarında başlarına gelenlerden, şehirlerin düşmesinden, erkeklerin kılıçtan geçirilmelerinden, kadın ve çocukların ise köle edilmesinden ve Frenklerin el-Cezire ve Irak üzerindeki emellerinden şikâyet edecekti. Yol için yapılan hazırlıklardan sonra imkânı dâhilinde bulabildiği kıymetli ve çevik Arap atları, tür tür Mısır kumaşları, pahalı eşyalar, her türden pahalı hediyelerle, [kısacası] yüce bir makamda oturana sunulması münasip olan şeylerle, Sâhib-i Tarablus Fahrü'l-Mülk İbn 'Ammâr ve kendi kurmaylarını da yanına alarak çöl yoluyla es-Semâve üzerinden yola koyuldu. Oğlu Tâcü'l-Mulûk Bûrî'yi vekili tayin etti. Ona topraklarını her an savunmaya hazır olması, tebaasına iyi muamele etmesi, Frenklerin ikiyüzlülüğü ve hilekârlıkları ve kendisi dönene kadar da onlarla kurmuş

---

24 Arapça metinde yanlış olarak Rüknü'd-Dünyâ ve'd-Dîn yazılıdır. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 94, 1. dipnot.

olduğu iyi ilişkileri sürdürmesi hususunda nasihatler verdi. Sonra yola çıktı ve çölde Vadîü'l-Miyâh olarak bilinen [yere] ulaştı, Bağdat'taki iftiracıların yaydığı haberi işitti. Buna göre sultan Şam valiliğine bazı emîrleri tayin etmiş ve bu meyanda onlara işaret etmişti. Bu haber onu öyle bir dehşete düşürdü ki derhâl seyahatini kesti. Fahrü'l-Mülk İbn 'Ammâr'ı güvendiği birkaç adamını da yanına vererek, beraberinde getirdiği hediye ve değerli eşyalarla birlikte Bağdat'a gönderdi. Ona yolculuğunu yarıda kesmesini lüzumlu kılan meseleyi de anlatmasını söyledi. Böylece Fahrü'l-Mülk yanında getirdiği hediyelerle Bağdat'a ulaştı. Orada pek hoş bir şekilde karşılandı. Atabekin seyahatini sürdürmeyip geri dönmüş olmasından da pişmanlık duydu. Zira böylece arzu ettiği şeylerin umduğundan da öte bir şekilde gerçek olduğunu ve çıkan o asılsız dedikoduların da yanlış olduğunu kendi gözleriyle görebilecekti. Bağdat'tan bu meselelerle ilgili art arda birkaç mektup geldi. İçindekiler onurlandırıcı ve temin ediciydiler, çıkan asılsız söylentilerden dolayı da özürlerini sunmaktaydılar.

Zahîru'd-Dîn Atabek, Vadîü'l-Miyâh'tan dönüş yolundayken aldığı habere göre Baalbek valisi Gümüştegin el-Hâdim et-Tâci Frenklerle irtibat kurmuş, dostane ilişkiler tesis etmiş ve onları uçları yağma etmeye teşvik etmişti. Kardeşi Baytegin et-Tâci'yi sultana göndererek dalavere ve hileler çevirip ikilik ve fesat çıkarmaya çalışıyordu.[25] Zahîru'd-Dîn bundan ve Baytegin'in gönderilişinden haberdar olunca ordusundan bir birlik toplayarak onlara Baytegin'in seyahati sırasında geçmek zorunda olduğu yolları ve geçitleri tutmaları ve onu yakalayıp kendisine getirmeleri için emirler verdi. Lakin Baytegin'den hiçbir haber alamadı. Bunun üzerine Zahîru'd-Dîn ordusuyla birlikte bizzat Baalbek'e gitmek üzere yolundan döndü. Bu

25 Sultanı Zahîru'd-Dîn'e karşı kışkırtmaya çalışıyordu. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 96, 1. dipnot.

sırada oğlu Tâcü'l-Mulûk'a mektup göndererek ordusunu alıp Baalbek'te ordugâh kurmasını emretti. Böylece Tâcü'l-Mulûk onun emrini yerine getirmek için hızla yola koyuldu. Şehir ahalisi nöbette değilken ve onun da gelişini beklemezken Baalbek'te ordugâh kurdu. Bunun üzerine el-Hâdim'e mektup yazarak kendisine bağlılığa geri dönmesini ve şehri kendisine teslim etmesini söyledi. Asiliğini ve itaatsizliğini sürdürmekteki inadının sonucu hakkında uyararak, kan dökülmesine sebep olacak tavrını sürdürürse diye de tehdit etti. Fakat o dikkafalılık ederek isyanını ve inkârını sürdürdü. Kısa zaman sonra Zahîru'd-Dîn ordusu ve topladığı piyadelerle birlikte geldi. Onları Baalbek'in önünde harp edecek şekilde saflara dizdi. Baalbek'e karşı mancınıklar kurdurdu ve zayıf noktalarını tespit edip, onlar tarafından sunulacak bir fırsatı değerlendirmek için duvarı geçecek bir savaş aracı inşa ettirmeye başladı. Şehrin birliklerinden ve garnizonundan bazıları ona teslim oldular. Onlara iyi davrandı ve hilat verdi. Sonra sura bir saldırı düzenledi ve savunmacıların bir kısmını öldürdü. Şehir ahalisi onun savaşma azmini ve şehri kuşatmaktaki kararlılığını görünce boyun eğmeye niyetlendi. El-Hâdim yaptığı hatanın bağışlanmasını diledi. Belirli şartlar ve kendisine bir ikta verilmesine karşılık şehri ve kaleyi teslim edeceğini söyledi. Bu hususları görüşecek bir komutan talep etti, zira bu şekilde kendi adına muvaffak bir anlaşmaya varabilecekti. Böylece devletin yanında yer almasından dolayı Emîr Baltaş'ı ona yolladı. Öne sürdüğü şartlara binaen bir anlaşmaya varıldı. Zahîru'd-Dîn'e hem şehri, hem de kaleyi teslim etti. Gerçekten de bunların geçilmesi ve alınmaları pek bir zor idi. Kale meşhur bir kaleydi ve bir inşa harikasıydı. Böylece ona gitti. Atabek âdeti olduğu üzere kendisine karşı kalkışanlara hoş bir tavır göstererek isyanı bertaraf etti. Baalbek'e karşılık ona yine geçilmezliği ve güçlü yapısıyla meşhur olan Serhad Kalesi'ni verdi. Elinden aldığı mülk ve iktaları da geri verdi.

Sonra Dimaşk'a döndü. Zahîru'd-Dîn, oğlu Tâcü'l-Mulûk Bûrî'yi Baalbek valiliğine getirdi. Güvendiği komutanların emri altında olan bir garnizonu da Baalbek'e yerleştirdi ve şehrin işlerini yoluna soktu. Şehrin kuşatması için geçen zaman otuz beş gün idi. Şehir 503 senesinin Ramazan ayının yirmi ikisinde teslim edilmiştir (20 Nisan 1110). Zahîru'd-Dîn şehir sakinlerinin çektiği sıkıntıyı hafifletmek için emirler verdi, haraçların bir kısmını affetti ve evvelce haksız yere alınmış olan paylarını da geri verdi. Böylece halk ona minnettar oldu ve dört bir yandan hayır dualar işitti. Sonra Dimaşk yolunu tuttu. Orada sultanın Şevval ayında Bağdat'tan İsfahan'a döndüğü haberini aldı.

Sâhib-i Amed Emîr İbrahim Yınâl'ın öldüğü haberi geldi. O kötü şahsiyetli bir kişi idi. Halkına zulmettiği konuşulurdu. Sürdürdüğü zulüm ve adaletsizlik yüzünden şehir ahalisinin bir kısmı şehri terk etmişti. Ölmesiyle büyük bir rahatlama oldu ve ardından daha iyi şartların geleceği ümidi doğdu. Yerine oğlu geçti. O babasından daha insancıl ve daha doğru bir şahsiyete sahipti.

Bu sene Tenkrî, ordusu ve Allah'ın terk ettiği askerleri eşliğinde Antakya'dan çıktı. Şam uçlarına ilerledi. Tarsus'u ve civar bölgelerini aldı. Rum melikinin valisini şehirden attı ve Antakya'ya döndü. Sonra Şeyzer'e yürüdü. Civarını yakıp yıktıktan sonra derhâl ödenmek üzere on bin dinar istedi. Sonra Hısn el-Akrâd'ı kuşattı. Halkı ona teslim oldu. Arka'ya ilerledi. O sırada Melik Bağdavîn ve İbn Sancîl de Beyrût'u hem karadan hem denizden kuşatmışlardı. Tenkrî Antakya'ya döndü. Sâhib-i Tel Beşîr Cusilîn, Beyrût'u kuşatmakta olan Frenklere yardıma gitti ve onlardan Ruhâ'yı kuşatan Emîr Mevdûd'un ordusuna karşı yardım istedi. Frenkler bir kule inşa etmeye koyuldular ve bunu Beyrût surlarına dayadılar. İnşası tamamlandığı zaman kuleyi yürüttüler. Lakin mancınıklardan atılan kayalar yüzünden yıkıldı ve kullanılmaz hâle geldi. Böylece başka bir tane daha

yapmaya başladılar. İbn Sancîl üçüncü bir kule daha inşa ettirdi. Bu sırada Mısır'dan on dokuz parçalık bir donanma yetişti ve Frenklerinkine galip gelerek birkaç gemiyi de ele geçirdiler. Erzaklarıyla birlikte Beyrût'a girdiler. Bu başarı sayesinde halkın direnci yükseldi. Melik Bağdavîn Süveydiyye'ye haber göndererek donanmalarıyla orada bulunan Cenovalılardan yardım istedi. Buna cevaben içi asker dolu kırk parçalık bir donanma Beyrût'a geldi. Frenkler Şevval ayının yirmi birinde artık tüm güçleriyle hem karadan hem denizden saldırıyorlardı (19 Mayıs 1110). Sura iki kule dayadılar. Pek cengaverce dövüştüler. Mısır donanmasının komutanı Müslümanlardan büyük bir grupla birlikte öldürüldü. Frenkler ne bundan sonra ne de bundan evvel daha çetin bir muharebe görmemişlerdi. Şehir ahalisinin direnci kırıldı ve başlarına gelecek olan felaketi sezdiler. Günün sonunda Frenkler şehre saldırarak kılıç zoruyla aldılar. Şehrin valisi yanında birkaç askeriyle birlikte kaçtı. Ancak Frenklerin huzuruna getirildi ve yanındakilerle birlikte öldürüldü. Yanında götürdüğü tüm hazineyi de yağma ettiler. Şehir yağmalandı, sakinleri ya köle edildi ya da esir alındılar. Tüm malları ve hazineleri alındı. Bundan kısa bir müddet sonra Mısır'dan yardım için üç yüz atlı geldi. Lakin Frenklerden bir grup onları Ürdün yakınlarında sıkıştırınca Mısırlılar dağlara doğru kaçtılar. Pek çoğu helak oldu. Beyrût'un işleri düzene konunca Melik Bağdavîn, Frenklerle birlikte ayrıldı. Sayda'yı kuşattı. Halkına şehri teslim etmeleri için bir elçi gönderdi. Ondan mühlet istediler. Bunun üzerine senelik altı bin dinarlık bir haraç aldıktan sonra onlara mühlet vermeyi kabul etti. Evvelce haraç iki bin dinar idi. Sonra hac yapmak üzere Beytü'l-Mukaddes'in yolunu tuttu.

Bu senenin Zü'l-kâde ayının sekizinde gökyüzünde doğudan kuyruğu güneye uzanan bir yıldız görünür oldu (4 Temmuz 1110). Zü'l-hicce ayının sonuna kadar böylece devam etti ve sonra kayboldu (25 Temmuz 1110).

Bu sene Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn, Sâhib-i Ermenistan ve Meyyâfârikîn Sükmân el-Kutbî ve Sâhib-i Musul Şerefü'd-Dîn Mevdûd'a mektup yazarak onlara ordularıyla birlikte Frenklere karşı cihat açmalarını ve Musul bölgesini korumalarını emretti. Bunun üzerine ordu ve kıtalarını topladılar. Yola koyuldular ve Cezîre Benî Nümeyr'de bütün civar bölgelerin valileri büyük kuvvetleriyle beraber kendilerine katılıncaya dek konakladılar. Emîr Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk da Türkmenlerden oluşan büyük bir orduyla onlara katıldı. Böylece Müslüman ordusu Frenklerin karşı duramayacağı derecede büyük bir kuvvet hâline geldi. Hep birlikte cihada karar verdiler. Ruhâ'ya ilerleyerek onun [surlarının] gücü ve geçilmezliği karşısında Allah'ın inayetine güvenip orayı kuşatacaklardı. Bütün kuvvetleriyle yola çıktılar. Ruhâ karşısında Şevval ayının onundan yirmisine kadar ordugâh kurdular (8-18 Mayıs 1110). Orayı dört bir yandan âdeta kaftan gibi kuşatarak tüm giriş ve çıkışlarını kestiler. Şehrin erzakı az idi. Halkı tükenmenin eşiğine geldi. Yiyecek fiyatları yükseldi. Kuşatma uzun sürdü. Frenkler bu vaziyeti işittikleri vakit kuvvetlerini toplayıp silah kuşanarak Ruhâ'nın savunması için tedbirler almaya başladılar. Vaziyetin ciddeyeti karşısında aralarında fikir birliği doğdu. Sâhib-i Antakya Tenkrî, Sâhib-i Tarablus İbn Sancîl ve Frenkler içindeki bütün diğer şehirlerin efendisi Melik Bağdavîn bir araya gelerek, savaşta sağlam duracaklarına ve düşmanı kararlılık içinde karşılayacaklarına dair kesin bir anlaşmaya vardılar. Böylece açık bir fikir birliğine vardıkları vakit tüm kuvvetleriyle Ruhâ'ya ilerlediler. Zahîru'd-Dîn Atabek Frenklerin aralarında anlaştıkları haberini aldı. Böylece Dimaşk'tan ordusuyla hareket etti ve Selemiyye'de ordugâh kurdu. Burada Frenklerin yolları üzerindeki Rafeniyye'ye saldırdıkları ve şehri kuşattıkları sırada Emîr Şemsü'l-Havas'ın atlılarıyla üzerlerine saldırdığı ve birkaçını öldürdüğü haberini aldı. Zahîru'd-Dîn'in Selemiyye'deki ordugâha varınca

Şam'ın dört bir yanından gelen birlikler kendisine katıldılar. Gelen haberlere göre Frenkler Fırat'a ulaşmışlardı. Ruhâ'ya doğru [nehri] geçmeye hazırlanıyorlardı. Bunun üzerine atabek derhâl Rakka ve Kal'atü'l-Ca'bar'a yöneldi. Fırat'ı geçmesiyle Frenklerden haber alıncaya kadar beklemeye koyuldu. Öğrendiği üzere Frenkler bu bölgedeki İslam ordularının öncülerinin fazlalığı ve bütün yolların da nehre çıkması sebebiyle nehri geçmeme kararı almışlardı.

Müslümanlar Frenklerin kendi bölgelerinde olduğunu öğrenince serbestçe geçişlerine izni vermeyi kararlaştırdılar; böylece onlara Fırat'ın doğusundan açık arazide saldırabileceklerdi. [Bu niyetle] Zü'l-hicce ayının sonunda Ruhâ'dan çekildiler ve düşmanı yanıltıp tuzağa çekmek niyetiyle Harrân'da ordugâh kurdular. Harrân zaten evvelce Emîr Mevdûd'un eline geçmişti ve o da burayı Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk'a vermişti. Müslümanlar Frenkler yaklaşıncaya ve Dımaşk ordusu da kendilerine katılıncaya kadar onlara saldırmaktan geri durdular. Frenkler Müslümanların aralarındaki bir anlaşmaya binaen yaptıkları bu manevrayı fark ettiler ve hezimete uğrayacakları korkusuyla dehşet içinde kendilerini Fırat kıyılarına attılar. Bu hareketi haber alan Müslümanlar onların peşlerine düştüler ve komutanlarının bir kısmı nehri henüz geçmişken öncü Müslüman atlıları üzerlerine atıldılar. Araçları ve yükleri Müslümanlara ganimet oldu ve pek çoğu da kılıçtan geçirildi, esir alındı ya da Fırat'ta boğuldu. Müslümanların elleri ganimet, esirler ve hayvanlarla doldu. Lakin Ruhâ'yı kuşattıkları için geriye kalanları da almak üzere nehri geçemediler ve geri döndüler. Frenkler tüm şehir ahalisini tahliye ettiler ve bir Ermeni garnizonunu da şehri savunması için geride bıraktılar. Askerin erzakını şehri takviye etmek için içeri taşıdılar. Şehrin efendisi Bağdavîn er-Rüeyyis[26] de şehirden ayrılarak geri çekilen Frenklere katıldı. İslam ordusu birkaç günlüğüne Fırat'ta

26 "Küçük Baldwin" ya da küçültme anlamıyla "kralcık", II. Baldwin.

kaldı. Onların karşısında ordugâh kurdu. Sonra Ruhâ'yı kuşatmak üzere oradan ayrıldı. Zahîru'd-Dîn Atabek onların bu vaziyette ayrıldıklarını öğrenince, ordugâhından kalabalık bir birliği Ruhâ'daki kuşatmayı takviye etmeleri için gönderdikten sonra kendi mülkünü Frenklerden korumak üzere ayrıldı. Dimaşk'a vardı. Ruhâ'ya gönderdiği askerleri ise kuşatma ordusu bu toprakları tahliye edinceye kadar orada kaldılar. Bundan sonra hilat ve atiyeler verilmesinin ardından kendi yerlerine dönmelerine izin verildi.

Atabek Zahîru'd-Dîn ve Emîr Şerefü'd-Dîn Mevdûd arasında mekik dokuyan elçiler dostluklarının ve aynı hedefe hizmet etme amaçlarının güçlenmesini sağladı. Ruhâ'daki İslam ordusunun şehrin gücü ve direnişi karşısında kalışı uzadıkça ordugâha erzak sevkiyatının başarısız olması ve tayının tükenmesiyle çekilmeleri lüzumu doğdu. Böylece Ruhâ'dan Harrân'a gelecek bir saldırıyı durdurması için geride bir birlik bırakarak dağıldılar. Necme'd-Dîn İl-Gâzî aralarında evvelce vuku bulmuş olan bir anlaşmazlığın tekrar su yüzüne çıkması sebebiyle Sükmân el-Kutbî'yle takıştı ve Harrân'dan Mardin'e kaçtı. Bunun üzerine Sükmân onun kardeşi Balak'ı yakaladı ve zincire vurarak yanında kendi şehrine götürdü. Müslüman ordularının Ruhâ'dan çekilmelerinden sonra şehrin efendisi Bağdavîn er-Rüeyyis şehrin uçlarındaki yağmalar hâlâ sürse de geri dönüp şehre girdi.

Melik Fahrü'l-Mulûk Rıdvân, Sâhib-i Halep Frenklerin yenildiği haberini alınca Halep'ten çıktı ve Frenklerin aldığı yerleri kurtararak Antakya bölgesine akın düzenledi ve bir miktar ganimet elde etti. Onların döndüğünü duyunca da Halep'e geri döndü. Kısa zaman sonra Frenkler geldiler. Halep bölgesinin bir kısmını yakıp yıktılar. Halkının bir kısmını kılıçtan geçirdiler ve esir aldılar. Tenkrî geri döndü. El-Esârib'i kuşattı ve uzun bir kuşatma ve onlara çektirdiği sıkıntıdan sonra ele geçirdi. Bu aynı senenin Cemâziye'l-âhir ayında olmuştur. Halkına dokunmadı. Onlardan gitmek

isteyen gitti, kalmak isteyen de kaldı. Bundan sonra Melik Fahrü'l-Mulûk Rıdvân ve Tenkrî arasında bir dostluk anlaşması yapıldı. Şartlara göre Fahrü'l-Mulûk Halep'in gelirlerinden ona senelik yirmi bin dinar ödeyecek, on at verecek ve esirleri de serbest bırakacaktı. Bu kararlara göre barış tesis edildi.

Bu sene Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes Melik Bağdavîn yağmalamak ve yakıp yıkmak niyetiyle Bikâ bölgesindeki Baalbek'e geldi. O ve Zahîru'd-Dîn Atabek arasında bu mesele üzerine yazışmalar oldu ve sonunda Bikâ'nın gelirlerinden üçte birinin Frenklere, üçte ikisinin ise Müslümanlara ve köylülere verilmesi şartıyla barış yapılması kararlaştırıldı. Aynı senenin Sefer ayında aralarındaki anlaşmanın şartları bu temelde kaleme alındı. Böylece kendi topraklarına geri döndü. Onun ve kuvvetlerinin Baalbek ve Bikâ'dan yağmaladıkları da elinde kalmıştır.

Bu sene Frenk meliklerinden birinin deniz yoluyla geldiği haberi ulaştı. Altmış parçalık içi asker dolu bir donanmayla hac ve İslam topraklarına akın düzenlemek amacıyla gelmişti. Beytü'l-Mukaddes'e gitti. Bağdavîn onu karşılamaya gittiğinde İslam topraklarına saldırmaya karar verdiler. Beytü'l-Mukaddes'ten döndüler. Rebîü'l-âhir ayının üçünde Sayda önünde ordugâh kurdular. Karadan ve denizden kuşatmaya aldılar (25 Ekim 1110). Bu sırada Mısır donanması da Sûr'da demirli idi. Lakin Sayda'ya yardım getiremedi. Frenkler bir kule inşa ettiler ve şehre doğru yaklaştırdılar. Kulenin üstü oklara ve nefte karşı asma yaprakları, hasır ve öküz derileriyle kaplıydı. Böyle maharetle inşasını tamamladıktan sonra altına koydukları kütükler üzerinde günlerce taşıdılar. İçlerine de yangınları söndürmek için su, sirke ve savaş aletleri koydular. Sayda'dan olup bitenleri görenlerin cesareti kırıldı. Beyrût'taki gibi bir felaketin başlarına geleceğinden korkar oldular. Kadı ve şehrin birkaç önde gelenini Frenklere gönderildiler ve Bağdavîn'den aman dilediler. Bağdavîn tekliflerini kabul

etti. Onların yanı sıra askerlerin de canlarını ve mallarını bağışlayacağını ve Dimaşk'a gitmek isteyenlerin de gitmesine izin vereceğine söz verdi. Bu şartlar üzerine ona yemin ettiler. Böylece vali, reis, tüm asker ve birlikler şehir ahalisinden büyük bir kalabalıkla birlikte Dimaşk'a gitti. Bu 504 senesinin Cemâziye'l-evvel ayının yirmisindedir (10 Aralık 1110). Kuşatma kırk yedi gün sürdü. Bağdavîn şehirde bir garnizon kurup, işlerini düzene koyduktan sonra Beytü'l-Mukaddes'e döndü. Lakin kısa zaman sonra Sayda'ya geri geldi ve kalanlardan yirmi bin dinardan fazla haraç aldı. Böylece onları yokluk içinde bıraktı ve ellerindekileri çekip aldı. Geriye bir şeyi kaldığı bilinen kim varsa tüm mallarına el koydu.

504 Senesi
(27 Temmuz 1110 – 16 Temmuz 1111)

Bu sene gelen habere göre sefer hâlinde olan bir grup tüccar uzun süren hareketsizlikten bunalarak yanlarında çok miktarda para ve malla Tinnîs, Dimyat ve Mısır'dan yola koyulmuşlardı. Mısır donanması hareket edemediği için kendilerini tehlikeye atarak denize yelken açmışlardı. Fakat birkaç Frenk gemisiyle karşılaşmışlar ve yakalanmışlardı. Ayrıca Frenkler değeri yüz bin dinarı geçen mal ve parayı da ele geçirmişler, tacirleri ise esir edip işkence yapmışlardı. Sonunda Dimaşk'ta ve başka yerlerde ellerinde kalan ne varsa fidye olarak vermeleriyle salıverilmişlerdi.

Sayda'dan dönen Bağdavîn Askalan'a yürüdü ve saldırdı. Şehrin valisi Şemsü'l-Halife onunla görüşmeye başladı. Aralarında bir anlaşmaya vardılar. Anlaşmanın şartına göre Bağdavîn alacağı haraç karşılığında kuşatmayı kaldıracak ve Askalan'a saldırmaktan vazgeçecekti. Zira Şemsü'l-Halife savaşmaktan ziyade ticareti yeğ tutuyordu.

Barışçı ve dostane ilişkilere, seyahat edenlerin emniyetine meyli daha fazla idi. Sûr ahalisinden Bağdavîn'e bir sene üç ay içinde ödenmek üzere yetmiş bin dinar topladı. Bunun haberi Şevval ayında Sâhib-i Mısır el-Efdal'e ulaştığı vakit onun bu yaptığını doğru bulmadı. Bu yüzden ona içten içe bir kin besledi. Lakin bunu yanındakilerden gizli tuttu. Şemsü'l-Halife'nin yerini alacak olan bir valinin emri altında Askalan'a ilerleyecek büyük bir ordu topladı. Ordu Askalan'a yaklaştığı vakit Şemsü'l-Halife onun niyetini haber aldı ve el-Efdal'e karşı ayaklandı. İsyan bayrağını açarak emri altındaki kuvvetleri dışarı çıkardı. Bunu yapmasının sebebi el-Efdal'in bir fitnesine cevaben onların kendisine karşı dönebilecek olmalarından korkmasıydı. Zira el-Efdal'in birkaç hususta kendisinden pek hoşnut olmadığını ve iyi gözle bakmadığının farkında idi. Bir de Bağdavîn ile görüşmüş, onun adam ve erzak yardımıyla dostluğunu da talep etmişti. Eğer başına herhangi bir şey gelecek olursa şehri Bağdavîn'e teslim edecek, [karşılığında da] ondan bunun telafisini temin edecekti. Bunu öğrenince el-Efdal anlaşmanın yapılmasından korkarak şüphesini dindirmek için bir mektup gönderdi ve onu kandırdı. Askalan'ı ona ikta verdi. Mısır'daki iktasını da tanıyarak oradaki atları, malları ve mülkleri ile olan engelleri de ortadan kaldırdı. Şemsü'l-Halife şehir ahalisinden korktuğu için Ermenilerden oluşan bir birliği davet ederek onları şehre yerleştirdi. Vaziyet 504 senesinin sonuna kadar böylece sürüp gitti. Şehir ahalisi ise ona öfkeliydi. Atıyla geçtiği bir sırada Kutâme'den bir grup ona saldırdı ve yaraladı. Böylece evine kaçtı. Onu takip ederek bertaraf ettiler, evini ve mallarını yağmaladılar. Gören bazı kişilerin ve halktan olanların da evlerini yağma ettiler. Bu haber Sâhib-i Seyyâre'ye[27] ulaştı. O da derhâl şehre gitti. Şehir ahalisi onu tanıdı ve Şemsü'l-Halife'nin kellesini, yap-

27 Mektupların geliş ve gidişinden sorumlu kişi olmalı. Gibb bunu "postmaster" olarak vermiştir. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 110, 2. dipnot.

tıklarını anlatan bir mektupla birlikte Mısır'daki el-Efdal'e gönderdiler. El-Efdal bu haberden pek bir memnun oldu ve müjdeyi getirenleri ödüllendirdi. Lakin onu öldürenlerin yakalanmalarını, onun evinden ve malından yağma ettikleriyle halktan gasbettikleri yüzünden hapsedilmelerini emretti. Sâhib-i Seyyâre halktan birkaç kişiyi tutuklayarak Mısır'a gönderdi. Bunlar Mısır'a vardıkları vakit hapsedildiler.

Bu senenin Cemâziye'l-evvel ayında Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn Muhammed b. Melikşah Hemedân'dan Bağdat'a geldi. Burada Şam'dan gelen mektupları ve elçileri kabul etti. Ona vaziyetten ve Fırat'tan döndükten sonra Frenklerin yaptıklarından haber verdiler. Sayda, el-Esârib ve Halep bölgesindeki felaketleri de anlattılar. Halep'ten gelen Hâşimî eşrafından biri, bir grup sûfî, tüccar ve fakih Şaban ayının ilk cuması camide sultanın huzuruna çıkarak yardım istediler. Hutbe okuyanı minberden indirerek minberi kırdılar. Frenklerin elinden İslam'ın başına gelen felaketler, öldürülen adamlar, esir alınan kadın ve çocuklar yüzünden feryatlar içinde ağladılar. Cemaatin namaz kılmasına engel oldular. Bu sırada cemaat ve ileri gelenler onları yatıştırarak, orduları gönderip Frenklerden ve küffardan İslam'ın intikamını alacağına sultan adına söz verdiler. Ertesi cuma tekrar toplandılar ve halifenin camiine giderek daha fazla feryat figan içinde ağlayıp yakındılar, yardım istediler. Bundan kısa zaman sonra halifenin karısı ve sultanın kızı Hâtûn Seyyîde İsfahan'dan Bağdat'a geldi. Öyle bir şaşaa içinde geldi ki yanında pek çok mücevher, para, aletler, arabalar ve her türlü binek hayvanı, eşyalar, çeşit çeşit harika kıyafetler, hizmetkârlar, fedailer, cariyeler vardı. Bunlar sayılamayacak kadar çoktular. Onun gelişi tam da bu yardım isteklerine denk gelmişti. Öyle ki şehrin sükûneti ve huzuru onun gelişiyle bozuldu. Halife Mustazhîr Billah Emîrü'l-Mü'minîn olanlara sinirlendi ve bu fitneyi çıkaranı bulmayı kafasına koydu. Onun boyunun ölçüsünü vere-

cek ve müstahak olduğu cezaya çarptıracaktı. Fakat sultan bunu yapmasına engel oldu ve insanların yaptıklarını da mazur gördü. Emîr ve komutanlara ise kendi topraklarına dönerek Allah düşmanı küffara karşı cihada hazırlanmalarını emretti.

Bu senenin Cemâziye'l-âhir ayında sözde Rum melikinden hediyeler, kıymetli eşyalar ve mektuplarla birlikte bir heyet geldi. Gönderilmelerinin sebebi ise Frenklere saldırarak onlara ani bir zarar vermeyi, birleşerek onları bu topraklardan atmayı ve onlara dair gösterilen ihmalkârlığı terk etmeyi, bu tehditkâr vaziyetlerini ve fesatlarını iyice tesis etmezden evvel onları yok etmek için elden gelen ne varsa yapmayı şiddetle tembih etmekti. Söylediğine göre Frenklerin kendi topraklarından geçerek Müslümanların topraklarına girmelerine engel olmuştu. Onlarla savaşa girişmişti. Lakin eğer ki onların İslam mülkü üzerindeki hırsları sürekli birbiri ardına gelecek olan ordular ve takviyeler hâlinde olacaksa kaçınılmaz bir şekilde onlarla barış yapmak zorunda kalarak Frenklere serbest geçiş izni verecek ve amaçları için onlara yardım edecekti. Böylece Frenklere karşı savaşmak ve onları bu topraklardan atmak için söylenebilecek en güçlü kelam ve ikazlar ile sözünü nihayete erdirdi.

Bu sene Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes Melik Bağdavîn, atabekle aralarında kararlaştırdıkları anlaşmayı bozdu. Sâhib-i Tarablus İbn Sancîl'e mektup yazarak onu ordusunu getirerek Taberiye'de kendisine katılmaya davet etti. Ordusunu topladı ve aklındaki bir meseleyi halletmek üzere Beytü'l-Mukaddes yönüne doğru yola çıktı. Fakat yolda rahatsızlandı. Bu onu birkaç gün alıkoydu. İyileştikten sonra onlar tarafından başına önemli bir şeyin gelmeyeceğine dair şüphesi kalmadı. Niyetini öğrenen Zahîru'd-Dîn Atabek ordusuyla yola koyuldu ve Re'sü'l-Mâ olarak bilinen yerde ordugâh kurdu. Sonra buradan Lecâ'ya ilerledi. Frenkler

onu es-Senameyn'e kadar takip ettiler. Atabek kuvvetlerini farklı yönlerden onlara müdahale edebilmeleri için ayırarak, yollara ve geçitlere ise atlılar göndererek erzak yollarını kesti. Böylece onları öyle bir sıkıştırdı ki kendisiyle barış yapmak zorunda kaldılar. Müzakereler Bağdavîn elinde olanların üzerine Cebel 'Avf, Sevâd ve el-Cebaniyye'nin gelirlerinin yarısını Âl el-Cerrâh bedevilerinin elinde olan bölgelerle birlikte alıncaya kadar sürdü. Bu şartlar aralarında kayıt altına alındı ve böylece hepsi aynı senenin Zü'l-hicce ayının sonunda kendi mülklerine geri döndüler (14 Temmuz 1111).

Evvelce bahsi geçtiği üzere Bağdat'tan talep edilen yardımdan sonra Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn ordusunu göndereceğini bildirmiş ve emîrlerine de cihada çıkmak için hazırlık yapmalarını emretmişti. Böylece hazırlıklarını yaptılar. Onlardan Frenklerin topraklarına doğru ilk sefere çıkan Sâhib-i Musul İsfahsallâr[28] Şerefü'd-Dîn Mevdûd'dur. Ordusuyla Sancatân'a yürüdü. Tel Murâd ve civarındaki birkaç kaleyi aman yoluyla ve cebren ele geçirdi. Emîr Ahmedîl güçlü ordusuyla ona katıldı. Ardından da Emîr Kutbu'd-Dîn Sükmân el-Kutbî, Ermenistan ve Diyar-ı Bekr'den ona katıldı. Harrân üzerinde güçlerini birleştirdiler. Burada Sâhib-i Şeyzer Sultan b. Ali b. Münkiz'den bir mektup geldi. Onlara Sâhib-i Antakya Tenkrî'nin Şeyzer'de ordugâh kurduğu, karşısına da Tel İbn Ma'şar'ı inşa etmeye başladığını, bu yüzden de şehre tahıl sevkiyatına engel olduğunu haber ediyordu. Bu sebeple onları yardıma çağırıyor ve bir an evvel gelmelerini rica ediyordu. Bunu henüz Şam'dan çıkmışken haber aldılar ve 505 senesinin Muharrem ayında Fırat'ı geçtiler. Tel Beşir'in önünde Muharrem ayının on dokuzunda ordugâh kurdular (3 Ağustos 1111). Burada sultanın kendilerine katılması için hareket etmesi-

---

28 Farsça "başkomutan" anlamına gelen "sipah-sâlâr"dan türeme bir askerî terimdir. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 114, 1. dipnot.

ni emrettiği Emîr Bursuk b. Bursuk'un gelişini beklemeye koyuldular. Yanında ordusundan sadece birkaç askerle geldi. Gut hastalığı vardı. Sükmân el-Kutbî de hasta idi. İkisi de birbirlerinin görüşleri üzerinde anlaşamadılar. Bu sırada gönüllüler ve askerler bu kaleye saldırarak bir gedik açtılar. Bunun üzerine Sâhib-i Tel Beşir Cusilîn, Ahmedîl el-Kürdî'ye haber yolladı. Ona para ve hediyeler vererek, yanında olacağı ve ona muhabbet beslediğini söyledi. Düzenli ordunun büyük bir kısmı Ahmedîl'in yanında idi. Cusilîn kaleden çekilmesi için ona ricacı olup el açtığı vakit diğer emîrlerin karşı çıkmasına rağmen onun bu isteğine razı geldi. Emîr Sükmân el-Kutbî'nin hastalığı şiddetlendi ve Ahmedîl çekilmeye karar verdi. Zira sultanla aralarında kurulmuş olan bağ ve evlilik ilişkilerinden dolayı Sükmân'ın topraklarını kendisine ikta olarak tahsis edeceği beklentisi içindeydi. Böylece ordular Tel Beşir'den Halep'e çekildiler. Burada şehrin önünde ordugâh kurdular ve civarını yağmaladılar. Öyle ki Frenklerin yaptıklarından daha büyük bir yıkıma yol açtılar. Sâhib-i Halep Melik Fahrü'l-Mulûk Rıdvân'ın ya da onun komutanlarından birinin kendilerine katılacağını umuyorlardı. Lakin o hiçbirine kulak asmadı ve Halep'in kapılarını kapadı. Şehir ahalisi içinden rehineler alarak hisara kapattı. Şehir surları üzerinde kolluk görevi yapmaları ve şehir halkının surlara çıkmasına engel olmaları için silahlı bâtınîlerden ve sadık ahaliden ordu kurdu. Başıbozukları ise ordunun dışında kalan kim varsa yakalamakta serbest bıraktı.

Bu emîrler bir araya gelip de Fırat'ı geçtikleri vakit Zahîru'd-Dîn Atabek'e mektup göndererek ondan kendilerine katılmasını istediler. İşlerin seyrini ona bırakacaklardı. Bu sırada aynı öneme sahip bir mektup da sultandan geldi. Hem vaziyet, hem de onun iyi muhakemesi cihada yardım etmek için ordusuyla birlikte onlara katılmasını ve bu toprakları ehl-i şirke ve mülhitlere karşı korumak için göster-

dikleri kararlığı takviye etmesini lüzumlu kılıyordu. Hıms, Hama, Rafeniyye ve diğer tüm Şam kalelerinden toplayabildiği kadar adam topladı ve onlara doğru hareket ederek Halep'in dışında saflarına katıldı. Onu büyük bir saygı ve hürmetle karşıladılar. Gelişiyle birlikte kendilerine güvenleri ve güçleri yerine geldi. Lakin onun katılmasından dolayı gösterdikleri o zahiri neşeye rağmen Zahîru'd-Dîn içlerinde ne cihat ne de ülkeyi korumak için gerçek bir kararlılık görmüştü.

Sükmân el-Kutbî'ye gelince, hastalığı şiddetlendi ve ölüme yaklaştığı için onlardan ayrılarak şehrine döndü. Fırat'a varmadan yol üzerinde öldüğü haberi geldi. Bursuk b. Bursuk'a gelince, sedye üzerinde taşındı. Ne hareket edebildi ne de konuşabildi. Ahmedîl'e gelince, Sükmân'ın toprakları ve onları sultandan ikta almak hevesi yüzünden geri dönme isteği kuvvetliydi. Zahîru'd-Dîn Atabek onları Sefer ayının sonunda Şam'a ilerlemeleri hususunda ikna etti (Eylül 1111). Evvelce Halep'te yaptıkları gibi Maarretü'n-Nûman'da ordugâh kurdular. Askerler ihtiyaç duydukları şeyleri civardan elde ettiler. Yanlarında ne yiyecek ne de erzak taşıyabildiler. Komutanların Zahîru'd-Dîn'e gösterdikleri hevessizlik onu kendilerinden uzaklaştırdı ve aralarında daha fazla kalmaktan rahatsızlık hissetmesine sebep oldu. Hatta kulağına çalındığına göre Melik Fahrü'l-Mulûk Rıdvân kendisine karşı bir dalavere çevirip öldürmek için emîrlerden biriyle anlaşmıştı. Böylece Emîr Şerefü'd-Dîn Mevdûd ile bir anlaşma yaptı ve bu sayede ilişkileri güçlendi. Emîrlerin geri kalanına ise onlar için yanında getirdiği hediyeleri verdi. Bunlar kıymetli şeyler, çevik Arap atları ve nadir Mısır kumaşları idi. Bütün bu hediyeler, teşekkür ve takdir ifadeleriyle minnettarlıklarını da sunarak kabul edildiler. Mevdûd, Zahîru'd-Dîn'e verdiği sözü sadakatle tuttu ve onunla olan dostluğunu sebatla korudu. Atabek emîrlere Tarablus'a yürümelerini söyledi ve onlara Dimaşk ve idare-

sinden isteyecekleri tüm erzakı temin edeceği sözünü verdi. Eğer ki bu sırada kış bastıracak olursa onlara Dimaşk'ta kalacak yer de verecekti. Lakin onun bu teklifini geri çevirdiler ve Saba[29] kabilesi misali dağıldılar. Bursuk b. Bursuk ve Ahmedîl, Sükmân el-Kutbî'nin ordusunu takiben geri çekildiler. Sadece Emîr Mevdûd atabekin yanında kaldı. Böylece ikisi Maarre'den ayrıldılar ve Âsi'de ordugâh kurdular.

Frenkler orduların çekildiğini ve dağıldığını işittikleri vakit toplandılar ve Afamiyye'de bütün kuvvetleriyle ordugâh kurdular. Birbirlerine duydukları düşmanlığa ve anlaşmazlıklarına rağmen bu vakada Bağdavîn, Tenkrî ve İbn Sancîl güçlerini birleştirdiler ve İslam'a ve onun tebaasına karşı yek bir cephe oluşturdular. Yaklaşmaları üzerine Sultân b. Münkiz adamlarıyla birlikte Şeyzer'den bizzat çıktı. Atabek ve Mevdûd'la buluşarak onları cihada davet etti ve Frenklerin kuvvetlerinden küçükmüş gibi bahsetti. Böylece hareket ettiler. Âsi'yi geçtiler ve Şeyzer'in güneyinde ordugâh kurdular. Birlikler Şeyzer'in pazar yerinde tezgâhlarını kurdular. Mevdûd'un ordusu da şehrin yakınlarında ordugâh kurdu. İbn Münkiz ve yanındakiler onlara erzak temin edebilmek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. [İbn Münkiz] atabeki, Mevdûd'u ve yanındakileri Şeyzer hisarında ağırladı. Kendisi de ailesiyle birlikte onlara katıldı. Frenkler, Tel İbn Ma'şer'in kuzeyinde ordugâh kurdular. Ordunun konumu ve tertibi pek mahir bir şekilde terkip edildi. Frenklerin her yönüne atlılar gönderildi; etraflarında devriye gezdiler, taciz ettiler ve tüm geçitlere engel oldular. Onları dar boğazlara sıkıştırdılar. Susuz bıraktılar ve nehrin güney kıyısına yerleştirilen çok sayıda okçu sayesinde Âsi'ye yaklaşmalarına da engel oldular. Böylece hiçbir Frenk öldürülmeden nehrin kıyısına sokulamadı. Türkler, Frenklere karşı cesaret kazandılar ve onları hafife aldılar.

29 Marib bendinin yıkılmasının ardından güneyli Arap kabilelerinin dağılışını anlatan bir Arap deyimidir. Bkz. H.A.R. Gibb, age., 117, 1. dipnot.

Müslüman atlıları sayıca Frenk atlılarına denk idi. Ancak Frenklerin piyadesi sayıca üstündü. Türkler savaş düzeni içinde Frenklerin üzerine ilerlediler. Frenkler de konakladıkları tepeden onları karşılamak üzere indikleri bir sırada batı cenahından üzerilerine saldırdılar ve ordugâhlarının bir kısmını yağma ettiler. Çadırlarından ve sandıklarından birkaçını ele geçirdiler. Sonra yine üzerlerine döndüler. Frenkler eski düzenlerine geri çekildiler. Bu Rebîü'l-evvel ayında meydana gelmiştir. Frenklerin Türk korkusu arttı ve üç gün boyunca içlerinden biri dahi kendini göstermeye cüret etmeksizin yerlerinde kalakaldılar. Müslümanlar cuma namazı için Şeyzer Camii'ne gittikleri bir sırada Frenkler Afamiyye'ye ilerlediler. Fakat durmadan yanından geçip gittiler. Çekildiklerini işittikleri vakit Müslümanlar onları takibe koyuldular ve içlerinden geride kalanlarla çekilme yolları üzerinde kim varsa yakaladılar. Şeyzer'e döndüler ve oradan da Hama'ya geçtiler. Frenklerin uğradığı bozgunu işiten herkes pek mutlu olmuştur.

505 Senesi
(17 Temmuz 1111 – 4 Temmuz 1112)

Zahîru'd-Dîn Atabek ile Emîr Mevdûd arasındaki dostluk daha da güçlendi.

Bu sene Melik Bağdavîn Frenklerden kimi toplayabildiyse toplayarak Sûr'a ilerledi. Vali İzzü'l-Mülk ve şehir ahalisi telaş içinde Dimaşk'taki Zahîru'd-Dîn Atabek'e mektup yazarak şehri kendisine teslim edecekleri sözünü verdikten sonra ondan yardım ve takviye istediler. Çok sayıda Türk göndermesi için yalvardılar. Onların yardım ve takviye için derhâl gelmelerini istediler. Şayet yardım gecikecek olursa şehri Frenklere teslim etmek zorunda kalacaklardı. Zira Sâhib-i Mısır el-Efdal'den yardım umutları tükenmişti. Atabek Türklerden oluşan bir kuvveti hızla

gönderdi. İki yüz atlı ve tam teçhizatlı mahir okçulardan oluşmaktaydı. Bu birliğin yanı sıra şehir ahalisi Sûr ve Cebel Âmile'den piyadelerle takviye edildi. Dimaşk'tan da piyade kuvveti onlara katılmıştı. Atabek başka bir birlik daha yollamaya hazırlanıyordu. Melik Bağdavîn, Sûr ahalisi ve atabek arasındaki anlaşmayı işittiği vakit topladığı kuvvetlerle 505 senesinin Cemâziye'l-evvel ayının yirmi beşinde şehri kuşatmaya gitti (5 Aralık 1111). Meyve ve hurma ağaçlarının kesilmesini emrederek şehrin önünde kalıcı konutlar inşa ettirdi. İşini zorlaştırıp, beyhude yere de olsa pek çok defa şehre saldırılar düzenledi. Söylendiğine göre bir saldırı sırasında Sûr halkı tek bir gün içinde üzerine tam yirmi bin ok atmıştır.

Zahîru'd-Dîn, Frenklerin Sûr'u kuşattıklarını öğrenince harekete geçti ve Bânyâs'ta ordugâh kurdu. Buradan birliklerini başıbozuklarla beraber Frenk topraklarını istedikleri gibi yağma etmeleri, öldürmeleri, çalmaları, yakıp yıkmaları için yolladı. Amacı onları taciz ederek kuşatmayı kaldırmalarını sağlamaktı. Sûr'a gönderdiği ikinci birlik şehre girmeye çalıştı, lakin başaramadı. Zahîru'd-Dîn, Sevâd'daki güçlü ve geçit vermez bir kale olan el-Habîs'e bizzat yürüdü. Şiddetli bir saldırıdan sonra cebren ele geçirdi ve garnizondaki herkesi öldürdü. Frenkler, Sûr'un duvarına saldıracakları iki kule inşa etmeye başladılar. Bunun üzerine Zahîru'd-Dîn dikkatlerini dağıtmak için onlara karşı birkaç defa askerlerini gönderdi. Böylece Sûr'daki askerler de kulelere saldırarak onları ateşe verebileceklerdi. Lakin Frenkler bu taktiği anladılar ve kulelerin etrafına hendekler kazdılar ve korumak için ikisinin de başına adamlar diktiler. Ne kendi topraklarına yapılan saldırılara kulak astılar ne de öldürülen sakinlerine. Kış bastırdığı vakit Frenklere bir zararı dokunmadı, zira onlar sert ve kumlu toprak üzerinde ordugâh kurmuşlardı. Lakin Türkler yerleştikleri mevziler yüzünden çok zorluk çekseler de yağma ve ganimet seferlerinden caymadılar.

Frenklerin erzak ve destek yollarını kestiler ve onlara gönderilen ne varsa ele geçirdiler.

Türkler gelecek yardıma engel olmak için Saydâ'ya geçit sağlayan köprü [yolunu] da kestiler. Bunun üzerine Frenkler taktik değiştirerek dört bir yana haber ettiler ve kendilerine gönderilecek olan yardımın denizden gelmesini istediler. Zahîru'd-Dîn bunu fark etti. Bir grup askeriyle Saydâ'ya gitti ve şehrin dış bölgelerine akın düzenledi. Birkaç denizciyi kılıçtan geçirdi ve kıyıdaki yirmi kadar gemiyi de ateşe verdi. Sûr halkına mektup göndererek onları Frenklere karşı direnişe ve kararlılıkla savaşmaya davet etmeyi de ihmal etmedi.

Sonra iki kule ve bunların içindeki koçbaşları yaklaşık yetmiş beş günde tamamlandı. Şaban ayının onunda yürütüldüler ve saldırıda kullanıldılar (17 Şubat 1112). Şehir surlarına yaklaştırıldılar ve üzerlerindeki çatışma pek şiddetli oldu. İçlerinden küçük olanın yüksekliği kırk arşını,[30] büyük olanınki ise elli arşını aşıyordu. Ramazan ayının biri geldiği vakit Sûr halkı burçlardan neft, odunlar, katran ve yakıcı aletlerle hücum etti. (8 Mart 1112). Lakin kulelerin ikisine de giremediler. Frenklerin alevlerden koruyamadığı küçük kulenin yakınlarına ateş fırlattılar. Böylece rüzgâr alevleri küçük olana taşıdı. Etrafındaki şiddetli çatışmalar ve onu korumak için el ele harcanan çabalardan sonra kule tamamen kül oldu. Bundan çok sayıda örme zırh ve kalkan ganimet alındı. Alevler büyük olan kuleyi de sardı. Müslümanlar kuledeki yangınla meşgul olan Frenklerin savaştan çekildiği haberini aldılar ve böylece burçlar üzerindeki çatışmalardan çekilmeye başladılar. Bunun üzerine Frenkler şiddetle saldırdılar, onları kulelerin yanından püskürttüler ve kuleyi saran yangını söndürdüler. Bundan sonra kuleyi korumak için seçkin adamlarından nöbetçiler diktiler ve her tarafına da mancınıklar yerleştirdiler.

30 1 arşın=58 cm. (Mısır)

Ramazan ayının sonuna kadar ara vermeden şehre saldırılarını sürdürdüler. Kuleyi önündeki üç hendeği doldurarak şehir surlarından birinin burcuna yaklaştırdılar. Şehir ahalisi Frenk kulesinin karşısına düşen duvar temelinin dibine gitti ve ateşe verdi. Duvarın dibi alev aldı ve tam kulenin karşısına bakan yüzü yıkılarak onun sura yaklaştırılmasına engel oldu. Frenklerin hücum etmek amacında oldukları yer artık sadece alçak bir duvarla korunuyordu. Lakin şehrin burçlarının tahakkümü altında olduğu için de kule bu noktaya getirilemiyordu. Frenkler yıkıntıları temizlediler ve kuleyi şehrin burçlarından bir diğerine götürerek sura yaklaştırıncaya kadar ittiler. Kulenin içindeki koçbaşıyla sura darbeler indirdiler ve duvarı sarstılar, öyle ki bazı taşlar yerlerinden söküldü. Şehir ahalisi yok edilmenin eşiğine geldi. Bu sırada Tarablus halkından denizcilerin bir komutanı demircilikten anlayan, savaş üzerine de bilgisi ve tecrübesi olan biriydi. Demirden kancalar yapmaya koyuldu. Koçbaşları duvarı dövdüğü sırada bunlara bağlı halatlarla kafalarından ve yan taraflarından yakalanır ve ahşap kule şiddetle sarsılana kadar şehir ahalisi tarafından çekilirdi. Bazen Frenkler kulenin emniyetinden endişe ettikleri için koçbaşını kendileri koparırlardı. Bazen eğilir ve iş görmez hâle gelirdi. Bazen de şehrin surlarından aşağı bırakılan birbirlerine bağlanmış iki kaya yardımıyla yıkılırlardı. Frenkler birkaç tane koçbaşı yaptılar. Lakin hepsi birbiri ardına bu şekilde kırıldı. Her birinin boyu altmış arşın idi ve kulenin içine halatlarla asılırlardı. Baş kısımlarında ise ağırlığı yirmi rıtlı[31] geçen bir demir parçası olurdu.

Koçbaşlarının yenilenmesi uzun zaman aldığı için Frenkler kuleyi surun yakınına getirdiler. Aynı denizci komutanı uzun, sert ve kuvvetli bir kazık alarak onu şehrin Frenklerin kulesinin karşısına denk düşen bir burcunun üzerine dikti. Bunun üzerinde çapraz bağlı bir tahta [kiriş] daha vardı ve

31 1 rıtl=449 gr. (Mısır)

boyu kırk arşın idi. Bu bir mile bağlı makaralarla tıpkı gemilerin yelken direklerinde olduğu gibi başında duran adam tarafından istenilen yöne doğru döndürülüyordu. Dönen kirişin bir ucunda demirden bir ok, diğer ucunda ise başındaki adamın istediği yönde etrafına sardığı bir halat vardı. İçi kir ve pislik dolu küpü bu düzenekle havaya kaldırır ve koçbaşına olan dikkatlerini dağıtmak için kulenin tepesinden onların üzerlerine boca ederdi. Bu saldıranlar için çok rahatsız edici bir şeydi ve onları yaptıkları işten alıkoyardı. Aynı denizci asma yaprağı ve sazdan yapılmış sepetler alıp içlerini neft, katran, çıra, reçine ve odun yongaları ile doldurarak ateşe verdi. Ateş tutunca da bunları bahsi geçen düzeneğe koydu ve Frenklerin olduğu kulenin üzerine getirdi. Kuleye alevler damladı. Frenkler söndürmek için derhâl sirke ve suyla koşuşturdular. O da hemen başka bir sepeti havaya kaldırdı ve aynı anda da kuleye küçük testiler içinde kaynar neft attı. Bu çok büyük bir yangın çıkardı. Yangın bir yandan diğer yana doğru büyüdüğü ve şiddetlendiği vakit kulenin tepesinde görevli iki adamı yakaladı. Biri öldü, diğeri de aşağı kaçtı. Artık yangın kulenin üst katına yayılmıştı. Kule ahşap olduğu için hızlanarak katlarda kim varsa hepsini yuttu. Bu yüzden yakındaki Frenkler onu ne söndürebildiler ne de kaçabildiler. Sonra Sûr ahalisi dışarı çıktı ve içindekileri yağmaladı. Çok sayıda silah, zırh ve teçhizatı ganimet olarak aldılar.

Böylece Frenklerin şehri alma hayalleri suya düştü ve çekilmeye hazırlandılar. Ordugâhlarında oturmak için inşa ettikleri evleri yaktılar. Kıyıdaki pek çok gemilerini de yaktılar. Yaptıkları kuleler için bunların direklerini ve dümenlerini sökmüşlerdi. Gemilerin sayısı irili ufaklı yaklaşık iki yüz [parça] kadardı. Otuz kadarı da savaş gemisi idi. Bunlardan bazılarını hafif yüklerini nakletmek için kullandılar. Sûr'u dört buçuk ay kuşattıktan sonra bu senenin Şevval ayının onunda ayrıldılar (16 Nisan 1112). Akka'ya yürüdüler ve kendi topraklarına dağıldılar. Sûr halkı dışarı çıktı ve onlara

ait bulabildikleri her şeyi ganimet olarak aldı ve kendilerine yardım için gönderilen Türkler de Dimaşk'a geri döndü. Savaşta kaybettikleri adam sayısı yirmi kadardı, her ay istihkak ve tahsisat aldılar. Bu kulenin başına gelen Frenklerin ne daha evvel ne de sonra inşa ettikleri kulelerinin başına gelmiştir. Zira kule baştan aşağı yanmıştı. Bunun sebebi ise iki kulenin –yani Frenklerin kulesinin ve şehir burcunun– eşit yükseklikte olmasıdır. Eğer ki biri diğerinden üstün olsa idi daha alçak olan yok olurdu. Savaşta ölen Sûrluların sayısı yüzdür. Lakin güvenilir bir kaynağa göre Frenklerin kaybı iki bin kadardı. Fakat Sûr halkı Zahîru'd-Dîn'e verdikleri şehri teslim edecekleri sözünü tutmadılar. Zaten o da bunu onlardan talep etmemiş, "Ben yaptığımı zenginlik ve toprak arzusu için değil, sadece Allah ve Müslümanlar için yaptım," demiştir. Bu güzel davranışı için ona edilen şükran ve dualar arttı. Ne vakit benzer bir tehlike onları tehdit ederse derhâl şehre yardıma koşacağı ve elinden geleni yapacağı sözü verdi. Ta ki Allah Sûr halkını çektiği sıkıntıdan kurtarana kadar Frenklerle harp etmekten çektiği büyük zorluklardan sonra Dimaşk'a döndü. Sûrlular Frenklerin şehir surlarına verdiği hasarı onarmaya koyuldular, hendekleri yeniden kazarak eski hâllerine getirdiler ve şehri tahkim ettiler. Böylece şehirdeki piyadeler de dağıldılar.

Şaban ayının ikisinde Sâhib-i Tarablus İbn Sancîl oğlu Bedrân'ın[32] yakalandığı bir hastalık yüzünden öldüğü haberi geldi. Oğlunu veliahdı tayin etmişti. Lakin yaşı küçük bir çocuk olduğu için, hamisi olan kurmaylar Sâhib-i Antakya Tenkrî ile bir anlaşma yaptılar. Çocuk, Tenkrî'nin atlıları[33] arasına katıldı ve ondan Antartûs, Sâfîthâ, Marakîya ve Hısne'l-Akrâd'ı ikta aldı.

Bu sene Mısır'da çok büyük bir veba salgını çıktı. Söylendiğine göre halktan altmış bin kişi kırıldı. Aynı sene Irak'tan Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn Muhammed'in Cemâziye'l-

32 Bertram.

33 Şövalyeler kastediliyor.

evvel ayında Bağdat'a ulaştığı ve bir müddet orada kaldığı haberi geldi. Bu zaman zarfında varlığı halkın omuzlarına çöktü ve o ayrılıncaya kadar fiyatlar yükseldi. Gittiği vakit her şey eski hâline döndü ve fiyatlar da düştü. Yine bu sene Sâhib-i Musul Şerefü'd-Dîn Mevdûd'un Zü'l-kâde ayında ordusuyla birlikte gelerek Ruhâ'da ordugâh kurduğu ve hayvanlarını otlatarak yeşilliğini tükettiği haberi geldi. 506 senesinin Muharrem ayına (Temmuz 1112) kadar orada kaldı ve sonra Sarûc'a gitti. Orada da atlarını otlamaya gönderdi. Gafil bulundukları bir andı ve ne düşmana ne de şüphe duyulabilecek Müslümanlara karşı herhangi bir tedbir almışlardı. Atlar otlaklara dağılmışken Sâhib-i Tel Beşîr Cusilîn yanındaki Frenk atlılarıyla Sarûc tarafından bir anda üzerlerine atıldı. Mevdûd'u ve yanındakileri gafil avladı, komutanları da dâhil birkaçını öldürdü ve hayvanlarının çoğunu aldılar. O sırada uyuyan Müslümanlar uyandı ve onun peşinden gitmeye hazırlandılar. Fakat Sarûc Kalesi'ne kaçtı.

Bu sene Hımıs valisi Karaca'nın uzun ve ölümcül bir hastalıktan sonra öldüğü haberi geldi. O zulmeden bir hükümdar, yol kesen bir haramiler çetesi[nin başı] idi. Yerine oğlu Kirhân b. Karaca geçti. O da onun zalimliğini, adaletsizliğini ve kötü idaresini takip etti.

506 Senesi
(5 Temmuz 1112 – 24 Haziran 1113)

Bu sene Sûr halkının Frenklerin tekrar dönerek şehri bir daha kuşatmasından duydukları korku şiddetlendi ve şehrin valisi İzzü'l-Mülk Anûştegin el-Afdalî ile anlaşarak tehlikeye düştükleri vakit yardım elini uzattığı için şehri Zahîru'd-Dîn Atabek'e teslim etmeye karar verdiler. Böylece bu meseleyi Zahîru'd-Dîn Atabek'e taşıyacak güvendik-

leri bir heyeti ona gönderdiler. Heyet Bânyâs'a ulaştı. Valisi Seyfü'd-Devle Mes'ûd'la görüştüler. O da meseleye onun huzurunda karar verilmesi için heyetle birlikte Dimaşk'a gitti. Onların gelişi tam da Zahîru'd-Dîn Atabek'in Sâhib-i Halep Fahrü'l-Mulûk Rıdvân'la aralarındaki bir meseleyi çözmek üzere Hıms'a gittiği zamana denk geldi. Emîr Mes'ûd, Zahîru'd-Dîn Hama'dan dönünceye kadar işin gecikmesinden korkarak Bağdavîn'in Sûr'u kuşatacağını düşündü. Zira bu yüzden halkın umudu suya düşecekti. Böylece atabekin Dimaşk'taki naibi Tâcü'l-Mulûk Bûrî'yle anlaştı, onunla birlikte Bânyâs'a gelecek ve fırsatı değerlendirerek Sûr'u Mes'ûd'a teslim edecekti. Bûrî bunu kabul ederek onunla birlikte Bânyâs'a gitti. Mes'ûd yanına güvendiği askerlerini alarak atabeki beklemeden Sûr'a gitti ve oraya yerleşti. Olanların haberi atabeke ulaştı ve Türklerden oluşan güçlü bir birliği Sûr'un savunmasını takviye etmek üzere gönderdi. Bu birlik şehre ulaştı ve yerlerine yerleşti. Böylece Türkler şehir içinde sağlam bir mevki tutmuş oldular. Tahsisat ise Dimaşk'tan gönderiliyordu. Halkın kaygıları ortadan kalktı. Şehrin idaresi tıpkı eskiden olduğu gibi kuruldu. Hâlâ Sâhib-i Mısır'a bağlı kalarak onun adına sikke kesiliyordu ve harici görünüşlerinde de herhangi bir değişiklik yapılmamıştı.

Zahîru'd-Dîn Atabek Mısır'daki el-Efdal'e mektup yazarak ona şunları bildirdi: "Bağdavîn Sûr'u kuşatmak üzere güçlerini topladığından şehir ahalisi benden yardım istedi. Benden şehri ona karşı korumamı istediler. Ben de şehri korumaları ve onu uzak tutmaları için cesaretine güvendiklerimi derhâl oraya yolladım. Böylece şehre yerleştiler. Ne zaman Mısır'dan bir vali gelir, şehrin savunması için işleri üzerine alır, o vakit şehri ona teslim edeceğim ve naiplerimi geri çekeceğim. Umarım Sûr'un meseleleri ihmal edilmez, zira erzak ve takviyesi için bir filo gönderilecektir."

Bağdavîn bunun haberini alınca derhâl Beytü'l-Mukeddes'ten Akka'nın yolunu tuttu. Lakin fırsatı kaçırdığını gördü. Türkler çoktan Sûr'a yerleşmişlerdi. Bunun üzerine Akka'da kaldı. Askalan'dan, Ruzayk Araplarından bir adam ona geldi. Getirdiği habere göre Dimaşk kervanı Busrâ'dan Mısır'a doğru zengin bir kafile ile yola çıkmıştı. Kabilesinden esir olanları bırakması şartıyla onu bu kervana götürmeyi teklif etti. Böylece Bağdavîn derhâl Akka'dan ayrılarak kervanın peşine düştü. Fakat ondan kaçtılar ve Benû Rebîa'ya ulaştılar. Onları birkaç gün alıkoydular ve sonra gitmelerine izin verdiler. Beytü'l-Mukaddes'ten at sırtında iki günlük mesafede olan 'Âzib Geçidi'nden geçtikten sonra vadiye girdiler. Frenkler tepelerinde göründü. Kervandaki herkes kaçtı, tepeyi tırmananlarsa canlarını kurtardılar, fakat mallarından oldular. Araplar adamların pek çoğunu yakaladılar. Frenkler ise kervandaki tüm malları ele geçirdiler. Araplar da kaçanların peşinden gittiler ve onları esir aldılar. Bağdavîn elli bin dinardan fazlasını elde etti, üç yüz de esir alarak Akka'ya döndü. Şam şehirlerinde bu kervanın kurbanlarından olmayan tek bir tüccar dahi kalmamıştır.

Bu sene Sultan Alp Arslân'ın oğlu ve Adil Sultan Melikşah'ın kardeşi İbn Melik Tukuş amcasının oğlu Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn Muhammed'den kaçarak Hıms'a geldi. Hıms'ta ya da Hama'da kalamadığı için Halep'e gitti. Lakin Sâhib-i Halep Fahrü'l-Mulûk Rıdvân'ın oğlu sultanın ailesinden olduğu için orada kalmaktan korktu ve Sâhib-i Antakya Tenkrî'ye giderek onun himayesini istedi. Tenkrî ona emniyet sözü verdi, hoşça ve cömertçe davrandı. Böylece onunla kaldı ve Tenkrî'nin hizmetinde olan bir Türk grubu da ona tabi oldu. Cemâziye'l-âhir ayının birinde (29 Kasım) Tenkrî Antakya'dan Ermenilerin hükümdarı Kur Basîl'e[34] gitti. Onun topraklarını ele geçirmek arzusunday-

34 Kogh Basil Doğu Toroslar'da küçük bir prensliğin hükümdarı idi, 1082-1112. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 131, 1. dipnot.

dı. Fakat yolda hastalandı ve Antakya'ya dönmesi gerekti. Hastalığı ilerledi ve Cemâziye'l-âhir ayının on sekizinde öldü (16 Aralık 1112).

Yerine kardeşinin oğlu Sîr Racâl[35] geçti. Antakya ve çevresini teslim aldı. Frenkler arasında onun hakkında çıkan bir tartışmadan sonra rahiplerin işi tatlıya bağlamasıyla şehirdeki hâkimiyetini pekiştirdi. Melik Rıdvân'dan kararlaştırılmış olan Halep'in mukataasını[36] istedi. Melik Rıdvân bunu kabul etti, meblağ yirmi bin dinar ve belli sayıda at idi. Şeyzer'in de mukataasını istedi. Şehrin efendisi buna razı oldu. Meblağı on bin dinar idi.

Bağdavîn, Dimaşk'ın eyaletlerinden Bethanîye'ye akınlarını aralıksız sürdürdü. Bu yüzden yollar kesildi, erzak tedariki durdu ve fiyatlar yükseldi. Zahîru'd-Dîn Atabek, Sâhib-i Musul Şerefü'd-Dîn Mevdûd'a civar bölgelerde meydana gelen bu olaylardan bahsettiği mektuplar gönderdi. Kâfir düşmanı beraberce kovmak ve cihadın faziletine erişebilmek için ondan bir an evvel kendisine katılmasını rica ediyordu. Mevdûd'a onu kıskanan düşmanları tarafından Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn'in nezdinde iftiralar atılmıştı. Böylece sultan ondan şüphe duyar olmuş ve uzaklaşmıştı. Misal: Aklından bir ayaklanma geçirdiği, o ve atabekin ellerinin bir olduğu, benzer görüşlere sahip oldukları ve benzer hırslarla hareket ettikleri söylenmişti. Bunu öğrenince Mevdûd karısı ve oğlunu İsfahan'a, sultanın huzuruna gönderdi. Onu bu şüphelerinden arındırmak ve yaptığını haklı çıkarmak, üzerine atılan iftiraları ve söylenen niyetleri çürütmek ve bunlardan masum olduğunu ispatlayarak sultanın güvenini yeniden kazanmak istiyordu, ayrıca yaptıklarının da sultanın her daim kendisinde bulduğu cihada aynı sadakat, hizmetkârlık, itaatle bağlılık ve ihtimamdan

---

35 Sire Roger.

36 Şehrin gelirlerinden haraç karşılığı pay almak. Osmanlı mukataa düzeniyle karıştırılmamalıdır.

mülhem olduğunun bilinmesini arzu ediyordu. Sonra Türkler ve Kürtler ve imkânı dâhilindekilerden oluşan ordusunu toplayarak Şam'a yürüdü. Bu senenin Zü'l-kâde ayında Fırat'ı geçti.

Bu haber Melik Bağdavîn'e ulaştığı vakit rahatsız oldu. Sâhib-i Tel Beşîr Cusilîn dayısının oğlu Sâhib-i Ruhâ Bağdavîn er-Rüeyyis'le tartışmış ve kendisine Taberiye'yi ikta veren Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes Bağdavîn'e katılmıştı. İkisinin aralarında anlaştıkları üzere Cusilîn, Zahîru'd-Dîn Atabek'e mektup yazarak ona dostluk sözü verecek ve dostane ilişkiler bina etmek üzere teşvik edecek, Cusilîn ayrıca Cebel Âmile ve ......[37] Kalesi civarındaki Semânîn Kalesi'ni ona teslim edecek, bunun karşılığında da Sevâd'daki Habîs Kalesi'ni Sevâd'ın yarısıyla birlikte alacaktı. Bağdavîn adına bütün bu şartların sadakatle gözetileceği, dostluğun korunacağı ve eğer atabek Frenklerin topraklarına akın düzenlemezse Dimaşk'ın hiçbir bölgesine akın düzenlenmeyeceği sözünü verdi. Lakin Zahîru'd-Dîn bu teklifleri geri çevirdi ve cihat için Emîr Mevdûd'a katılmak üzere ordusuyla birlikte Dimaşk'tan ayrıldı. Merc Selâmiye'de birleştiler ve Bağdavîn'e saldırmaya karar vererek birlikte harekete geçtiler. Atabek Hıms, Hama ve Rafeniyye'den birlikler de olmak üzere tüm ordusuyla beraberdi. Kurban Bayramı'nda Kadas'ta ordugâh kurdular (3 Haziran 1113). Oradan Bikâ'daki 'Aynu'l-Car ve Vadîü'l-Taim yoluyla Bânyâs'a ilerlediler. Ordunun bir kısmı da Semânîn tarafına ilerledi. Fakat oradaki hedefine ulaşamayınca geri döndü.

Bağdavîn onlara yetişti. Atabeke barış teklifinden bir sonuç çıkmadığını öğrenince de sultanın ordusu kendi toprakları girinceye kadar Şam'a akın ve yağma seferlerini sürdürdü. Atabek, Emîr Mevdûd'a hoşça davrandı; ona, kurmaylarına ve yanındakilere çeşit çeşit elbiseler, yiyecek ve binek-

37 Arapça metnin bu kısmında bir boşluk vardır. Gibb Bânyâs yakınlarındaki Tibnîn olabileceğini belirtmiştir. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 133, 1. dipnot.

ler verdi. Kuhvâna'da ordugâh kurma talimatını aldıktan sonra ilerlemeye devam ettiler. Sâhib-i Antakya ve Tarablus Sîr Racâl, Bağdavîn'e katıldı ve es-Sannabra Köprüsü'nün batısında ordugâh kurmaya karar verdiler. Oradan Müslümanlarla karşılaşmak üzere el-Kuhvâna'ya geçeceklerdi. Yüklerini çoktan köprünün öte tarafına yığmışlardı ve Müslümanlar da bunu bilmiyordu, [ayrıca] Frenklerin karşıdan bu ordugâha doğru yürüdüklerinden de habersizdiler. El-Kuhvâna'da [evvela] Türkler ordugâh kurdular ve Türk askerlerinden bazıları yem ve yiyecek aramak için köprüyü geçtiler. Böylece Frenklerin orada çadırlarını kurmuş olduklarını tesadüfen gördüler. Bağdavîn bu ordugâha evvelce ulaşmak için önden gitmişti. Sâhib-i Antakya ve Tarablus ise onu takip ederek ardından ordugâh kurdu.

Böylece yem arayanlarla Frenkler arasında çatışma çıktı. Sesler yükseldi. Birlikler Sâhib-i Taberiye olduğu için onu Cusilîn sanarak silah kuşanıp köprüyü geçtiler. Atabek köprü üzerinde mevzi aldı ve kalabalık bir birlik köprüyü geçmek üzere hızla ilerledi. Aralarında yanındaki kuvvetli bir grupla Emîr Temirak b. Arslântaş da vardı. İki taraf da ne çadır kurdu ne ordugâha yerleşti, öncü çatışmasına girişmeden hazırlıksız biçimde savaşa tutuştular. İki ordu da çıplak elle savaştı, yüce Allah'a hamdolsun, üç taarruzun ardından zaferi Müslümanlara nasip etti. Bu savaşta Frenklerden iki bin kadar önemli şahsiyet ve kayda değer kişi öldü. Müslümanlar onların kurdukları tüm çadırları ünlü kiliseleri ile birlikte ele geçirdiler. Ancak Bağdavîn yakalanıp silahları alındıktan sonra kaçtı. Binekler ve piyadenin yanındakiler de ele geçirildi, pek çoğu ise gölde boğuldu. Suya o kadar çok kan karıştı ki askerler tekrar temizlenip de kandan arınıncaya kadar günlerce su içmekten çekindiler. Kaçabilen Frenklerin çoğu yaralı vaziyette Taberiye'ye sığındılar. Bu savaş 507 senesinin Muharrem ayının on birinde, cumartesi günü olmuştur (4 Temmuz 1113).

Her şey bittikten sonra Frenklerden, Tenkrî ve İbn San-cîl'in adamlarından geriye kalanlar geldiler, aceleciği yüzünden Bağdavîn'i suçladılar ve onun planını kınadılar. Kurtardıkları çadırlarını Taberiye önünde kurdular. Savaştan sonraki gün bir grup Türk Taberiye'ye ilerledi. Taberiye bölgesinde Frenklerin önüne çıkarak onlara saldırmak ve yok etmek niyetindeydiler. Frenkler onlardan korkuyordu ve başlarına gelecek felaketi biliyorlardı. Lakin Türkler dağda bir gün kaldıktan sonra ordugâhlarına döndüler. Bunun üzerine Frenkler dağa çıktılar ve orada kendilerini savunacak bir mevki edindiler. Zira oraya tırmanmak zor idi. Taberiye'nin batı yönünde uzanıyordu ve üzerindekilerin erişebileceği herhangi bir su kaynağı mevcut değildi. Müslümanlar buraya tırmanmaya ve onlara saldırmaya karar verdiler. Atabek, Tayy, Kilâb ve Kafâca Araplarını çağırdı. Çok sayıda Arap irili ufaklı su kırbalarıyla ve su taşıyan develerle birlikte geldiler. Kuzey yamacından dağa tırmanan öncüler orada savaşa tutuşmanın mümkün olmadığını gördüler. Zemin ne atlılara ne de piyadeye uygundu. Böylece Müslümanlar zaferin delillerinin açık, düşmanın ise sıkışmış, dağınık, yenilmiş ve yüreksiz olduğunu bildikleri için, İslam orduları Beytü'l-Mukaddes ve Yafa'nın dış mahallelerine girdiler ve onların toprakları üzerinde kargaşa ve yıkım yarattılar, hayvanlarını ve sürülerini ele geçirdiler, ne buldularsa yağmaladılar. Tırmanma fikrini de bir kenara bıraktılar. Sefer ayının sonuna kadar vaziyet böylece sürüp gitti.

Bu savaştan sonra Melik Fahrü'l-Mulûk Rıdvân'ın ordusundan yüz atlı yardım etmek amacıyla Halep'ten geldi. Lakin bu verdiği söze aykırı olduğu için, Zahîru'd-Dîn Atabek ve Şerefü'd-Dîn Mevdûd evvelce verdikleri onu destekleme ve hutbede adını okutma kararından caydılar. Bu 507 senesinin Rebîü'l-evvel ayının birinde olmuştur (22 Ağustos 1113). İsfahan'daki Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn'e bu

müjdeli haberi bildiren bir haberci yolladılar ve onunla beraber bir grup Frenk esirini de [kesik] kelleler, atlar, kalkanlar, çadırlar ve çeşitli silahlarla birlikte gönderdiler.

Sonra askerler ordugâhtan Vadîü'l-Maktûl'e çekildiler. Bunun üzerine Frenkler tepeden ordugâhlarına indiler. Ordugâh içindeki bir tepeye sığındılar. Onlara illerinden erzak, tayın ve takviyeler gönderildi. Türkler, sayısı on ila üç adam arasında değişen hafif kuvvetlerle onlara saldırmak üzere ordugâhlarından geri döndüler. Bunu Frenkler dışarı çıkar da kendileri ile savaşa tutuşur ümidi ile birkaç gün boyunca sürdürdüler. Fakat mevzileri terk etmediler. Atlı ve piyade tek bir yerde birbirlerine sokuldular. İçlerinden biri dahi kendisini göstermedi. Türkler üzerlerine saldırmaya başladı. İçlerinden yaklaşabildiklerini deviriyorlardı. Erzak ve tayınların da onlara ulaşmasına engel oluyorlardı. Onları bir kuşak gibi ya da ufuklardaki dolunayın halesi misali sarmışlardı. Durum Frenkler için tehlikeli bir hâle geldi. Böylece üç günde yaklaşık bir fersah çekilerek mevzilerinden ayrıldılar. Gece olduğu vakit, sığınmak ve kendilerini savunmak amacıyla evvelce tuttukları dağa yöneldiler. Müslümanlar da sürekli geri çekilmelerinden dolayı ellerinden kaçan ganimet ve onları yakalama isteğiyle takipte kararlıydılar. Lakin ordunun komutanları uygun bir fırsatın doğacağını söyleyerek onları Frenklerin üzerine alelacele atılmaktan ve onlara kendi mevzilerinde saldırmaktan alıkoyuyordu. Bekleme müddeti uzadıkça Mevdûd'un kuvvetleri evlerinden uzak oldukları, dönüşlerinin uzadığı ve istediklerini de elde edemedikleri için sabırsızlanmaya başladılar. Pek çoğu ayrıldı ve ülkesine döndü. Diğerleri ise dönmek için izin istedi ve izin verildi. Mevdûd ise Şam'da düşmana yakın kalarak, ona göre hareket etmek üzere sultanın emirlerini ve onu vaziyetten haberdar ettiği mektubun cevabını beklemeye koyuldu. Frenklerin ellerindeki şehirlerde ondan aman dileyip, vaziyetinin hâlini

atabeke haber etmeyen tek bir Müslüman dahi kalmadı. Nablus'un gelirlerinin bir kısmı ona gönderildi. Baysân yağmalandı. Frenkler tepede kuşatma altında kaldıkları sırada Akka ve Kudüs arasında tek bir ekili arazi dahi kalmadı. Böylece atabek ve Mevdûd'un geri dönmeleri uygun görüldü. İkisi beraber 507 senesinin Rebîü'l-evvel ayının yirmi birinde Dimaşk'a döndüler (11 Eylül 1113). Mevdûd, el-Meydanü'l-Hazer'deki eve yerleşti ve atabek ona karşı misafirperver ve hoşça davrandı, gösterebildiği tüm nezaketi gösterdi. Birbirlerine duydukları dostluk ve muhabbet güçlendi.

507 Senesi
(25 Haziran 1113 – 13 Haziran 1114)

Olayların gidişatını kesintiye uğratmadan bir bütün hâlinde verme arzusundan dolayı, 506 senesinin olaylarından 507 senesinin başına kadar zaten bahsetmiştik.

507 senesinin Rebîü'l-âhir ayının son cuması Emîr Mev-dûd âdeti olduğu üzere Bâbü'l-Hadîd'in dışındaki ovada [yer alan] ordugâhından atabekle birlikte camiye geldi. Mevdûd namazı bitirip, nafile namazını da kıldıktan sonra atabekle beraber dışarı çıktı. Atabek ona saygı göstermek niyetiyle önündeydi. Etraflarında ise Deylemliler, Türkler, Horasânlılar, gençler ve türlü türlü silahlarla, ince, keskin kılıçlar, çeşit çeşit meçler ve kınlarında duran hançerlerle donanmış silahtarlar vardı. Sanki karmakarışık bir çalılığın ya da birbirine dolanmış dikenlerin arasında yürüyormuş gibiydiler. Bu sırada da insanlar onların ahenk ve ihtişamlarını görebilmek için etraflarında dikiliyordu. Caminin avlusuna geldikleri vakit adamın biri hiç kimsenin dikkatini çekmeden kalabalığın içinden çıktı ve sanki ona

hayır duası edip, sadaka isteyecekmiş gibi Emîr Mevdûd'a yanaştı. Onu kuşağından hızla yakaladı ve hançeriyle göbeğinin altından iki kez vurdu. Biri böğrüne, diğeri de baldırına isabet etti. Fedai ikinci vuruşunu yaparken her yönden üzerine kılıçlar indi ve her türlü silahla vuruldu. Kim olduğu bilinsin diye kafası kesildi, lakin tanınamadı. Onun için bir ateş yakıldı ve içine atıldı. Olay sırasında atabek birkaç adım öne atıldı, fakat etrafı kendi muhafızlarıyla kuşatıldı. Mevdûd ise azimle direnerek caminin kuzey kapısına yaklaşıncaya kadar yürüdü. Lakin orada güçten düştü ve atabekin evine taşındı. Atabek de onun yanına yürüdü. Halk evvela büyük bir telaşa kapıldı, lakin sonradan Mevdûd'un yürüdüğünü görünce onun canını kurtardığını sanarak sakinleştiler. Cerrah çağrıldı ve yaraların bir kısmını dikti. Fakat aynı gün içinde birkaç saat sonra öldü, Allah ona rahmet etsin! Atabek onun bu şekilde ölmesinden çok üzüntü duydu. Üzüntüsü, sıkıntısı ve tedirginliği arttı. Tüm halka ve askerlere onun için yas tutturdu; herkes onun için yas tuttu. Kefenlendi ve şehit edildiği aynı gün ikindi namazını takiben Dimaşk'taki Bâbü'l-Ferâdîs'e defnedildi. Buna şahit olan her göz ağladı ve damlalar yanaklardan süzüldü. Yanındakiler Musul ve diğer bölgelere dönmek üzere hazırlıklarını yapmaya koyuldular. Atabek de yolculuklarında ne gerekiyorsa sağlanması için emirler verdi. Yanlarında Mevdûd'un sandığı, mücevherleri ve hazinelerini de götürdüler.

Musul halkı üzerindeki idaresi ve onlara davranışı ilkin zorbaca idi, bu sebeple ahaliden pek çok kişi zorbalığı yüzünden onun bölgesinden kaçmıştır. Lakin sultanın kendisine karşı tutumunu değiştirdiğini işittiği vakit bu davranışını terk etti. Hareketleri düzeldi, adaleti ortaya çıktı ve evvelce yaptıklarının tam aksi olan yeni bir başlangıç yaptı. Dinî vecibelerinde, zekâtta ve imanın kaidelerini yerine getirmekte gayretkeş oldu. Böylece yaptıkları etrafta övgüyle yankı bul-

du ve takdir gördü. Sonra mukaddes bir şehit olarak vefat etti ve gömüldü. Bu senenin Ramazan ayına kadar mezarına gelenleri ve Kurân okuyanları oldu (Mart 1114). Sonra karısı ve oğlu tarafından gönderilen bir grup onu götürmek üzere gelmiştir.

Sûr'a yapılan saldırı ve idaresinin Zahîru'd-Dîn'e geçmesi, onun burayı savunması, koruması ve garnizonunu kurması için Mes'ûd'u tayin etmesi, şehrin vaziyetinden haberdar etmek için el-Efdal'e elçi göndermesi... Bunların hepsinin yukarıda bahsi geçmişti. Mısır'a gönderilen heyet 506 senesinin Zü'l-hicce ayına kadar orada kaldı. El-Efdal, Sûr'daki vaziyeti öğrenip de durumun ciddiyetini kavrayınca heyeti olumlu bir cevapla geri gönderdi. Ona göre bu düzenleme pek yerinde ve memnun edici idi. Zahîru'd-Dîn'in vardığı hükmün bilgece olduğunu teslim etmiş, yaptıklarını da övmüştü. Böylece Sûr'a gitmek üzere mısır, erzak, askerlerin ücretlerini ödemek için para ve şehir ahalisine satılmak üzere tahıl yüklü bir filonun donatılması emrini verdi. Filo Frenkler ele geçirdiği sırada Tarablus'un valiliğini yapmış olan Şerefü'd-Devle Bedr b. Ebû'l-Tayyib el-Dimaşkî'nin emrinde tüm istenilenlerle birlikte 507 senesinin Sefer ayının sonunda Sûr'a vardı (Ağustos 1114). Böylece şehirde fiyatlar düştü ve şartlar düzeldi. Vaziyet sağlam bir şekilde tesis edildi ve Frenklerin de orayı alma isteklerine gem vurulmuş oldu. Gemilerin yükü içindeki Mısır'ın nadide kumaşlarından Zahîru'd-Dîn, oğlu Tâcü'l-Mulûk Bûrî, onun maiyeti ve Mes'ûd için dikilerek hazırlanmış harika hilatlerden dolayı vali onun Sûr'daki vekili tayin edildi. Rüzgâr dönüşleri için uygun olana dek filo Sûr'da kaldı ve bu senenin Rebîü'l-evvel ayının son on günü içinde demir alarak geri döndü (Eylül 1113). Melik Bağdavîn şehrin valisi Emîr Mes'ûd'a bir heyet göndererek ondan barış istedi, dostane ve barışçı ilişkiler kurulmasını talep etti. Böylece iki taraf için de kızgınlık sebebi olacak bir durum kalmayacaktı. Mes'ûd onun

bu talebini kabul etti ve meseleler ikisinin de karşılıklı memnun kalacakları üzere düzene sokuldu. Yollar her yönden gelen yolcu, tüccar ve satıcılar için emniyetli hâle geldi. Mes'ûd 507 senesinin Şevval ayının onunda vefat etmiştir – Allah ona rahmet eylesin! (26 Mart 1114).[38]

Sâhib-i Antakya, Antakya'ya dönmek için ordusuyla birlikte Melik Bağdavîn'den ayrılınca Sultan Alp Arslân'ın oğlu İbn Melik Tukuş ondan ayrılıp Sûr'a gitti. Oradan Dimaşk'a gitmek için Zahîru'd-Dîn Atabek'ten izin istedi. Atabek onun bu isteğini mümkün olan en nazik şekilde, kibarca bahanelerle geri çevirdi. Ona sığınmaktan ümidini kesince Mısır'ın yolunu tuttu. El-Efdal onu pek hoş bir şekilde, ihtimamla karşıladı. Buna çok memnun oldu. Onun rahatını temin etmek için kâfi derecede gelir de bağladı.

Cemâziye'l-âhir ayında Halep'ten şehrin efendisi Fahrü'l-Mulûk Rıdvân'ın hastalığa yakalandığı haberi geldi. Hastalık yerleşmişti ve şiddetlenmişti. Bu yüzden aynı ayın yirmi sekizinde vefat etmişti – Allah rahmet eylesin! (16 Aralık 1113). Onun ölümüyle Halep'te bir çalkantı oldu ve komutanları büyük bir üzüntü duydular. Söylendiğine göre hazinesinde altı yüz bin dinar para, menkul mallar, silah ve kap kacak bırakmıştı. Yerine on altı yaşındaki oğlu, konuşma zorluğu çeken ve kekeme olan Alp Arslân geçti; annesi ise Sâhib-i Antakya Emîr Yağısiyân'ın kızı idi. Babasının maiyetindekilerden birkaçını yakalattı ve bazılarını öldürttü, diğerlerinin de mülklerine el koydu. İşlerin idaresi o ve babasının hizmetkârı Lü'lü' arasında paylaşılmıştı. İkisi de kötü idare etmekteydiler. Babası ve annesinden olma kardeşi Melikşah ve babasından olma kardeşi Mübârek'i tutuklatmış, ikisini de öldürtmüştü. Babası Melik Rıdvân da [henüz] iktidarının başındayken aynı şekilde hareket ederek iki kardeşi Tâcü'd-Devle Ebû Talib ve Behramşah'ı öldürtmüştü. İkisi de çok

38 Mes'ûd 516 senesinde hâlâ Sûr valisi olarak anıldığı için burada bir hata olmalıdır. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 143, 1. dipnot.

güzellerdi. Kendi kardeşlerine kasten ettikleri yüzünden, öldüğü vakit iki oğlunun kaderi de aynı olmuştur.

Bâtinîlik Halep'te kuvvetlendi. Oradaki iktidarları çok güçlüydü. Halep'teki gençlerin başı İbn Badî' ve şehrin önde gelenleri sayılarının çokluğundan, dayanışmalarından ve içlerinden yardıma muhtaç olanları sayılarına güvenerek himaye etmelerinden dolayı onlardan korkuyorlardı. El-Hakîm el-Müneccim ve Ebû Tâhir es-Sâig, Melik Rıdvân'ın iktidarı sırasında Şam'da bu habis mezhebi açıkça savunan ilk kişilerdi. Dalavere ve entrikalarla onun gönlünü kazanmaya çalışıyorlardı. Sarmîn, Cevr, Cebelü'l-Summâk ve Benî Uleym İsmâilîlerinden büyük bir grubun desteğini alıyorlardı. Gençlerin başı İbn Badî' onların hareketlerinden bahsetmek üzere Alp Arslân b. Rıdvân'ın huzuruna çıktı. Onlara karşı sert tedbirler alarak hepsinin kökünü kazımaya karar verdiler. Böylece Ebû Tâhir es-Sâig ve onun mezhebine girmiş olan herkesi yakaladı. Yaklaşık iki yüz kişiydiler. Ebû Tâhir es-Sâig, dai İsmâ'il, el-Hakîm el-Müneccim'in kardeşi ve adı geçen mezhep liderleri derhâl öldürüldü. Geri kalanı ise hapse atıldı ve mallarına da el konuldu. Bunlardan kimileri için araya girenler oldu ve bazıları serbest bırakıldı. Kimi kalenin tepesinden aşağı atıldı, kimi de idam edildi. Bir kısmı kaçarak Frenklere sığındı ve ülkenin dört bir yanına dağıldılar.

Melik Alp Arslân işleri ele alacak ve eksiklerini kapatacak birini aramayı lüzumlu gördü ve Sâhib-i Dimaşk Zahîru'd-Dîn Atabek'ten yana karar verdi. Ona bu mesele üzerine bir mektup yazdı ve kendini onun rehberliğine bırakarak işleri yoluna sokacağına güvendi. İlkin ondan Halep'e gelmesini ve idareyi ele almasını rica etti. Lakin işlerin seyri onun maiyeti ile birlikte Dimaşk'a giderek atabeki bizzat görmesini gerektirdi. Böylece aralarında sağlam bir zemin olacaktı. Bu senenin Ramazan ayının ortasında geldi. Atabek onu kendi mertebesi mislinden birinin gelişinin gerektirdiği şekilde

hürmetle karşıladı, Dimaşk Kalesi'ne davet ederek amcası Şemsü'l-Mulûk Dukâk b. Tâcü'd-Devle'nin tahtına oturttu. Kendisi ve maiyeti ise onun hizmetine durdular. Sunabileceği ve onun mertebesine münasip olan tüm hediyeleri ve değerli şeyleri getirerek ona takdim etti. Onun maiyetinde gelenlerin tümüne de benzer hediyeler sundu. Alp Arslân birkaç gün böylece kaldı ve aynı senenin Şevval'inin birinci günü Halep'e dönüş yolunu tuttu. Yanında ordusunun büyük bir kısmının başında olan Zahîru'd-Dîn Atabek de vardı. Halep'e ulaştı ve birkaç gün kaldı. Alp Arslân'ın çevresindekilerden bir grup ona ordunun önde gelen komutanlarının bir kısmını ve veziri Ebû'l-Fazl b. el-Mevsûl'u tutuklatmasını tavsiye etti. El-Mevsûl idarede dürüsttü, hayır işleriyle meşhurdu ve şerden de sakınırdı. Alp Arslân bu tavsiyeyi kabul etti. [Fakat] Zahîru'd-Dîn Atabek onların içinden ordusunun komutanı Emîr Gümüştegin el-Ba'labekkî'yi kendi hizmetine aldı. Alp Arslân, Atabek'in bilgece ve takdire şayan tavsiyesini kabul etmedi. Atabek, Alp Arslân'ın akılsızlık ve bilinçsizliğine, idaredeki yanlışlık ve zayıflığına, kaderin de muhalefetine şahit olduğu vakit yapacağı en hayırlı işin Dimaşk'a dönmek olacağına karar verdi. Dönüşü sırasında Melik Rıdvân'ın annesi kendi rızasıyla ona eşlik etti. Dimaşk'a döndüğü vakit, o ve Frenklerin meliki Bağdavîn arasında karşılıklı yazışmalar oldu. Bunun sonucunda varılan karara göre harap olmuş illerin yeniden imar edilmesi ve yolların da eşkıya ve soyguncuların şerrinden emniyete kavuşturulması için aralarında barış yapılacak, dostane ve barışçı ilişkiler kurulacaktı. Aralarında bu minvalde anlaşmaya varıldı ve ikisi de anlaşmanın şartlarına uyacakları, barış içinde dostça yaşayacakları üzerine yemin ettiler. Böylece yollar ve iller emniyete kavuştu, vaziyet sakinleşti ve bol bol ürün alındı.

Bu sene Şeyzer'den gelen habere göre Afamiyye, Sarmîn, Maarretü'n-Nûman ve Maarretü'n-Nasrîn'den yüz kişilik bir bâtınî grubu Hristiyanların fısıh günü Şeyzer Kalesi'ne

beklenmedik bir saldırı düzenleyerek ele geçirmişler, içeridekilerden bir grubu dışarı atarak kalenin kapılarını kapatmışlardı. Hisara çıkarak kuleleriyle birlikte orayı da ele geçirmişlerdi. Sahib-i Şeyzer Benî Münkiz Hristiyanların bayramını izlemek üzere dışarı çıkmıştı. Bu saldırı uzun zaman evvel tasarlanmıştı. Benî Münkiz onların bu fesadı ile karşılaşmadan evvel kendilerine çok iyilikler etmişti. Onlar gelmeden evvel Şeyzer ahalisi dış kuleye kaçtı. Kadınları iplerle pencerelerden yukarı çektiler, böylece onların yanında güvende oldular. Kalenin sahipleri, Benî Münkiz'in komutanları [ansızın] onlara katıldılar ve onlara doğru tırmadılar. "Allahu Ekber!" nidalarıyla bâtınîlere saldırarak onları hisara dönmeye zorladılar. Bâtınîlerin cesareti kırıldı ve boyun eğdiler. Şeyzer halkı ise gitgide kalabalıklaşarak üzerlerine hücuma devam etti, onları kılıçtan geçirdiler ve son adamlarına kadar öldürdüler. Şehirde onların görüşünden kim varsa idam edildi. Bunun bir daha tekrarlanmaması için de sıkı bir denetim tesis edildi.

508 Senesi
(14 Haziran 1114 – 2 Haziran 1115)

Bu sene Halep'ten gelen habere göre Melik Rıdvân'ın oğlu Sâhıb-i Halep Melik Tâcü'd-Devle Alp Arslân'ın Lü'lü' olarak bilinen hizmetkârı Atabek Baba ona karşı bir iş çevirmiş ve etrafındakilerden birkaçıyla birlikte uygun bir fırsat bulduğunda karşısına çıkarak onu öldürmek üzere anlaşmıştı. Fırsat çıktığı vakit üzerine atılarak Halep hisarındaki sarayında onu öldürdüler. Ardından işler karıştı. Zira kendi hâkimiyeti, asker ve reaya üzerindeki idaresi kötüydü; öyle ki işlerin iyiye gideceğine dair bir ümit de kalmamıştı. Öylece yitip gitti, ne yasını tutan ne de kaybına üzülen oldu.

Bu sene Şam'da büyük bir zelzele oldu. Yeryüzü sarsıldı. İnsanlar endişeye kapıldılar. Fakat zelzeleler kesilince rahat bir nefes aldılar. Endişe ve korkudan sonra gönülleri huzura kavuştu.

Bu sene Emîr Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk, Hınıs önünde ordugâh kurdu. Şehrin valisi Kirhân b. Karaca idi. Necme'd-Dîn şarap içerdi ve günlerce sarhoş kalırdı. O derece ki ne idraki açık olurdu ne de kendisine herhangi bir mesele danışılabilirdi. Onun bu rezil alışkanlığından ve misli işitilmemiş pervasızlığından haberdar olan Kirhân, yine bu hâlde olduğunu öğrenince Hınıs Kalesi'nden adamlarıyla beraber bir saldırı düzenleyerek onu ordugâhında gafil avladı. Fırsatı değerlendirerek onu yakaladı ve Hıms'a getirdi. Bu aynı senenin Şaban ayında olmuştur (Temmuz 1115). Bu haber Zahîru'd-Dîn Atabek'e ulaşınca hiddetlendi ve Kirhân'a yazarak İl-Gâzî'ye yaptığını onaylamadı ve onu azarladı. Bu yüzden Kirhân ona karşı tutumunu değiştirdi. Birkaç gün hapiste tuttuktan sonra serbest bırakarak yoluna gönderdi.

509 Senesi
(3 Haziran 1115 – 22 Mayıs 1116)

Bu sene Rafeniyye'deki Frenklerin kuvveti arttı. Şehri çok iyi şekilde tahkim ettiler ve güçlü bir garnizon kurdular. Sonra acımasızca yağma akınlarına koyuldular. Zahîru'd-Dîn durumlarından haberdar olmak ve kendi topraklarında yaptıklarını öğrenmek için gözünü üzerlerine çevirdi, böylece gafil oldukları bir anı bulup üzerlerine saldırmak için fırsat kolluyordu. Ordusunun komutanlarına cihat için her an saldırıya hazır olmalarını emretti. Sonra gece Rafeniyye'ye doğru ilerledi ve garnizonun gafil, her yönden etraflarını saran tehlikeden bihaber olduğunu gördü. Türkler üzerlerine

saldırdı, şehre girdiler ve aldılar. İçerideki herkes esir edildi, zillet ve kahrın boyunduruğuna alındılar, kimi öldürüldü, kimi de esir düştü. Onların hazine sandıklarından, hayvanlarından ve mallarından aldıkları ganimet Müslümanların ellerinden taştı ve yüreklerini neşeyle doldurdu, ruhlarını coşturdu. Bu olay aynı senenin Cemâziye'l-âhir ayının ikinci günü olmuştur (29 Ekim 1115). Müslümanlar muzaffer ve coşku dolu bir şekilde ganimetle yüklü olarak, tek bir adam dahi kaybetmeden Dimaşk'a döndüler. Yanlarında esirler ve öldürülenlerin kelleleri vardı. Bunlar şehir boyunca sıra sıra dizildiler. Onları görenlerin mutluluğu ikiye katlandı. Ordunun cihat yolunda şevki ve cesareti, kafirlere karşı akın arzusu arttı.

Zahîru'd-Dîn Atabek'in acımasız Frenklere karşı Allah'ın kendisine bahşettiği cesaret ve yiğitlikle savaştığı, Allah'ın da ona zafer nasip ettiği ve onları kılıçtan geçirerek Şam ahalisini koruduğu, Frenkleri de onlardan uzak tuttuğu, halk üzerinde doğru ve dürüst bir idare tesis ettiği, bu yüzden de halk ve tüccar meclislerinde adının şükranla anıldığı, dört bir yandan gelen kervan sahiplerinin de onun adını minnetle andıkları haberi Irak'ın illerinde ve sultanın sarayında işitildiği vakit Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn'in sarayındaki bazı komutanlar onu kıskandılar. İftira atarak ona zarar vermeyi, emellerinin aksinin çıkmasını ve sultanın gözündeki yerinin sarsılmasını istiyorlardı. Sultanın ona duyduğu güven azaldı, bunun altındaki iş bilinir oldu ve dört bir yana yayıldı. Zahîru'd-Dîn kendisinin iyiliğini düşünen ve hakkında endişe duyan dostlarından aldığı mektuplarla durumdan haberdar oldu ve huzursuzluk hissetti. Böylece Halife el-Mustazhîr ve Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn'e bağlılığını ve hizmetini sunmak, onların güvenini kazanmak, olayları gerçek bir şekilde onlara aktarmak ve insanların zihinlerinde oluşturulan izlenimi onları ziyaret ederek silmek üzere Medînetü's-Selâm Bağdat'ta gitmek için hazırlık yapmaya

koyuldu. Lakin bundan vazgeçmesi tavsiye edildi ve uyarıldı. Olanları dikkate almamasını istediler. Fakat o bu tavsiyelere kulak asmadı ve hiçbirinin sorusuna karşılık vermedi. Hızla seyahate hazırlandı ve yanına almak için kristaller, mücevherler, çeşit çeşit Mısır kumaşları, çevik Arap atları ve o yüce makamın gönlünü kazanmak için uygun düşen ne varsa hazırlattı.

Maiyeti ve güvendiği adamlarıyla aynı senenin Zü'l-kâde ayının yirmi dördünde yola çıktı (15 Nisan 1116). Bağdat'a ulaştığı haberi duyulduğunda onu karşılamak üzere yüce nübüvvet makamı Halife Mustazhîr'in ve sultanın sarayından devlet ricali ve halkın önde gelenleriyle birlikte mihmandarlar geldi. Ona çok büyük bir hürmet gösterdiler. Bu karşılama Zahîru'd-Dîn'in maiyetindekileri pek memnun etti. Düşmanlarının ve müfterilerin hevesleri ise kursaklarında kaldı. Ziyaretinin sebeplerini açıkça anlattı ve özürlerden, yaptıklarına dair övgülerden gayrısını işitmedi. Böylece duyduğu rahatsızlık dindi ve huzura kavuştu. Dimaşk'a dönmeye hazırlandığı ve ayrılmak için izin aldığı vakit çok güzel hilatler ve harika atiyeler aldı. Sultanın kendisine Şam'ın tüm haraç ve asker toplama yetkisini verdiği bir menşur aldı; buna göre istediği gibi vergi toplayabilecekti.[39] Böylece bütün işleri yoluna koyduktan sonra hem kendisi, hem de maiyeti sağ salim Dimaşk'a döndüler. Gücü ve saygınlığı da artmıştı. Rebîü'l-evvel ayının on ikisinde salı günü Dimaşk'a girdi (11 Ağustos 1116).

510 Senesi
(23 Mayıs 1116 – 11 Mayıs 1117)

Bu sene gelen habere göre Sâhib-i Tarablus Bedrân İbn Sancîl[40] ordusunu topladı ve elinden gelen en büyük çaba-

39 Buradan sonra bu menşurun yaklaşık dört sayfa tutan metni vardır.

40 Bertram oğlu Pons yerine hata ile yazılmış olmalı. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 153, 3. dipnot.

yı sarf ederek yağma ve talan için Bikâ'ya yürüyüşe geçti. Sâhib-i Musul İsfâhsallâr Seyfe'd-Dîn el-Bursukî, Frenklere karşı Zahîru'd-Dîn Atabek'e destek vermek ve onlara karşı seferlere katılmak üzere ordusundan bir grupla Dimaşk'a geldi. Atabek onu mevkiine yaraşır bir saygı ve ikramla karşıladı. Bu sırada Frenklerin Bikâ'ya yaklaştıkları haberi geldi. Onlara karşı birlikte hareket etmek üzerinde anlaştılar. Gece gündüz demeden hızla yürüdüler ve Frenkler ordugâhlarında gafil bir vaziyette uyurken üzerlerine hücum ettiler. Ordu onlar atlarına binemeden ve silahlarını kuşanamadan tepelerine çöktü. Allah onlara karşı zaferi Müslümanlara verdi. Kılıçlar üzerlerine indi, öldürüldüler, esir alındılar ve yağma edildiler. Frenklerin kendi illerinden topladığı pek kalabalık olan kuvvetler tamamen yok edildi. Önde gelen atlıları,[41] komutanları ve yiğit savaşçıları esir edildi; geri kalanı ise öldürüldüler. Bedrân İbn Sancîl, Kund Establ[42] ve yanlarındaki az sayıda adam dışında kimse kaçamadı. Onlar da atlarının hızı ve kaderin himayesi sayesinde kaçabildiler. Türkler çok miktarda teçhizat, at, yük hayvanı ve hazine sandığı ele geçirdiler. Şahit olanların anlattığına göre bu savaşta ölen Frenk atlıları, Sercündî ve piyadeler ile Hristiyan atlıları ve piyadelerin[43] sayısı üç binden fazla idi.

Zahîru'd-Dîn Atabek ve Seyfe'd-Dîn Ak-Sungur el-Bursukî, zafer coşkusu, bolca ganimet ve pek çok nimetle, iki ordudan da tek bir adam dahi kaybetmeden ve herhangi bir talihsizlikle karşılaşmadan, [hatta] tek bir yaralanan dahi olmadan kuvvetleriyle birlikte Dimaşk'a döndüler. Esirleri ve öldürülenlerin kelleleriyle şehre ulaştıkları vakit halk onları görmek için koşuştu. Coşkuya kapıldılar, neşeleri Allah'a ettikleri şükürlere karıştı; o ki zaferin efendisi

---

41 Şövalyeler kastediliyor.

42 Constable.

43 Doğu kökenli Hristiyanları Avrupalı haçlılardan ayırt etmek için bu şekilde kullanılmıştır. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 155, 2. dipnot.

ve kahrı veren, şükürler olsun o imdada yetişip zafer bahşedene! Bundan sonra Ak-Sungur el-Bursukî birkaç gün Dimaşk'ta kaldı ve Zahîru'd-Dîn'le arasında sıkı bir dostluk kurulduktan sonra şehrinin yoluna koyuldu. Ne zaman bir tehlike ortaya çıksa cihat için birbirlerini destekleyeceklerine söz verdiler.

Bu sene Halep'ten gelen habere göre orada iktidarı eline geçiren ve efendisinin oğlu Melik Alp Arslân Rıdvân'ın öldürülmesine çabalayan Hadim Lü'lü', Zü'l-hicce ayında bu bahsi geçen melikin ashabı tarafından düzenlenen bir suikast sonucu öldürüldü.

511 Senesi
(12 Mayıs 1117 – 30 Nisan 1118)

Bu sene Irak'tan Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn Muhammed b. Melikşah'ın İsfahân'da öldüğü haberi geldi – Allah ona rahmet eylesin! Bir illet ona musallat olmuştu ve bu sene Zü'l-hicce'nin on birinde ölünceye kadar uzun müddet devam etmişti (11 Nisan 1118). Yerine oğlu Mahmûd sultan oldu. İktidarı tesis edildi ve tanındı.

Bu sene Halep'ten gelen habere göre şehrin başkomutanı el-Hâdim İsfahsallâr Yaruktâş Frenklerle barış yaparak onlarla dostane ilişkiler kurmuş ve el-Kubba Kalesi'ni onlara teslim etmişti. Söylendiğine göre Emîr Ak-Sungur el-Bursukî de Rahbe'den ordusuyla birlikte ayrılarak Halep'e yürümüş ve ele geçirmek amacıyla şehri kuşatmıştı. Lakin bu emeline ulaşması kolay olmadı ve geri çekilerek Musul'a döndü. Gelen haberlere göre yukarıda bahsi geçen Yaruktâş Halep Kalesi'nden çıkarılmıştı ve isfahsallârlık ve akçe denetleme yetkisi Dimaşklı ordu müfettişi Emîr Ebû'l-Ma'âli el-Muhassin b. el-Mülhemî'ye geri verilmişti. Böylece idareyi eline alarak bağlı illeri de yönetti.

Bu senenin Muharrem ayının ortasında ay tutulması olduğu gece Frenkler Hama çevresine saldırdılar ve yaklaşık yüz yirmi kadar insanı katlettiler (25 Mayıs 1117).

Antakya'dan Duks'un öldüğü haberi geldi.

Bu senenin Muharrem ayında Emîr Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk ordusuyla birlikte Halep'e geldi ve Sefer ayı boyunca idareyi eline aldı. Lakin istediğini alamadı. Ardında oğlu Hüsâme'd-Dîn Timurtâş'ı bırakarak şehirden ayrıldı.

Bu sene Kustantiniyye'den Rum meliki Alekrankis'in öldüğü haberi geldi. Yerine oğlu Yuhannâ geçti. İktidarı tesis edildi ve babasının yolundan gitti.

Bu sene Frenk meliki Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes Bağdavîn'in öldüğü haberi geldi. Bir illetin uzun müddet musallat olması yüzünden Zü'l-hicce ayında ölmüştü. Yerine Melik Kundahû (Kundahrî) geçti.

512 Senesi
(1 Mayıs 1118 – 20 Nisan 1119)

Bu sene Frenk illerinden yayılan çeşitli haber ve söylentilere göre Frenkler İslam'ın üzerlerine cihat ve akın düzenleme me gafletinden yararlanıp, şehir ve kaleler almak amacıyla yakıp yıkarak buralara doğru ilerlemeye karar vermişlerdi. Söylendiğine göre bu niyetle hazırlık yapıyorlardı. Zahîru'd-Dîn Atabek dört bir yandaki makamlara mektup göndererek bu melunların şerrini defetmek için birbirleriyle yardımlaşmalarını ve ortak hareket etmelerini istedi. Necme'd-Dîn İl-Gâzî'nin ordusuyla birlikte Dımaşk'tan ayrılarak, harekete geçilmesi ve tedbirler alınması için Zahîru'd-Dîn Atabek'e katılmak üzere yola çıktığı haberi geldi. Yola koyulmadan evvel Türkmen aşiretlerine heyetler göndererek onları cihada davet etmiş ve birbirlerine haber ederek kuvvetlerini toplamalarını istemişti. Bahsi geçen emîr maiyetiyle birlik-

te Halep'ten Dimaşk'a ulaştı. Atabekle bir araya geldiler. Frenkler bu şehir ve kalelere şerlerini musallat etmeden evvel ellerinde ne varsa kâfirleri buralardan sürmeye adayacaklarına dair yemin ettiler. Aralarında vardıkları anlaşmaya göre Emîr Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk işi yerine getirmek için Mardin'e gidecek, illerinden Türkmenleri toplayacak ve onları müşrik ve sapkınların kıtalarını yok etmeleri için teşvik edecekti. Kararlaştırıldığı üzere Emîr Zahîru'd-Dîn işi sağlama almak ve amaçlarını kolaylaştırmak için onunla birlikte gidecekti. 512 senesinin Ramazan ayının ilk on günü içinde beraber yola çıktılar. Zahîru'd-Dîn Türkmen aşiretlerinden işlerini yoluna koyarak sayısız adamları ve yıkılmaz kararlılıklarıyla imanın yardımına koşmak ve azgın imansızları söküp atmak için bir araya gelecekleri ve Şam'a gitmek üzere yol hazırlıkları yapacakları sözünü aldıktan sonra 513 senesinin Sefer ayında ondan ayrıldı ve geri döndü. Buluşma vakti yaklaşıncaya dek Dimaşk'ta kaldı ve 513 senesinin Rebîü'l-evvel ayının birinde Halep'e doğru yola çıktı (18 Haziran 1119).

513 Senesi
(21 Nisan 1119 – 8 Nisan 1120)

Zahîru'd-Dîn Atabek aralarındaki anlaşmaya göre kararlaştırdıkları müddetin dolmasını takiben Necme'd-Dîn'le buluşmak üzere Halep'e ulaştığında Türkmenlerin dört bir yönden [gelerek] çoktan orada toplanmış olduklarını gördü. Sayıları pek çoktu ve kuvvetleri de gün gibi ortadaydı. Âdeta avını bekleyen aslanlar ve kurbanlarının üzerinde uçan kartallar gibilerdi. Gelen habere göre Sâhib-i Antakya Rucîr,[44] Frenk ve Ermeni piyadelerden oluşan, dört bir yandan topladığı bir orduyla birlikte şehrinden çıkmıştı. Artçılar hariç,

44 Roger.

piyade ve atlıların sayısı yirmi binin üzerindeydi. Gerçekten de büyük bir orduydu ve teçhizatı eksiksizdi. Bazılarının Dânîs el-Bakal dediği, Şermedâ[45] denilen, Antakya ve Halep arasındaki bir yerde ordugâh kurdular. Müslümanlar bunu öğrendikleri vakit âdeta yuvasını korumak için uçan kartallar misali kanatlandılar. Çok geçmeden göz gözü görür oldu ve iki taraf birbirlerine yaklaştılar. Sonra Müslümanlar üzerlerine hücum ederek onları her yandan inen kılıçlar ve ok yağmurlarıyla kuşattılar. Şükürler olsun ki yüce Allah kafirlere karşı zaferi Müslümanlara nasip etti. Böylece 513 senesinin Rebîü'l-evvel ayının on yedisinde cumartesi günü daha bir saat bile geçmeden Frenkler perişan ve helak olmuş bir güruh idi; atlılar ve piyadeler, atları ve silahlarıyla birlikte yere serilmişlerdi. Başlarına geleni anlatacak tek bir kişi dahi kaçamamıştı. Komutanları Rucîr ise yerde, ölülerin arasında bulundu. Bu savaşın birkaç tanığı yüce Allah'ın indirdiği zaferi görmek için savaş meydanında gezindiklerini anlatmışlardı. Öyle ki yerde yatan atların bazıları üzerlerine saplanan okların çokluğundan tıpkı birer kirpi gibi olmuştu. Bu zafer en büyük zaferlerden biriydi. İslam'ın geçmiş devirlerinde böylesi bir ilahi yardımın benzeri görülmemişti. Antakya savunmasız bırakılmış, koruyucularından ve askerlerinden yoksun kalmış, hücum edecek olan için bir av, arayan için ise bir fırsat hâline gelmişti. Lakin Zahîru'd-Dîn'in bu vakada bulunmaması sebebiyle Antakya'ya hücum etme fırsatı da ihmal edildi. Zira Türkmenler Frenklere saldırmak için hazırlık yapmadan hızla hareket etmişlerdi ve kadere bakın ki askerler de ellerini ve nefislerini dolduran ganimetleri toplamakla meşguldü. Kalpler onların güzellikleriyle coşmuştu. İşte onların ıpıssız kalmış evleri,[46] âlemlerin Rabbine hamd olsun. Bu zaferden sonra Zahîru'd-Dîn Atabek Dimaşk'a

---

45 Halep'in 40 kilometre kadar batısında. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 160, 1. dipnot.

46 Bkz. Neml sûresi, 52. ayet.

döndü ve Cemâziye'l-âhir ayından geriye bir gece kala, cumartesi günü şehre girdi (13 Eylül 1119).

Bu sene Beytü'l-Mukaddes'ten gelen birinin anlattığına göre peygamberler Halîl, oğlu İshâk ve Yakûb'un –Allah'ın salat ve selamı üzerlerine olsun– kabirleri bulunmuştu. Onlar Beytü'l-Mukaddes topraklarında hep beraber bir mağarada idiler. Âdeta hayatta gibiydiler ve ne bedenlerinde ne de kemiklerinde çürüme vardı. Mağarada üzerlerinde altın ve gümüşten kandiller asılıydı. Kabir evvelce olduğu hâle döndürüldü. Bu onun anlattığı hikâyedir, lakin doğru olanı iyi bilen Allah'tır.

514 Senesi (9 Nisan 1120 – 28 Mart 1121)

Bu sene Halep bölgesinden gelen habere göre Emîr Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk Halep halkından toplanan erzak vergilerini ve diğer külfetleri kaldırmış, adaletsiz ve iğrenç kimselerin yeni zulümlerle getirdikleri vergileri de feshetmişti. Bu yaptığı şükür, minnettarlık, hürmet ve dualarla karşılandı.

Anlatıldığına göre Mardîn'de hiç alışılmadık olan ve evvelce de benzeri görülmemiş ölçüde büyük bir dolu fırtınası çıktı. Hayvanları telef etti, bitki ve ağaçların çoğunu da yok etti. Bu sene Necme'd-Dîn, Zerdanâ'yı yerle bir etti. Aynı sene Emîr Balak b. Artuk, Afrâs er-Rûmî'yi Erzincan'da Sirmân Kalesi'nde yenilgiye uğrattı. Rumlardan beş bin kadarını öldürdü ve komutanları Afrâs'ı esir aldı.

Bu sene Frenk meliki el-Kundahû'nun birkaç gemiyle gelerek pek çok kaleyi ele geçirdiği haberi geldi.

Bu sene Sâhib-i Halep Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk ve Frenkler arasında bir anlaşma yapıldı. Dostane ve barışçı ilişkiler kurulması kararlaştırıldı. İki taraf da birbirlerine zarar vermekten kaçınacaklardı.

Söylendiğine göre Cusilîn, Sıffın'daki Arap ve Türkmenler üzerine bir akın düzenledi. Onların bir kısmını ve Fırat kıyısındaki sürülerinin bir miktarını ele geçirdi. Dönerken de Buzâ'a Kalesi'ni yıktırmıştır.

515 Senesi
(29 Mart 1121 – 18 Mart 1122)

Bu sene Mısır'da iktidarı elinde tutan El-Efdal b. Emîr el-Cuyûş'un Ramazan bayramının ikinci günü öldürüldüğü haberi geldi. Allah ona rahmet eylesin. Bu bir zamandan beri ona karşı çevrilen dalaverenin uygun bir fırsat bulunduğunda ortaya çıkan sonucuydu. Öldürülmesinden bâtınîlerin sorumlu olduğu iddia edilmiştir. Lakin bu iddia doğru değildir. Aksine boş bir iddia ve asılsız bir iftiradır. Bunun gerçek sebebi, zira bu işle ilgili bütün sahih rivayetler üzerinde hemfikirdir, o ve efendisi Emîrü'l-Mü'minîn el-Âmir bi'Ahkâmillah[47] arasında çıkan bir anlaşmazlıktır. El-Efdal onu kısıtlamış, kendi istediği yolu izlemesine yasak getirmiş ve pek çok defa ona karşı hoşnutsuzluk göstermiştir. Öldürüldüğü vakit el-Âmir neşesini tüm saray maiyeti, Mısır'ın önde gelenleri ve Kahire önünde açıkça belli etmiştir. Söylendiğine göre öldürüldüğü yer Mısır'da, Suvâikatân'ın yanı başındaki köprünün ortasındadır. Bu 515 senesinin Ramazan ayının son günü olmuştur (18 Aralık 1121). O sırada elli yedi yaşındaydı. 458 senesinde Akka'da doğmuş idi (1066). O sünnete sıkı sıkıya bağlı, salih amel sahibi, hem askere, hem de reaya karşı adaletli, basiretli ve tedbirli, azimli ve kararlı, ilim ve nezaket sahibi, cömert, sezgilerinde isabetli ve şer işlerle zulümden uzak durmasını sağlayan bir adalet anlayışına sahipti. Tüm gözler onun için

47 Fâtimî halifesi.

yaşlar akıttı, tüm kalpler onun yasını tuttu. Zaman onun ardından bir benzerini daha çıkarmadı ve kaybından sonra da işler kötüye gitti.

Bu sene Gürcülerin Durûb'da ortaya çıktıkları ve Melik Tuğrul'un topraklarına girdikleri haberi geldi. Melik Tuğrul, Sâhib-i Halep Emîr Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk'tan, Türkmenlerden ve Emîr Dübeys b. Sadaka b. Mazyad'dan yardım istedi. Onun bu davetine icabet ettiler. Onunla buluşmak üzere büyük bir ordu yola koyuldu. Gürcü ordusu korku içinde kaçtı. Müslümanlar üzerlerine gitti ve onları Durûb'da sıkıştırdılar. Fakat Gürcüler Müslümanların üzerine yöneldiler. Müslümanlar onları hezimete uğrattı ve pek çoğunu kılıçtan geçirdiler. Sonra Tiflîs'e ilerlediler, şehri cebren alarak sakinlerini de öldürdüler.

Bu sene Mısır'da üç gün boyunca kara bir rüzgâr esti. Halkın ve hayvanların büyük bir kısmını helak etti.

516 Senesi
(19 Mart 1122 – 7 Mart 1123)

Söylendiğine göre Emîr Necme'd-Dîn b. Artuk ordusuyla birlikte Halep'ten çıktı. Fırat'ı geçti ve Frenklerle karşı karşıya geldi. Fakat onlara saldırmadı. Frenk topraklarında elinin uzandığı ne varsa yok ettikten sonra Halep'in dışındaki Funaydak'a döndü.

Bu sene Mısır donanması taşıdığı denizciler ve ordunun bir kısmı ile geldi. Emîr Zahîru'd-Dîn Atabek adına Sûr'un valiliğini yapan Emîr Seyfü'd-Devle Mes'ûd'a karşı gizlice bir iş çevirmek niyetindeydi. Mes'ûd donanma komutanını karşılamak için çıktığında onu geminin güvertesine davet ettiler ve komutanın gemisine ayağını bastığı anda onu yakaladılar. Böylece iş tamama ermiş oldu ve şehir de ellerine geçti. Donanma yelken açıp, Emîr Mes'ûd'la birlikte Mısır'a

vardığı vakit saygıyla karşılandı. Bir eve yerleştirildi ve neye ihtiyacı varsa temin edildi.

Bu taktiğin sebebi Sûr halkının el-Âmir bi'Ahkâmillah ve el-Efdal'e şikâyette bulunmaları idi. Mes'ûd'un halka verdiği zarardan, âdetlerini saymamasından ve onlara eziyet ettiğinden şikâyet etmişlerdi. Böylece ona karşı bir tedbir almak ve elinde tuttuğu valiliği feshetmek gereği hasıl olmuştu. Lakin onun şehirden ayrılması ve işlerin de kötü idare edilmesi sebebiyle şehir Frenklerin eline düşmüştü.

Bu sene gelen habere göre Emîr Nûre'd-Devle Balak b. Artuk, Recep ayında ordusuyla birlikte hareket ederek Ruhâ'daki Frenklerin üzerine yürümüş ve onları Sarûc'ta yenilgiye uğratmıştı. Komutanları Cusilîn'i teyzesinin oğlu Kalyân'la ve birkaç komutanla birlikte esir almıştı.

Bu senenin Ramazan ayının altısında Emîr Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk'un hastalığı yüzünden Meyyâfârikîn ilindeki Diyar-ı Bekr'in Fuhûl adlı bir köyünde konakladığı sırada öldüğü haberi geldi (14 Kasım 1122). Yerine oğlu Şemsü'd-Devle Süleymân geçti. Kardeşi Timurtâş ise Mardin'i aldı. Bir müddet uyum içinde kaldılar, lakin sonradan aralarında anlaşmazlık çıktı ve ikisi de bunda inat ettiler.

517 Senesi
(8 Mart 1123 – 25 Şubat 1124)

Halep'ten gelen habere göre Sâhib-i Halep Emîr Bedrü'd-Devle b. Abdü'l-Cabbâr b. Artuk ve Frenkler arasında Esârib Kalesi'nin Frenklere teslim edilmesi şartıyla bir anlaşmaya varıldı. Bunun üzerine kale onlara teslim edildi ve Frenkler kaleyi aldılar. Böylece dostane ilişkiler tesis edildi ve iki tarafın illeri de refaha kavuştu. Yollar iki tarafın bölgeleri arasında seyahat edenler için güvenli hâle geldi. Bu aynı senenin Sefer ayında olmuştur.

Bu sene Frenk meliki Bağdavîn'in Sefer ayının dokuzunda ordusuyla birlikte Halep iline doğru Karkar Kalesi'ni kuşatmış olan Emîr Balak b. Artuk'a saldırmak üzere ilerlediği haberi geldi. Balak ona doğru ilerledi ve iki ordu Manzara bölgesinde karşı karşıya geldiler. Bağdavîn yenildi, yakalandı ve önde gelen birkaç komutanıyla birlikte Balak'ın eline esir düştü. Balak onu Cusilîn ve diğer Frenk komutanlarıyla birlikte Hartbart Kalesi'ndeki bir zindana atmıştır.

Sefer ayının sonunda Zahîru'd-Dîn Atabek ordusuyla Hıms'ın dış bölgesine saldırdı. Yağmaladı ve şehrin birkaç evini de yaktı. Fakat Tuğhan Arslân b. Hüsamü'd-Devle şehrin efendisi Kirhan'a yardım etmek üzere Hıms'a geldiği için Zahîru'd-Dîn geri çekilerek Dimaşk'a döndü.

Halep'ten gelen habere göre Emîr Balak b. Artuk bu senenin Rebîü'l-evvel ayında şehri kuşattı ve ekinlerini ateşe verdi. Şehre giriş çıkışları kesti ve sonunda Cemâziye'l-evvel ayının birinde salı günü şehri amcası Abdü'l-Cabbar b. Artuk'un oğlu Bedrü'd-Devle'den aman yoluyla aldı (3 Temmuz 1123). Harrân şehrinin hâkimiyetini ise Rebîü'l-evvel ayında çoktan ele geçirmişti.

Bu sene Garb'dan Mısır'a çok sayıda Luvâta[48] askerinin geldiği haberi ulaştı. Mısır'ın illerini yağmaladılar. Şehit el-Efdal b. Emîre'l-Cuyûş'un yerine geçen oğlu el-Me'mûn Ebû Abdullah b. el-Batâ'ihî, efendisi İmâm el-Âmir bi'Ahkâmillah b. Mustalî Billah'ın emriyle onlarla karşılaşmak üzere Mısır ordusuyla harekete geçti. Onlarla karşılaştı ve yendi. Çoğunu kılıçtan geçirdi ve esirler aldı. Onları her sene ödeyecekleri bir haraca bağladı. Böylece kendi yerlerine geri döndüler. El-Me'mûn da muzaffer bir şekilde ganimet ve zafer sevinciyle Mısır'a döndü. Gelen habere göre Mısır donanması denizde Venedik donanmasıyla karşılaştı. Venedikliler galip geldi ve birkaç Mısır gemisini ele geçirdiler.

48 Berberî.

Rebîü'l-evvel ayının ilk on günü içinde Emîr Balak b. Artuk el-Bâra Kalesi'ni ele geçirdi ve piskoposunu esir aldı.

Bu sene Hartbart'dan gelen habere göre Melik Bağdavîn er-Rüeyyis, Cusilîn, Frenk komutanları, Emîr Balak'ın Hartbart Kalesi'nde tuttuğu diğer esirlerle birlikte, aralarında bir hile çevirerek kaleyi ele geçirmiş ve kaçmışlardı. ......[49] Melik Bağdavîn kaçtı ve onu yakalayamadılar. El-Bâra piskoposu da esir olduğu yerden aynı gün kaçtı. Yine aynı ay içinde Emîr Nûre'd-Devle Balak ordusuyla birlikte Hartbart'a ilerledi ve onu gafil avlayan Frenklerden geri alıncaya kadar kaleyi kuşattı. Onu korumaları ve savunmaya hazır olmaları için de bir garnizon kurdu.

Bu sene gelen habere göre Hama valisi Mahmûd b. Karaca kuvvetleriyle yürüyüşe geçti ve Afamiyye'ye ilerledi. Şehrin dış bölgelerine hücum etti. Kaleden atılan bir ok onu elinden vurdu. Ok elinden çıkarılınca iltihap kaptı ve daha da büyüdü. Sonunda ölümüne yol açtı. O ahlaksız bir zalim ve isyankâr idi. Hama'nın önde gelenlerini birbirlerine attıkları asılsız iftiralar yüzünden adaletsizce ve haksız yere idam ettirmişti. Zahîru'd-Dîn bunu öğrendiği vakit şehrin idaresini ele alması için güvendiği kurmaylarından birini Hama'ya gönderdi.

Bu sene Halep ilindeki 'Azâz'a hücum etmek üzere bir araya geldikleri sırada Zahîru'd-Dîn Atabek ed-Dimaşkî ve Seyfü'd-Dîn Ak-Sungur el-Bursukî'nin ordularının başına bir felaket geldi. Ta ki şehrin ele geçmesi kolay bir iş oluncaya kadar gedikler açarak ve savaşarak şehri kuşatmaya aldılar. Lakin Frenkler orduları püskürtmek niyetiyle dört bir yandan gelerek toplandılar. İki ordu karşı karşıya geldi. Müslümanların kuvvetleri kırıldı ve dağıldılar. Pek çok ölen ve esir düşen oldu. Zahîru'd-Dîn bu senenin Cemâziye'l-evvel ayında Dimaşk'a döndü. Aynı sene Hâcib Ali b. Hâmid, Zahîru'd-Dîn'in elçisi olarak Mısır'a hareket etti.

49 Arapça metnin bu kısmında bir boşluk vardır.

518 Senesi
(26 Şubat 1124 – 13 Şubat 1125)

Bu sene Frenkler Sûr'u aman yoluyla ele geçirdiler. Valisi Emîr Seyfü'd-Devle Mes'ûd'un Sûr'dan çıkarılarak donanmayla Mısır'a götürülmesini gerekli kılan sebeplerin bahsi zaten geçmişti, tekrar buna dönmeye lüzum yoktur. Mes'ûd'un ardından Mısır'dan gönderilen vali şehre ulaştı ve halk tarafından hoşça karşılandı. Zahîru'd-Dîn'e vaziyeti anlatan bir mektup yazdı. Zahîru'd-Dîn cevabında artık bu işin sorumluluğunun idare edende olduğunu, valinin tertip ve tedbirler için yardım aramaya koyulmasını söyledi. Frenkler bu durumu ve Mes'ûd'un Sûr'un valiliğinden alındığını öğrendikleri vakit Sûr için duydukları iştah kabardı ve orayı ele geçirme fırsatının artık doğduğunu düşündüler. Böylece şehri kuşatmak üzere kuvvetlerini toplamaya ve hazırlık yapmaya koyuldular. Sûr valisi bundan haberdar olunca şehirdeki muhafızların yetersiz ve erzakın da kıt olması yüzünden Frenklere karşı direnemeyeceğini ve hücumlarını da püskürtemeyeceğini anlayarak Sâhib-i Mısır el-Âmir bi'Ahkâmillah'a danıştı. Bunun üzerine Frenkleri kovması ve savunmayı ele alması için Sûr'un idaresinin Zahîru'd-Dîn Atabek'e verilmesi kararlaştırıldı, ne de olsa o bu işe alışık idi. Böylece onun adına bir velayet menşuru yazıldı. [Fakat Zahîru'd-Dîn Atabek] ne kabiliyeti ne liyakati ne de cesareti olan bir güruhu Sûr'a tayin etti. Bunun üzerine şehrin idaresi bozuldu. Frenklerin iştahı bu yöne çevrildi. Ordugâh kurmak ve kuşatma hazırlıklarına başlamak için hareket ettiler ve bu senenin Rebîü'l-evvel ayında şehrin önünde ordugâh kurdular. Çarpışarak şehri kuşattılar ve içerideki erzak tükeninceye kadar kuşatma altında tuttular. Zahîru'd-Dîn, Sûr'u savunmak için ordusuyla birlikte Bânyâs'a yürüdü. Şehre takviye göndermeleri için Mısır'a mektuplar yazıldı. Lakin günler geçtikçe umutları söndü ve şehir sakinleri de felake-

tin eşiğine geldiler. Zahîru'd-Dîn işlerin gerçek gidişatından haber edilip de şehrin içinde bulunduğu vaziyet için bir çare bulamayacağını anlayınca ve gönderilen yardımdan da umudunu kesince Frenklerle görüşmelere başladı. Gitmek isteyen asker ve halkın yanlarına alabildikleri kadar eşya alarak emniyet içinde şehrinden ayrılmaları ve kalmak isteyenlerin de kalması şartıyla şehri onlara teslim etmek üzere bir anlaşmaya varılıncaya dek kimi zaman incelikle ve hoş sözlerle, kimi zaman da tehdit ve tahrik ederek vaziyeti idare etti.

Atabek kuvvetlerini Frenklere karşı mevzilendirdi ve şehrin kapıları açılarak giden insanlara izin verildi. Her biri taşıyabildiği kadar hafif yükü yanına aldı ve ağır olanları geride bıraktı. Böylece iki sıra [dizilmiş askerlerin] arasından çıktılar. Asker ve halkın tamamı ayrılıncaya kadar Frenklerden biri bile onlara ilişmedi. Sadece ayrılamayacak kadar zayıf olanlar geride kaldı. Kimi Dimaşk'a geldi, kimi de ülkeye dağıldı. Bu 518 senesinin Cemâziye'l-evvel ayının yirmi üçünde olmuştur (14 Temmuz 1124).

Aynı sene Frenklerin kendi illerinde toplanarak Halep önüne geldikleri, halkıyla savaşa tutuştukları ve şehri kuşattıkları haberi geldi. Kuşatma şehrin erzakı tükeninceye kadar sürdü. Şehir ahalisi yok olmanın eşiğine geldi. Bıçak kemiğe dayandığı ve direnişleri de zayıfladığı vakit Sâhib-i Musul Emîr Seyfe'd-Dîn Ak-Sungur el-Bursukî'ye haber yolladılar. Durumdan şikâyet ederek başlarına geleni anlattılar ve Frenklere karşı yardım göndermesi ve kendilerini kâfirlerin ellerinden kurtarması için ona yakardılar. Buna pek bir üzüldü ve neşesi kaçtı. Böylece bir an evvel onlara yardım edebilmek için hazırlıklara koyuldu ve tüm dikkatini onların düşmanlarını püskürtmeye verdi. Bu senenin Zü'l-hicce ayında onlara ulaştığı vakit Frenkler onun yaklaştığının ve ordusunun kudretinin haberini aldılar. Dört bir yana kaçıştılar ve hezimete uğramış bir vaziyette geri çekildiler. Atlılar onları izleyerek içlerinden yetişebildikleri kim varsa

topladılar. Kaçanlar ta ki emniyet içinde Antakya'ya varıncaya dek tek bir yerde dahi durmadılar. Ordugâhlarında kendilerini sıcaktan ve soğuktan korumak için evler ve meskenler yapmışlardı. Kuşatmayı sürdürmek için orada kalmaya kararlıydılar. Lakin sadece kendisine şükredilen yüce Allah Halep halkına lütufta bulundu, onları beladan kurtardı ve felaketin eşiğinden çekip aldı. Bu güzel davranışıyla Ak-Sungur el-Bursukî büyük bir saygınlık ve övgü kazandı. Halep'e girdi ve halkına çok güzel muamele ederek onların menfaatlerini himaye etti. Şehri korumak ve düşmanı uzakta tutmak için her şeyi yaptı. Böylece şehrin işleri yoluna girdi, illeri refah buldu, yollar emniyete kavuştu ve kervanlar da mallarıyla gelir oldular.

Bu senenin kışında Kânûn[-ı evvel], Kânûn[-ı sani] ve Şubat ayının büyük bir kısmı boyunca Şam diyarına hiç yağmur düşmedi. Ekinler kurudu, fiyatlar yükseldi. Şam'ın pek çok ilinde kıtlık çıktı. Sonra Allah kullarına rahmet etti ve yağmura hasret kalmalarının ardından onlara yağmur gönderdi. Böylece ölümünden sonra yeryüzüne hayat verdi, kuruduktan sonra ekinleri diriltti. Herkes mutlu oldu ve üzerilerindeki kaygı kalktı. Bu sene Halep, Dimaşk ve ta Rahbe, Kal'a ve Musul illerine kadar fiyatlar yükseldi. Bu vaziyet [5]19 senesine kadar sürdü ve insanlardan zayıf olanların pek çoğu öldü.

519 Senesi
(14 Şubat 1125 – 2 Şubat 1126)

Bu sene Frenk meliki Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes Bağdavîn'in bölgesinde kuvvetlerini topladığı ve Dimaşk'ın idaresindeki Havrân'ı fesat, yağma ve yakıp yıkma amacıyla hazırlık yaptığı haber geldi. Dimaşk'a yakın illere akıncılar göndermeye başladı ve yollara da seyahat edenler için pusular kurdurdu. Bunun haberini alan Zahîru'd-Dîn Atabek

onunla karşılaşmak için hazırlık yapmaya koyuldu ve cihat için yanında olanları bir araya topladı. Türkmen emîrlerine, komutanlarına ve önde gelenlerine mektuplar yazarak onları vaziyetten haberdar etti ve Frenklere karşı yardım istedi. Bunun karşılığında ise ikram ve izzetle ödüllendireceği sözünü verdi. Bu sırada Frenklerin Taberiye'ye yakın oldukları, Mercü's-Süffar ve Şarhûb üzerinden ülkenin [civar] illerine ilerlemeye niyet ettikleri haberinin gelmesi üzerine ordusuyla birlikte hareket ederek Mercü's-Süffar'da ordugâh kurdu. Civar illerdeki valilere kendisine takviye adam göndermeleri için mektuplar yazdı. Böylece Türkmenler cihat için yanıp tutuşan iki bin atlı ve yiğitle ilk kılıç sallayan olmak için birbirleriyle yarışarak geldiler ve böylece büyük bir kuvvet ona yardım için toplanmış oldu. Frenkler atabek ve ordunun Mercü's-Süffar'da konakladığını öğrendikleri vakit üzerine yürüdüler. Onun karşısında çadırlarını kurdular. İki ordu karşı karşıya geldi. İki tarafın öncüleri savaşa tutuştular.

Bu senenin Zü'l-hicce ayının yirmi yedisi pazartesi günü (30 Ocak 1126) Dimaşk kuvvetleri ve gençleri, Gûta'nın adamları, Merc ve çevre illeri, yiğitlikleri ve cesaretleriyle tanınan bâtınîlerin silah kuşanmışları, Hıms'tan ve diğer yerlerden, Akabe'den, Kasrü'l-Haccâc'dan ve Şâghûr'dan hem piyadeler hem atlılar, baştan aşağı silah kuşanmış olanlar ve cihat yolunda onlara eşlik eden diğerleri Allah'ın takdiri ve sual olunmaz hükmüyle bir araya geldiler. Savaş başlamazdan evvel saflara katılmak için hareket ettiler. İslam ordusunun gücü, sayısının çokluğu, Frenk kuvvetlerine üstünlüğü ve kudretinin haberi yayıldığı vakit, o gün Frenklerin helak ve Müslümanlar için kolay bir yem olacağından kimsenin şüphesi kalmamıştı.

Türkmen kuvvetlerinden güçlü bir grup Frenklerin üzerine saldırdı ve onları yendi. Bunun üzerine korkuya kapılan Frenkler böyle bir kuvvete karşı hiçbir şey yapamayacaklarını bildiklerinden ve başlarına sadece felaket geleceğinden

bulundukları ordugâhtan korku ve hezimet içinde kendi topraklarına dönmek üzere çekildiler. Türkmenlerin bir kısmı onlar geri çekilirken içlerinden bir grupla savaşa tutuştu ve yüklerinden büyük bir ganimet ve hayvanlar ele geçirdi. Ayrıca ordugâhlarında bulundurdukları ünlü kiliselerini de ganimet olarak aldılar. Bunun üzerine ordu onlara karşı cesaretlendi ve üzerlerine saldırdı. Bu sırada Frenkler ne peşlerinden gelenlere dönüp bakıyor ne de geride kalanları umursuyor, ancak dehşet içinde kaçışıyorlardı. Müslümanlar onları sıkıştırdılar ve öyle bir bezdirdiler ki en sonunda ister galip gelsinler, ister yenilsinler kendilerini peşlerinden gelenlerin üzerine attılar. Saflarını tuttular ve İslam kuvvetlerine karşı mevzilendiler. Bilinen usulleriyle üzerlerine hamle ederek onları kırdılar ve geri püskürttüler, korkuya kapılan ya da kaderin cilvesinden geride kalanların hepsini kılıçtan geçirdiler. Böylece askerler apar topar kaçışmaya başladılar. Frenkler sayıları epeyce fazla olan piyadelere karşı döndüler ve ta ki sonlarını getirinceye dek hepsini kılıçtan geçirdiler. Şuhûrâ Geçidi'ne ulaşıncaya kadar, kaçan kim varsa takip ettiler ve öldürdüler. Mesafenin uzunluğunu ve bineklerinin takatini umursamadan Şarhûb üzerinden [Dimaşk]'a yaklaştılar. Zahîru'd-Dîn Atabek ve ordu aynı günün sonlarına doğru Dimaşk'a ulaştı. Ertesi sabah kesin darbeyi indirmek üzere Frenklere saldırmak için mevzilendiler. Lakin onların çoktan kendi topraklarının yolunu tuttuklarını gördüler. Zira Müslümanların kendilerine saldırmadaki ve peşlerinden gelmekteki kararlılıklarından korkmuşlardı. Allah istediğine hükmedendir!

520 Senesi
(3 Şubat 1126 – 23 Ocak 1127)

Bu sene Musul'dan Zü'l-kâde ayında şehrin efendisi Emîr İsfahsallâr Seyfe'd-Dîn Ak-Sungur el-Bursukî'nin camide bâtı-

nîlerin elinden şehit edildiği haberi geldi. Allah'ın rahmeti üzerine olsun! Bu emîr idarede ve hareketlerinde doğru, takdire şayan bir ahlak sahibi, adalet düşkünü ve insaflı, dinine pek riayet eden, amaçlarıyla övgüyü hak eden, hayrı ve hayır ehlini, fakihleri ve salih amellileri seven bir emîr idi. İnsanlar onun için çok kederlendiler, bu şekilde yitip gitmesinden üzüntü duydular. Zahîru'd-Dîn Atabek de bundan haberdar olduğu vakit endişeye düşmüş ve üzülmüştür.

El-Bursukî'nin yerine asaleti ve zekâsıyla tanınan, yiğitliği ve dirayetiyle bilinen oğlu Emîr Mes'ûd geçti. Babasının maiyeti, veziri ve kâtiplerinin tümü onun hizmetinde kaldılar. O da babasının güzel idaresini ve amaçlarını takip etti. Böylece gücü sağlamca tesis edilmiş oldu ve işleri de pek mükemmel bir şekilde yoluna girdi.

Bu sene Zahîru'd-Dîn Atabek Tedmür'e yürüdü ve şehri idare edenlerin elinden alıncaya kadar da durmadı. Onlar şehrin valisi olan kardeşinin oğlunu öldürmüşlerdi. Şehir Rebîü'l-âhir ayının on ikisinde salı günü alındı (13 Mayıs 1126). Şehre Emîr Şihâbü'd-Dîn Mahmûd b. Tâcü'l-Mulûk b. Zahîru'd-Dîn Atabek'in tayin edilmesine karar verildi. Böylece şehir ona verildi ve [Zahîru'd-Dîn'in] hem şehrin, hem de kendisinin güvenliğini emanet ettiği güvenilir adamlarıyla birlikte şehrin yolunu tuttu.

Bu sene Zahîru'd-Dîn Halep'ten döndüğünde hastalığının ilk belirtileri ortaya çıkmaya başladı. Şaban ayında Dimaşk'a girdi. Aynı ay Busrâ valisi Emînü'd-Devle Gümüştegin Mısır'dan ona cevaben yazılmış mektupla geldi. Yanında Sâhib-i Mısır el-Âmir bi'Ahkâmillah'ın elçisi el-Müntadî b. Musâfir el-Ganevî de vardı ve pek değerli hilatler ve paha biçilmez Mısır hediyeleri getirmişti.

Bu sene bâtınî daisi Behrâm'ın namı öyle bir büyüdü ve güç kazandı ki [onlar] artık Halep ve Şam'da dikkate alınması gereken bir topluluk oldu. O en uç derecede bir gizlilik içinde yaşıyor ve sürekli kılık değiştiriyordu. Böylece kimse

onu tanımadan şehirden şehire, kaleden kaleye geziyordu. Nihayet Necme'd-Dîn İl-Gâzî b. Artuk'un Emîr Zahîru'd-Dîn Atabek'le yaptığı bir anlaşmayı takiben kendi adına tavsiye ve tasdik içeren bir mektupla birlikte Dımaşk'ta ortaya çıktı. Onun ve cemaatinin şerrinden korkulduğu için ikramlarla karşılandı, her türlü nezaketi gördü ve her ihtimale karşı da ihtimam gösterildi. Bir yerden diğerine dolaşıp durdu. Cahil insanlar, akılsız avam, ahmak köylüler ve hem aklı, hem de imanı olmayan adamlar ona tabi oldular. Zira onda ve onun cemaatinde kendileri için emniyet, başkalarına ise kastetme yolu gördüler. Aynı görüşten olmasa da Vezir Ebû Alî Tâhir b. Sa'd el-Mazdakânî de ondan yana çıkarak şer tuzaklarını yaymasına, gizli sırlarını açık etmesine yardımcı oldu. Maksadı ortaya çıktıp etrafa yayıldığı vakit Zahîru'd-Dîn'in bahsi geçen bu veziri onun işlerine yardım etmeye ve yaptıklarında elini güçlendirmeye razı oldu. Zahîru'd-Dîn Atabek'ten sığınacağı bir hisar ve korunacağı bir kale istedi. Böylece Zahîru'd-Dîn ona güvendi ve 520 senesinin Zü'l-kâde ayında Bânyâs Kalesi'ni ona verdi (Kasım-Aralık 1126). Kaleye yerleştiği vakit batıl ve yalanla kandırdığı, hile ve aldatmacayla yanına çektiği ayaktakımı, akılsız, köylü, avam ve serseri güruhu ona katıldı. Musibetleri içlerinde yer buldu, davet ve niyetlerinin ortaya çıkması büyük bir sıkıntı doğurdu. Fakihler, mütedeyyinler, ulema, ehlisünnet, önde gelenler ve salih müminler bundan pek sıkıntı duydular. Şerlerinden uzak durmak ve intikamlarından sakınmak için içlerinden hiç kimse onlardan biri hakkında tek bir söz dahi söylemeye cüret edemedi. Zira kendilerine karşı çıkan herkesi öldürüyorlar, sapkınlık yolunda yardım edenleri ise destekliyorlardı. Bu yüzden ne sultan ne de vezir onlara karşı bir söz edebiliyor, ne herhangi bir komutan ne de emîr onların şer sınırlarını geçmeye cüret edebiliyordu.

Bu sene Frenkler Rafeniyye'ye yürüdüler ve kuşatmanın ardından şehri Müslümanlardan geri aldılar.

521 Senesi
(24 Ocak 1127 – 12 Ocak 1128)

Bu sene Irak'tan Sâhib-i Horasân Sultan Sancar İbn Sultan Melikşah'ın veziri el-Ma'yan'ın bâtınîlerin bir dalaveresi yüzünden Rebîü'l-evvel ayının sonlarına doğru öldürüldüğü haberi geldi.

Yukarıda Sâhib-i Musul Emîr Seyfe'd-Dîn Ak-Sungur el-Bursukî'nin bir camide bâtınîlerin elinden şehit edildiği ve ardından yerini oğlu Emîr Mes'ûd'un aldığının bahsi geçmişti. Hükmünü tesis edip, kuvvetini topladığı vakit kibre kapıldı ve toyluğunun da verdiği böbürlenme ile Şam şehirlerine yerleşme ve İslam kalelerini alma fikrine kapıldı. Cihat ve gazve faziletlerini elde etmek için azimle, doğrulukla, yiğitlik ve cesaretle Frenk kuvvetlerinin üzerine atılarak mücahitliğe kalkıştı. Onun bu yaptıklarının haberi Zahîru'd-Dîn'in bileğinin hakkıyla kazandığı hürmet ve itibarı kıskandığı haberiyle birlikte atabeke ulaştı. Hatta kuvvetlerini toplayarak kargaşa ve fesat çıkarmak için Şam illerine doğru hareket edeceği haberi de geldi. Zahîru'd-Dîn Atabek, ne aklı olan bir kimsenin öne sürebileceği ne de basiret sahibi olan birinin düşünebileceği bu durumu öğrendiği vakit ordusuyla birlikte ona karşı harekete geçmek için hazırlık yapmaya karar verdi. Kuvvetlerinin katliyle onun arzusunu dindirecekti. Lakin daha bunun üzerinden birkaç gün bile geçmedi ki [Emîr Mes'ûd'un] o gençlik pınarları kurudu ve kaderi Rahbe eteklerinde üzerine çöktü. Çok ağır bir hastalık ona musallat oldu. Onu kaçışı ve kurtuluşu olmayan kaderine taşıdı. İşte böylece kılıcı paramparça oldu, danışmanları ve ordusu onu terk etti, dalkavukları onu kadere terk ettiler, maiyeti ve güvendikleri ondan ayrıldılar. Bu sırada ortağı ve akıldanesi olan veziri aniden gelen bir hastalıktan ölümün pençesine düştü ve öldü. Babasının Türk gulamlarının bir kısmı onun kendi maksadı için yaptırdığı, kendi isteği

ve tarifine göre ince bir maharetle işlenmiş olan sancaklarla birlikte kaçtılar. Bunları ona sunmak ve iyi niyetini kazanmak için Zahîru'd-Dîn Atabek'e getirdiler. Onları hoşça karşıladı, ikram ve nezaket göstererek kendi hizmetine aldı. Hatta onları kendi güvendiği adamları ve has maiyeti arasına yerleştirdi. Kendisine gösterdikleri bağlılıktan dolayı da cömertçe ödüllendirdi.

Bu senenin Şaban ayında Frenk meliki ve Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes Bağdavîn ordusuyla birlikte Vadîü'l-Mûsâ'ya[50] hareket etti. Yağmaladı, halkından esirler aldı ve onları dağıttıktan sonra geri çekilerek oradan ayrıldı. Aynı senenin Cemâziye'l-âhir ayında Emîr Kutlu Aba es-Sultânî'nin Halep valiliğine tayin edildiği haberi geldi. Hatta bu amaç için seçilmiş, gizli adamlardan oluşan bir kuvvetle şehrin kalesini ele geçirmişti. Şehri kısa bir müddet elinde tutumuştu ki işleri fesada düştü. O ve Halep kuvvetleri arasında bir anlaşmazlık çıktı. Böylece Emîr 'İmâde'd-Dîn [Zengî] Atabek'in kuvvetleri Halep'e ulaşıncaya kadar onu kalede kuşattılar. Sonra Kutlu Aba kaleden Emîr 'İmâde'd-Dîn'e teslim edildi. Onu zindana attı. Düşmanlarının isteği üzerine gözlerine mil çekilmesine izin verdi ve böylece gözlerine mil çekildi.

522 Senesi
(13 Ocak 1128 – 31 Aralık 1128)

Bu sene Zahîru'd-Dîn Atabek'in hastalığı şiddetlendi ve onu kuvvetten düşürecek ve bedenini zayıflatacak kadar uzun sürdü. Öyle ki onu hiçbir kuvvetin engel olamayacağı, hiçbir çarenin kovamayacağı vaziyetin eşiğine getirdi. Bunun üzerine hükmündeki emîrleri, maiyeti, güvendiği adamları ve ordunun önde gelenleriyle birlikte oğlu Emîr Tâcü'l-Mulûk'u çağırttı. Onlara ömrünün sonuna yaklaştığını hisettiğini söyledi. "Ardımda devletin idaresi ve yapılacak

50 Petra

işler hakkında vasiyetimden gayrısı kalmayacak. Bu oğlum Tâcü'l-Mulûk en büyük evladımdır. Benden sonra yerimi alması ve kaybımın boşluğunu doldurması ümidiyle yetiştirilmiştir. Onun gideceği yolun doğruluğundan, en hayırlı olanı yapmak isteyeceğinden, adalet muhabbetinden, emîrlerin ve askerin gönlünü hoş tutmak için benim adımlarımı izleyeceğinden, âyan ve reayaya eşit muamelede örneğimi takip edeceğinden hiç şüphem yoktur. Eğer bu vasiyetimi kabul eder, herkes için adil ve hak gözetecek bir yolda yürür, iyi idaresiyle herkesin duyduğu korku ve tedirginliği bertaraf ederse, bunlar doğruluğu ve güzelliği ile onun gibi birinden beklenen ve umulandır. Eğer bundan gayrı bir yol izleyecek olup, kendisinden hem gizli, hem de açık bir şekilde beklenen doğruluktan sapacacak olursa, şimdi kendisi böyle bir durumda ona karşı şehadet etmeniz için sizleri davet eder ve işlerin böyle seyretmesi hâlinde kendisine karşı cezayı ilan eder," dedi. Bunun üzerine [Tâcü'l-Mulûk Bûrî] şöyle söyledi: "Aksine muradınıza sadık kalacağım ve doğruluğun yolundan ayrılmayacağım." Böylece bu minvalde onu onaylayarak, iyi anladığını göstermiş oldu ve onu memnun etti.

Bunun ardından aynı senenin Sefer ayının sekizinde cumartesi sabah vakti Allah'ın rahmetine kavuştu (18 Şubat 1128). Bütün kalpler ve gözler onun için ağladı. Yardımlarının ve yaptıklarının güzelliğini bildiklerinden ve önderliği için ona şükran duyduklarından gözyaşlarına boğulmayan kalmadı. Ardından yerine oğlu Tâcü'l-Mulûk Bûrî geldi. Maiyetine, reayaya ve askere hoşça bir tavır gösterdi.

Bu mübarek emîr adaleti yerine getirmek ve zulümden uzak durmak için elinden geleni yaptı. Halkın bir kısmının zalim valiler zamanında zorla alınan ve vaktiyle kibirli zorbaların el koyduğu ya da paylaşma hükümlerince onlardan alınmış ve zorba düşmanın elinde yerle bir olmuş olan şehir dışındaki emlaklarını geri verdi. Bunları eskiden kararlaştırılmış olan haraç ve vergilerden sayarak üzerlerindeki zulmü

kaldırdı ve sahipleriyle ilgili bütün anlaşmazlıkların sebeplerini tüm mekân ve çevrede sona erdirdi. Bu yaptığı güzel iş ile insanlardan şükür ve minnet duası almıştır.

Sonra Bağdat'ı ziyareti sırasında Emîrü'l-Mü'minîn Halife el-Müsterşid Billah'a maruzatta bulundu. İmam Müsterşid ve Sultan Gıyâse'd-Dîn'in saraylarını ziyaret etti. Bu maruzatında Dimaşk ilindeki terk edilmiş ve unutulmuş arazilerden, ekili olup da artık atıl kalmış ve sahipsiz olan topraklardan bahsederek, bunların atıl kalmasından bir fayda gelmeyeceğini, ne baştakilerin ne de halkın bunların metruk vaziyetlerinden bir çıkarı olduğunu, bunların ürün ve vergilerinin yok olmasının faydasız olduğunu söyledi. Ekilebilmeleri ve ürünlerinden fayda sağlanması için, kim isterse ona satılmasına izin istedi. Zira böylece gelirlerinden cihat için savaşan askere de pay gidecekti. Halife bunu yapabilmesi için onu tamamen onayladığı bir izinle [bu iş için] yetkili kıldı. Ondan toprak alanların [mülk] sahipliğini tanıdı, bunu yürürlüğe koyarak anlaşmazlıkları kaldırdı, hükmü ve buyruğunun herhangi bir kısmının feshinden de menetti, bunu kanun saydı. Hatta atabekin ricasını İmam Müsterşid'in alâmet-i şerîfesi ile tasdik etti ve doğruluklarıyla tanınanları da şahit kıldı. Bundan sonra atabek mülkleri isteyenlere satmaya devam etti. Böylece metruk, harabe, değersiz ya da kimseye faydası olmayan birkaç arazi ekime açıldı, su pınarları akmaya başladı ve o en güzel eski hâllerine döndüler.

Tâcü'l-Mulûk Bûrî b. Atabek Devri

Zahîru'd-Dîn Atabek kadere teslim olduğu vakit –Allah ona rahmet eylesin!– yerine oğlu Emîr Tâcü'l-Mulûk Bûrî geçti. Babasının veziri Ebû Ali Tâhir b. Sa'd el-Mazdakânî'yi veziri yaparak, onu kendi resmî temsilcisi tayin etti. Vazifesi

ve vergi gelirleriyle sadakati malum olan hiçbir valiyi görevinden almadı; aksine onların gelirlerini artırdı, hilat verdi ve ihsanda bulundu. İkta sahiplerinin iktalarını ve maaşları kabul ederek onayladı. Böylece ona edilen dualar arttı ve övgü topladı. Bahsi geçen vezirine ihsanda bulundu. Ona giderlerin, maaşların ve iktâların arz hakları ile birlikte gelirinin onda birini tahsis etti. Babasının onları koruması ve şerlerinden sakınmak için hoş tutması yüzünden bâtınîlerin gücü ve fesatları arttığı vakit defterlerini dürmek için ne maiyetindekilere ne de güvendiklerine söylediği gizli bir karar verdi. Allah onu üzerlerinde muzaffer kılıp, onlara karşı güç yetirir hâle getirdiğinde köklerini kazımak için bir plan yaptı ve bahsi uygun düştüğü yerde anlatılacağı üzere adımlar attı.

522 Senesinin Geri Kalanında Bâtınîler Yüzünden Dimaşk ve İllerinde Olanların Bahsi

Bâtınî daisi Behrâm'ın vaziyeti ve uç kalesi Bânyâs'ın ona teslim edilmesi sebeplerinin bahsi evvelce geçmişti. Bânyâs'a yerleştiği vakit onu tahkim etmeye koyuldu ve yıkılmış ya da bakımsız kalmış yerlerini yeniden inşa etti. Dört bir yana elçilerini yolladı. Onlar da illerden çok sayıda cahilin, köylerden de ahmak fellahların ve ayaktakımının akıllarını çeldiler. Bunlar inkârdan geri duracak kafadan yoksun idiler. Böylece şerleri arttı, gizledikleri çirkin ve nefret edilesi itikatları ortaya çıktı. Elleri ve dilleri reayanın içindeki saygın kimselere iftira ve küfürle, yollarda yalnız başına olanlara talan ve açgözlülükle uzanır oldu. Onları zorla aldılar ve zorbalıkla alıkoyarak adaletsizce katlettiler. Bu sapkınlıklarında Ebû Ali Tâhir b. Sa'd el-Mazdakânî'den yardım gördüler. Öyle ki onlara yardımını hiç esirgemedi. Lakin birbirlerine yardım ve destek sağlamak üzere dai Behrâm'la Allah'ın takdirine aykırı bir anlaşmaya vardığı vakit bunun

kötü ve nahoş akıbetine de katlandı. Kendilerine kastedeceklere ve şer niyetleri olanlara karşı birlikte hareket edeceklerdi. Tâcü'l-Mulûk ise ne buna razı geldi ne de hoşnut oldu. Lakin yaptıkları ne kadar acı verici ve eziyet dolu bir hâle gelse de yerinde siyaseti, ziyadesiyle hoşgörüsü ve keskin bilgisi onu gözlerini kapatmaya ve sabretmeye yöneltti. Bu sırada gizlice onlara karşı tedbir almak için kendi kendine düşündü. Düşüncelerini işini kolaylaştıracak uygun bir fırsat bulacağı ve Allah düşmanlarına karşı kesin bir galibiyet elde edeceği vakte kadar gizli tuttu. Böylece bir fırsat ele geçecekti ve av yakalanacaktı.

Yüce Allah, dai Behrâm'ın yok olmasını isteyip helakını hazırladığı vakit o Vadîü'l-Taym'ın önde gelenlerinden biri olan Barak b. Cendel'i öldürmeyi kafasına koymuştu. Bu ne beslediği bir kinden ne de onun kendisine karşı işlediği bir kabahat yüzünden idi. Aksine mukaddes insan kanını akıtan zalimlerin başına ansızın çöken bir akıbet, yüce Allah'ın yapmaktan sakınılması için ikaz ettiğini cehle düşüp görmemek ve onun şu sözlerine karşı cüret etmek idi: "Her kim bir mümini kasten öldürürse artık onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiştir. Ona lanet etmiştir. Ve ona çok büyük bir azap hazırlamıştır."[51] Böylece Behrâm eline düşürünceye kadar kandırdıktan sonra onu yakaladı ve soğukkanlılıkla öldürdü. Gençliği, yiğitliği, güzel sureti bir yana dursun, onun gibi birinin bu şekilde öldürülmesi büyük üzüntü doğurdu. Katili için her yerde lanetler okundu. Kardeşi Dahhâk b. Cendel, cemaati ve ailesi ile birlikte İslam'ın verdiği ateş ve ailesinin onuru için onun kanının intikamını almak tutkusuyla harekete geçti. Toplandılar ve hep birlikte bir anlaşma yaparak, düşmanlarıyla karşılaştıkları vakit birlikte saf tutacakları, kendilerini bu kan davasına adayacakları, kanlarını ve ruhlarını intikam almak için harcayacaklarına dair yemin ettiler. Böylece ta ki

51 Bkz. Nisâ sûresi, 93. ayet.

Behrâm ve taifesinin felaket yazgısı onları dizlerinin üzerine çöktürüp de Allah köklerinin kazınmasını buyuruncaya dek kararlılıkla ve çıkabilecek bir fırsatı da gözeterek hazırlık yapmaya koyuldular.

Behrâm bahsi geçmiş olanları ezmek üzere her bölgeden toplananlar ve dört bucaktan gelenlerle birlikte 522 senesinde Vadîü'l-Taym'a doğru harekete geçti. Lakin onunla karşılaşmak için hazırlık yapmışlardı ve savaşa tutuşmak için fırsat kolluyorlardı. Behrâm'ın kendilerine doğru yaklaştığı haberini aldıkları vakit yavrularını korumak için ininden fırlayan bir aslan misali onunla karşılaşmak üzere harekete geçtiler ve dağ kartallarının avına uçuşu misali onlara doğru uçtular. Onların gözleri kör ve [Allah'ın] terk ettiği birlikleri yaklaştığı vakit, henüz ordugâhlarında hazırlıksız oldukları bir sırada üzerlerine hücum ettiler. Savaş nidalarıyla onları gafil avladılar. Ne binicileri atlarına binebildi ne de piyadeleri kılıçlarını kuşanabildi; böylece ölüm inen kılıçlarla, hançerlerle, yok eden oklarını saçarak ve kaderin taşlarıyla recmederek bâtınîlerin büyük bir kısmını aldı.

Bu sırada Behrâm kendisi ve yandaşlarının başına gelenden habersiz bir vaziyette etrafını sapkın ve ahmak taifesinden bir grubun sardığı çadırında idi. Bağırışmaları duyunca silahlarını kuşanmak için koşuşturdular. Lakin Vadîü'l-Taym'ın adamları keskin kılıçları ve ölüm getiren hançerleriyle üzerlerine atıldılar ve hepsini kılıçtan geçirdiler. Behrâm'ın kellesi ve elleri kesildi, sonra kılıçlarla ve hançerlerle parçalandı. Onu parçalayanlardan biri Behrâm'ın yüzüğüyle birlikte Mısır'a giderek onun öldüğü müjdesini verdi ve böylece hilat aldı, ödüllendirildi. Bu olayın haberi dört bir yana yayıldı ve tüm ahali onlar yok edildiği için neşe içinde coştu, bu zaferden mutluluk ve coşku duydu.

Böylece bâtınîlerin sayısı azaldı, güçleri ve hevesleri kırıldı. Behrâm'ın yerine sapkınlıktaki ve [Allah] düşmanlığın-

daki dostu, dalavere ve zulümdeki ortağı Acem İsmâ'îl geçti. Tıpkı Behrâm'ın yaptığı gibi, akılsız ve ahmak olanları kandırmayı sürdürdü. [Hatta] cehalette onu öylesine aştı ki aklının zayıflığı ve ahmaklığı iyice ortaya çıktı. İllerdeki ve civardaki habis taifeden geriye kalanlar ve sağa sola dağılmış olanlar etrafında toplandı. Vezir Ebû Ali Tâhir b. Sa'd el-Mazdakânî, İsmâ'îl'e de tıpkı Behrâm'a davrandığı gibi davrandı. Kendi emniyetini sağlamak ve onun şerrinden sakınmak için amaçlarına ulaşmasına yardımcı oldu. Lakin böyle hareketlerin sonunun pişmanlık ve emniyet yolundan ayrılmak olacağından bihaber idi. Tıpkı söylendiği gibi: "Nice teslim olan selametini, şerden sakınansa felaketini buldu." Böylece ister sıradan ister önde gelenlerden olsun halkın şikâyetleri eksik olmadı. Ta ki Zahîru'd-Dîn Atabek oğlu Tâcü'l-Mulûk tüm illeri onlardan temizlemek üzere kararlılığının kılıcını bileyip, köklerini kazımak için harekete geçene dek halkın bu azgın serserilerin elinden gördüğü eziyet ve kayıplar birbiri ardına gelir oldu. İşin düzelmesi ve hedefine ulaşmak için ilk olarak Vezir Ebû Ali'den kurtulmanın gerekli bir tedbir olduğunu düşündü, zira o nişan alınacak ve aranacak ilk hedef idi. Böylece maiyetinden güvendiği birine onu öldürme işini verdi. Kendisi işaret verdiği vakit kılıçla onun kellesini vuracağı üzerine anlaştılar. 523 senesinin Ramazan ayının on yedisi çarşamba günü geldiği vakit vezir her zamanki gibi emîrler ve komutanlarla birlikte, Dimaşk'taki kale sarayın Gül Kubbesi altında hazır bulundu (9 Eylül 1129). Çekilme vakti gelip de herkes evine dönünceye dek Tâcü'l-Mulûk ve hazır bulunanlarla birlikte mecliste pek çok mesele üzerine konuşuldu. Bahsi geçen vezir de âdeti olduğu üzere onlardan sonra istirahate çekilmek için ayağa kalktı. Bunun üzerine Tâcü'l-Mulûk adamına işaret etti ve o da kılıcıyla birkaç kez kafasına vurarak onu öldürdü. Sonra kellesi kesildi ve cansız bedeni ile birlikte Bâbü'l-Hadîd'de taşınarak küllüğe atıldı ki insanlar yardım

için Allah'dan başkasına sığınıp dalavere çevirenlerin başına Allah'ın neler getirdiğini görsünler. Birkaç gün sonra bedeni ateşten yandı ve rüzgârın savurduğu küllere döndü. "Bu senin iki elinin kazandığı şeydir. Muhakkak ki Allah kullarına zulmedici değildir."[52]

Bu haber hızla yayıldı. Dimaşk'ın gençleri kılıçlarla ve çıplak hançerlerle galeyana geldiler ve şehrin kalabalığının da yardımıyla bâtınîler ve onların adamlarından ellerinin ve güçlerinin yetiştiği kim varsa, yakınları ve bağlantılı oldukları da dâhil, hepsini öldürdüler. Onları mekânlarına kadar takip ettiler, yerlerinden çıkardılar, kılıçlarla ya da hançerlerle parça parça doğrayarak hepsini öldürdüler ve terk edilmiş leşler gibi çöplüğe attılar. Onlardan pek çoğu ise kendilerini korumak için şefaat umdukları çeşitli yüksek mevkilere sığındılar. Lakin buralardan zorla alındılar ve başlarına geleceği düşünmeden kanları heder edildi. Ertesi sabah şehrin mahalle ve sokakları bâtınîlerden temizlenmişti. Köpeklerse onların leşleri ve uzuvları için aralarında hırlaşıyorlardı. "Keskin anlayışlılar için bunda elbette ibretler vardır."[53]

Yakalananlar arasında bir vakit Halep'te olan Sarraf Ebû Tâhir el-Bâtınî'nin Şâdî el-Hâdim[54] olarak bilinen talebesi de vardı. Bu melun azatlı köle bela ve şerrin asıl kaynağı idi ve hak ettiği en ağır cezayı aldı. Böylece müminlerin gönülleri yatıştı. Allah'ın zalimlere ne yaptığı ve kâfirlere ne ceza çektirdiği görülsün diye yanında birkaç adamı ile birlikte Dimaşk'ın surları üzerinde çarmıha gerildi. Mabeyinci Yûsuf b. Firûz ve şehrin kolluk kuvvetlerinin ve idaresinin başı Sikatü'l-Mülk Ebû'z-Zuvâd Müferric b. el-Hasan İbnü'l-Sûfî bu habis taifenin yok edilmesi için ellerinden geleni yaptılar. Böylece bâtınîlerin merkezi Alamut'tan ken-

52 Bkz. Hac sûresi, 10. ayet.
53 Bkz. Hicr sûresi, 75. ayet.
54 Azatlı köle.

dilerine gönderilmesi muhtemel fedâilerin ani saldırılarına karşı tedbir olması için demir zırhlar kuşandılar ve etraflarını çeşit çeşit silahlar taşıyan ve her an hazır durumda pek çok adamla kuşattılar. İşte böylece küfürde olanların başına gam ve keder çöktü, iyilikle ve doğrulukla davrananlara ise saadetler geldi.

Bânyâs'ta yaşayan dai İsmâ'îl'e ve yanındakilere gelince, bu felaketin haberini işittikleri vakit ümitsizliğe kapılarak birbirlerini suçlamaya koyuldular. Bir grup adamı ise ülkeye dağıldı. İsmâ'îl Bânyâs'ta kalması hâlinde bu belanın kendisini de tehdit edeceğini ve kararlı bir direnişe karşı koyamayacağını bildiğinden Frenklere haber göndererek, yanlarında emniyette olacağı düşüncesiyle Bânyâs'ı onlara teslim edeceği sözünü verdi. Böylece şehri onlara teslim etti. Kendisi de birkaç adamı ile birlikte Frenklerin eline geçti ve utanç içinde Bânyâs'tan Frenk illerine sıvıştı. İsmâ'îl ishale yakalandı ve bu yüzden öldü. 524 senesinin başında Bânyâs'a gömüldü. Böylece bu bölge onlardan kurtulmuş ve pisliklerinden arınmış oldu.

523 Senesi
(1 Şubat 1128 – 21 Aralık 1129)

Bâtınîlerin yenilgisi ve diğerleri hakkında meselelerin bahisleri hikâyenin akış silsilesi gereğince [5]22 ve [5]23 senelerinde geçmişti. Frenkler bâtınîlerin başına gelenleri ve Bânyâs'ın onlardan kendilerine geçtiğini işittikleri vakit Dimaşk ve çevre illerine olan iştahları kabardı. Hücum etmek için yaptıkları pek çok müzakereden sonra adam ve birlikleri toplamaları için çevre illere elçiler gönderdiler. Böylece ellerindeki Ruhâ, Antakya, Tarablus ve sahil şehirlerinin tümü onlara katılmak için bir araya geldiler. Ayrıca Melik Bağdavîn öldüğü vakit Frenkler arasında onun yerini alan

Melik Kund[55] tarafından deniz yoluyla da takviye edildiler. Yanında da pek çok adamı vardı. Kuvvetlerini bir araya getirdikleri vakit Bânyâs'ta durdular ve ordugâh kurarak ihtiyaçları olan erzakı toplamaya başladılar. Onları gören birkaç kişi hareket haberlerini getirdi. Anlaşıldığına göre çoğunluğu piyade olmak üzere sayıları altmış bin atlı ve piyadeyi aşıyordu.

Tâcü'l-Mulûk onların niyetini öğrendiği vakit hazırlık yapmaya koyuldu ve çok miktarda silah ve savaş aletini ve her türlü zorlukla baş edebilmek için gerekli teçhizatı bir araya getirmeye ihtimam gösterdi. Yardım ve takviye istemek üzere özellikle bu işe memur edilmiş elçiler eliyle Türkmen emîrlerine mektuplar gönderdi ve davetine hızla cevap vermeye teşvik için onlara çok miktarda para ve buğday sözü verdi. Böylece onların pek çok boylarından bütün yiğit ve savaşçılar cihat vazifelerini yerine getirmek ve düşman kâfire karşı gaza etmek için ona katıldılar. O da erzaklarını ve atlarının tayını için gerekenleri derhâl tedarik etmeye koyuldu.

Melunlar Bânyâs'tan hareket ederek Dimaşk'a doğru yavaşça ve düzenli bir şekilde ilerliyorlardı. Böylece 523 senesinin ......'sinde[56] Zü'l-kâde ayında Cesrü'l-Haşeb'de ve bunun yanındaki ünlü meydanda durdular. Orada ordugâh kurdular. O sabah kuvvetler Dimaşk'tan çıktı ve şehrin etrafında ordugâh kurmuş olan Türkmenler ve Arap takviye kuvvetleriyle Emîr Mürre b. Rebîa da onlara katıldı. Dört bir yandan bölüklere ayrıldılar ve onlara doğru saf tuttular. Frenklerden bir grubun geleceğini ve onları cenk ederek karşılayacaklarını düşünüyorlardı. Lakin ne bir atlı ne de bir piyade geldi; bilakis kanat kısımlarında saf tuttular ve sıkı bir şekilde ordugâhlarında kaldılar. Müslümanlar da günler-

55 Anjou kontu Fulk ve Tapınak Şövalyeleri'nden mürekkep yeni bir birlik. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 195, 1. dipnot.

56 Arapça metnin bu kısmında bir boşluk vardır.

ce bu düzende kalarak onların şehre ilerlemelerini beklediler. Lakin toplanmaları, ordugâhları içinde boş boş gezinmeleri ve miğferleri ile zırhlarının parıldamasından başka bir şey görülmedi. Ne yaptıklarına, ilerlemelerini neyin geciktirdiğine ve onları neyin orada tuttuğuna dair istihbarat yapıldı. Söylendiğine göre atlılarından en yiğit olanları ve piyadelerinden de kuvvetli olanları uzun bir konaklama ve kuşatma için gerekli erzak ve mısırı toplamaları için katırlarla birlikte Havrân'a göndermişlerdi. Bunlar dönünceye dek ne hareket edebileceklerdi ne de buna takatleri vardı.

Vaziyeti öğrendiği vakit Tâcü'l-Mulûk, Dimaşk Türklerinin en cesur olanlarını Emîr Mürre ile gelmiş olan Türkmen ve Arap müttefikleri ile birlikte derhâl yola çıkarmak için acele etti. Bunlara Hama kuvvetleriyle birlikte Emîr Seyfü'd-Devle Savâr'ı da ekledi. Aynı günün bitimine doğru yola çıkmalarını, gece boyunca var güçleriyle ilerlemelerini ve sabah vakti de Burâk[57] bölgesine varmalarını söyledi. Zira beklendiği üzere o melunlar Havrân'dan dönüş yolları üzerindeki bu yere varmış olacaklardı. Onun emrini yerine getirmek için hızla hareket ettiler ve gün ağarırken buraya vardılar. Sayılarının ve güçlerinin zirvesinde idiler. Yanlarında sayılamayacak kadar çok nefer vardı. Derhâl üzerlerine hücum ettiler. Frenklerin çoğu daha atlarına binemeden oklarla öldü. Bunun üzerine saf tuttular ve tek bir kıta hâlinde sıkıca durdular. Müslümanlar üzerlerine hücum ettiler. Lakin Frenkler saflarını korudular. Nihayet Müslüman askerleri art arda hücumlarını sürdürüp de onların çoğunu kılıçtan geçirdikten sonra cesaretleri kırıldı ve başlarına gelecek felaketi anladılar. Komutanları ve cengâverleri olan Kilyâm Dabûr[58] yanında birkaç atlıyla birlikte kaçtı, bunun üzerine Türkler ve Araplar büyük bir hücum düzen-

57 Lecâ'nın kuzey ucunda, Dimaşk'ın yaklaşık 40 kilometre güneyi. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 197, 1. dipnot.

58 Guillaume de Bures.

lediler ve geriye kalanları kılıç ve mızrak darbeleriyle, ok yağmuruyla kuşattılar. Daha çok vakit geçmeden Frenkler perişan bir şekilde yere kapaklandılar ve atların toynakları altındaki tozlara bulandılar. Muzaffer olanlar onlardan ellerini doldurup taşan ganimetler aldılar. Bunların içinde atlar, silahlar, esirler, köleler ve çeşit çeşit katırlar vardı ve sayılamayacak kadar çoktular. Frenklerden güçlü aygırları sayesinde emniyete kavuşan birkaç atlının dışında hiçbiri ordugâhlarına dönemedi. Türkler ve Araplar aynı günün batımında ganimet yüklü, neşe dolu ve muzaffer bir şekilde Dimaşk'a döndüler.

İnsanlar bu mutlu gün ve kutlu zafer sayesinde neşeyle doldular, göğüsleri kabardı. Ordu diğer tüm kuvvetler varır varmaz sabah erken vakitte onların ordugâhına hücum etmeye karar verdiler. Güçlü bir atlı birlik hücumu başlatmak için ileri atıldı, çünkü ordugâhtan pek çok ateş ve dumanın yükseldiğini ve bu yüzden de hâlâ orada olduklarını düşünmüşlerdi. Lakin ordugâha vardıklarında Burâk'taki felaketin haberini almalarından sonra Frenklerin gece geç vakit orayı terk ettiklerini gördüler. Yükleyebilecek hayvanları kalmadığı için bütün yüklerini, teçhizat ve silahlarını yakmışlardı. Zira Türklerin sayısının kendilerinden çok daha fazla olduğunu ve saldırılarına karşı koymak için çok zayıf olduklarını bildiklerinden bu vaziyette orada tutunamayacaklarının farkına varmışlardı. Böylece ne kuşatılan kuvvetlerini ne de geride kalanları düşünmeksizin çekilmekten başka bir çareleri kalmamıştı. Ordugâhlarına giren birlikler onlardan kalan pek çok ganimeti topladılar. Ayrıca savaşta yaralanıp, ordugâha döndükleri vakit ölenlerin oraya gömüldüklerini gördüler, atları ise üzerlerindeki sayısız yaralarla helak olup ölmüşlerdi. Müslümanlar onlardan geriye kalanları yakaladılar ve [ana gruptan] ayrılanların bir kısmını kılıçtan geçirdiler. Frenkler Müslümanların kendilerini yakalamaması için olağanca hızla çekilmeye koyul-

dular. Böylece insanlar kendilerini emniyette hissederek [Dimaşk'ın] dışına, çiftliklerine çıktılar, kendi mekânlarına ve çalıştıkları yerlere dağıldılar. Üzüntü ve kaygılarından kurtuldular, Allah'ın hiç beklenmedik bir lütfuna mazhar oldular. Onun bolca olan nimetleri ve ihsanlarına hamdolsun, nimetleri daim olsun, nasip ve kısmetlerin daha da artmasını sağlasın.

Böylece Türkmenler pek çok ganimet ve zengin hilatlerle kendi topraklarına döndüler. Kefere ise küçük düşmüş, atlarından, yüklerinden ve yiğit adamlarından olmuş bir hâlde kalelerine dağıldı. Sonunda Müslümanların kalpleri dehşetten arındı ve korkudan sonra emniyete kavuştu. Bu felaketten sonra herkes kâfirlerin bir daha tam olarak toplanmalarının mümkün olmadığından emin oldu. Zira pek çok atlı ve piyadesi ölmüş ve bir o kadar da teçhizat kaybetmişlerdi.

524 Senesi
(22 Aralık 1129 – 10 Aralık 1130)

Bu sene gelen habere göre Emîr 'İmâde'd-Dîn Atabek Zengî b. Ak-Sungur Sâhib-i Musul cihat için ordusuyla birlikte Halep'e geldi. Frenk düşmanına karşı savaşmakta yardımını istemek için Zahîru'd-Dîn Atabek'in oğlu Tâcü'l-Mulûk Bûrî'ye mektup yazdı. Böylece ta ki Tâcü'l-Mulûk onun isteğini kabul edene kadar mesele üzerine aralarında elçiler gidip geldi. Tâcü'l-Mulûk içten dostluğunu ve muhabbettini sunmakla görevlendirdiği bir adamını ona gönderdi, onun sözünü tutacağına ve iyi niyetine itimat etti. Emîr [Zengî] bu vaziyetten kesin bir şekilde emin oldu, kendini rahat ve güvende hissetti, ona tam bir itimat besledi. Böylece derhâl ordusunun komutanlarını beş yüz atlıyla birlikte gönderdi ve Hama'daki oğlu Bahâe'd-Dîn

Sevinc'e mektup yazarak ordusuyla birlikte yola çıkmasını ve Emîr Şemsü'l-Umerâ el-Havvâs ve birkaç emîr ve komutanın idaresinde olan Dimaşk kuvvetlerine katılmasını söyledi. Onun bu talimatı üzerine Sevinc ordusu ve teçhizatı ile birlikte Hama'dan ayrıldı. Bu iki kuvvet 'İmâde'd-Dîn Atabek'in ordugâhına ilerledi. 'İmâde'd-Dîn Atabek onları hoşça karşıladı ve izzetüikramda bulundu. Lakin sonra birkaç gün boyunca onları ihmal etti ve arkalarından haince dalavere çevirdi; Sevinc b. Tâcü'l-Mulûk ve birkaç komutanını tutuklattı. Çadırlarını, yüklerini ve hayvanlarını da yağmaladı. Bazıları ise kaçtılar. Atabek geriye kalanları zindana attı. Onları Halep'e gönderdi ve orada tutulmalarını emretti.

Aynı gün hiçbir kuvveti kalmamış olan Hama'ya ilerledi. Böylece Hama'yı ve içindekilerin hepsini ele geçirdi. Oradan Hıms'a yürüdü. Sâhib-i Hıms Kirhan b. Karaca ordusuyla birlikte onun yanında ve hizmetindeydi, emirlerine itaat ediyordu. Aslında Sevinc'e hainlik edip, yakalanması için onu destekleyen ve kışkırtan odur. Hıms'ın önünde ordugâh kurduğu vakit şehrin efendisi Kirhan'a hainlik etti ve onu yakalattı. Çadırlarını, yükünü yağmaladı ve onu zincire vurarak Hıms'ın teslim edilmesini istedi. Böylece Kirhan şehirdeki komutanlarına ve oğluna bu manada bir mektup yazdı. Fakat onlar mektuba kulak asmadılar ve onun isteğini kabul etmediler. Atabek uzun bir müddet şehrin önünde kaldı. Şehri savunanlara karşı savaştı ve kuşatmayı sürdürmek için elinden geleni yaptı. Lakin istediği şeye ulaşamadı ve oradan Musul'a yürüdü. Yanında Sevinc b. Tâcü'l-Mulûk ve Dimaşk ordusundan komutanlar da vardı. Geriye kalanları ise Halep'te hapiste tuttu. Bu mahkûmların bırakılması için art arda yazışmalar oldu, fakat atabek bunu kabul etmedi. Onlar için elli bin dinar fidye istedi. Tâcü'l-Mulûk bunu bulmaya ve ödemeye razı oldu.

525 Senesi
(11 Aralık 1130 – 29 Kasım 1131)

Allah'ın bâtınîlerin başlarına getirdiği felaket ve yıkımın haberi Alamut'taki kardeşlerine ulaştığı vakit onlar için çok üzüntü duydular ve başlarına gelenler yüzünden endişe içine düştüler. Böylece şer ağlarını örmeye, hile ve yalan tuzaklarını kurmaya başladılar. İçlerindeki cahillerden casuslar seçtiler. Bu katil taife savunmasız olduğu bir anda Tâcü'l-Mulûk'u yakalayacak ve öldürecekti. İçlerinden iki cahil Horasânlıyı seçtiler. Onlara yanına sızmak için bir yol bulmaları ve fırsatını buldukları vakit Tâcü'l-Mulûk'u sarayında öldürmeleri için talimat verdiler. Bu ikisi kaba ve serpuş[59] ile Türk kılığında Dimaşk'a vardılar. Türkler içinden tanıdıklarının yanına gittiler. Onlardan [emîrin] hizmetine girmek ve düzenli bir maaş almak için yardım istediler. Onları böylece kandırınca –Türkler onların niyetinden hiç şüphelenmemişti– yağcılık ve yalanlarla, ta ki Tâcü'l-Mulûk'u korumak için düzenlenmiş Horasânlı bir birlik içinde kendilerine yer buluncaya kadar adım adım ilerlediler. Düzenli bir şekilde bu hizmeti sürdürdüler. Güvenilir oldukları sanıldı. 525 senesinin Cemâziye'l-âhir ayının beşi perşembe gününe kadar Tâcü'l-Mulûk'u vurmak için fırsat kolladılar (11 Mayıs 1131). [O gün] hamama gitmişti ve dönüyordu. Dimaşk Kalesi içindeki sarayının kapısına ulaştı. Onu korumakta olan tüm Horasânlılar, Deylemliler ve gençlerden oluşan muhafız birliğindekiler dağıldılar ve onu yalnız bıraktılar. Bunun üzerine onun üstüne çullandılar. İçlerinden biri başına nişan alarak ona kılıcını indirdi, lakin darbe boynuna isabet etti ve kılıç içeri batmadı. Diğeri onu böğründen hançerledi, lakin hançer derisi ve eti arasından geçti. Tâcü'l-Mulûk derhâl atından indi ve canını kurtarmak için kaçtı. Bu sırada daha çok muhafız iki fe-

59 Kaftan ve başlık.

daiye doğru koştu ve onları kılıçlarıyla paramparça ettiler. Yaraları tedavi etmekte hüner sahibi hekim ve cerrahlar gönderildi. İki yara da tedavi edildi. Başındaki yara iyileşti. Lakin böğründekinde akıntılı bir iltihap oluştu. Sonunda durum olağan hâline döndü ve Tâcü'l-Mulûk tekrar dışarı çıktı. Meclisine gelen maiyetini, askerî erkânı ve askerleri selamlarını almak ve içmek üzere kabul etmek âdetini bir müddet sürdürdü.

Bu sene Maktûm b. Hassân b. Mismâr'ın köyünden gelen habere göre Emîr Dübeys b. Sadaka İbn Mazyad, Emîrü'l-Mü'minîn Halife Müsterşid Billah'tan korkarak yanında maiyeti ve gulamları ile birlikte Irak'tan kaçmış ve köyün önüne gelmişti. Yanında yolları ve su kaynaklarını bilen bir rehber olmadığı için yolunu kaybetmişti. Aslında hedefi Mirâ b. Rebîa'nın[60] köyüne ulaşmaktı. Yanındakilerden pek çoğu da ölmüştü. Birkaçı susuzluktan öldükten sonra kafilesi dağılmıştı. Böylece bu köye yanında sadece birkaç yoldaşı ile birlikte başıboş gezinen bir gezgin gibi geldi. Tâcü'l-Mulûk onu getirmeleri için birkaç atlı koşturdu ve onu 525 senesinin Şaban ayının altısında pazar günü Dimaşk Kalesi'ne getirdiler (10 Temmuz 1131). Kaledeki bir eve yerleştirilmesini, saygıda kusur edilmemesini ve en güzel ve hoş yiyecek içeceklerle ağırlanmasını emretti. Ona mertebesi ve saygınlığına yaraşır kıyafetler ve eşyalar da gönderdi. Böylece onu onursuz değil, onurlu bir gözetim altında tuttu. Halife Müsterşid'in Dârü'l-Azîz'ine[61] de vaziyeti anlatan bir haber yolladı. Onu emniyette tutması ve gözetim altında Bağdat'a götürecek bir memur gelinceye kadar kaçmasın diye tedbir alması yanıtını aldı.

Sâhib-i Musul 'İmâde'd-Dîn Atabek Zengî bunun haberini alınca Tâcü'l-Mulûk'a haberci göndererek Dübeys'i kendisine teslim etmesini istedi. Bunun karşılığında da

60 Tayy Araplarının reisidir. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 204, 2. dipnot.
61 Bağdat'taki Abbâsi hanedanının hilafet sarayını kastediyor.

Dimaşk'ta tutulan oğlu Sevinc ve diğer adamlar için belirlenen elli bin dinar fidyeyi ona verecekti. Tâcü'l-Mulûk bunu kabul etti ve konuşulan şartlar üzerine bir anlaşmaya varıldı. Hatta bundan da ötesi, 'İmâde'd-Dîn'in kuvvetleri yanlarındaki tutuklularla birlikte Kârâ nâhiyesine kadar ilerleyecek ve Emîr Dübeys de Dimaşk neferleriyle birlikte gönderilecekti. Tutukluları aldıkları vakit, onlar da Dübeys'i Zengî'ye teslim edeceklerdi. Böylece onunla birlikte Dimaşk'tan hareket ederek Kârâ'ya getirdiler. 'İmâde'd-Dîn'in askerlerinden tutukluları teslim aldıktan sonra aynı senenin Zü'l-kâde ayının sekizi perşembe günü Dübeys'i onlara teslim ettiler (8 Ekim 1131). İki tarafın kuvvetleri de kendi mekânlarına döndüler. Sevinc geriye kalanlarla birlikte Dimaşk'a ulaştı. Tâcü'l-Mulûk buna çok sevindi.

Bu sene Serhad'dan Tâcü'l-Mulûk'un hizmetkârı Fahrü'd-Devle Gümüştegin'in Cemâziye'l-âhir ayında öldüğü haberi geldi (Mayıs 1131). O doğru yolu takip eden, kendisinden güzelce ve hoşça bahsedilen, dinine düşkün ve maksatlarında da takdire şayan biri idi.

Aynı senenin Zü'l-kâde ayında Emîrü'l-Mü'minîn Halife Müsterşid Billah'ın kâtibi Sadîdü'd-Devle İbnü'l-Anbârî, halifenin elçisi olarak gelmesini icap ettiren çeşitli sebeplerle meşgul olmak ve Emîr Dübeys'in onu Bağdat'a götürecek olan memura teslim edilmesini sağlamak üzere [Dimaşk'a] ulaştı. Bunun için çok geç olmasına rağmen Tâcü'l-Mulûk onu izzetüikramla karşıladı ve gelmesinden de hoşnut oldu. Vazifesini tamamlaması ve mertebesine yaraşır hediyelerle ağırlanmasından sonra heyet Bağdat'a dönüş yolunu tuttu. Yol üzerinde Rahbe yakınlarında Emîr 'İmâde'd-Dîn'in atlılarıyla karşılaştılar. Onu yakaladılar, tüm yükünü yağma ettiler ve muhafızlarının bir kısmını da öldürdüler. Zindana atılmaktan ve kötü muamele görmekten çok çekti. Sonra serbest bırakıldı ve Bağdat'a döndü.

Aynı senenin Cemâziye'l-âhir ayının yirmi altısında Tâcü'l-Mulûk emîrlerini, komutanlarını, maiyetini, ordunun önde gelenlerini, kâtipleri, fakihleri ve halkın önde gelenlerini meclisinde topladı. Onlara yarası yüzünden hayatının sonuna yaklaştığını söyledi ve yerine en büyük oğlu Ebû'l-Feth İsmâ'îl'i bıraktı. Ona şöyle cevap verdiler: "Emir sizin emrinizdir, ne itaatsizlik görür ne de ondan dönülür. Hüküm sizin hükmünüzdür, ondan ayrılmak bize göre değildir. Yaşadığınız vakit size olduğu gibi vefatınızdan sonra oğlunuza itaat ederiz. Allah ömrünüzü uzun kılsın, size sağlık nasip etsin ve şifanızı tez kılsın." Böylece Tâcü'l-Mulûk onların bu sözlerinden mutluluk duydu ve ruhlarının asaletinin bir göstergesi olan bu duyarlılıklarından dolayı onlara teşekkür etti. Sonra oğlunu veliaht gösterdi ve onlardan oğluna itaat edecekleri ve emirlerini dinleyecekleri sözünü aldı. Oğluna şanına yaraşır ve güzel hilatler verdi. Aynı gün veliaht o güzel hilatler içinde kaledeki sarayına doğru emîrlerin, komutanların, Horasân birliklerinin, gulamların, silahtarların, gürzcülerin ve bayraktarların eşliğinde ata bindi. Böylece orada neşeleri ve coşkuları ikiye katlandı. Ashabın tümü ona eğilmişlerdi ve her gün ona hizmetlerini ve şükranlarını sunmak için gayret içindeydiler.

İkinci Bölüm

526 Senesi
(30 Kasım 1131 – 18 Kasım 1132)

Bu sene Frenk bölgesinden Frenk meliki ve Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes Bağdavîn er-Rüeyyis'in Ramazan ayının yirmi beşi perşembe günü Akka'da öldüğü haberi geldi (15 Ağustos 1132). Zamanın karşısına çıkardığı güçlüklerin yıprattığı yaşlı bir adamdı. Kaderin yıkımları ve felaketlerinden çok çekmişti. Hem savaş, hem de barış zamanlarında pek çok kez Müslümanların eline esir düşmüş, lakin ünlü hileleri ve ince kurnazlığıyla her zaman ellerinden kaçmayı başarmıştı. Onun ardından içlerinde muhakemesi ve iktidar gücü olan kimse kalmamıştı. Yerine deniz yoluyla ülkelerinden gelen yeni melik el-Kûmis el-Kundü'l-Aycûr[62] geçti. Lakin onun ne muhakemesi kuvvetli idi ne de idarede başarılıydı. Böylece Bağdavîn'in ölümünden sonra kargaşa ve dağınıklık içine düştüler.

Bu sene Tâcü'l-Mulûk'un yarasından kaynaklanan hastalığı şiddetlendi ve iyileşmesinden ümit kesildi. Hastalığı hayattan bezip ölümü bekler hâle gelinceye kadar uzadı; zayıflığı arttı, bedeninin ve kuvvetinin yavaş yavaş eriyip gidişi hızlandı. Eceli yaklaştı ve sıhhat bulma ümidi tükendi. Aynı

62 Anjou kontu.

senenin Recep ayının yirmi biri pazartesi günü üzerinden henüz bir saat geçtiği sırada Allah'ın rahmet ve bağışlamasına kavuştu (13 Haziran 1132). Onun kaybından dolayı bütün gönüllere hüzün çöktü ve başına gelenden dolayı da gözler yaşlarla doldu.

Ölüm geçirdiği vakit tırnaklarını,
Beyhudedir, fırlat at bütün tılsımları.

Şemsü'l-Mulûk Ebû'l-Feth İsmâ'îl b. Tâcü'l-Mulûk Bûrî b. Zahîru'd-Dîn Atabek Devri

Atabek oğlu Tâcü'l-Mulûk Bûrî –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– bu fâni dünyadan ebedî mekânına şerefli bir isimle ve şehadetin şanını taşıyarak göçtüğü vakit, vefat etmeden evvel veliahdı işaret etmesine binaen yerine oğlu Şemsü'l-Mulûk Ebû'l-Feth İsmâ'îl geçti. Siyasetinde ve şahsiyetinde güzel bir yol izledi, niyet ve amellerinde ise azim sahibiydi. Reaya içinde adalet dağıttı, tüm asker ve nefere ihsanları artırdı. İkta sahiplerine güven verdi, ödeneği olanlar maaşlarını aldılar. Yardımları artırdı. Babasının vezirini vezirlik makamında tuttu, diğer vali ve idari hizmetlileri de oldukları gibi bıraktı. Kararlar ve işlerin idaresini mabeyinci ve Dimaşk kolluk[başı] Yûsuf b. Firûz'a bıraktı. Önemli bütün meselelerde ona güvendi ve hem aleni, hem de zımni, eksiksiz bir güven duydu. İdarede ilk işi reayanın ve geçimlik kazancı olanların[63] vaziyetine bakmak oldu ve onlardan her sene peyderpey alınan fey vergisini kaldırdı; bu uygulamayı terk etti ve toplanmasını da yasakladı. Bunu da başka yollardan geliri olanlardan telafi etti. Böylece ona edilen dualar arttı ve övgüler düzüldü. Bu 526 senesinin Re-

63 Geçimlik kazancı olanlar: Zanaatkâr ve çiftçiler. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 212.

cep ayında idi (Mayıs 1132). Ayrıca yiğitliğini, cesaretini, atılganlığını, gözüpekliğini ve kararlılığını gösterdi, kimse bunlara sahip olduğunu düşünmemişti. İleride bütün ihtişamı ile bahsedeceğim üzere bunların misalleri hikâyenin akışından caymamı gerektirmektedir.

Bunların ilk örneği onun el-Lebve ve er-Re's[64] kalelerini almasıydı. Bu kaleler babası Tâcü'l-Mulûk adına onları tutmaları için tayin edilmiş olan iki memurun elinde idi ve babası bunları onların tasarrufuna bırakmıştı.

Şemsü'l-Mulûk'un aldığı istihbarata göre kardeşi Sâhib-i Baalbek Şemsü'd-Devle Muhammed onlara karşı iş çevirmiş ve bahsi geçen kaleleri kendisine teslim etmeleri için zorlamıştı. Onları almaları için her ikisine de güvendiği adamlarını tayin etti ve böyle bir faaliyette bulunduğunu da inkâr etti. Bunun üzerine kardeşi ona kızdı ve gücendi. Mektup yazarak ona dostça ifadelerle sitem etti. Böyle bir davranışın boş ve anlamsız olduğunu söyleyerek ondan iki kale üzerindeki hak iddiasından vazgeçmesini ve kaleleri eski vaziyetlerine döndürmesini istedi. Lakin kardeşi onun bu isteğini yerine getirmeyi reddetti. Bunun üzerine Şemsü'l-Mulûk bu meseleye çok takılmadı, hatta konuşmalarında dahi uzun zaman bundan bahsetmedi. Lakin iki kaleye saldırmak için gerekli olan bütün hazırlıkları yaptı. Ne onun kararlılığından ve azminden haberdarlardı ne de niyetinden. Sonunda bu senenin Zü'l-kâde ayında ordusu ve teçhizatıyla birlikte Dimaşk'tan ayrıldı. Evvela kuzeye gittiğinin düşünülmesini sağladı, lakin sonradan başka bir yoldan geri döndü ve doğu yerine batıya yöneldi. El-Lebve Kalesi'ndekiler onun yaklaştığını fark edemeden kalenin önünde ordugâh kurdu ve karşı konulamayacak bir yiğitlik ve cesaretle derhâl kale üzerine hücum etti. Kalenin ko-

64 Re's Baalbek "Baalbek'in kaynağı / başı" anlamındadır. Asi Nehri'nin üzerinde, Bikâ'da Baalbek'in kuzeyine düşer. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 212, 1. dipnot.

mutanı çatışmanın şiddetini görüp de başına gelecek olan felaketi sezdiği ve hiçbir kurtuluşu da olmadığı için aynı gün elçi göndererek aman diledi. Böylece isteği kabul edildi, amacına erişmiş oldu. Kaleden çıktı ve Şemsü'l-Mulûk'a teslim etti. Şemsü'l-Mulûk kaleye liyakatine ve dirayetine güvendiği bir komutanı bıraktı. El-Lebve'de işi biter bitmez er-Re's Kalesi'ne yürüdü. Buranın komutanı da aynı şekilde davranınca kaleyi ele geçirdi ve onu tutması için bir komutan tayin etti.

Oradan harekete geçip Baalbek önünde ordugâh kurdu. Buranın efendisi olan kardeşi hazırlıklar yapmış ve takviye çağırmıştı. Buna ek olarak bir de Bikâ'dan ve dağlardan çok sayıda köylünün desteğine sahipti. Ayrıca başka yağmacı taifeler de onunla idi. Onları kuşattı ve şehirde sıkıştırdı. Üzerlerine atlıları ve piyadeleri ile saldırdı. Baalbek'ten bir grup ona karşı öne atıldı ve bunların bir kısmı kılıçtan geçirildi, diğerleri ise surun üzerindeki pek çoğuyla birlikte yaralandılar. Birkaç gün sonra sur dışına cesurca bir saldırı daha düzenledi. Zira buranın içini adamla doldurmuşlardı. Bu yüzden onlara dört bir yandan hücum edebilmek için kendi kuvvetlerini etraflarına dağıttı. Böylece burayı ele geçirdi. Ordusu içerideki pek çok kişiyi öldürüp yaraladıktan sonra şehri aldı. Şehre ve kaleye karşı mancınıklar yerleştirildi ve sürekli üzerlerine hücum etti. Şehrin efendisi onun kararlılığını ve orada kalarak saldırılarını sürdüreceğini gördüğü vakit sadakat ve bağlılığını bildirdiği bir elçi göndererek babasının zamanında sahip olduğu şeyleri kendisine bağışlamasını rica etti. Şemsü'l-Mulûk kardeşine kıyamayıp, geçmişi de hatırlayınca onun bu ricasını kırmadı ve merhamet ederek ona istediğini verdi. Böylece aralarında bu meyanda bir anlaşmaya varıldı ve Şemsü'l-Mulûk aynı senenin Muharrem ayının başında mesut ve muzaffer bir şekilde ordusuyla birlikte Dimaşk'a döndü.

527 Senesi
(19 Kasım 1132 – 7 Kasım 1133)

Muharrem ayında Frenk bölgesinden aralarında bir anlaşmazlık çıktığı haberi geldi. Böyle bir şey onlar arasında yeni de değildi. [Sonunda] husumete düştüler ve bir kısmı öldü.

Aynı sene bir Türkmen kuvveti Sâhib-i Zerednâ ve atlılarıyla karşılaştı. Onu yendiler ve yanındakilerle birlikte öldürdüler. Bütün atları ve hayvanlarını da aldılar. Söylendiğine göre İbn Dânişmend ise Kustantiniyye'den çıkan büyük bir kuvveti yenmiş ve bunu teşkil eden Rumları ve diğerlerini de kılıçtan geçirmişti.

Cemâziye'l-âhir ayının on yedisi günü Emîr Savâr atlılarıyla birlikte Halep'ten Tel Beşir üzerine akın etti (1 Mayıs 1133). Şehirdeki Frenk atlıları onunla karşılaşmak üzere dışarı çıktılar. Frenklerden atlı ve piyade olmak üzere yaklaşık bin kadarı öldürüldü ve kelleleri Halep'e götürüldü.

Yukarıda bahsi geçtiği üzere Şemsü'l-Mulûk kardeşiyle anlaşmaya vararak Baalbek'ten döndüğü vakit Frenk bölgesinden onların şer niyetlerinin ve karşılıklı olarak varılan anlaşmaya hıyanet etmeye kararlı olduklarının haberini aldı. Dimaşk'tan bir grup tüccar ona şikâyette bulunmuş ve Sâhib-i Beyrût'un kendilerinin değeri yüklü bir meblağ tutan keten kumaş toplarına el koyduğunu söylemişlerdi. Bunun üzerine Frenklerin komutanlarına mektup yazdı ve kumaş toplarını sahiplerine, bunlar üzerinde asıl hak sahibi olanlara iade etmelerini istedi. Lakin pek çok yazışmadan sonra dahi isteğini yerine getirmediler. Öfkesi ve kızgınlığı onu aynı şekilde karşılık vermeye sevk etti. Yine de bunu kendine sakladı ve gizli tuttu. Niyetini maiyetinden ya da yakınındakilerden kimseye belli etmedi. Bütün dikkatini ve azmini Bânyâs'ı kuşatmak ve onu almış olan melunların ellerinden geri almak üzere hazırlık yapmaya yöneltti. Böylece

aynı senenin Muharrem ayında harekete geçti ve Sefer ayının birinde pazar günü şehrin önünde ordugâh kurdu (18 Aralık 1132). Kuvvetleri hücum ettirdi. Şehirde hatırı sayılır miktarda atlı ve piyade vardı. Lakin aniden üzerlerine saldırdığı için telaşa kapıldılar ve cesaretleri kırıldı. Kubbeli kalkanlarla Horasânlılar ve duvar çökertenler eşliğinde surlara ilerledi. Atından indiğinde Türkler de atlarından indiler ve sur üzerindekileri ok yağmuruna tuttular. Sur üzerindekiler saklandılar ve içlerinden biri dahi okçuların çokluğundan başını çıkaramadı. Sonra Şemsü'l-Mulûk kubbeli kalkanları duvarda zayıf gördüğü bir yere yerleştirdi ve lağımcılar da duvarın tam altına gelinceye kadar kazdılar. Böylece açılan gedikten çok sayıda adam hızla içeri daldı. Şehirdeki Frenkler kaleye ve kulelere sığındılar. Buralarda kendilerini savundular ve tüm hücumlara karşı direndiler. Şemsü'l-Mulûk şehri ele geçirdi ve kapıyı açtırdı. İçeride gördüğü bütün Frenkleri kılıçtan geçirdi. Kale ve kulelere sığınan Frenkler başlarına gelen felaketi gördükleri vakit, yani şehrin alındığını ve kendilerinin de hücuma uğrayacağını, ne bir yardımın ne de onları hücumdan döndürecek bir şeyin olduğunu gördükleri vakit aman dilediler. Bu istekleri kabul edildi. Hepsi esir alındı. Şemsü'l-Mulûk şehri yağmalayıp, güvendiği bir adamını da şehri tutması için bıraktıktan sonra ordusuyla birlikte oradan ayrıldı. Yanında esirler ve öldürülenlerin kelleleri de vardı. Şehrin eski valisinin ailesi ve çocukları ve pek çok teçhizatla birlikte aynı senenin Sefer ayının altısında perşembe günü Dımaşk'a döndü (23 Aralık 1132). Şehir ahalisi onu karşılamak ve esirlerle mızrakların ucuna geçirilmiş kelleleri görebilmek için sokaklara döküldü. Bu manzara gözlerine bir ziyafet ve gönüllerine de bir coşku oldu. Göğüsleri kabardı ve çok mutlu oldular. Yüce Allah'a bahşettiği zafer için dualar ettiler. Bu haber Frenkler arasında yayıldı, korku ve endişeye kapıldılar. Kalpleri dehşet içine düştü ve Bânyâs'ın o güçlü surları ve adamlarının sayısına rağmen bu kadar kısa

zamanda kolayca alınmasına şaşakaldılar. Öldürülen atlı ve piyadeler için de çok üzüldüler.

Aynı sene Şemsü'l-Mulûk İsmâ'îl b. Tâc ele geçirenlerden geri almak üzere Hama'ya yürüme kararı aldı. Bu niyetini gizli tuttu ve kendinden başka kimseye de bahsetmedi. Böylece oraya yürümek için hazırlıklar yapmaya koyuldu. Lakin onun bu kararı [şehrin] komutanının kulağına gitti ve o da şehrin savunmasını güçlendirmek ve savunabilmek için elinden gelen hazırlıkları en iyi şekilde yaptı, gerekli olan tüm teçhizatı temin etti. Bunun haberi Şemsü'l-Mulûk'a ulaştıysa da o hiçbirine kulak asmadı ve niyetinden de caymadı. Bilakis [5]27 senesinin Ramazan ayının son on günü içinde harekete geçti (Ağustos 1133). Önde gelen emîrler ve maiyeti içinden ona bu hareketinden vazgeçmesini söylemeyen kalmadı. Onu caydırmaya çalıştılar. Fakat o ne herhangi birinin dediğini dinledi ne de bir konuşmaya cevap verdiği işitildi. Ayın son günleri ancak birkaç gün daha tutulacak oruç ve bu kutlu aydan sonra gelecek bayram için harekete geçmeyi ertelemesini ve sonra yürüyüşe geçmesini rica ettiler. Lakin o ne bunlara ne de herhangi birinin aklına kulak astı. Şehrin halkı ve askerleri gafil bir vaziyetteyken üzerlerine yürüme niyetine bağlı kaldı. Zira onlar bu günler boyunca kimsenin hareket etmeyeceğine güveniyorlar ve bayramdan sonrası için, birliklerin bayramlaşmayı bitirmelerinin ardından [hücum] bekliyorlardı. Böylece derhâl yürüyüşe geçti ve hızla hareket ederek şehrin önünde ordugâh kurdu. Bayram günü şehrin sakinlerinin üzerine saldırdı. Başlarına gelen beladan dehşete kapılmışlardı. İyi donanımlı kalabalık bir birlikle üzerlerine hücum ettiği vakit, sokaklarda ve binaların içlerinde kendilerini savundular. Ok yağmurlarına ve okçulara karşı dayandılar. Aynı gün kuvvetler onlara pek çok ölü ve yaralı verdirip, ganimetler aldıktan sonra ordugâhlarına geri döndüler. Ertesi gün Şemsü'l-Mulûk hem atlı, hem de piyadelerle sabah erken vakit saldırıyı başlattı. Üzerlerine dört bir yandan hücum

edebilmek için kuvvetlerini şehrin etrafına dağıttı. Saldırıya kendi Türk gulamlarıyla ve iyi kuşanmış olan atlılar ve piyadelerle liderlik etti. Hama'nın savunmasında zayıf bir nokta buldu ve buradan şehre girmek için yüklendi. Şehri savunan adamlar ve okçuların üzerine yaptığı hücumun azmi onları önüne kattı ve bizzat bu noktadan içeri girdi. Şehir ahalisi aman diledi ve savunmacıların bir kısmı gelerek eğer canları bağışlanırsa şehri ona teslim etmeyi teklif ettiler. Böylece sadece canlarını bağışlamakla kalmadı, bir de onlara hilatler ve atiyeler verdi. Ayrıca kimsenin onlara dokunmaması için de emir verdi. Şehir sakinlerinin rahatsız edilmelerini yasakladı ve onlardan yağmalananları da geri verdi. Kaledeki pek çok asker aman dilemek için onun yanına geldiler ve onlara da hilatler vererek canlarını bağışladı. Vali bunu görüp de aczini anladığı vakit ondan aman istedi. Şemsü'l-Mulûk kabul etti. Böylece içindekilerle birlikte kaleyi ona teslim etti. Şehirle birlikte kale de çok kolay bir şekilde ve kısa bir zamanda eline geçmiş oldu. Şehrin velayetini güvendiği birine teslim etti ve koruması için de bir kuvvet bıraktı. Sonra Şeyzer'e doğru hareket etti. Önünde ordugâh kurdu. Şehrin çevresinin yakılıp yıkılmasını emretti. Ta ki kendisine getirilenle yatıştırılıncaya kadar da oradan ayrılmadı. Sonra muzaffer bir şekilde ve coşkuyla Dimaşk'a döndü ve aynı senenin Zü'l-kâde ayında şehre girdi.

Bu sene Emîr el-Müntedî Ebû'l-Favâris Vassâb b. Musâfir el-Ganevî, Zü'l-kâde ayından geriye dört gün kala cumartesi günü Mısır'dan elçi geldi. (4 Ekim 1133) Şemsü'l-Mulûk tarafından gönderilmiş olan bir mektuba cevap getirmişti. Yanında getirdiği hediyeleri, harika hilatleri, Mısır kumaşlarıyla dolu sandıkları, atları ve paraları takdim etti. Kendi eliyle getirmiş olduğu mektup okundu. Dönüşü için gerekli olan her şey hazırlanıncaya dek Dimaşk'ta kaldı ve 28 senesinin Rebîü'l-evvel ayından geriye iki gece kala, cumartesi günü Mısır'a dönmek üzere yola çıktı (1 Şubat 1134).

Bu senenin Zü'l-hicce ayında kalabalık bir Türkmen kuvvetinin kuzey bölgesine ulaştığı, Tarablus'a ve civarındaki Frenk kalelerine akınlar düzenlediği haberi geldi. Frenklerden pek çoğunu kılıçtan geçirdiler ve esir ettiler. Çok sayıda ganimet ve hayvan aldılar. Buns Talûlâ b. Bedrân es-Sancîlî[65] illerinden topladığı kuvvetlerle onların karşısına çıktı. Türkmen kuvvetlerini karşıladı. Lakin onu püskürttüler ve Allah onun o körelmiş ve terk edilmiş kuvvetlerine karşı zafer bahşetti. Adamlarının çoğu muhafızları ve yiğit savaşçılarıyla birlikte öldürüldü. Ba'rîn olarak bilinen kaleden [gelen] az sayıda nefer ile Ba'rîn'e sığındı ve [surların ardında] kendini korumaya aldı. Türk kuvvetleri kalenin önünde ordugâh kurdu ve öyle uzun bir müddet kuşattılar ki kaledeki su ve erzak tükendi. Böylece adamlarının ve atlarının büyük kısmı öldü. Sonunda Frenkler bir hile buldular ve Türkmenlerin onların kaleden çıkışlarını beklerken boş bulundukları bir sırada fırsatı değerlendirdiler. Dışarı çıkanların hepsi komutanlarıyla birlikte yirmi kişilerdi. Başarılı oldular ve Tarablus'a vardılar. Şehrin efendisi olan Melik Buns Talûlâ, Akka'daki Frenk melikine mektup yazarak ondan ve bölgesindeki Frenklerden yardım istedi. Ona katılmak üzere pek çok Frenk bir araya geldi ve Ba'rîn'den kuşatmayı kaldırmak ve hâlâ kalenin içinde olan adamlarını kurtarmak için Türkmenlerin üzerine yürüyüşe geçtiler. Türkmenler onların kararlılığını ve niyetlerini öğrendikleri vakit onları karşılamak üzere hareket ettiler. Pek çoğunu kılıçtan geçirdiler ve eğer grup hâlinde Rafeniyye'ye çekilmemiş olsalardı hepsinin kökünü kazıyacaklardı. Sonra Frenklerin sahil yolundan dönerek oradan ayrıldıkları haberi geldi. Buna çok üzülerek ve ellerinden kaçan ganimete yanarak kendi illerine dağıldılar.

Bu senenin Sefer ayında Frenk meliki Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes, atlılarıyla birlikte Halep ilinin uçlarına yürüdü ve Navâr olarak bilinen yere vardı. [Zengî'nin] Halep naibi

65 St. Gilles'li Bertram oğlu Pons (Pons I).

Emîr Savâr onu karşılamak için Halep kuvvetleri ve kendisine katılan Türkmenlerle birlikte yola koyuldu. Böylece [iki ordu] karşılaştı ve ta ki Arz-ı Kinnasrîn'e varıncaya dek günlerce savaştılar ve [birbirlerini] kovaladılar. Burada Frenkler Müslümanlara hücum etti ve hepsini önlerine katıp sürdüler, ki bu sırada içlerinde pek çok ünlü ve saygın ismin bulunduğu yüz kadar Müslüman atlısını da öldürdüler. Frenklerden ise bundan daha fazlası öldürülmüştü. Bozguna uğrayan ordu Halep'e ulaştı. Frenkler de Kinnasrîn'e doğru ilerlemeyi sürdürdüler. Oradan da el-Mukâveme ve en-Nakira'ya doğru yürüdüler. Emîr Savâr ordudan geriye kalanlar ve Türklerle birlikte bir kez daha onlarla karşılaşmak üzere harekete geçti. Bir Frenk kuvvetiyle karşılaştılar ve üzerine atıldılar. Onları önlerine kattılar ve içlerinden yaklaşık yüz kadar atlıyı kılıçtan geçirdiler. Frenkler yenilmiş olarak kendi topraklarına çekildiler ve Müslümanlar da öldürdüklerinin kelleleri ve ganimetlerle Halep'e döndüler. Böylece ilk hezimetin acısı bu ikinci lütufla giderilmiş oldu. Melik Antakya'ya geldi ve Ruhâ'daki atlıların hareket haberi Emîr Savâr'a ulaştı. Bunu işitince o ve Hasan el-Baalbekî yola çıktılar, kuzey ilinde onların üzerine atıldılar ve son adamlarına kadar hepsini kılıçtan geçirdiler. Onlardan topraklarına canlı olarak giren kim varsa esir aldılar. Sonra muzaffer bir vaziyette, esirler ve kellelerle birlikte Halep'e döndüler.

528 Senesi
(8 Kasım 1133 – 28 Ekim 1134)

Bu sene Şemsü'l-Mulûk İsmâ'îl b. Tâcü'l-Mulûk ordusuyla birlikte Beyrût ve Sayda sahiline tepeden bakan dağların üzerindeki eş-Şakîf'e ilerledi ve burayı evvelce ele geçirmiş olan Dahhâk b. Cendel et-Tamîmî'nin elinden Muharrem ayından geriye altı gün kala geri aldı (30 Kasım 1133).

Aynı sene Şemsü'l-Mulûk, Rebîü'l-evvel[66] ayının sonlarına doğru Seydnâyâ ve Asâl[67] bölgelerinde avlanmaya çıktı. Rebîü'l-âhir ayının dokuzu salı günü muhafızları ve maiyetindekilerden ayrıldığı bir sırada dedesi Zahîru'd-Dîn Atabek'in İlbâ adıyla bilinen Türkmen memlüklerinden biri yalnız kalmalarını fırsat bilerek kılıcıyla onun üzerine atıldı ve kafasını uçurmak niyetiyle çok sert bir darbe savurdu. Lakin yüce Allah ona selamet takdir etti, böylece [Memlük'ün] kılıcı elinden düştü ve bir şey yapamadı. Bunun üzerine [Memlük] derhal kendini yere attı ve ikinci kez ona vurdu. Fakat darbe atının boynuna geldi ve onu öldürdü. Üzerine atılan gulamlarının sayısı artıp adam kaçıncaya dek [Şemsü'l-Mulûk] Memlük'ü at aralarında [kalacak şekilde] tuttu. Onu takip etmeleri ve yakalamaları için ardından atlılar gönderdi. Kendisi ise şehre döndü. Bu olayın haberi etrafa yayıldığı vakit onun için endişe duyuldu, lakin sağ salim görülünce herkes rahat bir nefes aldı. Fedainin peşinden gönderilen atlılar ve muhafızlar onu dağlarda, yollarda ve patikalarda buluncaya kadar aradılar. Bulduklarında da henüz onu yakalamazdan evvel pek çoğunu oklarla yaralamıştı. Şemsü'l-Mulûk'a getirdikleri vakit onu sorguladı ve ona, "Seni bunu yapmaya sevk eden neydi?" diye sordu. "Sizi öldürerek sadece yüce Allah'a yaklaşmak ve insanları sizden kurtarmak istedim. Siz insanlardan zavallı ve fukara olanlara, zanaatkârlara, işçilere ve fellahlara zulmettiniz, hem orduya, hem de halka karşı hatalar yaptınız," cevabını verdi. Ayrıca bu suça ortaklık etmekle suçladığı birkaç masum muhafızın da ismini zikretti. Emîr onları da yakalattı ve bu olaydan suçlu sayarak soğukkanlılıkla derhâl hepsini idam ettirdi. İnsanlar herhangi bir açık delil olmaksızın, sa-

66 Asıl metinde Rebîü'l-âhir verilmiş olsa da hemen takip eden satırdaki tarihle uyuşmadığı için bu şekilde düzeltilmiştir. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 224, 1. dipnot.

67 Dimaşk'ın 30 kilometre kadar kuzeyi. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 224, 2. dipnot.

dece bu caninin sözüne dayanarak o muhafızları öldürttüğü için onu suçladılar. Lakin bu adamların âdil olmayan bir şekilde idam edilmeleri dahi onu memnun etmeye yetmedi. Kardeşi Sevinc b. Tâcü'l-Mulûk'tan da şüphelendi ve en büyük kardeşi olmasına rağmen, onu bir odada açlığa terk ederek korkunç bir şekilde öldürttü. Böyle kötü ve zulüm dolu işlerde aşırıya gitti ve hiçbir sınır tanımadı.

Bu senenin Zü'l-kâde ayında Frenklerin bölgesinden Şemsü'l-Mulûk'e aralarında karara bağlanmış olan anlaşmanın şartlarını bozmaya ve dostane ilişkileri sonlandırmaya kararlı oldukları haberi geldi. Ayrıca Dimaşk'ın illerinde bozgunculuk etmek için kuvvetlerini bir araya getirmeye hazırlanıyorlardı. Bu haberi alınca Şemsü'l-Mulûk adamlarını toplamaya başladı ve tüm illerden Türkmenleri yardımına çağırdı. Frenklerin Havrân'a doğru hareket ettikleri haberini aldı. Bunun üzerine ordusuyla yürüyüşe geçti ve onlara doğru ilerledi. Karşılarında ordugâh kurdu. Frenkler Havrân'ın ekili arazilerini yok etmek üzere yola koyuldular. İki kuvvet arasında bazı çatışmalar oldu. Frenklerin o kadar çok atlı ve piyadeleri vardı ki Müslümanları kendi ordugâhlarında kuşattılar. Ok yağmuruna tutulup da ölümüne yürümeden ne bir atlı ne de bir piyade ileri atılabildi. Karşılıklı ok atmalar böylece birkaç gün sürüp gitti. Sonra Şemsü'l-Mulûk onların boşluğundan yararlandı ve fark edilmeden büyük bir kuvvetle hareket etti. Akka, Nasıra, Taberiye ve civar illere doğru ilerledi. Sayılamayacak kadar çok hayvan, katır, kadın, çocuk ve erkek ele geçirdi. Karşısına çıkan herkesi kılıçtan geçirdi, yolunda kim varsa esir etti ve bulduğu her şeyi yaktı. Türkmenlerin elleri ganimetlerle doldu. Bunun haberi Frenklere ulaştığı vakit korku ve endişe içinde düzensiz bir hâlde derhâl ordugâhlarını terk ettiler ve kendi bölgelerinin yolunu tuttular. Bunu öğrenince Şemsü'l-Mulûk muzaffer ve ganimet yüküyle kayıp vermeksizin eş-Şa'râ üzerinden ordugâhına döndü. Frenkler

kendi bölgelerine ulaştıkları ve oraların ve kendi insanlarının başlarına gelenleri gördükleri vakit yasa büründüler, cesaretlerini yitirdiler. Birlikleri bozuldu. Burunları sürttü ve barış için Şemsü'l-Mulûk'e yakardılar. Şemsü'l-Mulûk aynı senenin Zü'l-hicce ayında pek mutlu bir şekilde Dimaşk'a döndü.

Bu sene Emîr 'İmâde'd-Dîn Atabek ve Emîr Hüsâme'd-Dîn Timurtâş b. İl-Gâzî b. Artuk'un Emîr Dâud b. Sükmân b. Artuk'un topraklarına saldırmak üzere kuvvetlerini birleştirdikleri haberi geldi. Dâud ordusuyla birlikte üzerlerine yürüdü ve iki kuvvet Bâbü'l-Âmid'de karşı karşıya geldi. Dâud yenildi, ordusu dağıldı, çocuklarından bazıları esir alındı ve komutanlarının bir kısmı da öldürüldü. Bu Cemâziye'l-âhir ayının son cuma günü olmuştur (24 Cemâziye'l-âhir 528 / 27 Nisan 1134). 'İmâde'd-Dîn, Âmid önünde ordugâh kurdu. Şehri kuşattı ve ağaçlarını kesti. Lakin başarılı olamadı ve geri çekildi. Gelen habere göre 'İmâde'd-Dîn Atabek, es-Sûr olarak bilinen kalenin önünde ordugâh kurdu ve kuşatmanın ardından bu senenin Recep ayında kaleyi ele geçirdi. Ve yine bu sene 'İmâde'd-Dîn'in bölgesinden art arda gelen haberlere göre o kuşatmak üzere Dimaşk'a doğru hareket etmek için hazırlıklar yapmaya koyulmuş ve tüm dikkatini buna hazırlanmaya vermişti.

529 Senesi
(29 Ekim 1134 – 17 Ekim 1135)

Bu sene Dimaşk'ta hem âyan, hem de halk arasında Şemsü'l-Mulûk Ebû'l-Feth İsmâ'îl hakkında sözler yayılmaya başladı. Söylendiğine göre o zevke düşkünlükte ve dinin yasakladığı şeyleri yapmakta aşırıya gitmiş, aklı ve zihni bulanmış, zulmü sever olmuş, evvelce kendisinde tezahür eden imanının gereklerini yerine getirme ve kâfir düşmana karşı

cihat arzusundan sapmıştı. Âyan ve valilerin mülklerine el koymaya başlamış, illerdeki çalışanları ise şer dolu iftiralarla suçlar olmuştu. Hınıs bölgesinden ona gelen bir Kürtü hizmetine almıştı. O Kâfir Bedrân olarak bilinirdi. Ne İslam'ı ne kanunlarını, ne dini ne şeraitini bilirdi. O herhangi bir mümine karşı vicdana uymakta insafsız ve acımasızdı. Ona saygın ve önde gelen kişilerin mülklerine kendi bulduğu işkence ve türlü türlü tehditlerle el koyma görevi vermişti. Bu kötü ve çirkin davranışlarına ek olarak Şemsü'l-Mulûk'te aşırı cimrilik ve bayağı işlere bir düşkünlük ortaya çıkmıştı. Mesela basit ve önemsiz kişilere düşmanca davranmaktan çekinmezdi. Hatta bu yaptığı şer işlerin üzerine, kendi özel kâtipleri ve maiyetinin, emîrler ve naiplerinin mülklerine gizlice el koymaya kalktı. İlk olarak Naip Seyfü'd-Devle Yûsuf b. Firûz'dan başlamaya karar verdi. Zira o ilkin babasının ve sonra da onun yanında yükünü tutmuştu. Lakin niyeti ortaya çıktı. Bunun üzerine Yûsuf b. Firûz en büyük ganimetin onun şerrinden uzakta olmak olduğunu ve onun bakışlarından uzak kalacağını düşünerek Tedmür'e kaçtı. Tam da bu kargaşa ve belirsizlik sırasında Şemsü'l-Mulûk Dımaşk'a yürüyüp, şehri kuşatarak almaya karar verdiğini öğrenince Emîr 'İmâde'd-Dîn Atabek'e mektup yazdı. Onu bir an evvel Dımaşk'a hareket etmeye teşvik etti. Şehri kendi rızasıyla ona teslim edecekti. Böylece ona memnun olmadığı komutanları, emîrleri ve şehrin önde gelenlerini öldürterek intikamını almasını sağlayacaktı. Zira böylece onların mülklerini ele geçirmiş ve hepsini yerlerinden etmiş olacaktı. Bu onun tasarladığı ve aklında tuttuğu bir hezeyan idi. Gecikmeden bir an evvel gelmesi için ona mektup yazmayı sürdürdü. Bu yazışmalar sırasında ona şöyle söylüyordu: "Eğer ki bu işte bir ihmal, bir gaflet ya da bir gecikme olursa, Frenkleri kendi topraklarından yardıma davet etmek zorunda kalacağım ve Dımaşk'ı içindeki her şeyle birlikte onlara teslim edeceğim, içindekilerin kanlarının günahı

['İmâde'd-Dîn'in] boynunadır." Lakin bu tasarısını kendine sakladı ve maiyetinden hiç kimseye bahsetmedi, hatta bu mesele üzerine mektuplar bizzat onun elinden yazılıyordu. Ayrıca kendi hazinesinden Serhad Kalesi'ne para, arabalar ve kıyafetler naklediyordu. Hepsinin kendine kalacağını düşünerek ne varsa oraya taşıttı. Sonra da tüm maiyetini öldürttü.

Bu iş açığa çıkmaya ve sırrı yayılmaya başladığı vakit ashabını, kâtiplerini, maiyetini ve geri kalan Dimaşk ahalisini, toprak idarecilerini, emîrleri, evvelki atabekin muhafızlarının komutanlarını ve önde gelenlerini tutuklatmaya koyuldu. Askerler ve halk onun bu yaptığından dehşete kapıldılar. Şayet bu çirkin ve nahoş plan başarıya ulaşacak olursa kendi felaketlerinden korktular, zira 'İmâde'd-Dîn Atabek'in şehri ele geçirdiği vakit yapacaklarını biliyorlardı. Böylece meseleyi kendi aralarında gizlice tartıştılar ve durumu onun [Şemsü'l-Mulûk'un] annesi Hâtûn Sefvet el-Mülk'e anlattılar. Bundan rahatsız oldu ve kızdı. Onu yanına çağırttı ve payladı. Lakin yardımseverliği, imanının kuvveti ve muhakemesi güçlü aklı onu bu işin nasıl çözüleceği, Dimaşk'ın ve halkının emniyetinin nasıl sağlanacağı üzerine düşünmeye sevk etti. Böylece meseleyi aklıselimle ele aldı ve muhakeme etti, kötülükleri yüzünden ondan kurtulmak ve sebep olduğu sürekli artan fesada bir son vermekten gayrı çıkış bulamadı. Muhafızların önde gelenleri de bunu tavsiye ettiler ve görüşünü desteklediler. Açığa vurmadan ve fırsatı da kaçırmadan derhâl bunu yapması için onu teşvik ettiler. Artık hiçbir şeyin fayda etmeyeceğini ve uyarıların da boş yere olduğunu söylediler. Böylece tüm dikkatini bu planı uygulamaya yöneltti. Onun yalnız kaldığı bir sırada çıkacak olan bir fırsatı kollamaya koyuldu. İşte böylece yanında muhafızlarının ve silahtarlarının olmadığı uygun bir an geldi. Kaybından dolayı üzüntü duymadan ve merhamet etmeden derhâl onu öldürmeleri için emir verdi. Zira yaptığı işler şer idi, aklı fe-

sada kapılmıştı, aşağılık bir şahsiyeti vardı ve davranışları da pek kötüydü. Öldürüldüğü vakit cesedinin taşınmasını ve muhafızlarının görmesi için sarayın belli bir yerine yatırılmasını emretti. Herkes onun ortadan kalkmasına ve ondan kurtulmuş olmalarına çok sevindi. Yüce Allah'a kendilerine ondan kurtulma fırsatı verdiği için defalarca şükrettiler ve annesine dualar ettiler. Bu 529 senesinin Rebîü'l-âhir ayının on dördünde çarşamba günü öğleden evvel vuku bulmuştur (7 Şubat 1135).

İmdi bu Kâfir Bedrân olarak bilinen –Allah'ın laneti üzerine olsun!– ise, onun öldürüldüğü perşembeden evvelki çarşamba günü ondan aldığı şer bir işi yerine getirmek üzere huzurundan ayrılmıştı. Aynı gün öğle vakti evine vardığı sırada yüce Allah ona büyük bir hastalık gönderdi. Nefesi daraldı, dili ağzının içini dolduruncaya kadar şişti ve hemen oracıkta öldü. Ertesi gün ise diğer olay oldu ve tüm insanlar yüce Allah'a hamdettiler, bu işareti ve kudretini gösterdiği için ona şükrettiler.

Hemen kardeşi Emîr Şihâbü'd-Dîn Mahmûd b. Tâcü'l-Mulûk b. Atabek'e bağlılık yemini edildi. Annesi Hâtûn Sefvet el-Mülk'ün huzurunda ve emîrlerin, ordu temsilcilerinin ve halkın önde gelenlerinin hazır bulunmalarıyla kardeşinin tahtına oturdu. Onun emîrliğini selamladılar. Ona ve annesine itaat edecekleri, hizmetlerinde sadık olacakları, yanındakilere yardım edecekleri ve düşmanlarına karşı mücadele edecekleri üzerine yemin ettiler. Her biri mutlulukla ve büyük umutlarla yemin etti. İster avam ister havas olsun, hepsinin coşkusu aşikâr idi. Bu mutlu an ve bu takdire şayan işler tasvir edilebilmenin de ötesindedir. Zira üzerlerine çöken beladan emniyete çıkmışlar, işler yoluna girmiş ve umutlar yeşermişti.

Bu sırada pek çok yönden art arda, 'İmâde'd-Dîn'in ordusuyla birlikte ilerlediği, Dimaşk'ı şehrin efendisi Şemsü'l-Mulûk'ten teslim almak üzere hızla Fırat'ı geçtiği haberini

veren mektuplar geldi. Teslim işini sağlamak için elçileri geldi. Lakin vaziyetin tam zıddı ve tedbirin de tam aksi [yönde] olduğuna tesadüf ettiler. Saygıyla ve hürmetle karşılandılar, hoş tutuldular, güzel bir cevapla ve dostça bir hitapla geri gönderildiler. 'İmâde'd-Dîn'e işin gerçek yüzü, ahâlinin hanedanı muhafaza etmek ve onun mülkiyetini korumaktaki ittifakı anlatıldı, [onları] hoşça gözetmesi ve iyi bir niyetle geri dönmesi tembih edildi.

Cevap kendisine ulaştığı ve içindekileri öğrendiği vakit 'İmâde'd-Dîn buna kulak asmayı reddetti. Zira Dimaşk'ı ele geçirmek arzusuyla yanıp tutuşuyor, [oradaki] emîr ve komutanların tarafgirlik yüzünden ayrılık içinde olduklarını sanıyordu. Lakin vaziyet sandığının tam aksi idi. Böylece Dimaşk'ın dışına varıncaya kadar ilerlemeyi hızla sürdürdü ve 529 senesinin Cemâziye'l-evvel ayının başlarında çok büyük bir kuvvetle 'Azrâ ve el-Kusayr arasında uzanan topraklarda ordugâh kurdu (Şubat 1135). Kararlı olduğu haberinin alınması üzerine onu karşılamak için hazırlıklar yapıldı. Şehir dışındaki ekili araziler korku içinde terk edildi ve sakinleri şehre geldiler. Şehrin önünde mevzi aldığı vakit onu savaşarak karşılamak için tüm hazırlıklar yapılmıştı ve onu püskürtmek ve kovmak için bir araya gelinmişti. Vaziyet değişmeden bu hâlde kaldı. Ona karşı bu şekilde dik bir duruş sergilendi. Tüm nefisler yiğitliklerinin farkındaydı ve onu karşılamak için sabırla bekliyorlar ve ilerleyişine ve şehre yaklaşmasına karşı hazırlanıyorlardı. Bu sırada 'İmâde'd-Dîn, 'Azrâ'dan hareket etti ve Akabetü'l-Kıbeliyye'de[68] ordugâh kurdu. Ordusuyla ilerliyor ve şehre yaklaşıncaya kadar kuvvetlerinin [mesela] atlılar gibi bir kısmını çeşitli mevzilere dağıtıyordu. Şehirden çıkanların çokluğunu gördüğü vakit askerler ve ışıldayan silahlarıyla halkın gençleri Musallâ ve diğer yerleri doldurduklarında

---

68 Dimaşk düzlüklerine açılan önemli bir geçit. Şehrin yaklaşık 16 kilometre kadar güneyindedir. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 177, 1. dipnot.

tüm yollarda ['İmâde'd-Dîn'e] pusular kuruldu. Böylece içine korku düştü ve daha fazla ilerlemekten çekindi. Bir de atlılarının yaptıkları talan yetmezmiş gibi, ordusundan da her geçen gün daha fazla firari aldıkları emniyet vaatlerine [binaen] şehre sığınıyorlardı.

Böylece günler geçti, ne çabaları sonuç verdi ne de isteğine erişebildi. Barış istemek ve kendisine itaat etmelerini söylemek için elçi göndermekten başka çaresi kalmadı. Emîr Şihâbü'd-Dîn Mahmûd b. Tâcü'l-Mulûk'un şehirden çıkarak, kendisiyle birlikte gelmiş olan sultanın oğluna bağlılığını bildirmesini istedi. Ona hilat vereceği ve şehrine iade edeceği sözünü verdi. Bu meyanda hoş bir dille güzel sözler verdiği bir mektup yazdı. Lakin Şihâbü'd-Dîn'in şehirden çıkması isteği reddedildi. [Onun yerine] kardeşi Tâcü'l-Mulûk Behrâmşâh bin Tâcü'l-Mulûk'un gitmesi kararlaştırıldı. Bu sırada er-Reis Bişr b. Kerîm b. Bişr, Emîrü'l-Mü'minîn İmam el-Müsterşid Billah'ın elçisi olarak 'İmâde'd-Dîn Atabek'e ulaştı. [Yanında] atabek için dikilmiş bir hilat, Dimaşk'tan çekilmesi ve müdahaleden vazgeçmesi, Irak'a gelerek idareyi ve işleri ele almasını [söyleyen] bir emir vardı. Musul'da mukim Sultan Alparslan için hutbe okutulacaktı. Kadı Bahâe'd-Dîn İbnü'l-Şahrazûrî'nin de bulunduğu bu heyet anlaşma yapmak ve emrin yerine getirilip getirilmediğini görmek üzere Cemâziye'l-âhir ayının yirmi sekizinde Dimaşk'a girmişti (22 Mart 1135). Böylece bir anlaşmaya varıldı ve yeminler edildi. Cuma namazında camide hazır bulundular ve Sultan Alp Arslân'ın adı Emîrü'l-Mü'minîn'in emri ile minberden okundu. Sonra atabekin ordugâhına geri döndüler. Behrâmşâh dışarı çıktı ve Zengî tarafından hoşça karşılandıktan sonra nezaketle geri gönderildi. Atabek cumartesi günü dönüş yoluna çıktı. Ertesi gün tüm endişe ve telaşın ardından bütün kalpler güvenle, zihinler huzurla doldu. Ona durmaksızın şükür ve dualar ettiler.

Atabek Hama'ya vardığı vakit şehrin valisi Şemsü'l-Umerâ el-Havvâs'ın yaptığı bazı şeyler ve ahalinin komutanlarla temsilcilerine gitgide artan şikayetleri kulağına geldi ve bunlardan rahatsızlık duydu.

Emîr Şucâü'd-Devle Bazvâc ve Emîr Mu'îne'd-Dîn Unur, savaş hazırlıkları sırasında asker ve şehir kuvvetlerini idarede maharet gösterdiler. Yaptıkları için onlara şükranlar sunulmuş ve teşekkür edilmiştir.

Bu senenin Zü'l-kâde ayında Irak'tan Halife el-Müsterşid Billah Ebî Mansûr el-Fadl b. el-Mustazhîr Billah'ın –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– şehit edildiği haberi geldi.

530 Senesi
(18 Ekim 1135 – 5 Ekim 1136)

Bu senenin Rebîü'l-evvel ayında Emîr Şihâbü'd-Dîn Mahmûd b. Tâcü'l-Mulûk, Hımıs şehrini ve kalesini teslim aldı.

Bu vaziyetin açıklaması

Hıms'ta ve kalesinde bulunan Kirhân b. Karaca'nın oğulları ve şehri onlar adına idare eden Kumârtâş, 'İmâde'd-Dîn Atabek'in şehrin kuşatmakta ne derece azimli olduğunu, burayı almak ve elinde tutmak için nasıl bir hırsla hareket ettiğini, komşu Hama şehrini nasıl aldığını ve oraya hücum ederken nasıl yiğitçe atıldığını, savunanları zayıflattığını ve sürekli akınlar düzenlediğini gördüler, içerideki erzak ve yiyeceğin az olması yüzünden şehri ellerinde tutamayacak derece güçsüz olduklarını fark ettikleri vakit Şihâbü'd-Dîn'e elçiler göndererek kendi seçtiği bir memurunu Hıms'ı teslim almak üzere göndermesini ve bunun karşılığında da kendilerine neyi uygun görüyorsa onu vermesini istediler. Bu işin

yerine getirilmesini üstlenen Naip Seyfü'd-Devle Yûsuf b. Firûz, Hıms'ı almak arzusu ve Tedmür'den oraya geçmek istemesiyle –zira orası savunması güçlü olan bir mevki ve kudretli bir kale idi– hakem oldu. Bunu konuşmak ve bahsi geçen şekilde bir karara bağlamak üzere Dimaşk'a gelmek için izin istedi. Ona izin verildi ve böylece Dimaşk'a geldi. Uzun uzun karşılıklı fikir alışverişi oldu ve varılan karara göre Hıms ve kalesi Şihâbü'd-Dîn'e teslim edilecek, bunun karşılığında Tedmür Kumârtâş'a verilecekti. Şartlar kabul edildi ve bunlar üzerine yemin edildi. Şihâbü'd-Dîn orduyla birlikte Dimaşk'tan çıktı ve oraya doğru ilerledi. Vardığı vakit Kumartaş, Kirhan'ın oğulları, ailesi ve mallarıyla birlikte kaleyi tahliye ederek [Şihabü'd-Din'e] teslim etti. 530 senesinin Rebîü'l-evvel ayının yirmi ikisi pazar günü kaleyi teslim aldı ve orada bir kuvvet oluşturdu (5 Ocak 1136). İdaresini de naibi Yûsuf b. Firûz'a verdi, zira kararlaştırıldığı üzere orada Emîr Mu'îne'd-Dîn Unur el-Atabekî'nin naibi olacaktı. Ayrıca Şihâbü'd-Dîn çeşitli illere buraya erzak göndererek şehri takviye etmelerini söylediği mektuplar yazdı. İşleri yoluna koyduktan sonra da Dimaşk'a döndü.

'İmâde'd-Dîn'in Halep naibi ve atabekin Hama valisi Emîr Savâr illere ve Hıms'ın ekili arazilerine akın etmek üzere yola koyuldu. Bu yüzden karşılıklı elçiler ve mektuplar gidip geldi. Bu bir ateşkes ve dostluğun güçlendirilmesiyle sonuçlandı ve belirli bir müddet için barışçı ilişkiler kurulacaktı. Böylece her iki taraf için de fesadın sebepleri ortadan kalktı ve vaziyet yoluna girmiş oldu.

530 senesinin Şaban'ının on üçü cumartesi günü kuzey bölgesinden Emir Mes'ud Savar'ın Frenk illerine akın için kendisine katılan Türkmenlerle birlikte sefere çıktığı haberleri geldi. [Frenk topraklarının] büyük kısmını ele geçirdiler ve elleri aldıkları ganimetlerle dolup taştı. (23 Mayıs 1136). Diğer tüm illerden de bu başarıyı doğrulayan, büyüten ve hatta abartan haberler geldi. Şeyzer'den de bu kutlu haberi

veren ve olayı tam olarak anlatan mektuplar geldi. Haberi tasdik etmek ve anlatılan hikâyeyi doğrulamak üzere burada içeriği ele alınacaktır. Şöyle devam etmektedir:

"Tarafımızdan bu bölgede alınan son haberi anlatmak görevimizdir ki dinimiz adına bilinsin ve Müslümanlarca kutlansın. Türkmenler –Allah sayılarını artırsın ve yardımcıları olsun– iyi kuşanmış üç bin atlıyla toplandılar ve beklenmedikleri bir sırada Lazkiye illeri ve şehirlerine ansızın akın ettiler. Hücumlarına direnecek pek az şey yapılabildi. Bu akından Recep ayının on biri çarşamba günü Şeyzer'e döndüler (21 Nisan 1136). Yanlarında yedi binden fazla erkek, kadın, erkek ve kız çocuk esir ve içlerinde inekler, koyunlar, keçiler, atlar ve katırların bulunduğu yüz bin baş hayvan vardı. Yayıldıkları ve tahrip ettikleri alan büyüklü küçüklü yüz köyden fazla idi. Art arda gruplar hâlinde geliyorlardı ve Şam esirler ve hayvanlarla doldu. Böyle bir bela evvelce kuzeydeki Frenklerin tepesine hiç çökmemişti. Bundan da ötesi içlerinden tek bir esir dahi ederinin dışında satılmayacak ve ilk istenen fiyattan hiçbir indirim yapılmayacaktı. Onları Halep'e, Diyâr-ı Bekr'e ve Cezîre'ye götürdüler."

Ayyâr[69] ayının yirmi dördü çarşamba günü sonlarına doğru Dimaşk'ın üzerine yeryüzünü karartan bulutlar geldi ve gündüz âdeta gece gibi oldu (31 Mayıs 1136 / 21 Şaban 530). Sonra yeryüzünü aydınlatan kızıl bulutlar geldi, onları görenler alev alev yandıklarını sandılar. Bundan evvel de çok şiddetli bir rüzgâr esti ve ağaçların çoğuna zarar verdi. Söylendiğine göre aynı sırada ve saatte Havrân'da kuvvetli bir dolu ve şiddetli bir yağmur yağdı, dere yatakları doldu. Gece boyunca da başka bir dolu silsilesi getiren, benzeri hiç görülmemiş bir yağmur daha geldi.

69 Havadan ya da ekinlerden bahsettiği zaman yazar tarihi genellikle Suriye Güneş takvimine göre vermektedir. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 240, 1. dipnot. Gibb'in "Suriye takvimi" olarak bahsettiği takvim Rumi takvimdir.

531 Senesi
(6 Ekim 1136 – 25 Ekim 1137)

Bu sene Rum meliki Kiyâlyânî'nin[70] 530 senesinin Zü'l-kâde ayında Kustantiniyye'den çıktığı haberi geldi. Bilakis 531 senesinin Muharrem ayında çıktığını söyleyen de vardır. Antakya Adası'na [?] vardı ve savaş gemileri Nisan ayının onunda yükler, erzak, para ve savaş teçhizatıyla gelinceye kadar orada kaldı (17 Nisan 1137). İznik'i kuşattı ve ele geçirdi. Şehir halkının onunla barış yoluyla anlaştığı da söylenmektedir. Geçitlere ilerledi, Adana, el-Mesîsa ve diğer yerleri aldı. 'Ayn Zerba'yı kuşattı ve cebren ele geçirdi. Tarih'te söylendiği üzere Emîrü'l-Mü'minîn el-Me'mûn Billah İbnü'r-Reşîd,[71] 'Ayn Zerba'yı bu bölgeye vardığı sırada oradan geçerken yaptırmış ve inşası için yetmiş bin dinar vermişti. Sadece inşasında her gün kırk bin işçi, demirci ve marangoz çalışıyordu. Tel Hamdûn'u ele geçirdi ve halkını İbn Heysem el-Ermeni'nin sahibi olduğu Kıbrıs Adası'na nakletti. Sonra İskenderiye Limanı'nı [yeniden] inşa ettirdi. Ardından Antakya'ya ilerledi, orada ordugâh kurdu ve Zü'l-kâde ayının sonunda şehir ahalisini kuşatma altına aldı. O ve şehrin efendisi Raymûnd İbn Mudkîn [?]arasında anlaşma yapıldı. Ed-Durûb'a dönmek üzere yola koyuldu. Liyûn b. el-Ermeni'nin elinde kalan tüm kaleleri de aldı ve orada kışladı.

Bu senenin Recep ayında Emîr Bazvâc Dimaşk ordusundan Türkmenlerden oluşturduğu büyük bir kuvvetle Tarablus bölgesine doğru yürüyüşe geçti. Şehrin kontu onu karşılamak üzere ordusuyla dışarı çıktı ve savaşa tutuştular. Bazvâc onu püskürttü ve adamlarından pek çoğunu kılıçtan geçirdi. Vadî İbnü'l-Ahmar Kalesi'ni ve di-

70 Gibb, burada bir yazım hatası olduğunu ve İmânyâl'in yanlış bir şekilde yazıldığını belirtmektedir. Bkz., age., s. 240, 2. dipnot.

71 Hârûnü'r-Reşîd'in ikinci oğlu..

ğerlerini ele geçirdi. Recep ayında Hama valisi İbn Salâh adamlarıyla el-Hariba Kalesi'ne doğru yürüyüşe geçti ve kaleyi aldı.

Şaban ayında gelen habere göre 'İmâde'd-Dîn Atabek b. Ak-Sungur ordusuyla birlikte Musul bölgesinden hareket ederek ayın ilk günü içinde Fırat'ı geçti ve Hıms'a ulaştı. Selahaddîn ise öncü kuvvetlerle ondan evvel oraya ulaşmıştı. Ordugâh kurdular ve şehri kuşattılar. Şehrin valisi Emîr Mu'îne'd-Dîn Unur oradaydı. Şehri teslim etmesi için haber gönderdi. Lakin o, şehir Emîr Şihâbü'd-Dîn'in olduğu ve kendisi de sadece onun naibi olduğu için bunu kabul etmedi. Böylece atabek ona karşı savaş açtı ve şehri birkaç gün boyunca kuşattı. Fakat amacına ulaşamadı ve Şevval ayının yirmisinde geri çekilerek Ba'rîn olarak bilinen kalenin önünde Frenklerin elinden almak için ordugâh kurdu. Bunu öğrendikleri vakit kuvvetlerini topladılar, savunmak ve içerideki adamlarını takviye etmek üzere yakın bir yerde ordugâh kurdular. Frenklerin yaklaştığı haberini alan 'İmâde'd-Dîn pusuya yattı. İki ordu karşı karşıya geldiği vakit Türklerden bir grup Frenklerin önünden kaçmaya koyuldu ve ordugâhlarına dönüşleri sırasında onların büyük bir kısmını öldürdüler. 'İmâde'd-Dîn onları pusuda bekleyenlerle birlikte çıktı ve piyadeyi ezip geçti. Yüklerini ve hazine sandıklarını ele geçirdi. Frenkler ordugâha yaklaştıklarında ve başlarına gelen felaketi gördükleri vakit cesaretleri kırıldı ve ümitsizliğe kapıldılar. 'İmâde'd-Dîn'in kuvvetleri üzerlerine saldırdı ve onları püskürttü. Tüm kuvvetlerini öldürerek ve esir alarak yok etti. Ellerine çok sayıda hayvan, yük ve levazım geçti. 'İmâde'd-Dîn, Ba'rîn Kalesi'ne geri döndü. Melikleri Kund Aycûr [güçlerinin] zayıflığı ve korkudan yanındaki Frenk komutanları ile oraya sığınmıştı. 'İmâde'd-Dîn onlara karşı ordugâh kurdu ve onları kalede kuşattı. Böylece onun kuşatması ve hücumu altında içeride sıkıştılar. Erzakları tükendiği vakit atlarını yediler. İllerinde

ve kalelerinde geriye kalan tüm Frenkler bir araya toplandılar. İbn Cusilîn ve Sâhib-i Antakya da onlara katıldı. Birliklerini topladıktan sonra Ba'rîn Kalesi'nde terk edilmiş ve mahsur kalmış olanların imdadına yetişmek ve onları maruz kaldıkları sıkıntıdan, korkudan ve yıkımdan kurtarmak için yola koyuldular. Atabekin ordugâhına yaklaştıkları ve bu haber doğrulandığı vakit kuşatılmış olanları salıvermek gerekliliği doğdu. Onlarla kendisinin hükmünü tanıdıkları şartına binaen bir anlaşma yaptı. Bu şarta göre derhâl elli bin dinar ödeyeceklerdi. Böylece onları özgür bıraktı ve kaleyi de teslim aldı. Onlara yardıma gelen kuvvetler de geri döndüler.

Kuzeyden gelen haberlere göre 'İmâde'd-Dîn Atabek bu senenin Ramazan ayının on altısı günü ordusuyla birlikte Halep'ten ayrıldı ve Hıms'ın önünde ordugâh kurdu (13 Haziran 1137). Çadırlarını indirdi ve şehre hücum etmeye koyuldu. Rum melikinin elçileri orada ona yetiştiler.

Irak bölgesinden gelen habere göre Sultan Mes'ûd ve kardeşi Dâud'un orduları karşı karşıya geldi. Sultan Mes'ûd'un ordusu Sultan Dâud'un ordusunu yendi ve onun komutanlarından ve askerlerinden pek çoğunu kılıçtan geçirdi.

Bu senenin Recep ayının dördünde Emîr Bazvâc, ordusu ve toplayarak bir araya getirdiği Türkmenlerle Tarablus'a yürüdü. Şehrin efendisi Frenk atlılarıyla ona karşı dışarı çıktı. Lakin [Bazvâc] onlara birkaç yerde pusu kurmuştu. Frenkler el-Kûra olarak bilinen yere vardıkları vakit pusudakiler çıktı ve onları püskürttüler. Pek çoğu kılıçtan geçirildi ve sadece birkaçı kaçabildi. Sonra Bazvâc oradaki kaleye saldırdı. Yağmaladı, içindeki komutanları ve adamlarını kılıçtan geçirdi. Kendileri için fidye olarak çok para ödeyenleri esir aldı. O ve ordusu büyük meblağlar elde etti.

Şevval ayında 'İmâde'd-Dîn ve Sâhib-i Dimaşk Şihâbü'd-Dîn arasında sağlam temellere dayanan bir dostluk anlaşması yapıldı.

Zü'l-hicce ayının yirmi ikisinde Rum melikinin ordusuyla birlikte Antakya'dan Ba'rîn bölgesine döndüğü haberi geldi. 'İmâde'd-Dîn Atabek'e elçiler gönderdi. Atabekin Halep naibi Emîr Savâr büyük bir kuvvetle Rumlara saldırdı. Bir kısmını öldürdü ve bir kısmını da esir alarak Halep'e getirdi.

Bu sene Halep halkı şehri tahkim etmeye, hendekler kazmaya ve Rumlara karşı kendilerini emniyete almaya başladı. Zira şehre yakın idiler.

532 Senesi
(26 Eylül 1137 – 14 Eylül 1138)

Bu sene Muharrem ayının ilk günü Eylül ayının yirmisi pazartesi gününe denk düştü (25 Eylül 1137).

Bu ayda Rum melikine elçi gönderilen Naip Hasan yanında 'İmâde'd-Dîn Atabek'in elçisi ile geldi.

Muharrem ayının on dördünde atabek ordusuyla Hama'ya ulaştı ve oradan da Bikâ yolunu tuttu. Dimaşklılardan Mecdel Kalesi'ni aldı. Dimaşk ilindeki Bânyâs'ın valisi İbrahim Turgût onun egemenliğini tanıdı. Gelen habere göre Sefer ayında Cezîre'de ve Musul illerinde büyük bir zelzele oldu. Söylendiğine göre pek çok yer yıkıldı ve halkından çok ölenler oldu.

Gelen habere göre Sâhib-i Antakya oradaki Frenk patriğini tutuklamış ve evine de el koymuştu. Söylendiğine göre bunun sebebi şu idi: Rum meliki ile Sâhib-i Antakya Raymûnd arasında barış yapıldığı vakit, Rum meliki Antakya'da bir Rum patrikliği tesis etmeyi şart koştu. Bu eskilerin âdeti idi. Fakat sonradan unutulmuştu. Sâhib-i Antakya Raymûnd o sırada ordusuyla Merc-i Dîbâc'da ordugâh kurmuş olan Rum melikine gitti ve onunla bir anlaşma ve ateşkes yaptıktan sonra Antakya'ya döndü.

'İmâde'd-Dîn Atabek bu senenin Rebîü'l-âhir ayında Dimaşk'tan Hama'ya döndü. Önünde ordugâh kurduktan sonra oradan Hıms'a yürüyerek ordugâh kurdu ve şehri kuşattı.

Bu sene Frenkler 'İmâde'd-Dîn Atabek ile yaptıkları anlaşmayı bozdular. Komutanlarına iyi davranmasına ve Allah eline düşürdüğü vakit yine de onlara ilişmemesine rağmen ayrılık ve inatçılık gösterdiler, şer ve fesat çıkardılar. Antakya ve sahil şehirlerindeki Müslüman tacirlerden, Halep ahalisi ve yolculuk edenlerden beş yüz kadarını Cemâziye'l-âhir ayında tutukladılar.

Bu sene Sultan Mes'ûd Bağdat'ta kışladı. Elçileri Hıms'taki atabeke geldiler. Rum meliki ise ed-Durûb'da kışladı ve Merc-i Dîbâc'da ordugâh kurdu. Emîr Bazvâc, Cemâziye'l-[evvel] ayının ortasında pazar günü ordusuyla birlikte Frenk topraklarına doğru Dimaşk'tan ayrıldı. Sâhib-i Dimaşk Şihâbü'd-Dîn'le arasındaki ilişki onun küstahlığı, şer işlerdeki atılganlığı yüzünden bozuldu. Onun fesat işleri, ihaneti, yalanı, cehaletinin büyüklüğü ve yaptıklarının çirkinliği ortaya çıktı. Bir müddet şehrin dışında kaldı. İşleri doğru yola döndü. Şehre girdi ve doğru düzgün bir hâl izlemeye koyuldu ve böylece umutları yeşertti. Lakin Şihâbü'd-Dîn ona karşı bir dalavere çevirdi ve onu Şaban ayının altısı pazar günü Dimaşk Kalesi'nde eş-Şemsiyye'nin eliyle öldürttü (25 Nisan 1138). Bunun sebebi hoş karşılamadığı işler yüzünden Şihâbü'd-Dîn'in ona kin gütmesi idi, ondan hiç hazzetmiyordu. Bir de Bazvâc toplanan paraları boş yere saçıp savurmuş, bağışlar ve yardımlarla heba etmişti. Bu yüzden onu öldürmek için bir hile düşündü ve bir fırsat çıkıncaya kadar dostça ve güven veren bir tavır takındı. Bazvâc onu kale içindeki sarayının Gül Kubbe'sinde ziyaret etti. Şihâbü'd-Dîn kendi maiyetinden olan Ermeni şemsiyecilerden bir grubu onun işini görmeleri için hazırlamıştı. Böylece onu öldürmeleri için emir verdi. Muhafızlarının

yokluğunda onu alt ettiler ve öldürüp bir örtüye sararak karısı için yapılmış olan mezara taşıdılar ve oraya defnedildi.

Şaban ayının on yedisi pazar günü Şihâbü'd-Dîn, Emîr Mu'îne'd-Dîn Unur'a hilat verdi ve onu atabeklik unvanıyla isfâhsallâr tayin etti. Naipliği ise Emîrü'l-Hâcib Esedü'd-Dîn Akiz'e geri verdi. İtimadını göstererek bütün illerin ve bütün devlet işlerinin idare ve kararlarını onlara bıraktı.

Bu ay kuzeyden gelen haberlere göre Rum meliki ordusuyla birlikte kuşatmak üzere Şeyzer'de ordugâh kurmuştu. Şehre karşı birkaç mancınık yerleştirdi. O ve şehir ahalisi arasında şiddetli bir savaş oldu. Müslümanların bir kısmı öldürüldü. Emîr 'İmâde'd-Dîn'in onları asker, silah ve savaş aletleri ile takviye etmesine ve Rumlara karşı mevzilenerek atlılarıyla kanatlarına hücum etmesine ve eline geçenleri kılıçtan geçirmesine rağmen yıkımın eşiğine geldiler. Rumlar şehri kuşatmaktan yorgun düşünceye ve umutlarını kaybedinceye dek iki taraf da bu durumda kaldı. Sonunda Rumların Şeyzer'den Antakya'ya çekildikleri haberi geldi. Ahali onların elleri boş ve yenik bir şekilde çekilmelerine pek bir sevindi. Yüce Allah'ın bu nimetine her daim hamdolsun!

Rumların bu bahsini ve bu sıradaki faaliyetini takiben onların vaziyetleri, çıkışları ve yaptıklarının başlangıcı hususunda biraz bilgi verilebilir. İlk defa el-Balât şehri tarafından oruç tuttukları Büyük Perşembe günü ortaya çıktılar. Hiç beklenmedik bir şekilde Vadî'deki Buzâ'a Kalesi'nin önünde kutsal günleri olan pazar günü ordugâh kurdular. Atlıları Recep ayının on dokuzunda Hama çevresine akın ettiler. Kâfir Türklerden bir grup onlardan kaçarak Halep'e sığındı. Şehir ahalisini Rumlara karşı uyardılar. Uyarıyı dikkate aldılar ve civar kuvvetlerini getirdiler, gözcüler çıkardılar, kendilerini korumak için tedbirler aldılar ve her şeyi hazır hâle getirdiler. Hücumdan bir gece evvel teyakkuz hâline geçtiler. Şehre sığınanların bu uyarısı yüce Allah'tan bir rahmet idi. Bu ha-

zırlık ve ihtiyattan sonra Rumlar âdetleri olduğu üzere Halep ve çevre ahalisinden büyük kısmını kuşattı. Halep ahalisi önde gelenlerini Hıms'ta ordugâh kurmuş olan 'İmâde'd-Dîn Atabek'e göndererek ondan yardım istedi. Mümkün olan tüm atlıları, piyadeleri ve okçuları biraz teçhizatla birlikte gönderdi. Bunlar Recep ayının yirmi yedisinde Halep'e ulaştılar (16 Nisan 1138).

Gelen haberlere göre bahsi geçen Rumlar kuşatıp mancınıklarla hücum ettikleri Buzâ'a Kalesi'ni Recep ayının yirmi beşi cumartesi günü aman yoluyla aldılar (14 Nisan 1138). Kaleyi teslim aldıktan sonra [Rum meliki} içeridekilere ihanet etti ve sözlerini tutmadı. Kandırdığı insanları bir araya topladı ve onları saydı. Söylendiğine göre beş bin sekiz yüz kişiydiler. Buzâ'a kadısı, halkın birkaç önde geleni ve diğerleriyle birlikte Hristiyan oldu. Bunlar dört yüz kadardı. Bundan sonra Rum meliki on gün yerinde kaldı. İçlerinde saklananların olduğu mağaralara duman verdi ve duman yüzünden yakalandılar.

Şaban ayının beşi çarşamba günü Rumlar en-Nâ'ûra topraklarına indiler ve sekizi perşembe günü şehrin efendisi Raymûnd Cusilîn'in komutanlık ettiği Antakya ordusuyla birlikte oradan ayrıldılar. Halep önünde ordugâh kurdular. Kuvayk Nehri yanında ve es-Sa'dî topraklarında çadırlarını açtılar. Ertesi gün Rum meliki, Burc el-Ganem tarafından güney ve batı yönünden atlı ve piyadelerle şehre hücum etti. Halep kuvvetlerinin büyük bir kısmı da onlara saldırdı, onlarla dövüştü ve galip geldiler. Bir kısmını öldürdüler, kimini de yaraladılar. İçlerinde önemli bir Rum komutanı da vardı ve şaşkın bir şekilde ordugâha çekildi. Birkaç gün daha Halep'te kaldılar ve Şaban ayının sekizi çarşamba günü sabahı es-Salda topraklarına doğru çekildiler. El-Esârîb Kalesi'ndekiler korkarak Şaban ayının dokuzu perşembe günü onlardan kaçtılar. İçerideki teçhizatı da yaktılar. Rumlar bunu öğrendiler ve içlerinden bir grup

kalenin yolunu tuttu. Kuşattılar, aldılar ve içindekileri de ele geçirdiler. Buzâ'a Kalesi'nden aldıkları esirleri ve köleleri el-Esârîb'in dış bölgelerine ve hendeklerine sürdüler. Naib-i Halep Emîr Savâr bunu ve Rumların şehirden çekildiklerini öğrendiği vakit Halep ordusuyla harekete geçti ve el-Esârib'de saldırdı. Onları hezimete uğrattıktan sonra birkaçı hariç bütün esirleri serbest bıraktı. Bu Şaban ayının on biri cumartesi günü oldu. Halep ahalisi bu zaferden pek mutlu oldu.

Aynı ayın dokuzu perşembe günü 'İmâde'd-Dîn Atabek Hama'dan Selemiyye'ye hareket etti. Ağır yükünü Rakka'ya gönderdi ve hafif bir birlik olarak atlılarıyla geride kaldı. Pazartesi günü Rum meliki Maarre şehrinden hareket etti. Kefr-i Tâb'a gönderilmiş olan tüm birlikler korku içinde kaçıştılar. Emîr Dâud b. Artuk'un emri altındaki bir Türkmen ordusunun Rumlara karşı akın etmek üzere Halep'e doğru Fırat'ı geçtiği ve Macma el-Murûc'ta ordugâh kurduğunu doğrulayan haberler geldi. Seferinde 'İmâde'd-Dîn Atabek'e katılmak üzere Dimaşk kuvvetlerinden de büyük bir birlik yola çıktı. Rumların Şeyzer'den çekilmelerinin sebebi bu Türkmenlerin ve birleşen kuvvetlerin haberlerini almalarıydı. Şehrin önünde kalışları yirmi sekiz gün sürdü. Rum melikinin geri dönüşü ve Antakya'ya varışı bu senenin Ramazan ayının sekizi pazar günüdür. Bundan sonra art arda Rumların kendi topraklarına çekilmeyi sürdürdükleri haberleri geldi. Korku ve endişeden sonra tüm gönüller yatıştı ve feraha çıktı.

Halep'ten Kadı Bahâe'd-Dîn İbn Şehrezûrî'nin Ramazan ayının on altısı cumartesi günü vefat ettiği haberi geldi (3 Haziran 1138). Meşhed-i Sıffîn'e taşındı ve oraya defnedildi.

Bu sene gelen habere göre Emîr 'İmâde'd-Dîn Atabek, Emîr Şihâbü'd-Dîn'e elçiler göndererek, ona Emîr Cevâlî'nin kızı olan annesi Hâtûn Sefvetü'l-Mülk Zümürrüd ile evli-

lik yapmak isteğini iletti. Sonunda teklifi kabul edildi ve bir anlaşmaya varıldı. Onun adına evlilik akdini yapmak üzere Ramazan ayının on yedisi pazartesi günü atabekin Hıms'taki ordugâhına Dimaşk'tan elçiler gönderildi. Hıms'ın ona teslim edilmesi kaydıyla anlaşma yapıldı ve buna istinaden şehri ve kaleyi teslim aldı. Şehrin valisi Emîr Mu'îne'd-Dîn Unur ise bunun yerine Ba'rîn Kalesi'ni aldı. Şihâbü'd-Dîn'in annesi Hâtûn Sefvetü'l-Mülk Ramazan ayının sonlarına doğru sarayından ayrılarak 'İmâde'd-Dîn'in kendisi için tahsis ettiği muhafızlar eşliğinde atabekin Hıms ve Hama topraklarındaki ordugâhına gitti.

533 Senesi
(15 Eylül 1138 – 3 Eylül 1139)

Bu senenin Muharrem ayının ilk günü cumadır.

Bu sene Emîr 'İmâde'd-Dîn Atabek, Emîr Şıhâbü'd-Dîn'in annesi Hâtûn Sefvetü'l-Mülk'le Hıms'ın dışında buluştu. Yanında halifenin elçisi, sultan, Mısır, Rum, Dimaşk ve diğer yerlerden büyük bir topluluk da vardı. Aynı ay Frenkler Bânyâs bölgesine akın ettiler. Şihâbü'd-Dîn onları yakalamak üzere ordusuyla birlikte yola çıktı, fakat yetişemeyince şehre geri döndü.

Şevval ayının yirmi üçü cuma günü Emîr Şihâbü'd-Dîn Mahmûd b. Tâcü'l-Mulûk b. Zahîru'd-Dîn Atabek'e karşı bir suikast ortaya çıktı. Ölümü evvelki gece yatağında uyuduğu sırada, hoş tuttuğu ve bütün işlerinde itimat ettiği melun kölesi el-Bagaş el-Ermeni'nin, yanında uyumak için güvendiği hadımı Yûsuf'un ve onun yakınında uyuyan hizmetkârı el-Harkavî'nin elinden oldu... Bu melun zevat onun yatağının etrafında uyurlardı. Onlarla bu iş için anlaşıldığı vakit her zaman olduğu gibi kendi yerlerinde yattılar. Gece yarısı onun uykuda olduğundan emin olduk-

ları vakit üzerine saldırdılar ve onu yatağında, yastığının üzerinde öldürdüler. Yatağında yanında yatan bir başka hizmetkârı yardım istedi, fakat onu da öldürdüler. Ne yapacaklarını tasarladılar, sırlarını gizli tuttular ve böylece kaleden çıktılar. Suikast öğrenildiği vakit el-Bagaş arandı. Fakat kaçmıştı. Evi talan edildi. Diğer ikisi ise yakalandılar ve Câbiyye kapısı suru üzerinde çarmıha gerildiler. Kardeşi Sâhib-i Baalbek Emîr Cemâle'd-Dîn Muhammed b. Tâcü'l-Mulûk'a vaziyeti anlatan bir mektup gönderildi. Hiç vakit kaybetmeden derhâl Dimaşk'a geldi ve Şihâbü'd-Dîn'in yerine geçti. İdareyi ele aldı. Emîrler, komutanlar ve âyan da ona itaat andı içtiler. Böylece işler yoluna girdi ve ortalık sakinleşti.

Haber Emîr Şihâbü'd-Dîn'in –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– annesi Hâtûn Sefvetü'l-Mülk'e ulaştığı vakit telaşa kapıldı, hüzün ve eseften yerinde duramadı. Musul'da bulunan Emîr 'İmâde'd-Dîn Atabek'e mektup yazıp olanları anlattı ve bir an evvel hareket ederek intikam alması için teşvik etti. Emîr haberi alınca çok sinirlendi. Böyle bir şeyin sürmesine razı olacak biri değildi. Böylece bütün dikkatini Hâtûn Sefvetü'l-Mülk'ün kendisini davet ettiği işin yerine getirilmesi için [gereken] hazırlıkları yapmaya verdi. Kuvvetlerini topladı ve kararlılığının dizginlerini Şam bölgesine doğru çevirdi. İstediklerini alabilmek için hızla Dimaşk'a yürüdü. Emir İmâde'd-Din Atabek'in Dimaşk'a dair bu kasıt ve niyetini doğrulayan haberler geldi ve bunun üzerine ona karşı şehri savunmak için tedbirler alındı. Zü'l-hicce ayının yirmisi perşembe günü sayısız askeri ve büyük bir kalabalıkla Baalbek'e indiği haberi geldi (24 Ağustos 1139). Oraya varmadan evvel şehre savaşçı kolluk kuvvetleri yerleştirildi ve eksikleri tamamlandı. Şehrin idaresi Mu'îne'd-Dîn Unur'a bırakıldı, zira onun vaziyeti tamama ermiş ve yüksek bir mertebe sahibi olmuştu, devlet içinde emir ve kararları nüfuz sahibi idi. Atabek şehre

karşı birkaç mancınık yerleştirdi ve ahalisine karşı savaşa ve çetin bir kuşatmaya başladı. Söylendiğine göre yerleştirdiği mancınıkların sayısı on dört idi ve şehir halkı tükenmenin eşiğine gelinceye kadar gece gündüz demeden şehri bunlarla atışa tuttu. Bu durum şehir ahalisinin başına gelen felaketin ve kuşatmanın şiddetinden ve [surlarda açılan] gedikler yüzünden aman yoluyla teslim olduğu haberi gelinceye kadar sürdü. Lakin kule tutunmuştu. İçinde özellikle orayı savunmaları ve ele geçmesine engel olmaları için bırakılmış olan cesur Türkler vardı. Fakat onlar da Mu'îne'd-Dîn'den gelecek yardımdan ya da yaklaşan felakete karşı herhangi başka bir kuvvetin yardımından ümidi kestikleri için aman sözü aldıktan sonra kuleyi 'İmâde'd-Dîn Atabek'e teslim ettiler. Lakin kuleyi almasının ardından sözünü tutmadı ve amanını bozdu. Ne de olsa onlara içten içe hınç besliyordu. Hepsinin çarmıha gerilmelerini emretti ve içlerinden sadece kaderi kurtulmak olanlar kaçabildi. İnsanlar onun bu yaptığından ve eşi görülmemiş hıyanetinden dehşete düştüler.

Bundan evvel aynı senenin Sefer ayının biri cuma günü 'İmâde'd-Dîn Atabek'in el-Esârib Kalesi'ni aldığı haberi geldi (14 Ekim 1138).

Bu senenin Ramazan ayında Mısır muktediri Emîr el-Efdal Rıdvân b. el-Valahşî'nin, efendisi Emîrü'l-Mü'minîn İmam el-Hâfız li'Dînillah'tan korkmasına sebep olan bir iş yüzünden Mısır'dan kaçtığı haberi geldi. Serhad'a geldi ve haber edildiği üzere şehrin valisi Emînü'd-Devle Gümüştegin el-Atabekî onu hoşça ve saygıyla karşıladı. Bir müddet onun misafirperverliğiyle orada kaldı ve sonra tasarladığı ve yapmaya karar verdiği bir işi yerine getirmek üzere Mısır'a döndü. Oraya ulaştığı vakit aklındaki bu iş başarısız oldu ve istediği şeyi elde edemedi. Sarayda hoş bir şekilde gözetim altına kondu.

534 Senesi
(4 Eylül 1139 – 23 Ağustos 1140)

Bu kutlu senenin Muharrem ayının ilk günü salıdır.

Bu sene gelen habere göre 'İmâde'd-Dîn Atabek, Baalbek ve kulesinin tahkimatını tamamladıktan ve surlardaki gedikleri onardıktan sonra Dimaşk'ı kuşatma hazırlıklarını yapmaya koyuldu. Nihayet onun Baalbek'ten ordusuyla hareket ettiği ve Rebîü'l-evvel ayında Bikâ'ya ulaştığı haberi geldi.

Sâhib-i Dimaşk Emîr Cemâle'd-Dîn Muhammed b. Tâcü'l-Mulûk Bûrî b. Atabek'e elçisini göndererek şehri kendisine teslim etmesini, karşılığında da kendi seçimi ve tercihi ne ise ona uygun olanı alacağını söyledi. Lakin bunu kabul etmeyince Bikâ'dan hareket etti ve Rebîü'l-âhir ayının on üçü çarşamba günü Dimaşk eteklerindeki Dâriyyâ'da ordugâh kurdu (13 Aralık 1139). Dâriyyâ'da konakladığı sırada kuvvetlerinin öncü birlikleri çatışmaya girdiler. Onlardan birkaçını yakaladı, geri kalanı ise şehre kaçtılar. Sonra Rebîü'l-âhir'in yirmi sekizinde ordusuyla Musallâ tarafından savaş düzeninde şehre yaklaştı. Şehrin kuvvetlerinden ve Gûta'dan büyük bir grubu yendi ve kılıçtan geçirdi. Kimi öldü, kimi de esir düştü, diğerleri de yaralı ya da sağ salim bir vaziyette şehre döndüler. Eğer Allah'ın rahmeti olmasaydı o gün şehir helak olmanın eşiğine gelmişti. Atabek aldığı esirler ve öldürdükleriyle ordugâhına döndü. Birkaç gün boyunca da savaştan uzak durdu.

Mektuplar göndererek Emîr'i şehri teslim etmeye ve onun yerine Hımıs, Baalbek ve istediği diğer yerleri almasına ikna etme çabalarını sürdürdü. Cemâle'd-Dîn Muhammed b. Tâcü'l-Mulûk vaat edilen barışın tesis edilmesi, kan dökülmesinin durması, illerin rahata ermesi ve huzurun sağlanması için bu teklifi kabul etmeye yanaştı, lakin diğerlerinin görüşlerini sorduğu vakit onlar bunu reddettiler. Atabek bazı

günler askerlerini ilerletti, fakat kan dökülmesine engel olmak istediğinden onları ne cesaretlendirdi ne de kuşatmayı sıklaştırdı. Zira barış istiyordu, savaşa ve yağmaya ise gönülsüzdü. Cemâziye'l-evvel ayında Cemâle'd-Dîn uzun süren, bazen sert bazen hafifçe ve ara sıra gelen, azalan ve artan hastalığına yenik düştü. Bu illet öyle şiddetlendi ki artık iyileşme ümidi de kalmamıştı. Ne tıp ne de bir iyi eden ona şifa bulabildi. Şaban ayının sekizi cuma günü kaderine erişip de Allah'ın rahmetine kavuşuncaya dek bu hâlde kaldı (4 Nisan 1140). Bu, kardeşi Şihâbü'd-Dîn Mahmûd b. Tâcü'l-Mulûk'un –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– suikaste uğradığı aynı saat içinde olmuştur. İnsanlar bu tesadüfe şaşıp kaldılar ve Allah'a hamdüsena ettiler. Cemâle'd-Dîn defnedilmek üzere hazırlandı ve büyük annesinin el-Farâdis'teki türbesine defnedildi.

Onun ardından önde gelenler ve sözü geçenler birbirlerine danıştılar ve yerine oğlu Emîr Abdü'd-Devle Ebû Sa'îd Âbak b. Cemâle'd-Dîn Muhammed'i getirerek kaybıyla açılan gediği kapatmaya karar verdiler. Bunun için itaat ve sadakatle hizmet adına kesin bir yemin edildi. Düzen sağlandı ve çekişme son buldu. Kargaşa ve sıkıntının yerini sükûnet, zihinlerdeki bulanıklığın yerini de huzur aldı. 'İmâde'd-Dîn Atabek meselenin bu şekilde nihayete erdiğini öğrendiği vakit onun ölümünün ardından komutanlar arasında çıkacak bir anlaşmazlık beklentisiyle ordusunun başında şehre yürüdü. Böylece bazı isteklerini elde edebilecekti. Lakin iş umduğunun tersi ve sandığının aksi çıktı. Karşılaştığı Dimaşk askerleri ve kuvvetlerinde dövüşmekte sebat, savaşmakta da sabırdan gayrısını görmedi. Böylece bitkin bir vaziyette ordugâha döndü ve bu mesele canını pek bir sıktı.

Bu sırada Frenklerle [Mu'îne'd-Dîn arasında] birlikte hareket etmek ve birbirlerini desteklemek, atabeki defetmek ve muradına ermesine engel olmak üzere bir anlaşmaya varıldı. Böylece kesin yeminlerin edildiği ve sözleri tutmak üze-

re sadakat teminatı verilen bir anlaşma yapıldı. Buna göre Frenkler yardımı olacağı ve onları güçlendireceğine binaen derhâl kendilerine belli bir meblağın ödenmesini ve içlerinin rahat olması için rehine verilmesini şart koştular. Bunlar kabul edildi, para ve komutanların akrabalarından rehineler getirildi. Bunun üzerine asker ve takviye göndermek için hazırlıklar yapmaya koyuldular. Sonra onun sökülüp atılması için çok geç olmadan, henüz gücünü [tam olarak] tesis etmemişken ve Frenk birliklerini yenerek şehirlerine saldırmazdan evvel atabeki püskürtmek ve Dimaşk üzerindeki emeline ulaşmasına engel olmak için birbirlerine tüm kale ve şehirlerden toplanmalarını söyledikleri mektuplar yazdılar.

Atabek bu niyete dair vaziyeti ve birleşerek Dimaşk kuvvetleri ile kendisine saldıracaklarını öğrendiği vakit Ramazan ayının beşi pazar günü Dâriyyâ'daki ordugâhından çekildi (30 Nisan 1140). Frenklerin yaklaşması durumunda onlarla karşılaşmak ya da uzaklaşırlarsa onları takip edebilmek için Havrân'a yürüdü. Bir müddet bu hedefini takip etmeyi sürdürdü ve sonra Dimaşk'taki el-Gûta'ya geri dönerek Şevval ayından geriye altı [gün] kala, çarşamba günü 'Azrâ'da ordugâh kurdu (20 Haziran 1140). Merc'den, el-Gûta'dan ta Harasta et-Tîn'e kadar birkaç ekili araziyi yaktıktan sonra, takip eden cumartesi günü Frenklerin tüm kuvvetleriyle el-Medân'da ordugâh kurduklarını öğrenince kuzeye doğru çekildi.

Frenklerle varılan anlaşmanın şartlarında onlara verilen sözler arasında uç kalesi Bânyâs'ın İbrahim b. Turgût'tan alınarak kendilerine teslim edilmesi de vardı. İbrahim b. Turgût ise akın etmek üzere adamlarıyla Sûr'a gitmişti. Orada Dimaşk halkına yardım eden Frenklere destek vermek üzere yola çıkmış olan Sâhib-i Antakya Raymûnd ile karşılaştı. Savaşa tutuştular. Raymûnd Turgût'u bozguna uğrattı. Turgût bu vakada yanındaki birkaç adamı ile öldürüldü. Geriye kalanlar Bânyâs'a döndüler ve tahkim ederek orada

tutunabilmek için Vadîü'l-Taym ve diğer yerlerden toplayabildikleri kadar adam topladılar. Emîr Mu'îne'd-Dîn Dimaşk kuvvetleri ile oraya yürüdü. Şehrin önünde ordugâh kurarak, mancınıklarla ve türlü türlü manevralarla kuşatarak yanındaki pek çok Frenk kuvvetleri ile birlikte tüm Şevval boyunca oradan çekilmedi.

Emîr 'İmâde'd-Dîn Atabek'in Baalbek'e indiği ve Bânyâs'a ilerlemek ve orayı kuşatanları defetmek için Şevval ayında ülkelerindeki Türkmenlere yardım çağrısı yaptığı haberi geldi. İstilacı]Frenkler] bu senenin Zi'l-hicce ayının sonuna kadar bu amaçla manevralarını sürdürdüler. Böylece Bânyâs kuşatması içerideki erzak tükeninceye ve kuvvetleri kıtlığa düşünceye dek aralıksız bir şekilde sürdü. Sonunda şehir Mu'îne'd-Dîn'e teslim edildi. Karşılığında şehrin valisine bir ikta ve para verildi. Şehri Frenklere teslim etti ve anlaşmanın şartlarını yerine getirmiş oldu. Şevval ayının sonunda amacına ulaşmış ve emeğinin karşılığını almış olarak Dimaşk'a döndü.

Zü'l-kâde ayının yedisi cumartesi günü 'İmâde'd-Dîn Atabek ordusuyla birlikte Dimaşk önünde göründü. Musallâ'ya ulaştı ve henüz halkı uykunun son demlerinde olduğu bir sırada hiç hissedilmeden surlara yaklaştı. Şafak söktüğü vakit onun geldiği fark edilince bağırışmalar ve çığlıklar yükseldi. Herkes silahlarına koşuştu ve surlarda toplandılar. Kapılar açıldı. Atlı ve piyadeler dışarı çıktılar. 'İmâde'd-Dîn, Havrân, el-Gûta, Merc ve diğer yerlere akın etmeleri için kuvvetlerini böldü. Kendisi de gönderdiği akıncıların peşinden herhangi birinin at sürmesine engel olmak için Dimaşk kuvvetlerine karşı özel birliklerinin başında kaldı. O ve Dimaşk kuvvetleri savaşa tutuştular. Her iki taraftan da çok sayıda yaralanan oldu. Bu yüzden akına gönderdiği kuvvetleri için kaygı duydu ve çatışmadan çekildi. Ellerine sayılamayacak kadar çok at, koyun ve keçi, inek ve teçhizat geçti. Zira akınları beklenmiyordu ve hepsini gafil avlamışlardı. Atabek aynı gün adamları aldıkları ganimetlerle bir araya toplanıncaya

dek Merc-i Râhit'te durdu ve sonra çok miktarda ganimet yüküyle kuzey istikametinden dönüş yolunu tuttu.

535 Senesi
(24 Ağustos 1140 – 12 Ağustıs 1141)

Bu sene Askalan'daki kuvvetlerin, topraklarına akın eden Frenk atlılarına saldırdığı haberi geldi. Onların bir kısmı öldürüldü. Böylece yenik ve elleri boş geri döndüler.

Aynı sene kuzey bölgesinden gelen habere göre bâtınîler dalavere çevirerek Masyâs Kalesi'ni ele geçirdiler.

536 Senesi
(15 Ağustos 1141 – 2 Ağustos 1142)

Bu sene 'İmâde'd-Dîn Atabek'in hizmetinde Dimaşk'tan ayrılmış olan Emîr Lece Türkî Frenk topraklarına akın etti. Atlılarını yendi. Onlardan o kadar çoğunu kılıçtan geçirdi ki söylendiğine göre öldürülenlerin sayısı yedi yüz kadardı.

Bu sene Sâhib-i Amed Sa'dü'd-Devle ve Emîr Dânişmend oğlunun[72] –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– öldüğü ve yerlerine oğullarının geçtiği haberleri geldi.

537 Senesi
(3 Ağustos 1142 – 22 Temmuz 1143)

Bu sene Mısır tarafından, İskenderiye ve Diyâr-ı Mısriyye'den [?] çok büyük bir veba salgını haberi geldi. Öyle ki halkın çok büyük bir kısmı [bu yüzden] öldü.

---

72 Sahib-i Sivas Muhammed b. Gümüştegin. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 263, 3. dipnot.

Bu sene Sâhib-i Antakya'nın Buzâ'a'ya doğru harekete geçtiği, lakin Halep'in savunmasından sorumlu olan Naip Emîr Savâr'ın onu püskürterek şehre saldırmasına engel olduğu haberi geldi. Gelen [diğer] haberlere göre Rum meliki kıyı bölgelerinde ikinci kez ortaya çıktı. Sâhib-i Antakya onu karşılamaya giderek hizmetini sundu. Onu yatıştırdı ve rahatlattıktan sonra yanından ayrılarak Antakya'ya döndü.

Bu sene Emîr 'İmâde'd-Dîn'in gücü ve geçilmezliğiyle ünlü Âşeb Kalesi'ni aldığı haberi geldi.

Ramazan ayında Rum melikinin öldüğü haberi geldi.

538 Senesi
(23 Temmuz 1143 – 10 Temmuz 1144)

Bu sene Hizân Kalesi'nin Emîr 'İmâde'd-Dîn tarafından alındığı haberi geldi.

Cemâziye'l-evvel ayında Naip Emîr Esedü'd-Dîn Akiz yakalandı, mülküne el kondu, gözleri çıkarıldı ve zindana atıldı. Adamları da ondan ayrıldılar.

Aynı sene Frenk topraklarından melik ve Sâhib-i Beytü'l-Mukaddes Kund Aycûr'un yakalandığı çaresi olmayan bir hastalık yüzünden öldüğü haberi geldi. Küçük oğlu ve onun annesi yerine melik yapıldı. Frenkler buna memnun oldular ve yeri de sağlamlaşmış oldu.

539 Senesi
(11 Temmuz 1144 – 30 Haziran 1145)

Rebîü'l-âhir ayında ordunun kargaşa çıkarmak ve üzerine akıncılar göndermek üzere Baalbek'e gelmiş olan Frenklerden büyük bir kuvvete karşı çıktığı haberi geldi. İki grup karşılaştı ve onlara karşı Allah zaferi Müslüman-

lara nasip etti. Onlardan büyük kısmını kılıçtan geçirdiler ve yanlarında ne varsa ele geçirdiler. Müslümanların elleri aldıkları ganimetlerle doldu ve coşku içinde, ganimet yükleriyle sağ salim Baalbek'e döndüler. Frenklerin geri kalanı ise yenik, üzgün ve elleri boş vaziyette kendi topraklarına döndüler.

Cemâziye'l-evvel ayında kuzeyden Halep kuvvetlerinin çok sayıda tüccar,ı askeri ve daha başkalarını ele geçirdiği haberi geldi. Zira bunlar Frenk topraklarına gitmek üzere Antakya'dan yola çıkmışlardı. Yanlarında pek çok para, hayvan, mal ve eşya vardı. Böylece üzerlerine atıldılar, her şeyi ele geçirdiler ve refakat etmek üzere onlarla olan tüm Frenk atlılarını öldürdüler. Para, esirler, köleler ve hayvanlarla birlikte Halep'e döndüler.

Bu sene kuzeyden gelen haberlere göre Emîr 'İmâde'd-Dîn Atabek Ruhâ şehrini tüm geçilmezliğine ve kuvvetine, kudretli orduların saldırı ve kuşatmalarına dayanabilme gücüne rağmen cebren aldı. Bunun sebebi şudur: Emîr 'İmâde'd-Dîn Atabek burayı uzun zamandır arzu ediyor, kendisinin olmasını istiyordu ve ele geçirmek için fırsat kolluyordu. Burayı alma düşüncesi zihninden hiç çıkmıyordu ve aklında daima buraya dair hırsı vardı. Nihayet öğrendiğine göre şehrin efendisi Cusilîn büyük bir kuvvetle, ordusunun komutanı ve en cesur savaşçılarıyla şehirden ayrılmış, kaderinde olan sebeplerden biri yüzünden oradan ayrı kalması gerekmişti. Bu haberin doğruluğunu öğrenir öğrenmez ordugâh kurarak şehri kuşatmak ve içindekileri muhasara altına almak üzere büyük bir kuvvetle ve hızla Ruhâ'nın yolunu tuttu. Türkmen gruplarına mektup yazarak onları yardım ve destek vermeye ve cihat görevlerini yerine getirmeye davet etti. Onlardan kalabalık bir kuvvet 'İmâde'd-Dîn Atabek'e katıldı. Böylece şehri dört yanından kuşatarak erzak ve yiyecek sokulmasına engel oldular. Hatta kuşlar dahi hedef şaşmaz okçular ve gözü

açık kuşatmacıların korkusundan şehre yaklaşmadılar. Duvarların karşısına şehre sürekli atış yapan mancınıklar yerleştirdi ve içeridekilerle dur durak bilmez bir savaşa girişti. Horasân ve Halepliler yeri kazma işini biliyorlardı ve buna cesaretleri vardı. İşe koyuldular ve niyetlerine uygun olarak seçtikleri birkaç noktadan kazmaya başladılar. Böylece surun kulelerinin temellerine ulaşıncaya kadar yerin karnını kazmayı sürdüler. Sonra bunları kuvvetli tomruklarla ve özel araçlarla desteklediler. Bitirdikleri vakit bunları ateşe vermekten başka bir iş kalmamıştı. 'İmâde'd-Dîn Atabek'e bu iş için talimatını sordular. O da aşağı inerek ne yapıldığını bizzat görünce bunu takdir etti ve onlara emir verdi. Alevler destekleri yaktı, hepsini kül etti ve sur hemen yerle bir oldu. İki tarafın da yıkıntılarda pek çok kayıp vermesinden sonra Müslümanlar şehre girdiler. O kadar çok Frenk ve Ermeni yaralandı ve kılıçtan geçirildi ki [sonunda] şehri terk etmek zorunda kaldılar. Böylece Müslümanlar Cemâziye'l-evvel ayının yirmi altısı pazar günü öğle vakti şehri cebren ele geçirdiler. Birlikler yağmaya, öldürmeye, köle ve esir almaya ve talana giriştiler. Ellerine o kadar çok para, eşya, hayvan, ganimet ve esir geçti ki coşkuyla doldular ve bunların çokluğu yüreklerine neşe verdi. 'İmâde'd-Dîn Atabek talan ve öldürmenin durması için emir verdikten sonra yıkılanı inşa etmek ve hasar göreni onarmak üzere işe koyuldu. Şehrin işlerini, savunmasını idare etmesi için bir kuvvet seçti, şehrin yararı ve çıkarı için her çabayı gösterdi. Şehir ahalisine iyi davrandı, uzakta ya da yakında olsun hepsine iyi ve adil muamele sözü verdi. Sonra Frenklerin çekilmiş oldukları Sarûc'a ilerledi ve burayı ele geçirdi. Böylece yanından geçip de önünde ordugâh kurmadığı ve derhâl ona teslim edilmeyen ne tek bir yer ne de tek bir kale kaldı.

O civarda alınması ve saldırılması pek güç bir kale olan el-Bîre Kalesi'ne yöneldi. 'İmâde'd-Dîn, önünde ordugâh ku-

rarak savaşmaya ve kuşatmaya başladı. Kaleye erzak, yiyecek ya da takviye getirecek bütün yolları kesti. [İçeridekiler] zayıf düşünceye ve erzakları tükeninceye dek kuşatmayı sürdürdü. Tam da kaleyi almak üzereyken Musul'daki naibi Emîr Yakar b. Yakûb'un saldırıya uğradığı ve öldürüldüğü haberiyle sıkıntıya düştü. Bu, Musul'daki vaziyetin aslını öğrenmek üzere kuşatmayı kaldırmasına sebep oldu.

Cemâziye'l-âhir ayında gelen habere göre Emîr 'İmâde'd-Dîn Atabek el-Hadîsa ve 'Âna ahalisinin kendisine tabiyeti bırakarak ayaklandığı haberini alınca onlara karşı ordusundan büyük bir kuvveti yola çıkardı. Oraya doğru ilerlediler. Onlarla savaşıp kuşattıktan sonra şehri cebren aldılar. Sakinlerinden pek çoğunu kılıçtan geçirdiler ve şehri talan ettiler.

Ramazan ayında kuzeyden, Ruhâ halkına yardım etmek üzere Frenklerin tüm illerden ve kalelerden [gelerek] Antakya'da toplandıkları haberi ulaştı. ......[73] 'İmâde'd-Dîn Atabek bunlarla ilgilenmeleri için Türkmenlerden ve toplama birliklerden oluşan büyük bir kuvveti üzerlerine gönderdi. Böylece ansızın üzerlerine saldırdılar ve dışında ve çevresinde kalan kim varsa üzerlerine çullandılar. Pek çoğunu öldürdüler, öyle ki derhâl geri çekildiler. Frenklerden pek çoğu öldürüldü ve esir alındı, hayvanlarından pek çoğunu da ele geçirdiler. Piyadelerin büyük kısmı öldürüldü. Yenik, zaferden ümitlerini kesmiş ve elleri boş bir hâlde kendi topraklarına ve kalelerine dağıldılar.

540 Senesi
(1 Haziran 1145 – 19 Haziran 1146)

Bu senenin Cemâziye'l-evvel ayında 'İmâde'd-Dîn Atabek'in bölgesinden gelen [birbirini] destekleyen haberlere

73 Arapça metnin bu kısmında bir boşluk vardır.

göre atabek gaza ve cihat niyetiyle tüm dikkatini hazırlık yapmak, teçhizat ve birlik toplamaya vermişti. Söylendiğine göre Dimaşk iline doğru hareket edecek ve şehri kuşatacaktı. Onun çok sayıda mancınığı, savaş aletini ve her türden geçilmez ve aşılmaz yeri almak için gerekli olan edevatı hazırladığıyla ilgili haberler durmaksızın gelmeye devam etti. Bu Şaban ayının başına kadar sürdü, lakin gelen habere göre bu niyetinden vazgeçti ve dikkatini başka bir yöne çevirdi. Böylece mancınıklar Baalbek'ten Hıms bölgesine geri gönderildi. Söylendiğine göre Ruhâ'daki bir grup Ermeninin şehre karşı bir dalavere çevirerek içerideki tüm garnizonu yok edeceği haberi ona ulaşmıştı. Sırları ifşa oldu. Suçlular yakalandılar, sorgulandılar ve idam edilmek, çarmıha gerilmek ve dört bir yana çekilip parçalanmak benzeri cezalara çarptırılmaları gerekti.

541 Senesi
(20 Haziran 1146 – 8 Temmuz 1147)

'İmâde'd-Dîn Atabek Zengî'nin yaptıkları ve kale halkının hiç ummadığı bir anda Davsâr'a ansızın saldırarak yağmalaması ve ahaliyi ele geçirmesinin bahsi 540 senesinin sonunda ele alınmıştı. Bunlara tekrar dönülmesine lüzum yoktur. Kaleyi kuşatmayı sürdürdü ve 541 senesinin Rebîü'l-âhir ayında henüz içerideki savunmacılara karşı manevraları sürdürdüğü bir sırada gelen habere göre hizmetkârlarından sevdiği ve dostluğundan hoşlandığı, aslen Frenk olan ve Yarankaş olarak bilinen biri, kendisine evvelce yaptığı bir kötülük yüzünden atabeke gizlice kin beslemiş ve sarhoş olduğu bir sırada gafletinden yararlanıp hizmetkârlar arasındaki arkadaşlarının da yardımını alarak onu Rebîü'l-âhir ayının altısı pazar günü uykusunda öldürmüştü (21 Eylül 1146). Atabekin kendini has mu-

hafızlarla kuşatmasına ve çadırının etrafına da çok sayıda adam koymasına rağmen, can alıcı yerlerine indirdiği darbelerle onu yatağında öldürdü. Atabeki öldüren hizmetkâr o sırada Kal'atü'l-Ca'bar olarak bilinen Davsâr Kalesi'ne kaçıncaya kadar kimse olanların farkına varmadı. Kalenin efendisi Emîr İzze'd-Dîn Ali b. Mâlik b. Sâlim b. Mâlik idi... ['İmâde'd-Dîn'in] ordusu Saba taifesinin kaçıştığı gibi dağıldı. Topladığı paralar ve hazineleri yağmalandı. Bedeni ise anlatıldığına göre, çıkarılıp Rakka yakınlarındaki mezarına defnedilmeden evvel kefensiz bir vaziyette oraya gömüldü. Sultanın gözaltında tutulan oğlu yanındakilerle ve kendisine bağlı olanlarla Musul'a doğru gitti. 'İmâde'd-Dîn Atabek'in –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– oğlu Seyfe'd-Dîn Gâzî de onunla birlikte gitmişti. Musul valisi Ali Kûçak, aralarında bir anlaşmaya varılıncaya dek birkaç gün boyunca şehre girmelerine izin vermedi. [Sonunda] kapıları açtı. Atabekin oğlu içeri girdi ve idareyi üzerine alarak babasının yerine geçti.

O sırada Emîr Seyfü'd-Devle Savâr ve Selahaddîn [el-Yağısiyân] Halep'e döndüler. 'İmâde'd-Dîn Atabek'in oğlu Emîr Nûre'd-Dîn Mahmûd da onlarla birlikte gitti. Halep'e girer girmez kuvvetleri toplamaya ve onlara paralar dağıtmaya koyuldu. Hükmü tesis oldu ve düzen sağlandı. Emîr Selahaddîn ondan ayrıldı ve Hama'da kendi valiliğine döndü. Zira orada kendini güvende hissetmiyor ve bir dalavereye kurban gitmekten korkuyordu. Huzur ve emniyet içinde oldukları ve egemene kayda değer bir saygı gösterdikleri uzun bir zamanın ardından tüm şehirler kargaşa içindeydi ve yollar güvensiz hâle gelmişti. Türkmenlerin ve haramilerin elleri dört bir yanda ve çeşitli bölgelerde fesat çıkarmak ve soygun yapmak için serbest kalmıştı.

Atabekin öldüğü haberi Mu'îne'd-Dîn'e ulaştığı vakit işlerin gidişatını öğrendi. Baalbek'e ilerlemek ve mancınık ve savaş araçlarıyla ele geçirme fırsatını kullanmak

üzere hazırlık yapmaya koyuldu. Hızla oraya doğru ilerledi. Önünde ordugâh kurdu, kuşattı ve ahalisiyle savaşa tutuştu. Henüz birkaç gün geçmemişken su kıtlığı onları Mu'îne'd-Dîn'in egemenliğine boyun eğmek zorunda bıraktı. Valisi[74] basiret ve akıl sahibi, idare etmeyi bilen biriydi.[75] Onun yerine kendisine ikta ve başka şeylerin verilmesini şart koşarak hem şehri, hem de kaleyi teslim etti. Mu'îne'd-Dîn onunla yaptığı anlaşmanın şartlarını yerine getirdi ve tüm Cemâziye'l-evvel boyunca şehirdeki tahılı ve savaş teçhizatını aldı. Hıms valisine mektup yazdı ve aralarında illerin refahına ve iyiliği temelinde, dostane ilişkilere dayalı bir anlaşma tesis edildi. Hama'daki Selahaddîn'e de mektup yazdı ve onunla da benzer bir anlaşma yapıldı. Bunun ardından Baalbek'teki işini bitirdikten ve orayı koruması için bir garnizon bıraktıktan sonra kuvvetlerini Dimaşk'a götürdü ve aynı senenin Cemâziye'l-âhir ayının on sekizi cumartesi günü şehre girdi (1 Aralık 1146). Orada 'İmâde'd-Dîn Atabek'in –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– katili Yarankaş'ı buldu. Sahibine kendisini teslim etme çağrısı gelir korkusuyla Kal'atü'l-Ca'bar'ı terk etmiş ve Dimaşk'ta güvende olacağını düşünerek şehre gelmişti. İşlerin umduğu gibi gideceğini sanıyordu. Lakin yakalandı ve refakatçilerle Halep'e gönderildi. Birkaç gün orada kaldıktan sonra Musul'a gönderildi. Söylendiğine göre orada öldürülmüştür.

Bu sırada Cemâziye'l-âhir ayında ulaşan haberlere göre İbn Cusilîn tüm illerden Frenkleri bir araya toplamış ve beklenmedik bir anda orada yaşayan Hristiyanların da yardımını alarak Ruhâ'ya saldırmıştı. Şehre girmiş, ele geçirmiş ve yakaladığı Müslümanların hepsini kılıçtan geçirmişti. Bu

74 El-Kâmil fi't-Târih'e göre Necme'd-Dîn Eyyûb b. Şâzî'dir. Bkz. Arapça metin, s. 287, dipnot.

75 Necme'd-Dîn Eyyûb b. Şâdî, Selahaddîn'in babasıdır. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 273, 1. dipnot.

kötü haberi işiten herkes çok üzüldü. Hemen ardından gelen habere göre Sâhib-i Halep Emîr Nûre'd-Dîn bu haberi alarak Seyfü'd-Devle Savâr'ın komutanlığını yaptığı ve dört bir yandan gelen Türkmenlerin takviye ettiği ordusuyla yola çıkmıştı. Gece gündüz demeden olanca hızlarıyla ilerlediler. Öyle ki atlar yürüyüşün yorgunluğundan yol kenarlarına düştü. Cusilîn ve adamlarının şehri işgal etmelerinin ardından şehre ulaştılar. Müslümanlar onlara hücum etti ve kılıçtan geçirdiler. Bir grup Ruhâlı Ermeni ve Hristiyanı öldürdüler. Bir kısmı Su Kulesi olarak bilinen kuleye kaçtılar. İbn Cusilîn burayı yirmi kadar cesur atlısıyla tutuyordu. Müslümanlar onları dört cepheden kuşattılar ve kulenin temelini kazmaya koyuldular. Kule beklediklerinden de kısa bir zamanda çöktü. İbn Cusilîn bir yolunu bularak adamlarıyla birlikte kaçtı. Geriye kalanlarsa yakalandılar ve Müslümanların eline geçen tüm Ruhâ Hristiyanlarını kılıçlar silip süpürdü. Müslümanlardan esir edilenler serbest bırakıldı ve şehirden çok miktarda ganimet, eşya ve esir alındı. Üzüntü ve ümitsizlikten sonra herkesin kalbi bu zafer sayesinde coşkuyla doldu. Cesaretlerini yitirdikten sonra tekrar yüreklendiler. Müslümanlar ganimet ve esirlerle Halep ve diğer illere geri döndüler.

Bu senenin Şevval ayında 'İmâde'd-Dîn Atabek'in oğlu Sâhib-i Halep Emîr Nûre'd-Dîn Mahmûd ve Mu'îne'd-Dîn Unur arasında elçiler ve heyetler gidip geldi. Böylece dostluk ve samimiyet temeline dayanan bir anlaşma tesis edildi. Nûre'd-Dîn ve Mu'îne'd-Dîn'in kızı arasında bir evlilik anlaşması yapıldı ve iki tarafın yaptığı teklifler doğrultusunda sağlam bir akde varıldı. Sözleşme Şevval ayının yirmi üçü perşembe günü Dimaşk'ta, Nûre'd-Dîn'in elçilerinin huzurunda yapıldı. Gelinliğin hazır edilmesiyle heyet Mu'îne'd-Dîn'in kızı ve maiyeti eşliğinde Zü'l-kâde ayının on beşi perşembe günü Halep'e dönmek üzere yola çıktı (24 Nisan 1147).

Mu'îne'd-Dîn savaş aletlerini ve mancınıkları aldı. Elinden geldiği kadar atlı ve piyade topladıktan sonra Serhad ve Busrâ bölgelerine yöneldi. İstediğini elde etmek için amacını gizli tuttu. Böylece beklenmediği bir anda Serhad'a ulaştı. Burası eski valisi Emînü'd-Devle Gümüştegin el-Atabekî'nin gulamı olan ve Altûntâş olarak bilinen kişinin elinde idi. Bu zat cehaletinden olacak, Dimaşk'ı elinde tutan her kim olursa olsun ona karşı durabileceğine ve Frenklerin de isteyeceği her tür takviye ve yardımı sağlayarak amacına ulaşması için kendisine arka çıkacaklarına, akınlarına ve fesatlarına destek vereceklerine kendini inandırmıştı. Takdir-i ilâhi ile Serhad Kalesi'nden ayrıldı ve yardımlarını istemek ve [çıkaracağı] fesadın vaziyetini kararlaştırmak üzere Frenk bölgesine gitti. Lakin Allah'ın fesatçıları düz yola çıkarmayacağını, Mu'îne'd-Dîn'in kendisini çabucak ezmek için plan yaptığını ve şehrini kuşatarak umutlarının aksine sebep olacağını bilmiyordu. Mu'îne'd-Dîn onun bahsi geçen her iki kaleden de dönüş yolunu kesti. Serhad'daki kuvvetlerle kuşatmacılar arasındaki çatışmalar uzun müddet devam etti. Lağımcılar hazırlandı. Frenkler Mu'îne'd-Dîn'e art arda elçiler gönderiyor ve yumuşak bir dille sözler vererek işlerin tatlıya bağlanmasını rica ediyorlar, eğer isteklerini kabul etmezse diye de tehdit ediyor ve korkutmaya çalışıyorlardı. Mu'îne'd-Dîn ise yanıltma ve kandırma [yolundan] sapmıyordu. Bu sırada rahatsız ve tedirgin ederek [kuşatmayı] terk etmesi için ona saldırmak üzere toplandıklarını ve hazırlandıklarını öğrendi. Bu haber onu Sâhib-i Halep Nûre'd-Dîn'le yazışarak kâfir düşmana karşı ondan ve ordusundan yardım istemek zorunda bıraktı. Nûre'd-Dîn bunu kabul etti. Ne iyi bir tesadüftür ki o sırada zaten ordusuyla Halep'in dışında yürüyüşte idi. Böylece yürüyüşünün yönünü ona doğru çevirdi ve bütün hızıyla ilerleyerek Zü'l-hicce ayının yirmi yedisi çarşamba günü Dimaşk'a ulaştı (5 Haziran 1147). 'Ayn Şuvâkâ'da ordugâh

kurdu. Birkaç gün kaldıktan sonra Serhad'a ilerledi. Görünüş, teçhizat ve sayıca çokluk olarak onun ordusundan daha iyisine şahit olunmamıştır.

İki ordu birleştiği vakit Serhad'dan onlara adam gönderildi. Aman istediler ve yeri teslim etmezden evvel birkaç gün müddet istediler. Lakin bu, Frenkler gelip de onları kuşatmayı kaldırmak zorunda bırakıncaya dek sadece bir oyalama ve kandırmaca idi. Fakat yüce Allah Müslümanların hayrını tamama erdirmek ve ehl-i dini salih yola çıkarmak için bir haberci yolladı, o Frenklerin toplandıkları ve bir araya geldikleri, piyade ve atlılarıyla birlikte bütün hızlarıyla Busrâ'ya doğru ilerledikleri haberini getirdi. Bunu öğrenir öğrenmez âdeta avına atılan şahinler ve kekliğe atılan doğanlar misali ordudan büyük bir kuvvet derhâl Busrâ'yı kuşattı. Böylece Frenklerden evvel Busrâ'ya vardılar ve onların yollarını kestiler. Karşı karşıya geldiler ve iki taraf birbirlerine yaklaştı. Müslüman kuvvetleri müşriklere üstün geldi. Onların su ve otlaklarla bağlantılarını kestiler. Onları ok yağmuruna tuttular ve ölü ve yaralıların sayısı arttı. Geçtikleri yerler ve yolları üzerindeki otlakları ateşe verdiler. Frenkler helak ve yok olmanın eşiğine geldikleri vakit kaçmaya başladılar. Müslüman atlıları ve yiğitleri peşlerinden giderek onları yok etme fırsatını yakaladılar ve böylece onları yok etmek ve savaşmak için hızla hareket ettiler. Lakin Mu'îne'd-Dîn Müslümanları durdurdu, geri çekildikleri sırada Frenklere saldırmalarına ve takip etmelerine engel oldu. Zira onların toparlanıp Müslümanlara tekrar hücum etmelerinden çekinmişti. Böylece Frenkler yenik ve ümitsizce, bela ve fenalıklarla sarılı hâlde geri döndüler. Ellerindeki tüm kurtulma ümitleri yitip gitmişti. İçerideki kuvvetlerle bir anlaşmaya varılmasının ve teklif ettikleri iktaların kabul edilmesinin ardından Busrâ Mu'îne'd-Dîn'e teslim edildi. Buradan Serhad'a döndü ve burası da aynı şartlar altında ona teslim edildi. İki ordu da

Dimaşk'a döndü. [5]42 senesinin Muharrem ayının yirmi yedisi pazar günü [Dimaşk'a] vardılar (4 Temmuz 1147). Nûred'd-Dîn atabekin sarayında kaldı ve aynı senenin Muharrem ayının otuzu çarşamba günü Halep'e dönmek üzere yola koyuldu.

Bu sırada cehaleti yüzünden Serhad'dan Frenklere gitmiş olan Altûntâş Frenk ülkesinden Dimaşk'a vardı. Ne bir aman ne de girmesi için izni vardı. O İslam'a ihaneti ve yaptığı şer işlerden sonra hoşça karşılanarak hizmete alınacağını sanıyordu. Lakin derhâl tutuklandı. Kardeşi Kutlug gözlerine mil çektirdiği için ondan davacı oldu. Kadı ve fakihlerin hazır bulunduğu bir mahkeme kuruldu. Onun için kısas vacip gördüler ve Altûntâş'ın gözlerine tıpkı kardeşine yaptığı gibi mil çekildi. Bundan sonra Dimaşk'ta, kendisine ait bir evde yaşamasına izin verildi ve orada kaldı.

542 Senesi
(29 Haziran 1147 – 28 Mayıs 1148)

Bu senenin Sefer ayında Naip Kâtip Mahmûd, Mu'îne'd-Dîn'in elinden gönderilmiş olan mektuplara [verilen] cevaplarla Bağdat'tan döndü. Halife ve sultandan da iki elçi heyeti ona eşlik etmekteydi. Yanlarında Mu'îne'd-Dîn[76] için menşur ve hilat vardı. Ona hilat giydirdiler. Bunları giyerek Rebîü'l-evvel ayının on sekizi cumartesi günü halkın huzuruna çıktı (23 Ağustos 1147). Birkaç gün orada kaldılar ve getirdikleri mektuplara cevaplarla geri döndüler.

Rebîü'l-âhir ayının yirmi biri perşembe günü Mısır'dan gelen elçiler Dimaşk'a ulaştılar. Mu'îne'd-Dîn'e menşur ve benzer durumlarda âdet olduğu üzere hediye olarak atlar ve para getirdiler.

---

76 Arapça metinde bu isim yerine "dinin desteği ve yardımcısı" anlamına gelen Zahîru'd-Dîn ve Mu'înuhu ifadesi kullanılmıştır.

Bu senenin Cemâziye'l-âhir ayında Serhad Kalesi'nin idaresinin [ödeyeceği] bir miktar para, tahıl, [yerine getireceği] şartlar ve [kaleye] gireceğine söz vermesi üzerine Emîr Mücâhide'd-Dîn Buzân b. Mâmîn'e verilmesi kararlaştırıldı. Böylece oraya doğru yola çıktı ve aynı ay içinde kaleyi ele geçirdi. O bölgedeki ahali buna pek memnun oldu. Zira o hayırseverdi, dürüst ve sadık idi. Allah'a karşı sorumluluklarını ise ne din ve ibadetlerinde, ne insaf ve nefis temizliğinde, ne de davranışlarında yerine getirmiş olan atalarının ve [seleflerinin] yaptıklarından uzak duracak ve sakınacaktı.

Bu sene Kustantiniyye, Frenk ülkeleri, Rum [toprakları] ve civar yerlerden art arda gelen haberlere göre Frenk meliki yanında Almân[77] ve Alfunş'un[78] [oğlu] ile birlikte ortaya çıkmıştı. Yanlarında sayılamayacak kadar soylu ile bir o kadar da teçhizat vardı. Sefere çıkmak üzere topraklarının ve kalelerinin çoğuna çağrıda bulundular. Kendi şehirlerini ve illerini muhafaza edenlerden ve savunmacılardan mahrum bırakarak İslam topraklarına doğru yürüdüler. Yanlarında getirdikleri para ve hazineler ziyadesiyle çoktu; kimilerinin söylediğine göre piyade ve atlılarının sayısı bir milyon idi, hatta daha da fazla olduğu söylenmiştir. Kustantiniyye'nin illerini ele geçirdiler. [Rum] meliki onların suyuna gitmek, barışı korumak ve hükümlerine boyun eğmek zorunda kaldı. Yaklaştıkları haberi duyulduğu ve niyetleri etrafa yayıldığı vakit komşu illerin ve yakınlarındaki İslam topraklarının valileri onlara karşı savunma için hazırlanmaya ve cihat için kuvvet toplamaya koyuldular. İslam ülkesine geçmelerine ve nüfuz etmelerine engel olan geçitlere ve dar boğazlara çekildiler ve etraflarına akınlar düzenlediler. İçlerinden büyük bir kısmı yok oluncaya dek Frenkleri ölüm kuşattı. Erzak ve yem kıtlığı ya da bunla-

---

77 Alman imparatoru Conrad.

78 Alphonso Jourdain'in oğlu Bertram. Toulouse'lu Raymond'un torunudur. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 280, 2. dipnot.

rın yol açtığı maddi giderler onlardan pek çoğunu açlık ve hastalıklarla kırdı. Kayıpları ve sayılarının azaldığını söyleyen taze haberler 542 senesinin sonuna kadar art arda gelir oldu. Nihayetinde insanlar huzura kavuştular ve onların niyetlerine erişemeyeceklerine inançları arttı. Frenklerin faaliyetine dair sürekli gelen haberlere rağmen eski korku ve endişeleri yatıştı.

543 Senesi
(29 Mayıs 1148 – 17 Mayıs 1149)

Bu senenin ilk günü Ayyâr ayının yirmi biri cuma günüdür. Güneş ikizler burcundadır (28 Mayıs 1148).

Senenin ilk günlerinde pek çok kaynaktan bahsi geçen Frenklere deniz kıyılarından çok sayıda geminin ulaştığı, Sûr ve Akka sahillerine indikleri ve oralardaki Frenklerle birleştikleri haberi geldi. Ölüm, hastalık ve açlıktan ölenlerine rağmen, sayılarının hâlâ yüz bin kadar olduğu söyleniyordu. Beytü'l-Mukaddes'e ilerlediler ve hac görevlerini yerine getirdiler. Bundan sonra bir kısmı deniz yolundan ülkelerine döndü. Melikleri de dâhil olmak üzere çok büyük bir kısmı ölüm ve hastalıktan helak oldu. Lakin en büyük melikleri olan Almân rütbece daha aşağıda olanlarla kaldı. İslam ülkelerinin ve Şam illerinin hangilerine hücum edeceklerine dair aralarında görüş ayrılıkları oldu. Sonunda Dimaşk'a saldırmaya karar verdiler. O habis kalpleri şehri alacaklarından o derece emindi ki şehrin ekili topraklarını ve mahallelerini aralarında çoktan pay etmişlerdi. Bununla ilgili haberler geldi. Şehrin valisi Mu'îne'd-Dîn Unur teçhizat hazırlamaya, onlarla savaşmak ve şerlerine karşı durmak için hazırlık yapmaya koyuldu. Saldıracaklarından endişe ettiği yerleri güçlendirdi, yolları ve geçitleri beklemeleri için adamlar gönderdi. Onlara gidecek olan erzak yol-

larını kesti. Kuyuları doldurdu ve kaynakları kullanılmaz hâle getirdi.

Frenkler birlikleri kuvvet ve teçhizatlarıyla Dimaşk'a yöneldiler. Söylendiğine göre atlı ve piyadelerinin sayısı elli bini buluyordu. Yanlarında hazine sandıkları, develer ve inekler de vardı ve bunların sayısı pek fazla idi. Şehre yaklaştılar ve Menâzil-i Asâkir olarak bilinen yere ilerlediler. Lakin kaynak kesildiği için orada su bulamadılar. Sonra el-Mizza bölgesine yürüdüler. Suya yakın olduğu için burada ordugâh kurdular. Atlıları ve piyadeleriyle şehre ilerlediler. Müslümanlar [5]43 senesinin Rebîü'l-evvel ayının altısı cumartesi günü onlara karşı durdular ve iki taraf savaşa tutuştu (31 Temmuz 1148). Ölüm getiren Türkler, şehrin gençleri, gönüllüler ve gaziler de kalabalıklar hâlinde onlara katıldılar. İçlerine ölüm saçıldı. Sayılarının ve teçhizatlarının çokluğu yüzünden küffar Müslümanlara üstün geldi. Suyu ele geçirdiler. Bostanlara dağıldılar ve orada ordugâh kurdular. Şehre yaklaştılar ve ne eskilerin ne de yeni orduların alabildiği bir kısmını ele geçirdiler. O gün Mâlikî fakihi Yûsuf el-Findalavî –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– er-Rabva yakınlarında su kenarında şehit oldu. O Frenklere karşı durmuş ve yüce Allah'ın Kitâbü'l-Kerîm'indeki emrini[79] yerine getirmek için onların önlerinden çekilmeyi reddetmişti. Aynı şey –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– zâhid Abdü'r-Rahman el-Halhûlî'nin de kaderi olmuştu.

Frenkler ağaç kesmeye ve bunlarla setler çekmeye koyuldular. Bentleri yıktılar. Gece böyle geçti. Zira insanlar cesaretlerini yitirmişlerdi ve gördüklerinden kalplerine korku salınmıştı. Ertesi sabah, yani pazar günü Frenklere karşı bir saldırı düzenlediler ve iki tarafın birbirlerine hücumlarından sonra Müslümanlar galip gelerek onlara çok sayıda ölü ve yaralı verdirdiler. Emîr Mu'îne'd-Dîn onlara karşı

---

79 Bkz. Tevbe sûresi, 111. ayet.

savaşta cesaret gösterdi, benzerine rastlanmamış yiğitliğini, sabrını ve korkusuzluğunu sergiledi, ne onları dağıtıp püskürtmekten yoruldu ne de onlara karşı çabalamaya doydu. Savaşın değirmeni onları öğütmeden durmadı, küffarın atlıları o meşhur hamlelerini yapmak için fırsatı kollarken güneş batıncaya dek oyalandılar, gece bastırdı ve nefisler dinlenmek istedi. İki taraf da kendi yerlerine geri döndü. Lakin düzenli kuvvetler geceyi onların karşısında geçirdiler. Şehir ahalisi ise yakında olmalarından dolayı düşmanı görebildikleri için geceyi surların üzerinde gözcülük ederek geçirdi.

Bu sırada çevredeki valilere mektuplar gönderilerek yardım ve takviye istendi. Dört yandan Türkmen atlıları ve piyadeleri akın akın geldiler. Kendine güvenleri gelen ve korkularını yenen Müslümanlar Frenklere erkenden saldırdılar. Onların karşısında [saf] tuttular. Frenkleri yaralar açan ok yağmuruna tuttular; oklar ne atlı ne piyade, ne at ne de deve demeksizin hiç durmadan ordugâhlarında üstlerine yağdı.

Aynı gün içinde Bikâ bölgesi ve diğer yerlerden çok sayıda okçu geldi ve bunlarla [Müslümanların] sayıları arttı, teçhizatları ikiye katlandı. Günün sonunda iki taraf da birbirlerinden ayrılarak tuttukları yerlere döndüler. Ertesi günün sabahı, yani salı günü erken vakitte Müslümanlar dağlarda kekliklerin üzerine atılan şahinler misali düşmanlarının üzerine ilerlediler. Onları ordugâhlarında kuşattılar. Frenklerin bostanlardan [kestikleri] ağaçlarla tahkim ettikleri sığınakların etrafını sardılar ve bunları ok ve taş yağmuruyla yok ettiler. Frenkler korktukları ve cesaretlerini yitirdikleri için dışarı çıkamadılar, hatta içlerinden biri bile kendisini gösteremedi. Bir kurnazlık ve hile peşinde oldukları sanıldı. Şayet kendileri için kaçacak bir yer ya da taarruz edecek bir açık alan bulmadan evvel Müslümanlar saldıracak olursa, savaşıp uzakta tutarak onlara engel olacak birkaç atlı ve piyade

dışında hiçbiri ortaya çıkmadı. Onlardan delik deşik olmadan Müslümanlara yaklaşabileni yoktu. Piyadelerin ve şehir kuvvetlerinin büyük bir kısmı Frenklere karşı cesaretlendi ve yollarda onları beklemeye koyuldu. Herhangi bir tehlike olmadığını sezdikleri vakit ellerine geçenlerin hepsini öldürdüler ve ödül almak için kellelerini getirdiler. Pek çok kelle getirildi.

Birçok bölgeden Frenklere Müslümanların kendilerine karşı cihat için hızla yaklaştıkları ve köklerini kazımaya istekli oldukları haberi geldi. Böylece sonlarının geldiğine ve felaketin yakın olduğuna ikna oldular. Birbirlerine danıştıktan sonra çarşamba sabahı dağınık bir vaziyette kaçmaktan başka, içine düştükleri bu tuzaktan, kendilerini içine attıkları bu derin dehlizden çıkacak başka bir yol bulamadılar ve ertesi gün yenik ve bitap bir hâlde kaçtılar. Müslümanlar bunu öğrendikleri ve Frenklerin kaçtıklarının işaretleri ortaya çıktığı vakit, aynı günün sabahı onlara hücum etmek için hareket ettiler ve hızla onlara doğru ilerlediler. Oklarla peşlerine düştüler. Piyade, atlı ve geride kalmış olan hayvanların çoğunu öldürdüler. Ordugâhlarının kalıntılarında ve gittikleri yollarda ölülerine ve o müthiş aygırlarına ait sayılamayacak kadar çok mezar çukuru bulundu. Ölülerinden öyle pis bir koku yayılıyordu ki havadaki kuşlar dahi buna dayanamadılar. [Müslümanlar] o gece er-Rabva, el-Kubba ve el-Memdûdiyye'yi yaktılar. İnsanlar Allah'ın kendilerine ihsan ettiği bu nimete pek bir sevindiler. Yüce Allah'ın o sıkıntılı günler boyunca hiç durmadan ettikleri dualarına verdiği bu cevap için şükürler ettiler. Allah'a hamd ve şükürler olsun!

Mu'îne'd-Dîn bu rahmetin hemen ardından kuvvetlerini aynı senenin Rebîü'l-âhir ayının sonlarına doğru yardım etmek üzere Dimaşk'a gelen Sâhib-i Halep Nûre'd-Dîn'in kuvvetleriyle birleştirdi. İkisi birden Tarablus bölgesindeki

Arayma[80] Kalesi olarak bilinen kaleye yöneldiler. Kale yukarıda bahsi geçen ve Akka'da ölmüş olan Frenk meliklerinden Melik Alfunş'un oğlunun elinde idi. Yanında annesi ve maiyetinden çok sayıda insan, atlılar ve tebaasının liderleri vardı. Müslümanlar kaleyi kuşattılar ve hücum ettiler. Nûre'd-Dîn ve Mu'îne'd-Dîn'in kuvvetlerine atabekin oğlu Seyfe'd-Dîn Gâzî'nin yaklaşık bin kadar atlısı da katıldı. İki taraf da dur durak bilmeden savaştılar. İçeridekilerin büyük bir kısmı kılıçtan geçirildi ya da esir alındı. Frenk melikinin oğlu annesi ile birlikte yakalandı. Kaledeki tüm savaş aletleri, atlar ve eşyalar yağmalandı. Seyfe'd-Dîn'in kuvvetleri Hıms'taki ordugâhlarına çekildiler. Nûre'd-Dîn melikin oğlunu, annesini ve esirleri yanına alarak Halep'e döndü. Mu'îne'd-Dîn ise Dimaşk'a geri çekildi.

Bu sırada eş-Şerîfü'l-Emîr Şemse'd-Dîn Nâsuhü'l-İslâm Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ubeydullah el-Hüseynî en-Nukayb, Seyfe'd-Dîn Gâzî b. Atabek'in bölgesinden Dimaşk'a ulaştı. Zira o hepsini Müslümanlara yardım etmeye davet ve müşriklere karşı cihada girmeleri için halife tarafından tüm valiler ve Türkmen boylarına elçi tayin edilmişti. İşte bu, Frenklerin kendilerine karşı durmadan bir araya gelen takviye kuvvetlerden korkmalarının ve yukarıda bahsi geçen şekilde çekilmelerinin sebebi idi. Böylece [5]43 senesinin Recep ayının on biri çarşamba günü aldığı cevapla birlikte Bağdat'a dönüş yolunu tuttu (1 Aralık 1148).

Halep'ten şehrin efendisi Nûre'd-Dîn'in ordusuyla birlikte Frenk bölgesine hareket ettiği ve önemli sayıda Frenk'i esir aldığı haberi geldi. Sâhib-i Antakya Frenkleri bir araya topladı ve gafil bir anında Nûre'd-Dîn'e saldırarak kuvvetlerine, yüküne ve hayvanlarına Allah'ın takdiri olan bir kayıp

80 Arapça metinde bu isim yoktur. Ancak dipnot olarak İbnü'l-Esîr'in bunu Arayma Kalesi şeklinde verdiği kayıt düşülmüştür. Bkz. Arapça metin, s. 300, 2. dipnot.

verdirdi. Nûre'd-Dîn ve ordusu sadece çok az bir kayıpla ve Frenklere de çok sayıda zayiat verdirdikten sonra sağ salim bir şekilde Halep'e çekildi. Kayıplarını giderip askerleri için gerekli olan savaş aletlerini yenileyinceye kadar birkaç gün boyunca Halep'te kaldı ve sonra ordugâhına döndü. Lakin dönmediği de söylenmektedir.

544 Senesi
(18 Mayıs 1149 – 6 Mayıs 1150)

Bu senenin ilk günü Ayyâr ayının on biri çarşamba günüdür (18 Mayıs 1149).

Sûr, Akka ve Dimaşk'tan çekilmelerinin ardından liman şehirlerinde yaşayan Frenklerin sık sık fesat çıkarmaları ve Mu'îne'd-Dîn'le vardıkları anlaşmanın şartlarına uymamaları, Dimaşk illerine akınlar düzenlemeleri yüzünden Emîr Mu'îne'd-Dîn için akına çıkmak ve tahrip etmek üzere Dimaşk ordusuyla birlikte Frenk topraklarına girmek zorunlu hâle geldi. 543 senesinin sonlarına doğru Havrân'da ordugâh kurdu. Araplarla yazıştı ve onların şehirlerine ve çevre illerine durmaksızın her gün akınlar düzenledi. Türkmenlerden de büyük bir kuvveti davet ederek onları Frenk illerini istedikleri gibi yağma etmekte, onların topraklarında ele geçirecekleri hırsızları ve yol kesenleri, fesat çıkaranları ve talancıları öldürmekte serbest bıraktı. Frenkleri bu mesele de sürekli sıkıştırmaktan vazgeçmedi. Böylece onlar barış isteyip, dostane bir anlaşmanın bir meblağ karşılığında yeniden tesis edilmesini talep edinceye dek sıkıştırmayı ve zarar vermeyi sürdürdü. Anlaşmanın yapılması ve şartlarının kararlaştırılması için elçiler mekik dokudular. Böylece 544 senesinin Muharrem ayında anlaşmanın şartlarına sadık kalınacağına dair yeminler edildi. Anlaşmanın iki sene sürmesi kararlaştırıldı ve bunun üzerine yeminler edildi. İki bölgenin

de halkı rahata erdi, bunun tamama ermesiyle yatıştılar ve hükümlerine sevindiler.

Bu sırada Sâhib-i Halep Nûre'd-Dîn'den Mu'îne'd-Dîn'e Sâhib-i Antakya'nın topraklarındaki Frenkleri topladığı ve Halep illerinde fesat çıkarma peşinde olduğu bilgisini veren mektuplar geldi. Kendisi de ordusuyla birlikte onlarla karşılaşmak ve iller üzerindeki fesadına engel olmak üzere Halep dışına doğru hareket etmişti. Mu'îne'd-Dîn'in de derhâl ordusuyla birlikte hareket ederek ona katılması elzem hâle gelmişti; zira böylece ikisi de ona karşı kuvvetlerini birleştirebileceklerdi. Şartların gerektirdiği üzere Mu'îne'd-Dîn, Emîr Mücâhide'd-Dîn Buzân b. Mâmîn'i Dimaşk ordusundan oluşan büyük bir kuvvetin başına tayin etti ve elinden gelen en iyi şekilde, sadakatle hizmet etmesi için ona yolladı. Emîr, Sefer ayının ilk günü içinde ......[81] günü yola çıktı. Mu'îne'd-Dîn ise Arapların vaziyetini denetlemek, illeri muhafaza etmek ve onları âdet olduğu üzere develerinin sırtında Dimaşk'a buğday sevkiyatı yapmaya teşvik etmek için ordunun geri kalanının başında Havrân'da kaldı.

Bu senenin Sefer ayında Sâhib-i Halep Nûre'd-Dîn tarafından gelen habere göre kendisine hamdedilen Allah melun Frenk kuvvetlerine ve onların körleşmiş topluluklarına karşı Nûre'd-Dîn'e zafer bahşetmişti. Öyle ki içlerinden sadece birkaçı başlarına gelen felaketi ve ani baskını anlatmak için kaçabildi. Nûre'd-Dîn'in Türkmenler ve civar illerden davet ettiği atlı takviyesi ve komutanlığını Emîr Mücâhide'd-Dîn Buzân'ın yaptığı Dimaşk kuvvetlerinin de katılmasıyla kendisine olan güveni pekişti, kuvveti daha da korkulur oldu ve ordusunun sayısı arttı. [Artçı] topluluk ve yükleri hariç olmak üzere sayısı neredeyse altı bini bulan cengâver atlılarıyla Frenklerin mevzilendiği Antakya'ya hareket etti. Frenklerin ise yaklaşık dört bin kadar kargılı atlısı ve artçılar hariç bin kadar da piyadesi vardı. İnab olarak

81 Arapça metnin bu kısmında bir boşluk vardır.

bilinen mevkie vardıkları vakit Nûre'd-Dîn muzaffer askerleriyle Frenklerin üzerine yürüdü. Karşı karşıya geldikleri küffar Müslümanlara karşı o ünlü hamlelerini yaptı. Lakin Müslümanlar onlara dört bir yandan saldırdıkları gruplara bölündüler ve Frenkleri çember içine aldılar. İki taraf da etraflarını kuşatan yoğun toz bulutu içinde göğüs göğüse çatışmaya başladı. Son sözü söyleyen İslam'ın kılıçları oldu. Toz duman dağıldığı vakit Allah, hamd ve şükür ona olsun, müşriklere karşı zaferi Müslümanlara bahşetti. Frenkler toz duman içinde yerlere serildiler ve savaştan elleri boş çıktılar. Ecelin alıkoyduğu ve başlarına gelen felaketi haber vermek için kalpleri korkudan kanatlanıp önlerinden kaçan birkaç nefer dışında içlerinden kaçabilen olmadı. Müslümanlar ganimetleri toplamaya koyuldular ve yüklerini ele geçirdiler. Elleri Frenklerden aldıkları ganimetler ve hayvanlarla dolup taştı. Komutanları melun el-Balins[82] muhafızları ve savaşçıları arasında yere serilmiş bir olarak bulundu. Tanındı ve kellesi kesilerek Nûre'd-Dîn'e götürüldü. Nûre'd-Dîn kelleyi getirene cömert bir ihsanda bulundu. Bu melun, cesareti, kurnazlığı ve iri cüssesi ile Frenklerin meşhur şövalyelerindendi; heybeti, kuvveti ve gaddarlığıyla ün salmıştı. Bu olay [5]44 senesi Sefer ayının yirmi biri çarşamba günü olmuştur (6 Temmuz 1149).

Sonra Nûre'd-Dîn ordusuyla birlikte Antakya'nın girişinde ordugâh kurdu. Bekçi ve muhafızları tarafından boş bırakmış ve ahaliden başka kimse kalmamış olsa da şehir bunların sayılarının çokluğu ve geçilmezliği ile [korunmaktaydı.] Şehrin teslim edilmesini istemesinin ardından kendilerine aman verilmesi, canlarına ve mallarına dokunulmaması şartıyla şehir ahalisi ile Nûre'd-Dîn arasında görüşmeler başladı. Lakin bu ancak kendilerini saldıranlardan kurtarmak için gelecek bir yardımdan ümidin kesilmesinden sonra atmaları mümkün olan bir adımdı. Toplayabildikleri

82 Raymond

para ve değerli olan ne varsa ona getirdiler. Ondan müddet istediler. Böylece isteklerini kabul etti. Bundan sonra Nûre'd-Dîn şehrin önünde bekçilik etmesi ve herhangi birinin içeri girmesine engel olması için bir birlik gönderdi. Kendisi de geri kalan kuvvetlerin başında Afamiyye'ye ilerledi. Emîr Selahaddîn'i önünde ordugâh kurarak şehri kuşatması ve hücuma başlaması için zaten yola çıkarmıştı. Şehirdekiler Frenklerin yok edildiğini öğrendikleri vakit tüm yardım ve takviye ümitlerini yitirdiler. Aman istediler. Böylece onlara aman verildi. Sonra şehri teslim ettiler. Nûre'd-Dîn onlara verdiği sözü tuttu. Şehri korumak için yeterli olduğunu düşündüğü miktarda kuvveti içeride bıraktı. Bu aynı senenin Rebîü'l-evvel ayının on sekizinde olmuştur (1 Ağustos 1149).

Nûre'd-Dîn [şehrin] içindekilere yardım etmek için sahil bölgesinde Antakya yönüne doğru çekildi.[83] Saldırmak ve onları yok etmek için uygun bir fırsat kolladı. Lakin Frenkler ona yaklaşmaya çekindiler ve başka şeylerle ilgileniyormuş gibi göründüler. Antakya'daki [Frenklerle] Halep civarına yakın olan her şeyin kendisinin, Antakya çevresine yakın olan her şeyin ise onların olacağı şartına binaen bir anlaşma yapması gerekti. Böylece Antakya'dan Frenklerin aksi yönüne doğru çekildi. Zira bu sefer sırasında Antakya civarında bulunan hisar ve kaleleri almış, bunlardan çok miktarda ganimet elde etmişti. Emîr Mücâhide'd-Dîn Buzân, Dimaşk kuvvetleri ile birlikte ondan ayrıldı ve Rebîü'l-âhir ayının dördü salı günü tüm kuvvetleriyle birlikte Dimaşk'a ulaştı (17 Ağustos 1149). Bu sefer sırasında o ve yanındakiler hizmetleriyle öne çıkmış ve yiğitlikleri, cesaretleri, sağlam muhakemeleri ve askeri becerileri sayesinde minnetle anılmışlardı. Bu özet hâlinde ve laf kalabalığından uzak durmak kaydıyla bizzat onun ağzından hikâye edilmiştir.

83 Ebû Şâme'den alıntıdır: "... bir Frenk kuvvetinin sahilden oraya doğru ilerlediğini işittiği vakit." Bkz. H.A.R. Gibb, a. 294, 1. dipnot.

Bu sırada Mu'înü'd-Dîn kendi kuvvetlerinden ayrıldı ve gitmesini gerekli kılan bazı meseleler yüzünden 544 senesinin Rebîü'l-evvel ayının son günlerinde Dimaşk'a geldi. Âdeti olduğu üzere kendisini yemek yemeye verdi ve bunun hemen ardından ishale yakalandı. İdare edilecek işler hâlen bu hastalıktan muzdarip olmasına rağmen onun Havrân'daki kuvvetlere geri dönmesini gerektirdi. Hastalığı daha da arttı ve onu kuvvetten düşürdü. Bundan da karaciğer üzerinde etkili olan ve cûsanteriyyâ[84] olarak bilinen hastalık doğdu. Bu korkulacak ve musallat olduğu kişinin de nadiren yakasını bırakacak bir illet idi. Endişe edildi. Güçten düştü ve tedavi görmek üzere sedye üzerinde Dimaşk'a dönmesi gerekti. Aynı senenin Rebîü'l-âhir ayının yedisi cumartesi günü Dimaşk'a ulaştı (20 Ağustos 1149). Lakin hastalığı arttı ve ölmesinden kaygı duyulur oldu. İyice güçten düştü ve aynı senenin Rebîü'l-âhir ayının yirmi üçü pazartesi gününden evvelki gece son nefesini verdi (10 Eylül 1149). Atabeklik sarayında ikamet ettiği kısma defnedildi. Sonradan kendi yaptırdığı medreseye nakledilmiştir. Kabrine defnedildiği ve hükmü sona erdiği vakit Hüsâme'd-Dîn Bulâk, Müeyyedü'd-Dîn er-Reis, Mücâhide'd-Dîn Buzân ve ordunun önde gelenleri Müceyrü'd-Dîn'in emri ve komutasında olan kalede toplandılar. İçinde bulundukları vaziyette en iyi olacak olan ne ise o kararlaştırıldı.

Musul'dan 'İmâde'd-Dîn Atabek'in oğlu Emîr Seyfe'd-Dîn Gâzî'nin –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– öldüğü haberi geldi. Zira nicedir, aynı senenin Cemâziye'l-evvel ayının başından beri bağırsak iltihabı illetinden çekmekteydi. Yerine Emîr Ali Kûçak'ın ve Vezir Cemâle'd-Dîn'in denetimi altında olmak üzere kardeşi Mevdûd b. 'İmâde'd-Dîn'in geçmesine karar vermişti.

84 Dizanteri.

Frenklerin bozgunculuk ve kargaşa çıkarmak için illerde ortaya çıktıkları haberi geldi. [Dimaşk emîrleri onların] şerlerini defetmek üzere hazırlanmaya koyuldular. Mısır'dan İmâm el-Hâfız bi'Emrillah Emîrü'l-Mü'minîn Abdü'l-Mecîd b. el-Emîr Ebû'l-Kâsım b. Mustansır Billah'ın [5]44 senesinin Cemâziye'l-âhir ayının perşembe günü vefat ettiği haberi geldi. Yerine en küçük oğlu Ebû Mansûr İsmâ'îl b. Abdü'l-Mecîd el-Hâfız geçti ve ez-Zâfer Billah lakabını aldı. Emîrü'l-Cuyûş Ebû'l-Feth İbn Mesâl el-Magribî'yi vali tayin etti. O hoş bir şahsiyet ve güzel bir idare sergiledi.

Nûre'd-Dîn'e Frenklerin yağmalayarak ve esirler alarak Havrân illerinde kargaşa çıkardıkları haberi ulaştı. Böylece onlara saldırmak üzere hazırlık yapmaya koyuldu. Dimaşk'takilere de kendisinin cihat azminde olduğunu ve onlardan bunun için güvenilir bir komutanın emri altında kendisine gönderilecek bin atlıdan oluşan bir yardım isteğini bildirdiği bir mektup yazdı. Lakin onlar Müslüman kuvvetlerinden kendilerine kastedeceklere karşı birlikte olacaklarına dair Frenklerle bir anlaşma yapmışlardı. Bu yüzden onu geçiştirdiler ve aldatmaya çalıştılar. Nûre'd-Dîn bunu öğrendiği vakit harekete geçti ve Merc-i Yabûs'ta ordugâh kurdu. Kuvvetlerinin bir kısmını da Ya'fûr'a gönderdi. Dimaşk'a yaklaştığı vakit şehirdekiler de niyetinin oraya ilerlemek olduğunu bilmeksizin onun haberini aldıklarında Frenklere haber ettiler. Onlardan Nûre'd-Dîn'e karşı yardım gönderecekleri sözü aldılar. [Frenkler] Gazze'yi imar etmek üzere Askalan bölgesine hareket ettiler. [Lakin bu haberi almaları üzerine] öncüleri Bânyâs'a ulaştı. Nûre'd-Dîn haberlerini alsa da onlara hiç aldırmadı ve şöyle söyledi: "Onlara karşı cihattan ayrılmayacağım." Bununla birlikte kuvvetlerini yağmadan ve köylerde kargaşa çıkarmaktan geri çekti. Çiftçilere karşı hoşgörülü bir tavır takındı ve [ordusunun orada

bulunmasından dolayı] çektikleri sıkıntıları hafifletti. Böylece Dimaşk, [kendine bağlı] iller ve diğer şehirlerin ahalisinden dualar aldı. Bundan evvel Havrân, Gûta ve Merc'e öyle uzun zamandır yağmur düşmemişti ki Havrân ahalisi kıtlık, yokluk, sürülerinin tükenmesi ve su kaynaklarının kuruması yüzünden orayı terk etmişti. Nûre'd-Dîn Baalbek'e ulaştığı vakit takdir-i ilâhi ve göğün rahmetidir, gökyüzü yağmur kanallarını açtı ve [5]44 senesinin Zü'l-hicce ayının üçünden salı gününe kadar aralıksız yağmurlar yağdı. Sular sel misali aktı, Havrân'ın kanalları doldu. Değirmenler döndü. Kuruyan ekinler yeniden yeşile büründüler. İnsanlar, "Bu onun iyiliğinden, adaletinden ve doğru idaresindendir," diyerek Nûre'd-Dîn'e dualar ettiler.

Sonra Nûre'd-Dîn ordugâhından el-Avac'a hareket etti ve [5]44 senesinin Zü'l-hicce ayının yirmi altısı salı günü Menâzil-i Asâkir olarak bilinen Cesrü'l-Haşeb'de ordugâh kurdu. Mücîre'd-Dîn ve er-Reîs'e içinde şöyle dediği bir mektup gönderdi: "Buraya inmiş olma sebebim ne sizinle savaşmak ne de sizi kuşatmaktır. Beni buna sevk eden şey, kadınları ve çocukları Frenklerin ellerinden perişan edilmiş olan ve kendilerine yardım edecek kimse bulunmayan Havrân'ın Müslüman ahalisinin ve Arap çiftçilerinin ardı arkası kesilmeyen şikâyetleridir. Fakat benim için Müslümanlara yardım ve müşriklere karşı cihat, kendisine hamdolan Allah'ın bana bahşettiği iktidarla, zenginlik ve askerlerle mümkün değildir. Lakin onlara yardım etmekten geri durmam bana helâl değildir, zira illerinizi korumak ve savunmaktaki aczinizi, bana karşı Frenkleri yardıma çağıracak kadar çaresiz olduğunuzu, reaya içindeki muhtaç ve fukaranın parasını zorla Frenklere verecek ve ahaliye zulm edecek kadar düştüğünüzü bilirim. Bu yüce Allah'ın ve Müslümanların da rıza göstereceği bir şey değildir. Bu yüzden sizlerin tüm bahaneleri bir yana bırakarak Askalan

ve diğer yerleri[85] almak için cesaretine ve yiğitliğine güvenilir bir komutanla birlikte yardım olarak bin atlı vermekten gayrı yolunuz yoktur."

Bu mektuba verilen cevap şöyle olmuştur: "Seninle bizim aramızda kılıçtan gayrısı yoktur. Bize hücum eder de kuşatacak olursan, [bilesin ki] şu an bir Frenk kuvveti seni defetmekte bize yardım etmek için yoldadır." Elçiler bu cevapla döndükleri vakit bunu okudu, çok şaşırdı ve hiddetlendi. Böylece ertesi sabah, yani Nisan ayının yirmi altısı çarşamba günü şehre ilerlemeye ve hücum etmeye karar verdi. Lakin bundan sonra Allah onu bu niyetinden alıkoyan ve vazgeçmesine sebep olan şiddetli yağmurlar gönderdi.

545 Senesi
(7 Mayıs 1150 – 26 Nisan 1151)

Bu senenin ilk günü pazartesidir.

Bu sene Nûre'd-Dîn ve Dimaşk'ın önde gelenleri arasında barış yapıldı. Bunun sebebi ise Nûre'd-Dîn'in Müslüman kanının dökülmesine gönlünün razı olmamasıdır. Zira şehre hücum edip kuşatacak olsaydı kan akacaktı. Lakin onun bu şekilde davranmasına yol açan bazı haberler de gelmişti ve ona itaat edeceklerine dair söz verdiler. Dimaşk'ta hutbede halife ve sultandan sonra minberden ismi okundu ve adına sikke kesildi, yeminler edildi. Nûre'd-Dîn, Mücîre'd-Dîn'e yakalı ve tam bir hilat verdi ve onu saygıyla geri gönderdi. Muharrem ayının on ikisi cuma günü Dimaşk'ta hutbeden adı okundu. Bundan sonra reis ordugâha çağrıldı. Ona da tam bir hilat verildikten sonra refakatle şehre geri gönderildi. Ordudan ve saray taifesinden bir grup da onu ziyaret etmek için ordugâha gitti. Onunla sohbet ettiler. Tüm dilenci,

85 Ebû Şâme, "Askalan ve Gazze" olarak vermektedir. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 299, 1. dipnot.

fukara ve eli darda olanlara cömert hediyeler verdi. Böylece onu görüp de eli boş dönen, isteyip de eli boş kalan kimse olmadı. Pazar günü gecesi tüm niyetlerini gerçekleştirmiş olarak Halep'e dönmek üzere ordugâhından ayrıldı.

Muharrem ayının beşinde Halep'ten gelen habere göre şehrin Türkmen kuvvetleri Sâhib-i A'zaz Cusilîn'in oğlunu yanında adamlarıyla yakalamışlar ve güvenli bir şekilde Halep Kalesi'ne hapsetmişlerdi. Tüm ahali bu habere pek sevindi. Ayrıca gelen habere göre Melik Mes'ûd[86] Antakya'ya saldırmak üzere ordusuyla birlikte gelmişti. Tel Beşir önünde ordugâh kurdu ve Muharrem ayı boyunca bir müddet şehri kuşattı. Nûre'd-Dîn, Dimaşk'tan çekilmesinin ve Cusilîn'in oğlunun Halep Kalesi'nde esir edilmesinin ardından ordusuyla birlikte A'zaz'a, İbn Cusilîn'in şehrine yürüdü. Önünde ordugâh kurdu. Kuşatma altına aldı ve Allah alınmasını aman yoluyla kolaylaştırıncaya dek ne kadar geçilmez, erişilmesi zor ve heybetli de olsa saldırmaktan yılmadı. Ele geçirdikten ve güvenilir bir birliği yerleştirdikten sonra Rebîü'l-evvel ayında muzaffer bir şekilde Halep'in yolunu tuttu.

Rebîü'l-âhir ayının cuma günü Tel Beşir'den gelen habere göre Melik Mes'ûd şehri kuşattı. Yaptığı saldırılardan sonra bazı sebepler yüzünden geri çekildi. Böylece şehre pek çok savunmacı girdi.

Gelen habere göre Menkübars, Türkler ve Türkmenlerden oluşan bir kuvvetle Busrâ valisi Emîr Sirhâl ile beraber köyleri yağmalamak ve kargaşa çıkarmak üzere Havrân ve komşu bölgelere girmişti. Söylendiğine göre bu Nûre'd-Dîn'in izni üzerine yapılmıştır. Serhad'da da kargaşa ve yıkıma sebep oldular ve şehri kuşattılar. Sonra başka yerlere hareket ederek oralarda da kargaşa çıkardılar ve çiftçileri tarlalardan sürdüler.

86 Anadolu Selçuklu sultanı Kılıç Arslân'ın oğlu Sultan I. Rüknü'd-Dîn Mes'ûd. 1116-1156 arasında hüküm sürmüştür.

Bu senenin Recep ayında Nûre'd-Dîn'den Tel Beşir'de kendisine karşı mevzilenen Frenklere galip geldiği haberi ulaştı. Kayıpları ve öldürülenleri pek fazla idi. Müslümanların elleri ganimetler ve esirlerle doldu taştı. Hâlid Kalesi'ni de kuşatarak ve giriş çıkışı engelleyerek ele geçirdi.

Recep ayının son on günü boyunca Havrân'dan Emîr Menkübars'ın ......[87] olarak bilinen yerde el-Hâcî ve Dimaşk ordusundan adamları ile karşılaştığı haberi geldi. Onları yendi ve el-Hâcî'yi de ölümcül bir şekilde yaraladı.

546 Senesi
(27 Nisan 1151 – 14 Nisan 1152)

Bu senenin ilk günü cumadır.

Muharrem'in on üçü[88] çarşamba günü Nûre'd-Dîn'in öncüleri Dimaşk bölgesindeki Arzü'l-'Azrâ'da ve çevresinde ordugâh kurdular. Takip eden perşembe günü içlerinden büyük bir kuvvet es-Sehm ve en-Nayrâb bölgesine ilerledi ve Dimaşk kuvvetlerine karşı tepede pusu kurdu. Kuvvetler onları karşılamak üzere şehirden çıktıkları vakit acaleyle gelen birinden pusunun haberini aldılar. Pusu ortaya çıktığı için kuvvetler şehre geri döndüler ve böylece geride kalmış olan birkaç yaralılarından başka kayıp vermeden başlarına gelecek felaketten kurtulmuş oldular. Ertesi cuma günü Nûre'd-Dîn kuvvetleriyle geldi ve 'Azrâ ve Dûma arasındaki 'Uyûn-u Fâseriyye'de ordugâh kurarak o civara yayıldı. Sonraki cumartesi günü bu noktadan harekete geçtiler. Kalabalık kuvvetleriyle Huceyrâ, Râviye ve o taraflara ordugâh kurdular. Dimaşk kuvvetlerinden büyük bir grup kargaşa çıkarmak için etrafa yayıldı, içlerinde bozguncu ayaktakımı

87 Kelimenin noktalamaları yapılmadığı için okunamamıştır.

88 Arapça metin "ayın onuncu günü" şeklindedir. Gibb ise bunu "on üçü" olarak düzeltmiştir. Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 302, 2. dipnot.

ve yağmacılar da vardı. Ahalinin tarlalarına daldılar, ekinlerini ve meyvelerini topladılar, köklerinden söktüler. Hiçbir karşı koyma ve direnme görmeksizin yok ettiler. Bu yüzden ürün sahipleri çok zarara uğradı, fiyatlar yükseldi. Tüccarın yolu kesilir oldu ve endişe yayıldı. Teçhizat dağıtıldı. Şehri ve suru savunmak üzere teyakkuza geçildi. Nûre'd-Dîn'in elçileri şehrin önde gelenlerine şu mektubu getirdiler: "Ben Müslümanların emniyetinden, müşriklere karşı cihattan ve ellerindeki esirleri kurtarmaktan gayrısını aramam. Şayet Dimaşk kuvvetleri ile bana destek verecek olursanız, cihat için birbirimize yardımcı olursak ve mesele münasip bir şekilde tatlıya bağlanırsa ben de tamamen emelime ulaşmış olurum." Lakin aldığı cevap rıza göstereceği ve amacına uygun bir cevap değildi.

Bu ayın yirmi üçü cumartesi günü Nûre'd-Dîn bahsi geçen son ordugâhtan kuvvetleriyle hareket etti. Mescîdü'l-Kadem'de, buranın batı ve doğu bölgelerinde ordugâh kurdu. Çadırlar o kadar çoktu ki ordugâh şehrin güneyindeki Mescîdü'l-Cedîd'e ulaşıyordu. Bu mekân evvelce hiçbir ordu komutanı tarafından ordugâh mevzi olarak seçilmemişti. Nûre'd-Dîn'in öncü kuvvetleri ve onlarla karşılaşmak için şehirden çıkan kuvvetler arasında çatışmalar oldu. Bundan sonra iki taraf da kendi yerlerine geri çekildi. Kuvvetler içeridekilerin katlinden ve adamlarının da yaralanarak atıl kalmasından çekindikleri için şehre ilerlemekten ve ahalisine hücum etmekten geri durdular. Böylece iki taraftan da fesatçılarının elleri hırsızlık yapmak, Merc, Gûta ve şehrin çevre illerindeki ekinleri toplamak, köylülerin evlerini yakmak ve aldıklarını da şehre ya da ordugâhlarına getirmek için serbest kalmış oldu. Bunların sahiplerinin, çiftçilerin ve hayvancıların çektikleri daha da arttı. Ayaktakımı ve yağmacıların iştahları doymak bilmez bir talan hevesi ile kabardı. Hiçbir tedbir ve direnme görmediler. At yemi için [kullanılan] saman dört bir yanda tükendi. Fiyatlar yükseldi.

İşler kötü ve zor bir hâl aldı. [Bu sırada] Frenklerin Dimaşk halkına yardım etmek üzere toplandıkları vè bir araya geldikleri haberi ulaştı. Tüm ehl-i din ve aklı başında olanlar bundan endişe duyar oldular. Böyle kötü bir gidişattan duydukları hoşnutsuzluk arttı. Bu kötü vaziyette bir değişiklik olmadı ve tam bir hücum olmaksızın çatışmalar Sefer ayının on üçü salı gününe kadar sürdü gitti (7 Haziran 1151).

Bundan sonra Nûre'd-Dîn'in kuvvetleri ordugâhtan ayrıldı ve şehir sınırları içinde kalan Fezâyâ, Halkablateyn ve el-Hâmiseyn'de durdu. Eski zamanlardan beri hiçbir ordunun buralara yaklaşmaya cesaret ettiği bilinmez idi. Bahsi geçen günde bir çatışma oldu. Şehrin atlılarından ve piyadelerinden pek çok yaralananlar oldu. Çiftçilerin ve fukaranın hayvan sürüleri şehir sakinlerinin hayvanlarıyla birlikte alındı. Gûta, Merc ve diğer illerdeki köylülerin mallarına da el konuldu. Sefer ayının yirmisi perşembe günü Nûre'd-Dîn Frenklerin şehre yardım etmek üzere yolda oldukları haberini çeşitli kaynaklardan alır almaz Dârıyyâ'ya çekildi. Bunu onların ileri saflarına yakın durabilmek için yaptı. Zira onlara hücum etmekte kararlı idi ve savaş için eksiksiz bir şekilde hazırlanmıştı. Nûre'd-Dîn'in ordusunun sayısı ve kuvveti sayılamayacak kadar artmıştı, illerden ve Türkmen boylarından ardı ardına gelen takviyelerle de sürekli artmaya devam ediyordu. Lakin buna rağmen ordusundan hiç kimsenin, ister şehir kuvvetlerinden olsun ister ahaliden, Müslümanlara hücum etmesine izin vermedi. Zira boş yere kan akmasına gönlü razı gelmiyordu. Çünkü onlar cehaletlerinden hamle ediyorlar, [böylece] kendilerini gösteriyorlar ve kayıp vermeden de geri dönmüyorlardı. Bu şekilde birkaç gün kaldıktan sonra Frenk ordusuna yakın olduğu ve onlara saldırmakta kararlı olduğu için el-Avac bölgesine hareket etti. Fakat sonradan Frenklere tuzak kurmak için ez-Zebdânî'ye çekilmeyi gerekli gördü. Ordusundan yakla-

şık dört bin atlının ouşturduğu bir kuvveti birkaç komutanla birlikte Havrân'daki Araplara katılmaları için gönderdi. Orada Frenkleri arayacaklar ve onlara saldıracaklardı. [Ayrıca] onların yaklaşmalarını ve Dimaşk kuvvetleriyle birleşip birleşmediklerini izleyeceklerdi. Asıl hedef ise yollarını kesmek idi.

Frenk ordusu Nûre'd-Dîn'in çekilmesinin hemen ardından el-Avac'a ulaştı ve [5]46 senesinin Rebîü'l-evvel ayının üçünde orada ordugâh kurdu (26 Haziran 1151). Bunlardan büyük bir grup istek ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere [Dimaşk] şehrine geldi. Mücîre'd-Dîn ve Müeyyed kendi maiyetindekiler ve halktan büyük bir grupla dışarı çıktılar ve onların melikleri ve maiyetindekilerle bir araya geldiler. Lakin Frenklerin sayıca ve kuvvet bakımından beklediklerinin pek bir altında olduklarını gördüler. Ele geçirmek ve gelirlerini toplamak amacıyla iki ordunun Busrâ Kalesi önüne inmesini kararlaştırdılar.

Bundan sonra Frenk kuvvetleri Re's el-Mâ'ya ilerlediler. Lakin Dimaşk ordusu hem aczinden, hem de aralarındaki anlaşmazlıklar yüzünden onlara doğru ilerleyebilecek bir vaziyette değildi. Nûre'd-Dîn'in Havrân'a gönderdiği kuvvet kendilerine katılan çok sayıda Arapla birlikte Frenklerle karşılaşmak ve onlara gözdağı vermek için harekete geçti. Frenk kuvvetleri onlara direnmek için Havrân'daki Lecât'e çekildi. Bu haberin ulaşması üzerine Nûre'd-Dîn hareket etti ve Dimaşk'a doğru dönerek Frenk ve Dimaşk kuvvetlerine saldırmak niyetiyle Bikâ'daki 'Ayn el-Cerr'de ordugâh kurdu. Bu sırada Frenkler Dimaşk kuvvetleriyle birleşmelerini takiben ordugâh kurmak, kuşatmak ve saldırmak üzere Busrâ'ya ilerlediler. Fakat bunu yapamadılar. Şehrin valisi Sirhâl adamlarıyla birlikte onlara karşı çıktığı vakit bozguna uğramış vaziyette onun önünden geri çekildiler. Frenk kuvvetleri Rebîü'l-evvel ayının on biri ile yirmisi arasında kendi topraklarına döndüler. Nûre'd-Dîn'in Dimaşk'tan çekilmesi-

ni sağlamaları karşılığında söz verdiklerinin geriye kalanını isteyerek Mücîre'd-Dîn ve Müeyyed'e, "Eğer ki biz onu defetmeseydik, sizin önünüzden geri çekilmezdi," dediler.

Bu günlerde Mısır'dan büyük bir kuvvet ve pek çok teçhizatla yüklü bir filonun sahil şehirlerine geldiği haberi ulaştı. Söylendiğine göre asker dolu yetmiş [parça] gemi vardı. Böyle bir filo evvelki senelerde hiç gelmemiş idi. Anlatıldığına göre buna harcanan para yaklaşık üç yüz bin dinardı. Frenklerin sahil şehirlerinden olan Yâfâ'ya yanaştı. Kılıçtan geçirdiler, esirler aldılar, güçlerinin yettiği ne varsa yaktılar. Pek çok Rum ve Frenk gemisini de ele geçirdiler. Sonra Akka'ya hareket ettiler ve orada da aynısını yaptılar. Pek çok Frenk savaş gemisini ele geçirdiler. Hacıların pek çoğunu ve diğerlerini öldürdüler. Ellerinden geldiği kadarını Mısır'a gönderdikten sonra Sayda, Beyrût ve Tarablus limanlarına ilerlediler ve oralarda da aynısını yaptılar. Nûre'd-Dîn Frenkleri ezmek için yardım etmek niyetiyle bahsi geçen bu filonun bulunduğu yere ilerleme sözü verdi. Lakin o sırada Dimaşk işiyle meşguldü ve kuşatmak üzere oraya dönüyordu. [Şehrin] zayıflığını ve oradaki asker ve halkın kendisine olan meylini bildiği, kendisi de doğruluğu ve adaleti ile meşhur olduğu için orayı ele geçirmeyi umuyordu. Söylendiğine göre Nûre'd-Dîn ordusunun hizaya geçmesini ve sayılmasını emretmişti ve ordusundaki savaşçıların sayısı tam olarak otuz bine ulaşıyordu. Böylece harekete geçti ve Bikâ'daki ed-Delhemiyye'de ordugâh kurdu. Oradan da Dimaşk'a doğru yürüyüşe geçti ve Rebîü'l-evvel ayının yirmi biri cumartesi günü Dâriyyâ'nın güneyindeki Kevkebe'de ordugâh kurdu (14 Temmuz 1151). Atlıları Havrân'dan Dimaşk'a giden yola akın ettiler. Çok sayıda deve, buğday ve hayvan ele geçirdiler. Gûta ve Merc'e de akın ettiler ve karşılarına çıkan tüm hayvanları önlerine kattılar. Pazartesi günü ordugâhından hareket etti ve Dâriyyâ'da, Cesrü'l-Haşeb'e doğru durdu. Askerlerin ve gençlerin ona karşı çıkması için

şehirde tellallar gezdirildi, lakin evvelce çıkan birkaç kişinin haricinde hiç kimse görünmedi. Yirmi dördü çarşamba günü ordugâhından hareket etti ve el-Katîa'da ve civar bölgelerde durdu. Sonra ta ki [iyice] yaklaşıncaya kadar şehre doğru ilerledi. İki taraf arasında çatışmalar çıktı. Ancak ne düzenli bir hücum ne de şiddetli bir savaş oldu.

Nûre'd-Dîn'e naibi Emîr Hassân el-Menbîc'in Tel Beşîr şehrini [5]46 senesinin Rebîü'l-evvel ayının yirmi beşi perşembe günü aman yoluyla aldığı haberi geldi (18 Temmuz 1151). Bu müjdeyi kutlamak için ordugâhında davullar dövüldü ve borular çalındı. Elçi şehrin işlerinin düzenlenmesini [Nûre'd-Dîn'le] görüşmek için yanında Tel Beşir'in önde gelenleriyle birlikte gelmişti.

Nûre'd-Dîn şehre, ahalisine ve kuvvetlerine saldırmama kararını değiştirmedi. "Müslümanların birbirleri tarafından katledilmelerinin lüzumu yoktur. Ben hayatlarını müşriklere karşı cihada adamaları için onlara ziyadesiyle fırsat veriyorum," diyerek Müslüman kanının akmasından sakınıyordu. Bu niyetle birlikte belirli şartlar ve teklifler üzerine bir barış anlaşmasının akdedilmesi için Rebîü'l-âhir ayı boyunca elçiler gidip geldi. Görüşmeler Fakih Burhâne'd-Dîn Ali el-Belhî, Emîr Esedü'd-Dîn Şirkûh ve kardeşi Necme'd-Dîn Eyyûb tarafından sürdürüldü. Üzerinde ihtilaf bulunan noktalar azaltıldı ve görüşmeler öne sürülen şartların kabulü temelinde bina edilen bir anlaşmaya varılıncaya dek devam etti. [Sonunda] iki taraf arasında Rebîü'l-âhir ayının onu perşembe günü anlaşmanın şartlarına uyulacağına dair karşılıklı yeminler edildi (2 Ağustos 1151).

Sonraki cuma günü Nûre'd-Dîn önünde ordugâh kurmak ve kuşatmak için Busrâ'ya ilerledi. Dımaşk'tan da mancınık ve savaş teçhizatının yanı sıra takviye istedi. Bu seferin sebebi ise şehrin valisi olan Sirhâl'in itaat yemininden cayması, asilik ederek Frenklere meyletmesi ve onları desteklemesi idi. Bunun üzerine Nûre'd-Dîn onun yaptıklarından

rahatsızlık duyduğu için ordusundan büyükçe bir kuvveti ona karşı yola çıkardı.

546 senesinin Recep ayının on ikisi perşembe günü Sâhib-i Dimaşk Mücîre'd-Dîn maiyetindekilerle birlikte Halep'e gitti. Varışının ardından şehrin efendisi Nûre'd-Dîn'in huzuruna çıktı. Nûre'd-Dîn onu hoşça karşıladı ve kendisine karşı iyi tavrından dolayı cömertçe ağırladı. Mücîre'd-Dîn ona bağlılığını ve Dimaşk'ta kendisine sadık bir naip olacağını bildirdiği vakit teklif ettiği belirli hususlarda onunla anlaşmaya vardı. Böylece Mücîre'd-Dîn, Nûre'd-Dîn'in kendisini hoş karşılaması ve el üstünde tutmasından pek hoşnut bir hâlde onun yanından ayrıldı ve geri döndü. Şaban ayının altısı salı günü Dimaşk'a ulaştı (24 Kasım 1151).

Şaban ayı sonunda Bânyâs'tan gelen habere göre kalabalık bir Türkmen kuvveti şehrin çevresine akın etmişti. Şehrin Frenk valisi onlarla karşılaşmak üzere dışarı çıktığında Frenklerin bir kısmını kılıçtan geçirmiş ve diğerlerini de esir almışlardı. Validen ve bir avuç Frenkten başka kimse kaçamamıştı. Bu haber Dimaşk'taki makamlara ulaştığı vakit bundan üzüntü duydular. Zira aralarında bir anlaşmaya varılmıştı ve dostane ilişkiler kurulmuştu. Böylece Dimaşk kuvvetlerinden bir grubu onlara karşı gönderdiler. Bunlar kendi gruplarının gerisinde kalmış olan birkaç Türkmenle karşılaştılar ve ellerindeki ganimeti geri aldılar. İçlerinden üç neferi de geri getirmişlerdir.

Ramazan ayının ilk günlerinde gelen bir habere göre Frenk ordusundan büyük bir kuvvet Bikâ'ya ilerlemiş ve şehir ahalisini gafil avlamıştı. Köylerden pek çoğunu yağmalamış ve erkek, kadın, yaşlı, çocuk herkesi esir almış, hayvanlarını, sürülerini ve bineklerini de önlerine katmışlardı. Haber Baalbek valisine ulaşınca adamlarını onlara karşı gönderdi. Bunlar Bikâ'dan büyük bir kuvvetle birleştiler. Hızla Frenklerin üzerine doğru hareket ettiler ve Allah'ın üzerlerine şiddetle kar yağdırıp da hepsini yavaşlattığı bir sı-

rada onlara yetişerek savaşa tutuştular. Böylece piyadelerinden pek çoğunu kılıçtan geçirdiler ve henüz karda ölmemiş olan esirleri ve telef olmamış hayvanları geri aldılar. Lakin sayıları çok az idi. Frenkler bitap ve helak olmuş vaziyette geri çekildiler. Yardımından dolayı Allah'a şükürler olsun!

547 Senesi
(15 Nisan 1152 – 4 Nisan 1153)

Bu senenin ilk günü salıdır.

Muharrem ayında Nûre'd-Dîn'in bölgesinden ordusuyla Antartûs Kalesi'ni kuşattığı ve ele geçirdiği haberi geldi. Kaledeki Frenkler öldürüldü. Geriye kalanlar ise aman dilediler ve kabul edildi. Kaleye bir birlik yerleştirdikten sonra oradan ayrıldı ve diğer başka kaleleri de cebren, kimi zaman yakıp yıkarak ve bazen de aman yoluyla fethetti.

Muharrem ayının onu perşembe günü Askalan'dan şehir ahalisinin Gazze bölgesinde Frenkleri yendiği haberi geldi. Frenklerin çoğu öldürüldü, geri kalanlar da kaçtılar.

Sefer ayının sonlarında Mücîre'd-Dîn ordusu ve veziri Müeyyedü'd-Dîn eşliğinde vali Sirhâl'i ve ahalisini kuşatma altına almak için önünde ordugâh kurmak üzere Busrâ Kalesi'ne yürüdü. Zira Sirhâl ne emirlerine ne de yasaklarına itaat ediyordu. Havrân köylerindeki ahaliye adaletsiz davranıyor ve omuzlarına kaldırabileceklerinden fazlasını yüklüyordu. Kuşatma için mancınıklar ve diğer savaş teçhizatını istedi. [Busrâ kuşatması sırasında] bizzat görmek için Serhad'a ilerledi ve şehrin valisi olan Mücâhide'd-Dîn'den izin istedi. Cevabı, "Burası sizin hükmünüz altındadır ve ben de burada [ancak] sizin temsilcinizim," şeklinde oldu. Oradaki naibi olan oğlu Seyfe'd-Dîn Muhammed'e de talimat göndererek gerekli bütün hazırlıkları yapmasını söyledi. Mücîre'd-Dîn'i icap ettiği şekilde karşıladı, yanında anahtar-

lar ve birkaç ashabı ile dışarı çıktı, ona gereken saygıyı gösterdi, kendi adamlarını kaleden tahliye etti. Mücîre'd-Dîn maiyetiyle birlikte kaleye girdi. Buna pek memnun oldu ve Mücâhide'd-Dîn'in bu hareketine şaşırdı. Bu yüzden ona teşekkür ederek yanında getirdiği hediye atları ve değerleri eşyaları verdi. Böylece onun yanından ayrılarak Busrâ'daki ordugâhına geri döndü. Birkaç gün daha kaleye hücumlarını sürdürdü. Sonunda bir çıkar yol bulundu ve vali onun isteklerini yerine getirdi. Bunun üzerine [Dimaşk'a] döndü.

Bu senenin Şaban ayının ilk günlerinde Sultan Muhammed'in oğlu Sultan Gıyâse'd-Dünyâ ve'd-Dîn Mes'ûd'un vefat ettiği haberi geldi.

548 Senesi
(5 Nisan 1153 – 24 Mart 1154)

Bu senenin ilk günü pazardır ve güneş koç burcundadır.

Muharrem ayının yirmi altısında Mısır'dan gelen habere göre, rütbesi yüksek ve vezirlikteki yeri iyice pekişmiş, salıverme ve tutuklama emirleri, bağlayan ve çözen hükümleri yerine getirilen ve İbn Sallâr olarak bilinen el-Âdil, deniz yolundan Askalan'a [yelken açacak] bir filonun şehri kuşatmakta olan ve darboğaza düşüren sayıca çok kalabalık Frenklere karşı ahaliyi ve halkın önde gelenlerini erzak, para, adam ve tahılla takviye etmek üzere donatılması ve tayfa giderlerinin kararlaştırılması için bir meclis toplamıştı. Âdeti olduğu üzere meclisten sonra istirahate çekildi, yorgunluğun ardından güzel bir uyku çekecekti. Karısının el-Emîr el-Abbâs olarak bilinen bir oğlu vardı ve [İbn Sallâr] işlerinde ona itimat ederdi. El-Abbâs izin almadan onun yanına girdi. İbn Sallâr yatağında uyuyordu. Kılıcını aldı, onunla vurdu ve kafasını kesti. Elbisesinin altında kesik başla birlikte dışarı çıktı.

Halep ve Şam sultanı Nûre'd-Dîn'in bölgesinden şirki, Allah'a isyan edenleri ve zorbaları yok etmek ve Frenklerin

kuşatmış olduğu Askalan ahalisine yardım için gaza etmek üzere tüm il ve şehirlerden birlikler ve Türkmenleri toplamaya kararlılıkla azmettiği haberleri geldi. Tek bir melun kuleyi [Askalan'ın suruna doğru] iterek orayı zora soktular, lakin bu büyük bir kalabalığın arasında idi, Allah suru onların şerrinden esirgesin. Vaziyet Sâhib-i Dimaşk Mücîre'd-Dîn'in tüm kuvvetleri ile ilerleyerek Nûre'd-Dîn'in ordusuyla birleşmesini gerektirdi. Zira bu şekilde cihat için birbirlerini takviye edebileceklerdi. Böylece Muharrem ayının on üçü cumartesi günü harekete geçerek kuzeyde onunla buluştu. Tüm komutanlarla illerin ve sayıları pek çok olan Türkmen emîrlerinin arasına ittifak yapıldı. Nûre'd-Dîn Aflîs olarak bilinen kaleyi alınması güç bir hisar olsa da Allah'ın inayeti ve takdiriyle cebren henüz ele geçirmişti. Kaledeki Frenk ve Ermeniler ölmüşlerdi. Askerler çok miktarda para ve pek çok esir aldılar. Bundan sonra Bânyâs'ı almak üzere yola koyuldular. Sefer ayının on dokuzu cumartesi günü savunmacıların içeride bulunmadığı bir sırada önünde ordugâh kurdular (22 Mayıs 1153). Bu yüzden alınması kolay oldu. Bu sırada Askalan'dan Nûre'd-Dîn'e ardı arkası kesilmeyen yardım çağrıları geliyordu. Bunun üzerine Allah Müslüman kuvvetleri arasında ayrılık çıkmasını ve kan dökülmesini takdir buyurdu. Müslümanların sayısı on bin civarında atlı ve piyade [olsa da] Frenkler saldırmadan ve herhangi bir Frenk kuvveti yetişmeden düzensiz bir şekilde Bânyâs'tan ayrıldılar. El-Avac olarak bilinen yerde ordugâh kurdular ve ele geçirmek için Bânyâs'ı tekrar kuşatmaya karar verdiler. Lakin sonra herhangi bir sebep olmamasına rağmen bundan caydılar ve dağıldılar Mücîre'd-Dîn Dimaşk'a döndü. Kendisi ve adamlarının tümü Rebîü'l-evvel ayının on biri pazartesi günü sağ salim şehre girdiler. Nûre'd-Dîn ise Hıms'a döndü ve kuvvetleriyle birlikte orada ordugâh kurdu.

Mısır filosunun Askalan'a yanaştığı haberi geldi. Gelen erzak, para ve takviye ile şehir halkı rahat bir nefes aldı ve denizdeki Frenk gemilerinin çoğunu ele geçirdiler. Lakin

Frenkler de nefes almadan şehri kuşatmayı ve aralıksız olarak saldırmayı sürdürdüler. Gece gündüz demeden saldırdılar ve sonunda şehir surlarında hücum edebilecekleri bir gedik bulmayı başardılar. Duvarı yıkarak şehre girdiler. İki taraftan da pek çok ölen oldu. Vaziyet Askalan ahalisinin aman istemesini gerekli kıldı. Aman verildiği vakit çıkabilenler şehirden çıktılar. Denizden ve karadan Mısır'ın ve diğer yerlerin yolunu tuttular. Söylendiğine göre ele geçirilen bu liman kentinde sayılamayacak kadar çok savaş malzemesi, para, erzak ve buğday vardı. Şehrin düştüğü haberi yayıldığı vakit üzüntüyle karşılandı ve böyle bir hadisenin meydana gelmesinden duyulan endişeler ikiye katlandı. Allah'ın takdirine karşı durulmaz! Onun yazdığından sual olmaz.

Zü'l-kâde ayında kuzeyden sürekli gelen kervanların kesilmesi yüzünden Dimaşk'ta fiyatlar yükseldi. Zira Sâhib-i Halep Nûre'd-Dîn bunu yasak etmişti. Bu kıt kanaat geçinenleri, fakirleri ve aciz olanları pek zor bir vaziyete düşürmüştü. Bir çuval buğdayın fiyatı yirmi beş dinara ve hatta bunun da üzerine çıktı. Çok sayıda insan şehirden ayrıldı. Öyle çok zorluk ve çile çektiler ki içlerinden pek çoğu yol kenarlarında öldü. Dört bir yandan gelen erzak tedariki de kesildi. Söylendiğine göre Nûre'd-Dîn Dimaşk'ı kuşatmak için ilerlemeye kararlıydı ve şehri [ancak] bu şekilde alabilmeyi umuyordu. Zira sultanın kuvvetli ve takviyesinin de kalabalık olması yüzünden şehrin direnişini kırmak kendisi için zor olacaktı. Allah'a selamet için yakarır ve kullarına tıpkı evvelce de rahmet etmiş olduğu gibi merhamet etmesini dileriz.

549 Senesi
(25 Mart 1154 – 13 Mart 1155)

Bu senenin ilk günü çarşambadır.

Muharrem ayının on biri ve yirmisi arasında Emîr İsfahsallâr Esedü'd-Dîn Şirkûh, Sâhib-i Halep Nûre'd-Dîn'in elçi-

si olarak Dimaşk'ın dışına ulaştı. Sayısı yaklaşık bini bulan adamıyla Merc'deki el-Kasab'da konakladı. Onun bu yaptığı hoş karşılanmadı ve kendisine karşı bir düşmanlıkmış gibi görüldü. Mücîre'd-Dîn onu karşılamaya gitmedi ve görüşmeyi reddetti. Vaziyetin gerektirdiği üzere elçiler mekik dokudular. Lakin hiçbir anlaşmaya varılamadı.

Kervanların kesilmesi yüzünden buğday fiyatları arttı. Nûre'd-Dîn [kuvvetlerini] Şirkûh'la birleştirmek üzere Sefer ayının üçünde ordusuyla birlikte geldi (25 Nisan 1154). Dûma'daki 'Uyûn-u Fâseriyye'de ordugâh kurdu. Ertesi gün hareket etti ve Gûta'daki Beytü'l-Âbâr'da durdu. Doğu yönünden şehre yaklaştı. Onlarla karşılaşmak üzere şehir kuvvetleri ve gençlerinin büyük bir kısmı dışarı çıktı. Aralarında çatışma olduktan sonra iki taraf da kendi yerlerine geri döndüler. Lakin Nûre'd-Dîn her gün art arda saldırdı. Sefer ayının onu pazar günü olduğunda Allah'ın takdiri ve emri sayesinde Melik Nûre'd-Dîn'in ve Dimaşk halkının talihi[yle] Nûre'd-Dîn'in kuvvetleri bir araya geldi, ilerlemek üzere toplandılar ve savaş için hazırlık yapmaya koyuldular. Sabah erken vakit ilerlemeye başladılar. Dimaşk kuvvetleri de her zamanki gibi onunla karşılaşmak üzere dışarı çıktı ve savaşa tutuştular. Nûre'd-Dîn'in kuvvetleri doğudan birkaç farklı noktadan hücum etti. Dimaşklılar Kaysân Kapısı'ndaki surlara ve şehrin güneyinde kalan tabakhaneye yaklaşıncaya dek onların önünden geriye çekildiler. Komutanların kötü idaresi ve takdir-i ilâhidir ki kuledeki direnişleri kayda değer olmayan bir avuç Türk'den gayrı sur üzerinde ne şehir kuvvetlerinden ne de kolluk kuvvetlerinden nefes alan biri kaldı. Piyadelerden biri üzerinde Yahudi bir kadının olduğu sura doğru gitti. Kadın ona bir ip sarkıttı. Yukarı tırmandı ve surda bir köprübaşı tuttu. Kimse onu fark etmemişti. Diğer birkaç kişi de onu takip etti. Nûre'd-Dîn'in adamları bir sancağı kaldırarak surun üzerine diktiler. "Ya Mansûr!" diye bağırdılar. Bunun üzerine sırf Nûre'd-Dîn'in adaleti ve

saygınlığına duydukları meyilden dolayı şehir ahalisi ve birlikler direnmeyi bıraktı. Odunculardan biri baltasıyla hızla Doğu Kapısı'na gitti ve kapının sürgülerini kırdı; böylece kapı ardına kadar açıldı. Nûre'd-Dîn'in kuvvetleri kolayca içeri girdi ve doğruca sokaklara yöneldi. İlerleyişlerine direnen tek bir kişi dahi çıkmadı. Tûmâ Kapısı da açıldı ve askerler buradan içeri daldılar. Sonra bizzat Nûre'd-Dîn ve maiyeti şehre girdi. Kıtlıktan, yüksek fiyatlardan ve Frenk müşrikler tarafından kuşatılacakları korkusundan muzdarip olan tüm ahali, kuvvetler ve askerler bunu coşkuyla karşıladılar.

Mücîre'd-Dîn yenildiği ve bozguna uğradığını [görünce] maiyetiyle birlikte kaleye kaçtı. Ona canı ve malına dokunulmayacağı [haberini] gönderdiler. Bunun üzerine Nûre'd-Dîn'in yanına gitti. Nûre'd-Dîn onu rahatlattı ve iyi muamele göreceği sözünü verdi. Kendisi evvelce bahsi geçtiği üzere pazar günü kaleye girmiştir.

Nûre'd-Dîn derhâl şehir ahalisi için aman emri verdi ve evlerinin yağma edilmesine engel oldu. Ayaktakımı ve bozguncular dan bir taife Ali Çarşısı'na ve diğer pazar yerlerine koşuştular. İsyan ettiler ve talana giriştiler. Lakin Melik Nûre'd-Dîn şehir ahalisinin yaralarını saracak olanları gönderdi ve onlara rahat bir nefes aldırdı. Mücîre'd-Dîn evlerindeki ve kaledeki tüm mal varlığını, paralarını ve hazinelerini, silah ve eşyalarını sayılarına bakmaksızın dedesinin sarayı Dârü'l-Atabekiyye'ye taşıdı ve birkaç gün daha orada kaldı. Sonra Nûre'd-Dîn ona kendisiyle kalmak isteyenlerle birlikte Hıms'a gitmesini söyledi. Ona ve askerlerine Hıms'ın illerindeki birkaç yeri ikta olarak verdiği bir menşur yazdı ve o da takdir-i ilâhi olduğu üzere yola koyuldu.

Ertesi gün reayanın fakih ve tüccardan önde gelenler hazır bulundular, onlara memnuniyetlerini ve mutluluklarını artıracak olan [şartlar] söylendi, vaziyetlerinde refahın sağlanması ve emellerinin gerçekleşmesi için onlara hüsn-ü na-

zar edildi. Böylece ona edilen dualar arttı, övgüler düzüldü ve ona bahşettiği [fıtrat] için Allah'a şükürler edildi.Bundan sonra karpuz-kavun, sebze pazarı ve sulama kanalları ve bunların inşasından alınan harçlar kaldırıldı. Bu minvalde bir menşur yazıldı ve cuma namazından sonra minberden okundu. İnsanlar buna çok sevindiler. Hayvancılar, çiftçiler, zanaatkârlar ve işçiler Allah'a onun ömrünü uzatması, ona ve sancaklarına zafer bahşetmesi için coşku içinde dualar ettiler.

Bu senenin Muharrem ayının son günlerinde Sâhib-i Mardin Emîr Hüsâmed-Dîn [Timurtâş] b. İl-Gâzî b. Artuk'un –Allah'ın rahmeti üzerine olsun– Muharrem ayının birinde vefat ettiği haberi geldi. O Türkmenler arasında saygın bir mevkie sahipti, ehl-i ilm ve adaba dair zekâsı ve muhabettiyle, güzel şahsiyetiyle diğerlerinden ayrılıyordu.

Cemâziye'l-evvel'de Mısır'dan gelen bir habere göre çok sayıda gemiden oluşan bir Frenk filosu Sicilya'dan hareket etmiş ve ahalinin hazırlıksız olduğu bir sırada Tinnîs'e ulaşmıştı. Şehre saldırmışlar, ele geçirmişler, esirler almışlar ve talan etmişler, üç gün sonra da şehri harabe hâlinde terk ederek aldıkları ganimetlerle geri çekilmişlerdi. Bu felaketin ardından şehirden deniz yoluyla kaçanlar ya da saklananlar geri dönmüşlerdi. Bu kötü haber işitildiği vakit umumi bir üzüntüye sebep oldu.

550 Senesi
(14 Mart 1155 – 2 Mart 1156)

Bu senenin ilk günü pazartesidir.

Rebîü'l-evvel ayının yirmi dördü Sâhib-i Dimaşk Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn ve Frenk meliki arasında bir sene sürecek bir anlaşmaya varıldı. Anlaşma bu bir sene sona erinceye kadar yürürlükte kalacaktı.

Bundan birkaç gün sonra Nûre'd-Dîn Baalbek valisi Dahhâk'ın yakalanmasını emretti. Ondan şehri teslim etmesini istedi. Dahhâk'ın bunu kabul etmesi üzerine muzaffer askerleri şehri teslim almak için yola koyuldular. Rebîü'l-evvel ayının yedisi perşembe günü şehir teslim edildi (16 Haziran 1155). Nûre'd-Dîn şehrin idaresini orayı teslim alan komutana verdi.

Şaban ayı sırasında Mısır'dan gelen haberlere göre vezirlik makamındaki Fârisu'l-İslam İbn Ruzzîk mevkiini sağlamlaştırdığı vakit Frenklerle anlaşmaya giderek onlarla barış yapmaya niyetlendi, onların şerrini hazineden ve komutanlara ait iktalardan alınan paydan para ödeyerek durduracaktı. Bu meseleyi komutanlara danıştığı vakit onu şiddetle reddettiler. Onu devirmeye ve yerine güvenebilecekleri birini getirmeye karar verdiler. ......[89] olarak bilinen, yiğitliği ve cesaretiyle ünlü, idare kabiliyeti yüksek bir komutanı seçtiler. Mısır donanmasının başına da çevikliği ve deniz seferlerindeki öngörüsüyle öne çıkan bir komutanı uygun gördüler. Bu adam Frenklerin dilini konuşabilen birkaç adam seçti. Onları Frenkler gibi giydirdi ve filoya ait birkaç gemi ile gönderdi. Kendisi de çeşitli mekân, saklanma yerleri ve Rum gemilerinin genellikle izlediği rotaları incelemek ve araştırmak, onlar hakkında bilgi edinmek için denize çıktı. Sonra içinde çok sayıda adam ve çok miktarda para olan büyük bir Rum yük gemisinin bulunduğu haberini alınca Sûr Limanı'na döndü. Gemiye saldırdı, ele geçirdi, içindekileri öldürdü ve mallara el koydu. Üç gün kaldıktan sonra gemiyi yaktı ve tekrar denize döndü. Frenk hacılarının bulunduğu birkaç Frenk gemisi ele geçirdi. İçindekileri öldürdü, esir aldı ve talan ettikten sonra ganimet ve esirleriyle birlikte Mısır'a döndü.

Bahsi geçen ayda Halep'ten gelen habere göre [Kılıç Arslân oğlu] Melik Mes'ûd'un vefatının ardından oğulları arasında,

89 Arapça metnin bu kısmında bir boşluk vardır.

Kutalmış'ın oğulları arasında ve Kılıç Arslân'ın oğulları arasında anlaşmazlık çıktığı haberi geldi. Sâhib-i Dimaşk ve Halep Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn onların aralarını bulmak için müdâhil oldu ve Frenk ve Rumlardan düşmanların İslam kalelerine iştahlarını kabartacak bir anlaşmazlığa karşı uyardı. Çok hoş hediyelerle ve gıpta edilecek bir aracılıkla bu minvalde elinden geleni yaptı ve böylece aralarında barış tesis edildi.

Ramazan ayında Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn'in ordusuyla birlikte Konya ve çevre illerinin meliki Mes'ûd [b. Kılıç Arslân] b. Süleymân b. Kutalmış oğlu Melik Kılıç Arslân'a[90] ait topraklara ve komşu illere indiği haberi geldi. Birkaç kaleyi cebren ve aman yoluyla ele geçirdi. Kılıç Arslân ve iki kardeşi Zu'l-Nûn ve Dovlet [?], Dânişmend'in oğullarına karşı savaşla meşgullerdi. Melik Mes'ûd'un oğulları Dânişmend'in oğullarına karşı [Allah'tan] yardım rızkı gördüler ve 550 senesinin Şaban ayında Aksarâ[y] olarak bilinen yerde yapılan savaşta onun kuvvetlerini yenilgiye uğrattılar. Kılıç Arslân döndüğü ve Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn'in kendi topraklarında yaptıklarını öğrendiği vakit bunu hem aralarındaki dostluk ve barış anlaşmasının şartlarına, hem de aralarında evlilik bağından doğan ilişkilere karşı çirkin bir hareket olarak kabul etti. Bu yüzden ona kınama, ayıplama, gözdağı ve tehditler içeren bir mektup yolladı. Nûre'd-Dîn ondan nazikçe ve hoş sözlerle özür diledi. Aralarındaki ilişki bu şekilde değişmeden kaldı.

551 Senesi
(3 Mart 1156 – 19 Şubat 1157)

Bu senenin ilk günü cuma Muharrem'in başlangıcıdır. Kova burcu on altı derece yüksekliktedir. Sefer ayının altı-

90 II. Kılıç Arslân.

sı cuma günü hacılar [Mekke'den] geldiler. El-Melik el-Âdil Nûre'd-Din ordusunun bir kısmı ile Sefer ayının yirmi dördü salı günü Halep bölgesine ilerledi. Zira Frenklerin Halep illerindeki yağma ve bozgunculuklarını haber almıştı. (24 Nisan 1156). Yolda Halep'teki kuvvetlerinin Hârim yakınlarında talan yapan Frenklere galip geldikleri, onları kılıçtan geçirdikleri ve birkaçını da esir aldıkları müjdesini getiren bir haberci çıkageldi. Habercinin yanında bahsi geçen Frenklere ait çok sayıda kesik kelle de vardı. Bunlar bir tören alayı eşliğinde Dimaşk'a götürüldüler.

Perşembe gecesi, 551 senesinin Şaban ayının dokuzu, Eylül ayının yirmi yedisine denk gelen günün ikinci saati yeryüzünde çok büyük bir zelzele oldu. Bu zelzele Şaban ayının yirmi ikisi çarşamba günü tekrar etti ve bundan hem önce, hem de sonra zelzeleler oldu. Halep ve Hama'dan pek çok yerin yıkıldığı ve Afamiyye'deki bir kulenin de bu zelzeleler yüzünden çöktüğü haberleri geldi. Ramazan ve Şevval aylarında da zelzeleler sürdü ve bunlar kaydedilemeyecek kadar çoktu. Yüce Allah başlarına geleceklerden korku içinde olan Dimaşk ve çevre illeri ahalisini onlara duyduğu merhametten dolayı korudu. Allah'a şükürler olsun! Lakin Halep'ten pek çok zelzele ve bazı binaların yıkıldığı haberleri geldi. Şeyzer'e gelince, evlerden pek çoğu sakinlerinin üzerine çöktü ve bu yüzden çok ölen oldu. Kefr-i Tâb'da ise şehir ahalisi can korkusundan kaçtı. Hama'dan da aynı haberler geldi. Lakin Şam'ın diğer şehirlerinden ortaya çıkan bu kudretin neler yaptığının haberleri alınamadı.

Melik Nûre'd-Dîn –Allah zaferini artırsın!– teftiş edip [oralardaki] işlerini yoluna koyduktan sonra, kendisi ve Sultan Mes'ûd'un oğlu Sâhib-i Konya arasındaki anlaşmazlığı da tatlıya bağlamasının ardından maiyetindekilerle birlikte Ramazan ayının yirmi biri çarşamba günü Halep ve Şam illerinden sağ salim şehri Dimaşk'a geri döndü (13 Kasım 1156).

Şaban ayında o ve Frenk meliki arasında Şaban ayından başlamak kaydıyla bir sene sürecek olan anlaşmanın şartları kararlaştırıldı. Buna göre Dimaşk'tan onlara ödenen mukataanın miktarı sekiz bin Sûr dinarı olacaktı. Edilen yeminlerden sonra bu minvalde bir metin kaleme alındı.

Şaban ayında Mısır'dan oradaki buğday kıtlığı ve fiyatların yüksekliği haberi geldi. Vali hayvancıların ve istifçilerin kıtlık çekenler ve ihtiyaç içinde olanlar için kendi ihtiyaç fazlalarını satmalarını emretti. Sene boyunca Nil'in taşkınlarının yeterli derecede olduğu haberlerine karşın vaziyet daha da kötüye doğru gitti.

Zü'l-hicce ayının son on gününde Frenk küffarı denizden kalabalık bir birliğin gelmesi ve böylece kuvvetlerinin artmasının ardından vardıkları anlaşmanın şartlarını kalleşçe bozdu. Bânyâs'taki eş-Şa'râ'ya doğru hareket ettiler. Bu sırada orada atlar, köylerdeki çiftçilerin yük hayvanları, tacirlerin ve Arap çiftçilerin hayvanları otlatılmak için bir araya toplanmıştı. Sayılamayacak kadar çoktular. Bunların otlatılması gerekiyordu ve aralarında varılan anlaşmaya güveniyorlardı. Onların korunmasından sorumlu olan Türklerin bir ara boş bulunmalarını fırsat bilen Frenkler, Türkmenler ve diğerlerini esir almaları bir yana, ne buldularsa talan ettiler, sahiplerinden [zorla] aldılar. Böylece muzaffer bir şekilde, ganimetle yüklü ve şarkılar söyleyerek geri döndüler. Yüce Allah [hak ettiklerini] başlarına getirsin ve talihlerini döndürsün. Bu Allah için zor değildir.

552 Senesi
(20 Şubat 1157 – 8 Şubat 1158)

Bu senenin ilk günü çarşambadır.

Sefer ayının on dokuzu çarşamba günü gecesi sabaha karşı çok büyük bir zelzele oldu (8 Nisan 1157). Perşembe günü

gecesi de başka bir zelzele bunu takip etti ve sonraki cuma namazından sonra bir daha oldu. Kuzeyden hem öncekiler, hem de sonrakiler dâhil, bu dehşetli zelzelelerin Şeyzer'de, Hama'da, Kefr-i Tâb'da, Afamiyye'de ve ta Halep'in illerinde sebep olduklarıyla ilgili haberler geldi.

Bununla birlikte Allah'ın melun düşmanlarına, kendisine karşı çıkan kâfir müşriklere, şehirlerde fesat saçanlara ve dostluk anlaşmasını sürdürmeyi hiçe sayanlara karşı ansızın bir saldırı düzenlemek üzere yardım istemek için illerin, kalelerin ve şehirlerin önde gelenlerinden elçiler Nûre'd-Dîn'e ulaştılar. Bu durumdan mutlu olan Nûre'd-Dîn şehrin süslenmesini emretti ve böylece kendinden evvelki valilerin hiç âdeti olmayan bir şey yapmış oldu. Kalenin ve sarayının göğüs zırhları, zırhlar, kalkanlar, kılıçlar, oklar, Frenk kalkanları, mızraklar, sancaklar, kösler, davullar ve çeşit çeşit müzik aletleri gibi savaş donanımıyla süslenmesini emretti. Şehrin birlikleri, ahalisi ve yabancıların tümü bu vaziyeti izlemeye mecbur kılındılar ve yedi gün süren bu töreni çok güzel buldular. Allah bunu daim kılsın ve yüzünü kara çıkarmasın.

Rebîü'l-evvel ayının üçü salı günü Nûre'd-Dîn –Allah günlerini artırsın– vaziyeti teftiş etmek ve birliklerin düzenlenmesine iştirak etmek üzere Baalbek'e doğru yola çıktı (21 Nisan 1157). Ayrıca Hınıs ve Hama'dan melun Frenklerin bu illere akınlar düzenledikleri, talan edip fesat çıkardıkları haberleri geldi. Allah onların talihlerini döndürsün ve hepsini helak etsin!

Rebîü'l-evvel ayının ikisi pazartesi günü Zeyne'l-Haccâc –Allah selametini artırsın– efendisi Nûre'd-Dîn'in elçisi olarak yanında taşıdığı mektubu oradaki sahibü'l-emre sunmak üzere Mısır'a doğru hareket etti. Ayrıca yanında Mısır'dan gelen elçiler de vardı.

Rebîü'l-evvel ayının on beşi çarşamba günü Re's el-Mâ'nın muzaffer kuvvetlerinden gelen müjdeli habere göre Nusretü'd-Dîn Emîr Mîrân melun Frenklerin şehri korumak,

silah ve parayla takviye etmek için iyi kuşanmış çok sayıda cesur savaşçıyı Bânyâs'a gönderdiği haberini alınca muzaffer kuvvetleri eşliğinde onlarla karşılaşmak üzere harekete geçti. Söylendiğine göre Frenkler, piyadeler hariç, Hospitalier, Sercündiyye ve Templar[91] atlılarının en cesurlarından oluşan yedi yüz kişi idiler. Bunlar henüz Bânyâs'a ulaşmadan evvel Nûre'd-Dîn onlara yetişti ve ağır bir hezimete uğrattı. En cesur ve yiğit Türklerini çeşitli yerlere pusuya yatırdı. Aralarındaki savaş başladığı vakit, henüz savaşın başlarında Müslümanlar onların önlerinden geri çekilirken pusudakiler karşılarına dikiliverdiler. Allah Müslümanlara yardımını gönderdi ve müşrikleri de bundan mahrum etti! Keskin kılıçlar ateşten ve ölümden darbeler indirerek başlarına ve boyunlarına hükmetti, sivri mızraklar ve oklar bedenlerini kapladı. Ecelin korudukları ve korkudan kalpleri kanatlanıp kaçışan pek azı hariç, içlerinden kimse kaçamadı. Kılıçtan geçirilmeyen, yaralanmayan, talan edilmeyen, esir alınmayan ya da yerde yatar vaziyette terk edilmeyen çok azı vardı. Müslümanların eline atlar, silahlar, hayvanlar, para, belgeler, alınan esirler ve öldürülenlerin kellelerinden sayılamayacak kadar çok ganimet geçti. Frenklerden ve onlara katılan Cebel Âmile Müslümanlarından oluşan piyade grubunun tamamı yok edildi. Savaş Rebîü'l-evvel ayının on üçü cuma günü oldu (1 Mayıs 1157). Esirler, öldürülenlerin kelleleri ve [ele geçirilen] teçhizat takip eden pazartesi günü başşehre[92] ulaştı. Şehrin etrafında gezdirilmeye çıkarıldılar. Büyük bir kalabalık bunları görmek için toplandı. Bu pek güzel bir gün idi. Müminlerin ve Müslümanların kalpleri coşkuyla doldu. Bu, müşriklerin yaptıklarına karşılık Allah'ın –celle şânuhu– başlarına musallat ettiği bir ceza idi. Onlar Nûre'd-Dîn'le yaptıkları anlaşma için ettikleri yemini bozmuşlar ve barışı

91 Hospitalier: St. Jean Şövalyeleri; Sercündiyye: Yerel bir feodal beye tabi piyade; Templar: Süleyman Tapınağı Şövalyeleri

92 Dımaşk kastediliyor.

muhafaza edeceklerine dair sözlerini tutmamışlardı; bu anlaşmanın temin ettiği emniyete güvenerek ve dostluk anlaşmasına bel bağlayarak eş-Şa'râ'da hayvanlarını otlatan tacir ve çiftçilerin sürülerine ve meradaki atlara akın etmişlerdi. Ele geçirilen müşrik esirlerin bir kısmı Baalbek'teki Nûre'd-Dîn'e gönderildi ve o da hepsinin derhâl idam edilmelerini emretti. Bu onlar için bu dünyada bir zillet idi, ahirette ise daha ağır bir azap vardır. "O zulmedenler, yarın hangi inkılap ile sarsılacaklarını bileceklerdir."[93]

Bu müthiş zaferin ardından Esedü'd-Dîn [Şirkûh]'tan ikinci bir müjdeli haber daha geldi. Çok sayıda cesur Türkmen yiğidi ona katılmış ve o da kuzeydeki kalelerinden çıkıp gelmiş olan çok sayıda müşrike galip gelmişti. Onlar kaçmış ve Türkmenler de yakaladıklarını esir almışlardı. Bundan sonra Esedü'd-Dîn Türkmen savaşçılar ve onların komutanlarından oluşan ordusuyla Baalbek'e ulaştı. Bunlar müşriklere, Allah düşmanlarına karşı cihat için çok kalabalık gelmişlerdi. Rebîü'l-evvel ayının yirmi beşi salı günü el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn'le görüştü (13 Mayıs 1157). Müşriklerin ülkelerine yürüyerek oraları fethetmeyi ve oradakilere karşı cihat ve gaza farzını yerine getirmeyi kararlaştırdılar. [Buna] Bânyâs'a inip şehri kuşatarak fethetmeye çalışmakla başlayacaklardı. Allah lütfuyla bunu kolaylaştırsın ve yardımıyla tamama erdirsin!

Rebîü'l-evvel ayının yirmi yedisi perşembe günü Nûre'd-Dîn savaş teçhizatı ve bunların orduya gönderilmesi işini yoluna koymak üzere Dimaşk'a geldi (15 Mayıs 1157). Birkaç gün kaldıktan sonra kâfirlere ve Allah düşmanlarına karşı cihat için Türkmen ve Arap kuvvetleriyle birleşmek üzere harekete geçti. Gelir gelmez yapmak üzere geldiği işe girişti. Muzaffer ordusunun ihtiyacı olan mancınık ve silahlardan ne varsa gönderilmesini, Dimaşk'ta hem şehir kuvvetleri ve gençler, hem de yabancılar için cihat ve gaza ilan ederek müş-

93 Bkz. Şu'arâ sûresi, 227. ayet.

rik ve sapkın Frenklere karşı mücahitlik için hazırlanılmasını emretti. Kendisi ise derhâl ordugâhına doğru yola koyuldu. Rebîü'l-evvel ayının sonu cumartesi günü gecikmeden ve kararlılıkla harekete geçti. Silahlı birlikler, gönüllüler, fakihler, sûfîler ve imanına düşkünlerden oluşan çok büyük ordusu da onu takip etti.

Sonraki cumartesi günü Rebîü'l-âhir ayının yedisinde (25 Mayıs 1157) el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn'in ordusuyla birlikte Bânyâs önüne indi ve mancınıklarla şehri kuşattı. Bânyâs'ın dışındaki muzaffer ordudan bir [posta] güvercini geldi, mektupta Türkler ve Araplarla birlikte Hûnîn bölgesindeki Esedü'd-Dîn'in ordugâhından gelen müjde bildiriliyordu. Haber şöyledir: "Frenkler önde gelen komutanları ve savaşçılarından oluşan, peşlerinden gelenler hariç yüzden fazla atlıdan oluşan bir kuvveti bu birliğe saldırmaları için yola çıkarmışlardı. Zira onların binlerce savaşçıları olduklarından habersizdiler ve sadece bir avuç adam olduklarını sanıyorlardı. Frenkler onlara yaklaştıkları vakit Müslümanlar âdeta avının üzerine atılan bir aslan misali üzerlerine atıldılar ve onları savaşarak esir ettiler ve talanla dehşete düşürdüler. İçlerinden sadece pek azı kaçabildi. Esirler, öldürülenlerin kelleleri, çok sayıda seçme atları, kalkanlar ve mızrakları, bahsi geçen tarihte, ertesi pazar günü şehre ulaştı. Böylece şehirde gezdirildiler. Tüm kalpler coşkuyla doldu ve diğer [müjdenin] ardından gelen bu ihsan için [Allah'a] dualar arttı – Allah hızla sonlarını ve felaketlerini getirsin! Bu Allah için hiç zor değildir!"

Bu yeni armağanı Banyas'ta ordugâh kurmuş olan askerden salı günü gelen bir haber güvercini takip etti. Aynı salı günü, üzerinden henüz dört saat geçmişken Bânyâs'ın kılıç yoluyla alındığını haber ediyordu. Tünelin tamamlanmasıyla içinde ateş atıldı, [böylece] altı oyulan kule çöktü ve askerler de buradan hücum ettiler. İçeridekileri öldürmek için kılıçlar çekildi ve yağmalandı. Kurtulabilenler iç kaleye

kaçtılar ve orada kuşatıldılar. Lakin bunların da ele geçirilmesi yüce Allah'ın inayetiyle gecikmedi. – Allah bunu kolay ve tez kılsın!

Bundan sonra takdir-i ilâhidir ki Frenkler Sâhib-i Bânyâs el-Hunufrî'yi[94] ve onunla birlikte iç kalede kuşatma altında olan arkadaşlarını kurtarmak için kalelerinden çıkarak toplandılar. Zira bunlar helak olmanın eşiğine gelmişlerdi ve hâlen ellerinde tuttukları iç kale ve içindeki her şey karşılığında, şayet alırlarsa diye Nûre'd-Dîn'den aman koparmak için uğraşıyorlardı. Lakin Nûre'd-Dîn onların bu isteklerini kabul etmedi. Frenk meliki atlıları ve piyadeleri ile dağlık bölgeden geldiği vakit biri Bânyâs'ı kuşatmış ve diğeri de ona giden yolu kesmiş olan iki orduyu gafil avladı. Şartlar oradan çekilmelerini gerekli kıldı ve Frenkler kaleye ulaşarak içeridekileri feraha çıkardılar. Lakin Bânyâs surlarının ve bütün şehir binalarının harabe hâlinde olduğunu gördükleri vakit böyle bir yıkımdan sonra yeniden inşa etmek istemediler. Bu Rebîü'l-âhir ayının son on günü içinde olmuştur (7-16 Haziran 1157).

Cemâziye'l-evvel ayının dokuzu çarşamba günü Nûre'd-Dîn'in ordugâhından gelen bir haber güvercini el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn'in kâfir Frenk kuvvetlerinin Taberiye ve Bânyâs arasındaki Mellâha'da olduklarını öğrenince Türk ve Araplardan oluşan muzaffer ordusu ile hızla yola çıktığı haberini getirdi. Onlara yaklaştığı vakit sancaklarının gölgesinin üzerlerinde dalgalandığını görerek şaşıp kaldılar. Hızla silah kuşanıp atlarına binmeye gittiler. Dört bölüğe ayrılarak Müslümanlara hücum ettiler. Bunun üzerine Melik Nûre'd-Dîn atından indi, yanındaki yiğit savaşçıları da onunla birlikte atlarından indiler. Onları oklar ve mızraklarla perişan ettiler, öyle ki anlatmaktan daha kısa bir zamanda ayakları kayıverdi, ölüm onları helak ve perişan etti. Azîz ve kahhâr Allah sadık kullarına yardımını bahşetti, küffârı ise

94 Humphrey.

yapayalnız bıraktı. Bizler savaşarak ve esir ederek onların atlılarını yendik, piyadelerini ise kılıçlar yere serdi. Sayıları çok fazlaydı ve büyük bir kalabalık idiler, lakin güvenilir bir kaynağa göre kaderin koruduğu ve korkudan kanatlanıp da kaçan on kişinin haricinde kimse kurtulamadı. Söylendiğine göre melikleri de içlerindeydi –Allah hepsine lanet etsin! Ve söylendiğine göre o da öldürülenler arasındaydı. Lakin dikkatli bir arama yapılmış olsa da ona dair herhangi bir bilgi alınamadı. İslam ordusundansa sadece iki kayıp vardı; bunlardan biri kâfirlerden dördünü öldürmüş olan ünlü bir savaşçı idi ve ecel vaktinin gelmesiyle öldürüldü, diğeri ise tanınmayan bir yabancıdır. İkisi de şehitlikle ödüllendirildiler, Allah rahmet eylesin! [Müslüman] kuvvetlerinin ellerine sayılamayacak kadar çok at, teçhizat, hayvan ve Frenklerin yük sandıkları geçti. Kiliseleri de ünlü aletleriyle birlikte Melik Nûre'd-Dîn'in eline geçti. Bu, yardımını esirgemeyen azîz ve kâdir Allah'tan gelen apaçık bir fetih idi. Allah İslam'ın kudretini yüceltsin ve şirk taifesini de yere çalsın!

Esirler ve öldürülenlerin kelleleri zafer gününü takip eden pazartesi günü Dimaşk'a ulaştı. Her devenin üzerine iki battal Frenk atlısı oturtmuşlardı, her çiftin yanında açılmış bir sancakları vardı ve bunlara da saçlarıyla birlikte kafa derileri iliştirilmişti. Komutanları, kale ve illerinin valilerinden her biri tek başına bir at üzerine oturtuldu; hepsi de zırhlarını, miğferlerini kuşanmış vaziyette idiler ve ellerinde de bayraklar vardı. Piyadeler, yani Sercündiyye ve ed-Durkubûliyye[95] ise üçer dörder ya da bundan az ve çok olmak üzere birbirlerine bağlanmışlardı. Şehir ahalisinden sayılamayacak kadar çoğu, genci, yaşlısı, kadını, çocuğu, Allah'ın bu müthiş zaferle Müslümanlara bahşettiklerini görmek için toplandılar. Allah'a hamd ve şükürler ettiler. Hamileri ve koruyucuları el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn için coşkuyla dualar ettiler.

95 Durkubûliyye: Türkopol, Haçlıların yanında savaşan paralı Türk askeri.

Nûre'd-Dîn ele geçirmek ve fethetmek için onların topraklarına hareket etti. Allah inayetiyle onu muvaffak kılsın. Cemâziye'l-evvel ayının yirmi beşi perşembe günü ve Cemâziye'l-âhir ayının dördü pazar gecesi art arda zelzeleler oldu. Kuzeyden gelen haberlere göre bu zelzeleler Halep ve Hıms'tan da hissedilmişti ve şehir ahalisi korkuya kapılmıştı. Oralarda, Hama'da, Kefr-i Tâb'da ve Afamiyye'de pek çok mekân yerle bir olmuştu. Yıkılanlar arasında evvelki zelzelelerden çöküp tekrar inşa edilenler de vardı. Taimâ'dan gelen habere göre ise bu zelzeleler orada da büyük yıkımlara sebep olmuşlardı.

Cemâziye'l-evvel ayının on biri ve yirmisi arasında Sultan Mes'ûd'un oğlu [Kılıç Arslân'ın] Antakya'yı kuşatmak üzere pek çok insanla hareketine dair haberler geldi. Vaziyet el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn ve Frenk meliki arasında bir anlaşma yapılmasını gerekli kıldı. Teklifler ve münakaşalar [içeren] mektuplar aralarında gidip geldi; [sonunda] mesele fesada uğradı. Arzu edilen sulh ve memnun edecek bir başarıyla neticelenmedi. El-Melik el-Âdil –Allah zaferlerini artırsın–, aynı sene Cemâziye'l-âhir ayının yirmi beşi cumartesi günü ordusunun bir kısmı ile kudret ve kuvvet makamına ulaştı. Ordusunun ve komutanlarının geri kalanını ise Araplarla birlikte müşriklerin –Allah onları terk etsin!– illerinin karşısında bıraktı. Recep ayının üçü pazar günü incelemek ve savunmalarına nezaret etmek üzere Halep'e ve illerine doğru yola çıktı. Zira müşrikler buraları yakıp yıkmışlardı ve Melik Mes'ûd'un oğlu [Kılıç Arslân] da kuvvetleri ile buraların yakınlarında idi.

Recep ayında tekrar eden zelzelelerin ardından kuzeyden, Hama'dan korkunç haberler geldi. Şehrin kalesi ve bütün evleri içinde yaşayanların üzerlerine çökmüştü. Yaşlısı, genci, kadını, çocuğu pek çok insandan sadece birkaç kişi dışında kimse kurtulamadı. Şeyzer'e gelince, evvelce yıkılmış olanlar haricinde dış mahallelerindekiler kurtuldular.

Lakin şehrin ünlü kalesi, Ebû'l-Asâkir İbn Münkiz'in oğlu vali Tâcü'd-Devle ve yanındakilerin üzerine çöktü –Allah rahmet eylesin! Hıms'ta ahali korku içinde şehrin dışına kaçtı ve kendilerini kurtardı. Evleri ve kale ise yıkıldı. Halep'te de binaların bazıları yıkıldı ve ahalisi de şehirden ayrıldı. Cebele ve Cübeyl gibi daha uzaktaki kalelere gelince, zelzeleler bunlara büyük hasarlar verdi. Selemiyye ve oradan itibaren art arda sıralanan tüm yerler Rahbe ve civarına kadar harap oldular. Eğer ki Allah'ın merhameti kullarını ve şehirlerini korumamış olsa idi çok büyük bir felaket olur, ciddi ve üzücü bir durum ortaya çıkardı.

Zü'l-kâde ayının başında Hıms'tan Selahaddîn [el-Yağısiyân] lakaplı valisinin öldüğü haberi geldi. Gençliğinde Sâhib-i Şam ve Sâhib-i Halep 'İmâde'd-Dîn Zengî'ye –Allah rahmet eylesin!– hizmet etme şerefine nail olmuştu. Nasihatler, aldığı yerinde tedbirler, iyi elçilik ve keskin görüşü sayesinde onun yanında ilerleme kaydetmişti. Seneler geçtikçe kuvvetten düştü ve ata binmek dışında işlere karışmaz olmuştu. En sonunda işleri idare etmek ve illerini teftiş etmek için tahtırevanla seyahat etmek zorunda kalmıştı. Lakin vefat edinceye dek hata sayılacak bedensel ya da zihinsel herhangi bir noksanı olmamıştı. Ardından yerine oğulları geçti.

Frenk birliklerinin –Allah onları terk etsin!– toplandıkları haberlerini alınca El-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn'in ordusuyla birlikte Şam şehirlerine doğru hareket ettiğinin bahsi evvelce geçmiş idi. Zira Frenklerin art arda gelen zelzeleler yüzünden Müslüman illerinde yıkılan kale ve meskenlere iştahları kabarmıştı. [Bu yüzden Nûre'd-Dîn] buraların korunması ve savunulması için tedbirler almış ve Hıms, Şeyzer, Kefr-i Tâb, Hama ve diğer yerlerde canını kurtarmış olan ahalinin yaralarını sarmıştı. Bunun üzerine kalelerden, illerdeki şehirlerden ve Türkmenlerden büyük bir kalabalık ona katılmak üzere toplandı. Böylece onlarla birlikte hızla hareket ederek Antakya'da, Frenk ordusunun karşısında ordugâh kurdu.

Etraflarını kuşattı. Böylece içlerinden tek bir atlı dahi akına gidemez oldu.

Böylece 552 senesinin Ramazan ayından birkaç gün geçtikten sonra el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn ciddi bir hastalığa yakalandı (Ekim 1157). Hastalık şiddetlendiği vakit bunun sonunu getireceğinden korktu ve kardeşi Nusretü'd-Dîn Emîr Mîrân'ı, Esedü'd-Dîn Şirkûh'u ve önde gelen emîrleri ve komutanları çağırtarak onlara neyin en iyi ve en doğru olacağını danıştı. Onlara ölümünden sonra kardeşi Nusretü'd-Dîn'in yerini alması emrini vererek kendisinden sonra bu boşluğu onun dolduracağını söyledi. Zira o yiğitliği ve cesareti ile ünlü idi. Halep'te kalacak ve Esedü'd-Dîn de onun naibi olarak Dimaşk'ta ikamet edecekti. Bu şartları yerine getireceklerine dair hepsine yemin ettirdi. Bu anlaşma onaylandığı vakit hastalığı iyice şiddetlendi ve bir tahtırevanla Halep'e doğru yola çıktı. Kaledeki yerine yerleşti. Esedü'd-Dîn illerini Frenk baskınlarına karşı korumak ve bu melunların topraklarına hücum etmek üzere Şevval ayının sonlarında Dimaşk'a hareket etti. Bu durumun hemen ardından Melik Nûre'd-Dîn'i ilgilendiren bir söylenti çıktı ve herkes endişeye kapıldı, kalpler telaşa düştü. Müslüman orduları dağıldı, iller kargaşaya düştü ve Frenkler cesaret buldular. Şeyzer'e ilerlediler. Kılıç yoluyla içeri girerek öldürdüler, esirler aldılar ve yağma ettiler. Orada diğerlerinin yanı sıra çeşitli yerlerden gelen kalabalık bir İsmâilî taifesi toplandı. Bunlar Frenkleri yenilgiye uğrattılar, bir kısmını kılıçtan geçirdiler ve onları Şeyzer'den sürdüler.

Nusretü'd-Dîn Halep'e vardığı vakit kalenin valisi Mecdü'd-Dîn [İbnü'd-Dâye] kapıları onun yüzüne kapattı ve ona itaat etmeyi reddetti. Bunun üzerine Halep'in şehir kuvvetleri, "Bu bizim valimizdir, kardeşinden sonraki melikimizdir," diyerek ona isyan ettiler. Silahlarıyla birlikte şehrin kapılarına yürüdüler ve kilitlerini kırdılar. Böylece Nusretü'd-Dîn maiyetindekilerle birlikte içeri girdi ve

şehri ele geçirdi. Şehir kuvvetleri kalenin valisine serzenişte bulundular, çıkıştılar ve onu tehdit ettiler. Bundan sonra Nusretü'd-Dîn'e birkaç teklifte bulundular. Ezana eski âdetleri olan "Haydi amellerin en iyisine" ve "Muhammed ve Ali insanların en hayırlılarıdır" ifadelerinin yeniden eklenmesi de bunlar arasında idi. Onların bu isteklerini kabul etti ve onlara karşı hoş konuşarak sözler verdi. Sonra kendi evine yerleşti. Kalenin valisi Halep ahalisini göndererek Nusretü'd-Dîn'e, "Efendimiz el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn hayattadır ve zihni de açıktır, bu yapılmış olanı yapmanın da bir gereği yoktur," dedi. Diğer bir hikâye ise bu meseledeki suçu valiye yüklemektedir. Birkaç kişi gizlice kaleye alınmış ve Nûre'd-Dîn'in hayatta olduğunu görmüşlerdi. Ona söylenenler de, onun söyledikleri de tam olarak anlaşılıyordu. Olanları tasvip etmemiş ve şöyle söylemişti: "Bu sefer şehir kuvvetlerini yanlış görüşlerinden dolayı affediyor ve hataları için onları suçlamıyorum, zira onların tek arzusu benim kardeşimi ve benden sonraki veliahdımı gözetmektir."

Melik Nûre'd-Dîn'in iyi olduğu haberi ve müjdesi tüm bölgelere yayıldı. Böylece herkesin gönlü ferahladı, endişe ve tedirginlikten sonra rahat bir nefes aldılar. Sağlığı iyiye gitmeyi sürdürdü ve artık dikkatler melunlara karşı cihada geri dönecek olan komutanların çağrılması için yapılacak mektuplaşmalara çevrildi. Bu sırada Nusretü'd-Dîn de Harrân'a ve civar bölgelerine vali tayin edilerek yola çıktı.

El-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn'in sağlığının iyi olduğu ve Şam'da bulunan Allah düşmanlarına karşı İslam ordularını cihada davet etmekte kararlı olduğu müjdeli haberleri ulaştığı vakit Dimaşk'taki Esedü'd-Dîn'e derhâl Halep'e doğru hareket etti. Atlılarıyla oraya vardığı vakit el-Melik el-Âdir Nûre'd-Dîn'le buluştu. Nûre'd-Dîn onu hoşça karşıladı ve çabasını takdir etti. Böylece illeri müşrik taifelerinin fesadından korumak üzere tedbir almak için yola çıktılar.

553 Senesi
(9 Şubat 1158 – 29 Ocak 1159)

Bu senenin Muharrem ayının ilk günü pazartesidir.

Ayın başlarında Şam'da seferde olan Frenklerden –Allah onları terk etsin!– birbirini teyit eden haberler geldi. Hârim Kalesi'ni kuşatmışlardı ve mancınıklarla sürekli taşa tutuyorlardı. Sonunda savunması düştü ve cebren ele geçirildi. Bu başarı onları Şam illerine baskın kuvvetleri göndermeye teşvik etti ve böylece kale ve köyleri canlarının istediği gibi yakıp yıkabileceklerdi. Ne de olsa İslam orduları dağılmıştı ve el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn duçar olduğu hastalığın sancılarıyla uğraştığı için de aralarında anlaşmazlık vardı.

Sefer ayında bir haberci el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn'in Dimaşk'tan ayrıldığı ve Halep yolunda olduğu güzel haberini getirdi. Melun müşrikler ise durmak bilmez bir iştahla Havrân ve el-İklîm'e baskın kuvvetleri gönderiyorlardı. Köyleri yakıp yıktılar, talan ettiler ve esirler aldılar. Dâriyyâ'ya ilerlediler ve Sefer ayının son günü, salı [günü] önünde ordugâh kurdular (7 Nisan 1158). Evlerini ve camiyi ateşe verdiler ve yok etmek için ellerinden geleni artlarına koymadılar. Ordu ve şehir kuvvetlerinden büyük bir grup onlarla karşılaşmak için dışarı çıktı, onları takip ederek bütün hızlarıyla saldırıp, sürmek istiyorlardı. Lakin Frenklere yaklaştıkları vakit bunu yapamadılar. Küffâr –Allah onları terk etsin!– karşısındakilerin sayısının çokluğuna şahit olduğu vakit bahsedilen aynı günün sonunda el-İklîm'e çekildi. Melik Nûre'd-Dîn Dimaşk'a ulaştı ve Rebîü'l-evvel ayının altısı pazartesi günü şafak vakti hem kendisi, hem de adamları sağ salim kaleye yerleşti (13 Nisan 1158). Çok güzel bir şekilde, hoşça karşılandı ve tüm dünya onun gelişiyle sevince boğuldu. Salimen [şehre] geldiği ve hastalıktan kurtulduğu için şükürler edildi. Ömrünün uzun, sancaklarının muzaf-

fer olması için dualar edildi. Birlikleri düzenlemeye koyuldu ve cihat için teçhizat hazırlamaya başladı. Allah yardımıyla onu kuvvetlendirsin ve niyetlerini tamama erdirsin!

Bu senenin Rebîü'l-evvel ayının başlarında Mısır'dan kalabalık bir kuvvetin Gazze ve Askalan'a yürüdüğü haberi geldi. Onların illerine baskınlar yaptılar ve oralardaki melun Frenkler onlarla karşılaşmak üzere dışarı çıktılar. Lakin Allah savaşta ve esir almakta zaferi Müslümanlara nasip etti. Böylece birkaçı dışında hiçbiri kaçamadı. Müslümanlar ellerine geçenleri ganimet olarak aldılar ve sağ salim ve zafer kazanmış olarak geri döndüler. Söylendiğine göre denizdeki mücahitlerin komutanı müşriklerin birkaç [parça] gemisini içleri Frenklerle dolu bir hâlde ele geçirmişti. Çoğu öldürüldü ve esir alındı. Komutan ise onlardan aldığı sayılamayacak kadar çok ganimet, savaş malzemesi ve eşyalarla muzaffer bir şekilde geri döndü.

Rebîü'l-âhir ayının dokuzu pazar günü el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn, muzaffer ordusuyla birlikte Dimaşk'tan Cesrü'l-Haşb'e doğru hareket etti. Yanında savaş aletleriyle müşrik küffara karşı cihat için hızla ilerledi. Bundan evvel Esedü'd-Dîn'in Türkmen atlı birlikleri gelince onları Sayda illeri ve civar yerlere baskına götürdü. Böylece çok miktarda ganimet elde ettiler. Orada mevzi almış olan Frenk atlı ve piyadeleri onlarla savaşmak üzere dışarı çıktılar. Lakin pusu kurmuşlardı ve onları yağmaladılar. Frenklerin çoğu kılıçtan geçirildi ve Hârim Kalesi'nin valisi olan komutanın oğlu da içlerinde olmak üzere geri kalanı esir alındı. Müslümanlar esirler, öldürülenlerin kelleleri ve ganimetlerle birlikte emniyetle geri döndüler. Tek bir atlı dışında hiç kayıp vermemişlerdi. Allah'a şükürler olsun!

Dimaşk ordusundan Frenklerin –Allah onları terk etsin!– toplandıkları ve muzaffer ordunun üzerine yürüyüşe geçtikleri, Nûre'd-Dîn'in de ordusuyla harekete geçtiği ve iki tarafın karşı karşıya geldikleri haberi ulaştı. Lakin olanlar

oldu ve İslam kuvvetleri bazı komutanların hatası yüzünden yarıldılar ve dağıldılar. Fakat Nûre'd-Dîn bulunduğu mevziyi korudu ve yanındaki yiğit adamları ve cesur maiyeti ile Frenklerle yüz yüze kaldı. Onlara oklar attılar ve hem onlardan, hem de atlarından çok fazla kayıp verdirdiler. [Sonunda] Frenkler Müslüman atlıların pusu kurmuş olabileceklerinden ve üzerlerine hücum edeceklerinden korkarak geri çekildiler. Allah'a hamd olsun, onun yardımı ve Nûre'd-Dîn'in büyük cesareti, kendine hakim oluşu ve ünlü yiğitliği onu Frenklerin şerrinden kurtardı. Ordugâhına sağ salim geri döndü. [Kendisinin] Frenklerin önünden kaçmasına sebep olan adamlarını payladı. Frenk kuvvetleri ise kendi topraklarına dağıldılar. Frenk melikine mektup göndererek barış ve dostane ilişkiler tesis edilmesini istedi ve onu davet etti. Lakin iki taraf arasında mektupların gidip gelmesine rağmen bir anlaşmaya varılamadı. Bundan sonra muzaffer ordu bir müddet daha orada kaldı. Nûre'd-Dîn bilgece muhakemesi sonunda Dimaşk'a dönmeye karar verdi ve bu senenin Şaban ayında ......[96] günü şehre ulaştı (Ağustos 1158).

Ramazan ayının on biri salı günü Hâcib Mahmûd el-Müvellad, Mısır mütevellisi el-Melikü's-Sâlih ile yazışmalarda taşımakla yükümlü kıldığımız mektuplara cevap getirdi. Yanında Mısır'ın önde gelen emîrlerinden biri de vardı ve Nûre'd-Dîn özel hazinesine hediye olarak Mısır kumaşları ve Arap atlarının yanı sıra para getirmişti. Bir Frenk birliği –Allah onları terk etsin!– geçtikleri yolda onlarla karşı karşıya gelmişti, lakin Allah Müslümanları onlara galip kıldı ve böylece birkaçı dışında hiçbiri kaçamadı. Bunun ardından Mısır ordusunun büyük bir Frenk ve Arap ordusunu yaklaşık dört yüz kadar atlı ya da daha fazlasını [Filistin ve Mısır arasındaki][97] su kaynaklarından biri olan el-'Arîş'te yenilgiye uğrattığı haberi geldi. Frenkler ölümle, esaretle ve talanla

---

96 Arapça metnin bu kısmında bir boşluk vardır.

97 Bkz. H.A.R. Gibb, age., s. 348

hezimete uğradılar. Bu büyük bir zaferdi ve takdire şayan bir başarı idi. Bunun için Allah'a şükürler olsun!

Bu senenin Zü'l-hicce ayında Kustantiniyye'den gelen ve birbirini teyit eden haberlere göre Rum meliki büyük bir orduyla İslam şehirleri ve kalelerine saldırmak üzere yola çıkmıştı. Murûce'd-Dibâc'a ulaşmış ve kuşatmıştı. Kuvvetlerini Antakya ve çevre illerine akın etmeleri için yollamış, bir Türkmen kuvveti ise onlardan bir taifeyi yenilgiye uğratmıştı. Bu onun Ermeni meliki Levîn'in topraklarını, birkaç hisar ve kalesini ele geçirmesinin ardından olmuştu. Bu haber el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn'e ulaştığı vakit şehir ve kalelerin valilerine mektuplar yazdı ve onları Rumların yaptıklarından haberdar ederek ihtiyat içinde Rumlara karşı cihat için hazırlıklı olmalarını ve eğer ellerine düşecek olurlarsa onlara derslerini vermelerini söyledi.

554 Senesi
(20 Ocak 1159 – 18 Ocak 1160)

Bu senenin ilk günü cumadır.

553 senesinin Zü'l-hicce ayının ilk günlerinde el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn bir hastalığa yakalandı. Hastalık onu öyle şiddetle kuşattı ki güçten düşürdü ve kudretini çekemeyenler, tebaası içindeki avam fesatçılar elinden onun hakkında etrafa endişe verici söylentiler ve dedikodular yayıldı. Ahali ve şehir kuvvetleri üzüntü ve endişeye kapıldılar; uçlardaki kale ve şehirlerde yaşanlar ise, Rum ve Frenklerin –Allah onları terk etsin!– hareketlerinden haber geldiği bir sırada onun başına bir şer gelmesinden korktular. Nûre'd-Dîn zayıflığını hissettiği vakit maiyetindekilere emir vererek onlara şöyle söyledi: "Sizlere aklımdaki vasiyeti bırakmaya karar verdim; bunu dikkate alıp, itaat edip, şartlarını gözetecek misiniz?" Bunun üzerine: "İşittik ve emrinize itaat

edeceğiz; siz görüş ve hükmünüzle neye karar verirseniz, biz de onu kabul eder ve ona uyarız," dediler. Nûre'd-Dîn şöyle konuştu: "Ardımdan cahil ve zalim birinin gelmesinden tebaa ve Müslümanlar için korkarım. Kardeşim Nusretü'd-Dîn Emîr Mîrân'a gelince, onun ahlakını ve yaptıklarının seviyesini bildiğimden, Müslümanların işlerinden herhangi birinin idaresini onun ellerine teslim edemem. Bu yüzden de tercihim 'İmâde'd-Dîn'in oğlu ve Musul valisi kardeşim Emîr Kutbed'd-Dîn Mevdûd'dan yanadır. O akildir, doğrudur, mümindir ve imanı sıhhatlidir; ardımdan yerimi o alacak, kaybımın boşluğunu o kapatacaktır. O zaman benim ardımdan onun emirlerine itaat edecek, hükmünü dinleyecek misiniz? Ona niyetinizden, gönlünüzden, samimiyetinizden ve aklınızdan [gelen] bir sadakat yemini edecek misiniz?" Bunun üzerine, "Emriniz itaat görecek, kararınıza tabi olunacaktır," dediler. Böylece onun şartlarına göre davranacakları ve kaidelerini yerine getirecekleri üzerine yemin ettiler. Sonra hazırlıklı olması ve üzerine düşeni hızla yerine getirmesi için onu vaziyetten haberdar etmek üzere bahsi geçen kardeşine elçiler gönderdi. Lakin bundan sonra Allah ona ve tüm Müslümanlara inayetini onu hastalığından iyileştirmeye başlayarak bahşetti, zihni ve bedeni kuvvetlendi. Huzuruna çıkıldı ve selamları kabul etti. Bu nimetle herkesin yüreği feraha çıktı ve yenilenmesiyle kuvvet buldular.

Halep naibi Emîr Mecdü'd-Dîn seyahat edenleri korumaları için yollara bekçiler koydu ve Menbîc'de oturan, Dimaşk ahalisinden İbn Magzû olarak bilinen ve yanında mektuplar olan bir kurye yakaladı. Adamı gönderdi ve mektupları da Halep valisi Mücâhide'd-Dîn'e verdi. O mektupların içeriğini öğrendiği vakit bunları taşıyanın çarmıha gerilmesini emretti ve mektupları derhâl el-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn'e gönderdi. Nûre'd-Dîn mektupları Muharrem ayının on dördü perşembe günü aldığı vakit bunların divanının mütevellisi Emînü'd-Dîn Zeyne'l-Hâc Ebû'l-Kâsım,

kalenin valisi İzze'd-Dîn ve naiplerinin biri tarafından kardeşi Sâhib-i Harrân Nusretü'd-Dîn Emîr Mîrân'a [gönderilmiş olduğunu] anladı. Ona ağabeyi el-Melik el-Âdil'in hayatından ümidin kesildiğini, bir an evvel Dimaşk'a gelmesini ve böylece iktidarın ona geçeceğini haber ediyordu. Bunu öğrenir öğrenmez Nûre'd-Dîn mektupları yazanlarına gösterdi. Mektupları tanıdılar. Nûre'd-Dîn tutuklanmalarını emretti. Aralarında dördüncü kişi olarak Saade'd-Dîn Osmân da vardı. Lakin korkuya kapılmış ve iki gün evvel kaçmıştı. Tam bu sırada Nûre'd-Dîn'e Kal'atü'l-Ca'bar'ın komutanından Nusretü'd-Dîn'in yola çıktığı ve Dimaşk'a doğru ilerlediği haberi geldi. Bunun üzerine Nûre'd-Dîn onu geri çevirmesi ve ilerleyişine engel olması için Esedü'd-Dîn'i muzaffer ordunun başında yola çıkardı. Sonunda kardeşi el-Melik el-Âdil'in sağlığının iyi olduğunu öğrenince Nusretü'd-Dîn'in yerine döndüğü haberi geldi. Böylece Esedü'd-Dîn de Dimaşk'a döndü.

Melikin elçileri kardeşi Kutbe'd-Dîn'e götürmekle görevli oldukları mektuplara verilen cevaplarla Musul'dan döndüler. Ondan ayrıldıkları vakit Dimaşk'a ilerlemek üzere ordusuyla çoktan harekete geçmişti. Lakin Musul'dan ayrılınca Melik Nûre'd-Dîn'in iyileştiği haberini aldı ve bulunduğu yerde kalarak Vezir Cemâle'd-Dîn'i vaziyeti incelemesi için gönderdi. Vezir, Sefer ayının sekizi cumartesi günü Dimaşk'a ulaştı (7 Mart 1159) ve büyük bir kalabalık onu karşılamak için sokaklara döküldü. El-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn'le bir görüşme yaptı ve aralarında müzakereler geçti ve kararlar aldılar. Bunun sonunda vezir hak ettiği ihtimam ve saygıyı gördükten sonra geldiği yere geri döndü. Nûre'd-Dîn vaziyetin gerektirdiği üzere bir lütuf olarak kardeşi Kutbe'd-Dîn'i ve maiyetini de onunla birlikte gönderdi. Böylece Emîr İsfahsallâr Esedü'd-Dîn Şirkûh onunla birlikte maiyeti eşliğinde Sefer ayının on beşi cumartesi günü yola çıktılar (14 Mart 1159).

Bu sırada Rum melikinin ordugâhından bir elçi geldi. Yanında el-Melik el-Âdil'e gönderilmiş seçkin hediyeler, ipek kumaşlar ve başka şeyler, hoşça hitap eden bir mektup ve katırlar vardı. Buna mukabil benzer hediyeler hazırlandı ve Sefer ayının son günlerinde dönüş yoluna çıktı. Hakkında anlatıldığına göre Frenk meliki –Allah onu terk etsin– ve Rum meliki arasında anlaşma yapıldı ve ateşkese karar verildi. Allah ikisinin de melanetini gırtlaklarına döndürsün, ihanet ve hilelerinin bedelini onlara tattırsın! Bu Allah için zor değildir!

Sefer ayının onu ve yirmisi arasında Naip Mahmûd el-Müsterşidî de dönen elçilerle birlikte Mısır'a doğru yola çıktı – Allah onlara emniyet bahşetsin. Yanlarında Nûre'd-Dîn'in Mısır valisi el-Melik el-Âdil es-Sâlih [İbn Ruzzîk]'ten getirdikleri mektuplara verdiği cevapları taşıyorlardı.

Rum melikinin topraklarından gelen habere göre Antakya'ya yürümeye ve İslam'ın kalelerine hücum etmeye karar vermişti. El-Melik el-Âdil Nûre'd-Dîn Rumların ve Frenklerin –Allah onları terk etsin!– şerrinden korkan Şam ahalisine rahat bir nefes aldırmak için derhâl Şam şehirlerine gitmek üzere acele etti. Bu senenin Rebîü'l-evvel ayının beşi perşembe günü muzaffer kuvvetleriyle Hıms'a doğru yola çıktı. Eğer şartlar gerektirirse Halep'e kadar yürümek niyetinde idi.

Cemâziye'l-evvel ayının birinde Melik Nûre'd-Dîn'in Halep illerindeki muzaffer ordusundan art arda gelen sevindirici haberler teyit edildi. Emîrler, komutanlar ve illerin valileri yoldan çıkmış kâfirlere, hem Rumlara, hem de Frenklere karşı cihat için ve bu toprakları onların şerrinden ve alçaklıklarından korumak üzere çok büyük kuvvetlerle akın akın gelmişlerdi. Zira Rumlar ve Frenkler İslam topraklarına hücum etmek, açgözlülükleriyle buraları almak ve yağma etmek niyetinde idiler. Sonra Allah kullarına lütfu ve rahmetinden, [İslam] şehirlerine duyduğu şefkatinden, Melik Nûre'd-Dîn'in azmini kolay kıldı; ona keskin bir muhake-

me, tedbir, doğru bir hüküm ve karar verme, niyetlerinde Allah'a karşı dürüstlük ve yek bir zihin ihsan etti. Böylece o ve Rum meliki arasında barışçı ve dostane bir anlaşmaya varıldı. Zira bu hiç kimsenin aklına dahi gelmezdi. [Nihayet] Rum melikinin doğru muhakemesi, savaşın ortaya çıkaracağı kötü sonuçları kestirmesi ve umduğunu elde etmenin pek zor olduğunu bilmesiyle, bu mesele üzerine anlaşmanın şartlara bağlanması için elçilerin mekik dokumalarının ardından barışı tesis edecek bir anlaşmaya varıldı. Rum melikinin Nûre'd-Dîn'in elinde esir olan Frenk komutanlarının salıverilmeleri ve kendi ordugâhına nakledilmeleri isteği kabul edildi. Nûre'd-Dîn diğer tüm talepleriyle birlikte komutanların hepsini ona gönderdi. Bu cömert davranış karşılığında Rum meliki en güçlü ve büyük meliklerinkilerle rekabet edecek hediyeler sundu: Çeşit çeşit ipek kumaşlar, değerli mücevherler, çok değerli bir ipek çadır ve pek çok at. Bundan sonra 554 senesinin Cemâziye'l-evvel ayının on biri ve yirmisi arasında kendi topraklarına dönmek üzere ordusuyla birlikte ordugâhından ayrıldı. Şükran ve dualar almış, tek bir Müslümanın dahi kanı dökülmemişti. Böylece tüm gönüller sıkıntı ve endişelerden sonra feraha çıktı ve emniyete kavuştu.

Bunun ardından Melik Nûre'd-Dîn Rumlara ve Frenklere karşı cihat için gelen kardeşi Kutbe'd-Dîn ve onunla birlikte gelen ordusu, komutanlar, valiler ve kuvvetleri için Cemâziye'l-evvel ayının on yedisi cuma günü büyük bir şölen düzenledi (12 Haziran 1159). Bunun için atlar, inekler ve koyunlar kesilerek ve diğer gereklerin de tedarik edilmesiyle büyük hazırlıklar yapıldı. Böylesi daha evvel hiç görülmemişti. Vergilerin büyük bir kısmı da buna gitmişti. [Bunun yanı sıra] çok sayıda Arap aygırı, atlar ve katırlar, çok güzel hilatler, çeşit çeşit ipek kumaşlar ve altın kap kacak dağıttırdı. Şaşaa ve güzelliklerle dolu büyük bir gündü. Lakin olanlar olmuş ve yabancı bir Türkmen taifesi şölenle meşgul ol-

dukları için gafil avlanan bir kuvvetin boşluğunu fırsat bilip Benî Usâme ve diğer Araplara baskın yapmış ve sürülerini önlerine katıp götürmüşltü. Bunun haberi ulaştığı vakit onları takip etmek için muzaffer ordudan büyük bir grup yola çıkarıldı. Türkmenlere yetiştiler, çaldıklarının tümünü geri aldılar ve bunlar tekrar sahiplerine verildi.

Melik Nûre'd-Dîn –Allah onu yüceltsin!– kuşatmak ve kardeşi Nusretü'd-Dîn'den almak üzere Harrân şehrine gitmeye karar verdi. Bu işte bir fayda olduğunu görmüştü. Cemâziye'l-âhir ayının birinde muzaffer ordusuyla harekete geçti. Şehrin önünde ordugâh kurduğu ve kuşattığı vakit müzakereler, teklifler, direnişler ve çatışmalar oldu. Sonunda şehirdekilere aman verilmesi kararlaştırıldı. Şehir Cemâziye'l-âhir ayının yirmi üçü cumartesi günü teslim alındı (18 Temmuz 1159). İşleri düzene kondu ve ahalisine iyi muamele edildi. Sonra Emîr İsfahsallâr Zeynü'd-Dîn'e ikta verilerek idaresi ve savunması ona bırakıldı.

555 Senesi
(19 Ocak 1160 – 6 Ocak 1161)

Senenin ilk günü salıdır.

Bu senenin Sefer ayında cuma günü Kürtlerin önde gelen komutanlarından ve melikliğin gözdelerinden Emîr Mücahide'd-Dîn Buzân b. Mâmîn vefat etti – Allah ona rahmet eylesin! O yiğitliği, cesareti ve cömertliği ile meşhurdu, sürekli zekât ve sadaka dağıtırdı. Evinden Bâbü'l-Ferâdîs'e, namaz için camiye taşındı ve oradan da kendi adıyla anılan ünlü medreseye götürüldü ve aynı gün oraya defnedildi. Cömertliği ve takdire şayan meziyetlerinden dolayı kaybına üzülmeyen ve ardından gözyaşı dökmeyen bir kişi dahi olmamıştı.

Ek

The Damascus Chronicle of The Crusades'teki Latince Yer ve Kişi Adlarının Arapça Karşılıkları[98]

Acre	- 'Akkâ
Acxianus	- Yağısiyân
Ainardus	- [Mu'îne'd-Dîn] Unur
Antaradus	- Antartûs
Apamea	- Afamiyye
Archados/Archas	- 'Arka
Aregh	- Hârim
Arethusa	- er-Rastan
Arsuth	- Arsûf
Artasium	- Artâh
Asa	- 'Azâz
Baccar	- el-Bikâ
Belinus	- Bânyâs
Bethsan	- Baisân
Bezeugis	- Bazvâc
Borsequinus	- el-Bursukî
Cæsara, Cæsara Magna	- Şeyzer
Cæsara Philippi	- Bânyâs

98 H.A.R. Gibb'den yararlanılmıştır.

Caiffa	- Hayfa
Caleph, Calyptus	- Halep
Calogenbar	- Kal'atü'l-Ca'bar
Camela	- Hıms
Capharca, Capharda	- Kefr-i Tâb
Carram	- Harrân
Cartapeta	- Hartbart (Harput)
Cassianus	- Yağısiyân
Cavea de Tyron	- Şakîf Tîrûn
Cayphas	- Hayfa
Cerap(um)	- el-Esârib
Cœlesyria	- el-Bikâ
Corbaga(th), Curbaram	- Karaböke
Cotebedinus	- Kutbe'd-Dîn
Doldequinus	- Tuğtegin
Duchat	- Dukâk
Emesa, Emissa	- Hıms
Emîrfeirus	- Firûz
Epiphania	- Hama
Gaston	- Bagrâs
Gazi	- İl-Gâzî
Gibelet	- Cübeyl
Gibellum	- Cebele
Ginahadoles	- Cehâhü'd-Devle
Gratianus	- Yağısiyân
Halapia	- Halep
Hamtab	- 'Ayntâb, Antep
Harenc	- Harim
Hasar(th)	- 'Azâz
Heliopolis	- Baalbek

Jaffa, Joppe	- Yafa
Lavendalius	- el-Efdal
Lichia	- el-Lâzikîye
Maledoctus, Mandulfus	- Mevdûd
Maraclea	- Marakîya
Marcisophar	- Mercü's-Süffar
Marra	- Maarretü'n-Nûman
Martyrpolis	- Meyyâfârikîn
Megedin	- Mecdü'd-Dîn (İbnü'd-Dâye)
Megeredin	- Mücîre'd-Dîn
Meleducac	- Dukâk
Meleha	- el-Mellâha
Manduc	- Mevdûd
Mirmiran	- Emîr Mîrân
Mombech	- Menbîc
Mons Ferrandus	- Ba'rîn
Neapolis, Neopolitana	- Nâblus
Negemedinus	- Necme'd-Dîn
Nepa	- İnab
Pagræ	- Bagrâs
Paneas	- Bânyâs
Pirrus	- Firûz
Portus	- es-Süvediyye
Pratum Palliorum	- Merc el-Dîbâc
Ptolemais	- 'Akkâ
Puthaha	- Buzâ'a
Quartapiert	- Khartbart
Radoan, Rodoan	- Rıdvân
Ramola	- er-Remle

Rephalia	- Rafeniyye, Refanîye
Roais	- er-Ruhâ
Safet	- Sâfithâ
Sagitta	- Sidon (Saydâ)
Sanguinus	- Zengî
Sardanium, Sardonas	- Zerednâ
Sarmatan, Sarmit	- Şamadâ
Scythopolis	- Baysân
Selcath	- Serhad
Siraconus	- Şirkûh
Sisara	- Şeyzer
Soliman	- Kılıç Arslân I
Soroges, Sororgia	- Sarûc
Tyre	- Sûr
Tafnis, Tampnis	- Tinnîs
Tegelmeluch	- Tâcü'l-Mulûk
Tortosa	- Antartûs
Tuldequinus	- Tuğtegin
Turbezel	- Tel Beşîr
Valenia	- Bulunyâs
Zebar	- Cübeyl

Dizin

Ebû Ya'la Hamza İbn Esad et-Tamîmî İbn Kalânisî (1073-1160): En üst düzeyde dışişleri yetkilisi sayılabilecek Dîvanü'r-Resâil makamına kadar yükselmiş olan yazar, yaşadığı dönemde Şam'ın iyi eğitim almış soylularındandır. Çeşitli idari görevler üstlenmiş, siyaset adamı ve vakanüvis olarak tanınmıştır. Hilâl es-Sâbî'nin Tarih*'ine bir ek olarak yazdığı* Şam Tarihine Zeyl *12. yüzyılın kaotik ortamından günümüze ulaşan en önemli kroniklerdendir. I. ve II. Haçlı Seferleri hakkında Arapça yazılmış en erken kronik olması ise esere ayrı bir önem kazandırmaktadır.*

Onur Özatağ (1980): AÜ DTCF Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda öğrenim gördü. Mezuniyetinin ardından 2008 yılında aynı fakültenin Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan yüksek lisans derecesi aldı, ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde doktora çalışmasına başladı. Doktora çalışmalarını sürdüren Onur Özatağ İngilizce, Arapça ve Fransızcadan çeviriler yapmaktadır.

KDV dahil fiyatı
15 TL